

बिफु स्मारिका २०८१

प्रकाशक

बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ, नेपाल

राष्ट्रिय समिति

काठमाडौं, नेपाल

बिफु स्मारिका २०८१

सल्लाहकार

श्री धर्मराज मैनाली
श्री नवराज लम्साल
श्री लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेय

प्रकाशन समिति

संयोजक : श्री लिला जि.सी.
सदस्य : श्री शंकर प्र. भट्टराई
श्री पुरुषोत्तम आचार्य
श्री केशव प्र. पोखरेल
श्री दिपेश गुरुङ
श्री ईश्वर उप्रेती
श्री सुरेश भुषाल
श्री सपना देउजा
श्री डम्बरदेब अधिकारी
श्री मनोज गौतम
श्री हरिशंकर तिमिल्सिना
श्री अमर पौडेल
श्री राजकुमार पण्डित

प्रकाशक : बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ, नेपाल
राष्ट्रिय समिति
काठमाडौं, नेपाल

सर्वाधिकार © : प्रकाशकमा

प्रकाशन मिति : २०८१

प्रकाशन प्रति : १५०० प्रति

मूल्य : रु. ५००/- (व्यक्तिगत), रु. १०००/- (संस्थागत)

आवरण/ले-आउट : सन्तोष भट्ट

मुद्रण : ग्लोबल प्रिन्ट कनेक्सन प्रा.लि.
कालिकास्थान, काठमाडौं
फोन:- ०१-५३२७२५१
इमेल:- gpc2070@gmail.com

(नोट: यसमा उल्लिखित तथ्य-तथ्याङ्कहरू दोस्रो चरणमा सङ्कलित गरिएकाले कतिपय सन्दर्भ मात्र हुन सक्ने छन् ।
यसका साथै संलग्न लेखहरूमा अभिव्यक्त विचारहरू लेखकका नितान्त निजी विचार हुन् ।)

बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ, नेपाल
राष्ट्रिय समिति

श्री धर्मराज मैनाली
अध्यक्ष

श्री नबराज लम्साल
वरिष्ठ उपाध्यक्ष

श्री लक्ष्मी प्रसाद पाण्डेय
उपाध्यक्ष

श्री लिला जि.सी.
उपाध्यक्ष

श्री शंकर प्रसाद भट्टराई
महासचिव

श्री अन्जली भट्टराई
उपमहासचिव

श्री ऋषिराम रेग्मी
उपमहासचिव

श्री पुरुषोत्तम आचार्य
उपमहासचिव

श्री केशव राज श्रेष्ठ
सचिव

श्री मोतिराम तिमिल्सिना
सचिव

श्री रामहरि घिमिरे
सचिव

श्री अर्जुन पौडेल
सचिव

श्री सुरेश भुषाल
सचिव

श्री श्रृजना दाहाल
सचिव

श्री केशव पोख्रेल
सचिव

श्री हरि शंकर तिमिल्सिना
सचिव

श्री दिपेश गुरुङ्ग
कोषाध्यक्ष

श्री गिरिराज हिमाल
सचिवालय सदस्य

श्री राम कुमार बोहरा
सचिवालय सदस्य

श्री योगेन्द्र यादव
सचिवालय सदस्य

श्री गिता पोख्रेल लम्साल
सचिवालय सदस्य (पदेन)

श्री अमर पौडेल
सचिवालय सदस्य (पदेन)

श्री डम्बरदेव अधिकारी
सचिवालय सदस्य (पदेन)

श्री मनोज गौतम
सचिवालय सदस्य (पदेन)

श्री नेत्र विक्रम थापा
सचिवालय सदस्य (पदेन)

श्री बद्री प्रसाद नेपाल
सचिवालय सदस्य (पदेन)

श्री बिनोद पोखरेल
सचिवालय सदस्य (पदेन)

श्री रविन्द्रप्रसाद चौलागाई
सचिवालय सदस्य (पदेन)

श्री लेखराज घिमिरे
सचिवालय सदस्य (पदेन)

श्री बासुदेव भण्डारी
सचिवालय सदस्य (पदेन)

श्री राजन घिमिरे
सदस्य

श्री विनोद कुमार भट्ट
सदस्य

श्री रविन्द्र थापा
सदस्य

श्री रविन्द्र कुमार कार्की
सदस्य

श्री मोहन प्रसाद जैसी
सदस्य

श्री फडिन्द्र बहादुर कटुवाल
सदस्य

श्री सुवास पोखरेल
सदस्य

श्री आशिष कुमार गुप्ता
सदस्य

श्री सन्तोष थापा
सदस्य

श्री आनन्द थापा
सदस्य

श्री कृष्ण खड्का
सदस्य

श्री सुमित्रा गौतम
सदस्य

श्री सपना देउजा
सदस्य

श्री साधना सुवेदी
सदस्य

श्री शोभा राना
सदस्य

श्री राजेन्द्र कापरी
सदस्य

श्री गुगली राम महतो
सदस्य

श्री श्यामलाल श्रेष्ठ
सदस्य

श्री रमेश महर्जन
सदस्य

श्री राज कुमार पंडित
सदस्य

श्री उर्मिला भट्टराई
सदस्य

श्री टेकराज न्यौपाने
सदस्य

श्री मुना सापकोटा मिश्र
सदस्य

श्री दिपेन्द्र भट्टराई
सदस्य (पदेन)

श्री सुरज शाह
सदस्य (पदेन)

श्री पेशल नेपाल
सदस्य (पदेन)

श्री भेषराज घिमिरे
सदस्य (पदेन)

श्री कमल प्रसाद भट्टराई
सदस्य (पदेन)

श्री प्रदिपराज शर्मा
सदस्य (पदेन)

श्री राजेन्द्र बहादुर विष्ट
सदस्य (पदेन)

विष्णुप्रसाद पौडेल

उपप्रधानमन्त्री एवम् अर्थमन्त्री

नेपाल सरकार
अर्थ मन्त्रालय

शुभकामना

सिंहदरबार, काठमाडौं

नेपाल

बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ नेपाल (विफु-नेपाल) ले आफ्नो मुखपत्रको रूपमा विफु स्मारिका-२०८१ नामक पुस्तक प्रकाशन गर्न लागेको थाहा पाउँदा मलाई खुसी लागेको छ। यो प्रकाशन नेपालको बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रमा चासो राख्ने सबैका लागि पठनीय र उपयोगी हुने मैले विश्वास लिएको छु।

पेशागत हकहित एवं व्यावसायिकता विकास संगै मुलुकको आर्थिक सामाजिक रुपान्तरणमा विफुले विगतमा गरेको योगदान म यस अवसरमा स्मरण गर्न चाहन्छु। वर्तमान सरकार जनतामा व्याप्त निराशा चिदै आशाको संचार गर्ने दिशामा अगाडि बढेको छ। मैले यो अभियानमा बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रमा कार्यरत तपाईं कर्मचारी मित्रहरुको सकारात्मक सहयोगको अपेक्षा गरेको छु। अर्थतन्त्रमा देखापरेको शिथिलतामा क्रमशः सुधार आउन थालेको छ। समग्र मागमा आएको कमीलाई सुधार गरी गतिशील अर्थतन्त्रको लय निर्माणमा विफुमा आवद्ध कर्मचारी वर्गको ज्ञान, सीप, अनुभवको महत्वपूर्ण योगदान रहने मैले अपेक्षा गरेको छु।

आर्थिक क्रियाकलापमा पारदर्शिता, जवाफदेहिता एवं उत्तरदायित्व प्रवर्धन गर्दै स्वाधीन अर्थतन्त्र निर्माणमा विफुले आगामी दिनमा अझ प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्ने विश्वास लिएको छु। साथै, विफुमा आवद्ध तपाईं कर्मचारी साथीहरुबाट आम नागरिकलाई प्रदान गर्ने सेवा छिटो, छरितो र सरल बनाउँदै राज्यप्रतिको नागरिकको विश्वास र भरोसा वृद्धि गर्नमा समेत योगदान गर्नुहुने विश्वास लिएको छु।

अन्त्यमा, यो प्रकाशन यस क्षेत्रमा चासो राख्ने सबैका लागि उपयोगी एवं फलदायी हुने विश्वास गर्दै बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ नेपालको उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना गर्दछु।

विष्णुप्रसाद पौडेल

उपप्रधानमन्त्री एवम् अर्थमन्त्री

(ट्रेड युनियन ऐन २०४९ बमोजिम स्थापित ट्रेड युनियन महासंघ)

संस्थापक अध्यक्ष : १/०६५/०६६

पेसागत महासंघ नेपाल

Confederation of Nepalese Professionals (CONEP)

शुभकामना

पेसागत महासंघ नेपाल (CONEP) को वित्तीय क्षेत्रसँग सम्बन्धित जनशक्तिको ट्रेड युनियन बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ नेपाल (BIFU) एक सशक्त र क्रियाशील राष्ट्रियस्तरको संस्थाले आफ्नो वार्षिक मुखपत्रको रूपमा 'बिफु स्मारिका २०८१' नामक पुस्तक प्रकाशन गर्न लागेकोमा मलाई अत्यन्तै खुसी लागेको छु । बिफु (BIFU) नेपाल क्रियाशीलता, सदस्यता र सशक्तताका दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण राष्ट्रिय संघ हो । यस संघले ट्रेड युनियन आन्दोलनमा खेलेको भूमिका नेपालको बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्रमा अनुकरण गर्न योग्य भएको महसुस गरेको छु ।

ट्रेड युनियनको भूमिका साथै राष्ट्रको आर्थिक क्षेत्रको रुपान्तरणमा बिफु (BIFU) नेपालले स्थापनाकालदेखि गर्दै आएको योगदानलाई म स्मरण गर्न चाहन्छु । बिफु नेपाल पेसागत महासंघ, नेपालको एक मुख्य राष्ट्रिय घटक संघको रूपमा रहेकोले यसका नेता, कार्यकर्ता, समर्थक र शुभेच्छुकहरूबाट वर्तमान मुलुकमा देखिएको समग्र आर्थिक संकटलाई पुनर्जिवित गरी राष्ट्रिय आकांक्षा “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” को अभियानमा ईटा थप्ने कार्यको अपेक्षा गरेको छु । राष्ट्रिय पुँजीको निर्माण गरी, उत्पादनमुखी कार्यमा उपयोग हुने गरी रोजगार सिर्जनाबाट युवा विदेश पलायनलाई रोक्ने मुख्य औजारको रूपमा कार्य गर्ने अपेक्षा गरेको छु ।

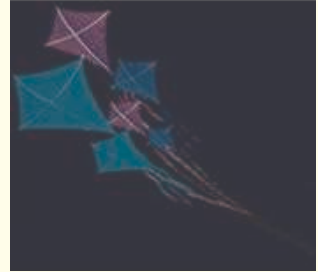
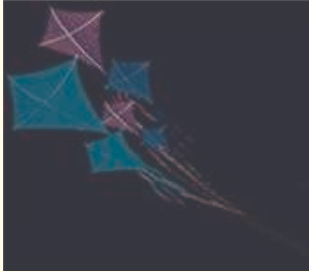
बिफु नेपालमा आवद्ध जनशक्तिको विनियमावलीलाई समय सापेक्ष सुधार एवं संशोधन गरी यस क्षेत्रबाट मुलुकले आशा गरेको आर्थिक समुन्नतिको लागि योगदान हुने अपेक्षा गरेको छु । श्रमिकहरूका आवश्यकता र मागका विषयमा राज्य र सरकारबाट गम्भीरतापूर्वक ध्यान दिई थला बसेको अर्थतन्त्रलाई गतिशील र निर्माणका लागि उत्प्रेरित गर्न आवश्यक छ । यसमा आवद्ध कर्मचारीहरूको ज्ञान, सिप, क्षमता र अनुभवको महत्वपूर्ण सहयोग र योगदान पुग्ने विश्वास गरेको छु । सरकारबाट कर्मचारीहरूको मनोबल उच्च बनाई जनतालाई प्रदान गर्ने सेवा छिटो, छरितो, पारदर्शी र निष्पक्ष हुने अपेक्षा गरेको छु ।

गौरवपूर्ण इतिहास भएको यस संघलाई आफ्ना सदस्यहरूका हकहित, अधिकार प्राप्ति र तिनीहरूको सुरक्षा, संरक्षण र संस्थाको सम्बर्धनका लागि निरन्तरता दिने कार्यलाई विगतदेखि प्रकाशन हुँदै आएको यस क्षेत्रसँग सम्बद्ध प्रकाशित लेख, रचना, सूचना लगायतका सामाग्रीहरू सबैका लागि उपयोगी हुने विश्वास लिएको छु । प्रकाशनको निरन्तरताको अपेक्षासहित सफलताको शुभकामना ।

पुण्यप्रसाद ढकाल
अध्यक्ष

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व
२०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

नेपाल बैंक कर्मचारी संघ
केन्द्रीय समिति

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हादिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

धर्मराज मैनाली

अध्यक्ष

बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ, नेपाल

नबराज लम्साल

अध्यक्ष

नेपाल बैंक कर्मचारी संघ

लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेय

अध्यक्ष

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ, नेपाल

लिला जि.सी.

अध्यक्ष

कृषि विकास बैंक कर्मचारी संघ, नेपाल

गीता पोखरेल लम्साल

अध्यक्ष

नेपाल राष्ट्र बैंक कर्मचारी संघ

प्रकाश बस्नेत

अध्यक्ष

संचय कोष कर्मचारी संगठन, नेपाल

विनोद पोखरेल

अध्यक्ष

कुमारी बैंक कर्मचारी संघ

डम्बरदेव अधिकारी

अध्यक्ष

राष्ट्रिय बीमा कम्पनी कर्मचारी संघ

मनोज गौतम

अध्यक्ष

राष्ट्रिय जीवन बीमा कम्पनी कर्मचारी संघ

नेत्र विक्रम थापा

अध्यक्ष

नागरिक लगानी कोष कर्मचारी युनियन

बद्री नेपाल

अध्यक्ष

नाडेप कर्मचारी संगठन

अमर पौडेल

अध्यक्ष

ग्रामीण विकास लघुवित्त कर्मचारी संगठन

नेपाल धितोपत्र बोर्ड स्वतन्त्र
कर्मचारी संगठन

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को
अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हादिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

नारायण पौडेल

अध्यक्ष

भुवन देशार

उपाध्यक्ष

राज कुमार पंडित

सचिव

अशोक कुमार बिष्ट

सह-सचिव

लक्ष्मी पौडेल

कोषाध्यक्ष

सुगन्धा कुमारी कर्ण

सदस्य

सरिता महर्जन

सदस्य

आनन्द न्यौपाने

सदस्य

दिपक क्षेत्री

सदस्य

नेपाल धितोपत्र बोर्ड स्वतन्त्र कर्मचारी संगठन

खुमलटार, ललितपुर परिवार

सम्पादकीय

बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी सङ्घ नेपाल (बिफु-नेपाल) “राजनीतिक अधिकार सहितको ट्रेड युनियन अधिकार : सक्षम वित्तीय संस्था, दक्ष व्यवस्थापन, अनुशासित ट्रेड युनियन र स्वाधीन आर्थिक नीति हाम्रो सरोकार” भन्ने मूल नारासहित २०५२ साल भाद्र ३ गते स्थापना भएको राष्ट्रियस्तरको ट्रेड युनियन हो । हाल यस सङ्घमा १२ वटा प्रतिष्ठानस्तरका ट्रेड युनियनहरू र ५१०० भन्दा बढी सदस्यहरू आबद्ध रहेको स्थिति छ । यस सङ्घले आबद्ध सबै सङ्घसँग हातेमालो गर्दै नियमित क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ । अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा समेत WFTU को बैंकिङ तथा बीमा क्षेत्रको अन्तर्राष्ट्रिय केन्द्र TUIBIFU जस्ता संस्थामा आबद्ध रही आफ्नो सम्बन्ध विस्तार गरेको छ भने सार्क क्षेत्रीयस्तरका बैंकिङ तथा वित्तीय संस्थाका राष्ट्रिय ट्रेड युनियनमा समेत आफ्नो पहुँच विस्तार गरेको छ । पेसागत महासङ्घमा आबद्ध रहेको यस सङ्घले काठमाडौँबाट आफ्ना दैनिक कामकारबाही अगाडि बढाउँदै आएको छ । आगामी दिनमा सङ्घले माथिल्लो सङ्घबाट प्राप्त निर्देशनअनुसार वार्षिक क्यालेन्डर बनाई राष्ट्रियस्तरमा बदलिँदो परिस्थितिअनुसार आफ्ना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने योजना बनाएको छ ।

बडादसैं, तिहार, नेपाल सम्बत र छठ जस्ता चाडपर्वको अवसर पारेर प्रकाशन भएको यस बिफु-नेपालको स्मारिका-२०८१ मा यहाँहरूको विगतमा जस्तै माया र सद्भाव पाउने अपेक्षा गरेका छौं । हामीले प्रकाशन गरेका पुराना अंकहरू जुन किसिमले मन पराइदुनुभएको छ यसले आगामी दिनहरूमा हाम्रो प्रकाशनलाई अभि सुधार गर्दै लैजाने हौसला प्राप्त भएको छ । पुस्तक प्रकाशनलाई हामीले अनेकौँ अप्ठ्याराका बीचमा पनि निरन्तरता दिन पाउँदा गौरव महसुस गरेका छौं ।

२०८१ सालको बडादसैं, तिहार, नेपाल सम्बत र छठपर्व जस्ता चाडपर्वको अवसरमा सम्पूर्ण नेपालीलाई सुस्वास्थ्य तथा सुखी जीवनको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

बिफु नेपालले ट्रेड युनियनको अधिकार प्राप्तिको लडाईँ लड्ने काममा स्थापना कालदेखि ०६२/०६३ को जनआन्दोलनसम्म राजनीतिक अधिकारसहितको ट्रेड युनियन अधिकार प्राप्तिमा लागि अतुलनीय भूमिका निर्वाह गरेको इतिहास सर्वविदितै छ । अहिले देश सङ्घीयतामा गएको छ । सङ्घीयताको संरचनासँगै ट्रेड युनियनको भूमिका र संरचना पनि परिवर्तन हुँदैछ । बैंक, बीमा तथा वित्तीय संस्थाको कार्यक्षेत्र पनि विस्तार भएको छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू पनि विस्तारको क्रममा रहेका छन् । ७५३ वटै स्थानीय तहमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाका शाखा पुर्‍याउने सरकारको योजनाअनुसार ७५२ स्थानीय तहमा बैंकिङ सेवा पुगिसकेको छ । यो विस्तार समयसापेक्ष विकास भएकै मान्नुपर्दछ तर कार्यसञ्जाल बढ्दै जाँदा सर्वसाधारण जनताको वित्तीय पहुँच पनि उत्तिकै बढ्नुपर्ने हुन्छ । त्यो चाँही हुन सकेको छैन । आशा गरौँ निकट भविष्यमा बैंकिङ सेवा विस्तार भई वित्तीय पहुँच थप हुँदै जाने छ ।

पछिल्लो समयमा ट्रेड युनियनको माग संस्थाको विकास र पेसाकर्मीहरूको वृत्ति विकासको सवालमा सौदाबाजी हुँदै जान थालेको छ । यो आफैँमा सकारात्मक पक्ष हो । ट्रेड युनियनको भूमिका प्रति कतै कतै नकारात्मक

टिप्पणी हुन थालेको सुनिन्छ । एकैसाथ आन्दोलन गरेका राजनीतिक दलका कतिपय नेताहरूलाई ट्रेड युनियनका गतिविधि अनावश्यक लाग्ने गरेका छन् । यस्तो टिप्पणी सुन्दा हामीलाई खोलो तथ्यो लौरो बिसियो भने जस्तो भान हुन थालेको छ । सरकार र व्यवस्थापकहरूले ट्रेड युनियनलाई विकास र उन्नतिका अवरोधक शक्तिका रूपमा व्याख्या गर्नु औचित्यपूर्ण छैन । सार्वजनिक निकायमा ट्रेड युनियनको सक्रिय भूमिकालाई निस्कृय बनाउने चलखेल भइरहेको सुनिन्छ । गणतान्त्रिक राज्य व्यवस्थामा यो तरिका प्रचलित श्रम सम्बन्धी ऐन, कानुन र प्रचलित अन्तर्राष्ट्रिय नियमको खिलाफमा छ । कुनै पनि सङ्घीय लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्था अवलम्बन गर्ने मुलुकमा ट्रेड युनियनलाई निषेध गरेको पाइन्न । हो हामीलाई थाहा छ, विधायिकाले कानुन बनाउन सक्छ, ट्रेड युनियन अधिकार कटौती पनि गर्न सक्छ तर श्रमजीवीको सङ्गठित हुने कानूनी अधिकार भने कटौती गर्न मिल्दैन । सबल ट्रेड युनियनको पक्षमा हामी हाम्रो आवाज उठाइरहन्छौं र भनिरहने छौं हाम्रो सङ्गठित हुने अधिकार कटौती गरिनुहुन्न । ट्रेड युनियनभित्र पनि केही कमीकमजोरी हुन सक्छन् । कमजोरी पहिचान भएको खण्डमा त्यो सच्चिनुपर्छ हामी त्यसमा सहमत नै छौं । तर ट्रेड युनियनभित्र पनि केही कमजोरी छन् है भनेर ट्रेड युनियन अधिकार नै दिन हुन्न भन्नु भनेको लोकतन्त्रमा आधारभूत सङ्गठित हुने अधिकार निषेध गर्नु हो । लोकतान्त्रिक संविधान प्राप्त गरेको बिहानीमा नै कहिकतैबाट यस्तो नहोस् भन्ने हामी चाहान्छौं । हामी समसामयिक विकासको विरोधी होइनौं, सहयात्री नै हौं । त्यसैले फेरि पनि हामी भन्छौं र भनिरहन्छौं – “राजनीतिक अधिकार सहितको ट्रेड युनियन अधिकार : सक्षम वित्तीय संस्था, दक्ष व्यवस्थापन, अनुशासित ट्रेड युनियन र स्वाधीन आर्थिक नीति हाम्रो सरोकार” यो हाम्रो माग हो । जुन जारी छ र जारी रहिरहन्छ । सम्बन्धित सबैको ध्यानाकर्षण होस् ।

बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी सङ्घ नेपाल (बिफु नेपाल) राष्ट्रिय समितिबाट प्रकाशित प्रस्तुत स्मारिका सङ्घको मुखपत्र हो । अध्ययनका क्रममा यसमा भए गरेका कुनै कमीकमजोरीहरू भए केलाएर हामीलाई सच्याउने मौका दिंदै रचनात्मक सहयोग गर्न हार्दिक अनुरोध गर्दछौं ।

धन्यवाद !

–प्रकाशन समिति

विषयसूची

सि.न. शीर्षक	लेखक	पेज नं.
१. नेपालको अर्थतन्त्रको प्रवृत्ति र दिशा	✍ सुरेन्द्र पाण्डे	१
२. अमेरिकी सेभिड्स एन्ड लोन एसोसियसन सङ्कटका केही पाठहरू	✍ डा. प्रकाशकुमार श्रेष्ठ ✍ मुकेश शाह	१३
३. असल श्रम सम्बन्धको अभ्यास तथा श्रम र श्रमिकका सबालमा नेपालमा भएका योजनाबद्ध प्रयास	✍ रामप्रसाद भट्टराई	२०
४. बैंक तथा वित्तीय संस्थाको सम्पत्तिसँगै दायित्वको व्यवस्थापन	✍ दुर्गा कँडेल छत्कुली	३५
५. नेपालको अर्थतन्त्रमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष करको योगदान	✍ रामबहादुर के.सी.	३९
६. नेपालमा वित्तीय सङ्घीयता, चुनौती र सम्बोधनका उपायहरू	✍ प्रेमप्रसाद आचार्य	४७
७. नेपालमा मौद्रिक नीतिको अभ्यास	✍ नन्द कुमार ढकाल	५३
८. नेपालमा डिजिटल बैंकिङ र आगामी रणनीतिहरू	✍ गिरीराज रेग्मी	६१
९. नेपालमा कर्जा हरितीकरण : प्रभाव र असरको विश्लेषण	✍ अपिल सुवेदी	६५
१०. नेपालको कृषि क्षेत्र	✍ उमेशराज रिजाल	७१
११. विश्व व्यापार सङ्गठन र नेपाल	✍ ध्रुव पौडेल	७७
१२. सङ्कट व्यवस्थापन	✍ कृष्णप्रसाद नेपाल	८३
१३. सार्वजनिक संस्थानहरूमा वित्तीय क्षेत्रको योगदान र चुनौती	✍ काशीनाथ भट्टराई	८७
१४. लघुवित्त प्रणाली र नेपाली सन्दर्भ	✍ रमेशकुमार पोखरेल	९१
१५. नेपालमा डिजिटल करेन्सीको सम्भावना, अवसर, जोखिम र चुनौतीहरू	✍ निरञ्जन पौडेल	९७
१६. ट्रेड युनियनको औचित्य र भावी दायित्व	✍ गीता पोखरेल लम्साल	१०१
१७. वित्तीय समावेशीकरण सन्दर्भ : नेपाल	✍ ईश्वर उप्रेती	१०५
१८. नेपालमा वैदेशिक लगानीका उल्भनहरू	✍ विशाल तिमिल्सना	१११
१९. Sustainable Development of Nepal: The Need for Economic Reform 2.0	✍ Chop Kanta Subedi	११९
२०. Resurgence of Keynesian Economic Theory	✍ Baikuntha Pandey	१२९

सि.न. शीर्षक		लेखक	पेज नं.
२१.	Emerging Management Challenges	✍ Bhola Nepal	१३५
२२.	Overview of Money Market and Capital Market	✍ Bishwaraj Bhandari	१४१
२३.	International Reserve Management Practices & Nepal	✍ Som Raj Nepali	१५७
२४.	Enhancing Customer Experience Through Omni Channel Banking	✍ Er. Anu Giri	१६९
२५.	Why Public Enterprises are Often Required in Underdeveloped Countries?	✍ Buna Kumari Dahal	१७७
२६.	बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ नेपालको सांगठनिक गतिविधि सहितको प्रतिवेदन	✍ शंकर प्रसाद भट्टराई	१८९

नेपालको अर्थतन्त्रको प्रवृत्ति र दिशा

सुरेन्द्र पाण्डे
उपाध्यक्ष
नेकपा (एमाले)

नेपालको संविधानले प्रदत्त गरेको समाजवाद उन्मुख समाजव्यवस्थाको परिकल्पनाका आधारमा नेकपा (एमाले) ले समाजवाद स्थापना गर्ने सपनालाई साकार रूप दिन र समृद्ध नेपाल र सुखी नेपाली बनाउन आफ्नो कार्यक्रम, घोषणापत्र र सरकारमा रहँदा नीति, कार्यक्रम र बजेटमार्फत त्यसलाई अगाडि बढाएको छ। यो कामको निरन्तरताका लागि हामीले सही विचार निर्माण र सही दिशा अँगाल्ने, पर्याप्त साधन र स्रोत जुटाउने र त्यस कामका निम्ति समग्र पार्टी, नेता, कार्यकर्ता र नागरिकहरू प्रतिबद्ध हुनुपर्ने, लगनशील भएर कामहरूमा लाग्नु आवश्यक छ। राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय परिस्थितिको गहन अध्ययन र विश्लेषण गर्ने, हाम्रा अगाडि रहेका चुनौतीहरूलाई समाधान गर्नका लागि सही उपायहरू खोज्ने र लागू गर्ने, हाम्रा अगाडि भएका सम्भावनाहरूको भरपूर उपयोग गर्नुपर्दछ। हाम्रा पूर्वजहरूले गरेका उपाय, प्रयास, लगानी जस्ता कुराहरू पनि हाम्रा लागि मार्गदर्शक बन्न सक्दछन्। यसो भनिरहँदा सबभन्दा महत्वपूर्ण विषय वर्तमान परिस्थितिको विश्लेषण, आवश्यकता र प्रयास मुख्य हुन् भन्ने कुरालाई सधैं हेक्का राख्नुपर्दछ। यसै सन्दर्भमा मैले केही विचारहरू प्रस्तुत गरेको छु।

वि.सं. २००७ साल पूर्वको अवस्था

शताब्दीभन्दा लामो जहानियाँ राणा शासनको बन्द सामाजिक आर्थिक प्रणालीका कारण लामो समयसम्म नेपाल सामन्ती कृषि अर्थतन्त्रमा मात्र निर्भर रह्यो। विश्व अर्थतन्त्र र राजनीतिले नेपालमाथि सिर्जना गरेको दबावका कारण राणाशाहीको अन्तिम दशकतिर केही उद्योगहरू स्थापना भए। सन् १९३६ मा उद्योग परिषद्को स्थापनापश्चात् विराटनगरमा बिँडी, चुरोट, सलाई, जुटमिल लगायतका उद्योगहरू स्थापना भए। उद्योग व्यवसायलाई वित्तीय सहयोगका लागि नेपाल बैंक लिमिटेडको स्थापना भयो। सन् १९४० मा घरेलु इलम प्रचार अड्डाको स्थापना भयो। यो अवस्थामा पनि अर्थतन्त्रमा कृषिको भूमिका अत्यधिक थियो। आन्तरिक राजस्वमा मालपोतमाथिको निर्भरता थियो। वि.सं. २००८ मा सुवर्ण शमसेर जबराबाट प्रस्तुत गरिएको पहिलो बजेटमा कुल राजस्वको ६२ प्रतिशत हिस्सा मालपोतको रहेको थियो।

वि.सं. २००७ पछिको अवस्था

वि.सं. २००७ सालपश्चात् नेपालले वैदेशिक अनुदान प्राप्त गर्न थाल्यो। यसको साथै सरकारले योजनाबद्ध आर्थिक विकासको अवधारणा अगाडि साँच्यो। वि.सं. २०१३ (ई.सं. १९५६) बाट प्रथम पञ्चवर्षीय योजना सुरु भयो। वि.सं. २०१३ सालमा स्थापित नेपाल राष्ट्र बैंकले नेपाली नोटको छपाइ सुरु गर्‍यो। यसले बजारमा सहज कारोबार हुने भारतीय मुद्राको प्रयोगमाथि रोक लगायो र बैंकबाट मात्र विनिमय गर्ने व्यवस्था गरियो। सोही सालमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयको स्थापना भयो, कलेज र विद्यालयहरू स्थापनामा वृद्धि भयो र शिक्षाको विकासका लागि आधारशीला तयार भयो। वि.सं.

२०१३ सालदेखि बाइरोडको बाटो निर्माण सुरु भयो । वि.सं. २०१६ सालमा विपी कोइरालाको सरकारले भूस्वामित्व प्रणालीमा रहेको विर्ता प्रणाली उन्मूलन गर्‍यो । २०१७ सालमा राजा महेन्द्रले कू गरी शासनसत्ता आफ्नो हातमा लिए र राजनीतिक पार्टीहरू माथि दमन गरियो । २०१८ मा राजा रजौटा र किपट प्रथाको उन्मूलन भयो । सन् १९६३ (वि.सं. २०१९) बाट औद्योगिक क्षेत्रको स्थापनाको सुरुआत भयो । अमेरिकी सरकारको प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोगमा बालाजुमा पहिलो औद्योगिक क्षेत्रको स्थापना भयो । पछि क्रमशः पाटन, हेटौँडा, धरान, नेपालगञ्ज, पोखरा, बुटवल, भक्तपुर, सुर्खेत, राजविराज गरी अरू नौ ठाउँमा औद्योगिक क्षेत्रहरू स्थापना भए । औद्योगिक विकासका साथसाथै वि.सं. २०१९ देखि पूर्व-पश्चिम राजमार्ग, काठमाडौँ-कोदारी सडक, नौबिसे-पोखरा, पोखरा-सुनौली सडक जस्ता केही महत्त्वपूर्ण सडक पूर्वाधारको निर्माणले आवतजावतको सुगमतासँगै आर्थिक कृयाकलापले केही तीव्रता पाए ।

वि.सं. २०२१ मा भूमि सुधार कार्यक्रममार्फत जमिनको हदबन्दी तोकियो र हदभन्दा बढी भएको खोस्ने, जोताहा किसानलाई मोही कायम गर्ने, जमिनमाथि रहेका उखडा लगायतका विभिन्न सम्बन्धलाई अन्त्य गर्ने जस्ता काम भए । राजाबाट नै भूमि सुधार सुरु भएको भए तापनि राजा रजौटा र उनका नजिकका जमिनदारहरूका हातमा ठुला परिमाणका जग्गाहरू रहने गरेको हुँदा राजाको केन्द्रीकृत शासन व्यवस्थामा भूमि सुधारको कार्यक्रम सफलतापूर्वक अघि बढेन । केही राजनीतिक पहुँच भएका, शक्तिशाली टाठाबाठाहरूले भूमि सुधारको मर्म विपरीत हदभन्दा माथिको जमिन परिवार, आफन्त र अन्य विभिन्न नामबाट दर्ता गर्ने र जमिन लुकाउने, उद्योग व्यवसायका नाममा ठुला परिमाणमा जमिन दर्ता गर्ने र लुकाउने काम गरे । यसले न भूमि

सुधारमा पूर्ण सफलता मिल्यो न औद्योगीकरणको आधारशीला नै निर्माण भयो । वि.सं. २०२१ सालमा मुलुकी ऐनमा संशोधन गरी 'छुवाछुत प्रथाको अन्त्य भएको घोषणा' भयो ।

वि.सं. २०१८ सालमा विकेन्द्रीकरणको अवधारणाका आधारमा देशलाई १४ अञ्चल, ७५ जिल्ला र ४ हजार वटा स्थानीय एकाइ (पञ्चायत) मा विभाजित गरी प्रशासनिक, आर्थिक र शैक्षिक विकासमा जोड दिइयो । तर राजा र पञ्चायती शासन व्यवस्थाको अन्तर्निहित चरित्र, बन्द नीति, जन आवाज माथिको दमनका कारण आर्थिक विकासले अपेक्षित परिणाम दिन सकेन ।

विश्व अर्थव्यवस्थामा आएको फेरबदल र विश्व बैंक, अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषका नीतिका कारण सन् १९८४ देखि संरचनागत सुधार कार्यक्रमअन्तर्गत घाटामा चलिरहेका सरकारी संस्थानहरूलाई दिइने सरकारी अनुदानहरू कटौती हुन थाल्यो । निजी क्षेत्रका बैंक र विद्यालय स्थापनाको अनुमति दिइयो । निजीक्षेत्र माथिका नियन्त्रणहरू केही खुकुलो भयो ।

२०४६ को राजनीतिक परिवर्तन पछिको अवस्था

२०४६ सालको राजनीतिक परिवर्तनले देशमा बहुदलीय शासन पद्धति स्थापित गर्‍यो । पहिलो आमनिर्वाचनबाट निर्वाचित नेपाली काँग्रेसको सरकारले विश्व बैंक, अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष, विश्व व्यापार सङ्गठनको निर्देशनअनुसार निजीकरण र उदारीकरणको नीतिलाई अगाडि बढायो । संस्थानहरूलाई निजीकरण गरी सरकारी लगानीलाई प्रभावकारी बनाउने, निजी क्षेत्रको सहभागिता र नेतृत्वमा उद्योगधन्दाको विकास गर्ने र रोजगारी वृद्धि गर्ने भनेर सुरु भएको निजीकरण कार्यक्रम सरकारी संस्थान र उद्योग विक्री गर्ने, बन्द गर्नेमा सीमित मात्र भएन; निजीकरण गरिएका कारखाना,

संस्थानहरू खरिदकर्ताले सञ्चालन गर्न नसकी पुनः सरकारले फिर्ता लिनुपन्थो । कैयौंले खरिद मूल्य पनि नतिरी अलपत्र पारे; बिक्री गरेपछिको अवधिका त्यस्ता कारखाना र संस्थानका कर्मचारीको तलबभत्ता समेत सरकारले नै तिर्नुपन्थो । यी र यस्ता समस्या र अनुभवका कारण नेपाली कांग्रेसले अगाडि सारेको निजीकरणको प्रकृया सफल हुन सकेन । स्वयम् नेपाली कांग्रेस पनि पछिल्लो अवधामा आएर निजीकरणका कुरा गर्न उत्साहित देखिएन । तर पनि त्यस नीतिका कारण बैंक र वित्तीय क्षेत्र, निजी विद्यालय, अस्पताल, घरजग्गा खरिद, आयात आधारित राजस्व वृद्धिले अर्थतन्त्रको आकारमा वृद्धि र विस्तार भयो ।

नेकपा एमालेको सरकारका कार्यक्रम र प्रभाव

२०५१ सालमा नेकपा (एमाले) का अध्यक्ष मनमोहन अधिकारी नेतृत्वको एकल सरकारले जेष्ठ नागरिक भत्ता शीर्षकमा समाजका असक्त, वृद्ध, एकल महिला, सीमान्तकृत समुदायका मानिसहरूलाई रकम दिन सुरु गर्‍यो । यसले समाजमा सहारा नभएकालाई राज्यको सहारा र संरक्षकत्व प्रदान गर्‍यो । आफ्नो गाउँ आफै बनाउँ र नौसको अभियानमार्फत ग्रामीण क्षेत्रमा रकम पुर्‍याउने, ग्रामीण क्षेत्रको विकासमा जोड दिने र त्यसलाई सहरसँग जोड्ने नीति अगाडि साँथ्यो । यसले ग्रामीण पूर्वाधार विशेषतः सडक र शिक्षामा ठुलो फड्को मार्न सक्यो । पहुँच र प्रभावका आधारमा रकम विनियोजन गर्ने र सहरबजार केन्द्रित विकास अवधारणामा मात्र सीमित हुने परम्परालाई यस कार्यक्रममार्फत तोड्न सफल भयो ।

त्यसै गरी २०६६ देखि २०६८ मा नेकपा (एमाले) को नेतृत्वको सरकार र २०७२ तथा २०७४ देखिको पार्टीका अध्यक्ष केपी शर्मा ओली नेतृत्वको सरकारको पालामा मध्यपहाडी लोकमार्ग, काठमाडौँ तराई द्रुत मार्ग, मदन भण्डारी लोकमार्ग, हुलाकी लोकमार्ग,

पूर्व-पश्चिम लोकमार्गको विस्तार जस्ता ठुलठुला पूर्वाधारलगायत लोक कल्याणकारी र समाजवाद उन्मुख धेरै वटा कार्यक्रमहरूको थालनी भयो । स्वास्थ्य बीमा, 'कोही भोको पर्दैन र भोकले कोही मर्दैन' भन्ने शीर्षकमा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रम, सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम, जनता आवास, पोखरा एयरपोर्ट, भैरहवा एयरपोर्टको निर्माण, माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत् आयोजना र विद्युत् ऊर्जा उत्पादनमा बजेट व्यवस्था, ऊर्जा सङ्कटको अन्त्य, रानीजमरा कुलरिया सिँचाई आयोजना केही उदाहरणहरू हुन् । तराईका २२ जिल्लाका सदरमुकामको पूर्वाधार निर्माण, भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त धरहरा, रानीपोखरी र विभिन्न पुरातात्विक मन्दिर, भवन, सरकारी भवन, विद्यालय, नागढुङ्गा काठमाडौँ सुरुङ्ग मार्ग, टावरहरू, सहरी पूर्वाधार, मेलम्ची खानेपानी निर्माणमा तीव्रता, युवा परिषद् र युवा उद्यमी विकास, कृषि अनुदान कार्यक्रम, प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम, राष्ट्रपति चुरे संरक्षण, राष्ट्रपति विद्यालय सुधार, प्रत्येक पालिकामा अस्पताल जस्ता अनगिन्ती नीति र परियोजनाहरू कार्यान्वयन भएका छन् । निश्चय पनि त्यसबाट भएका उपलब्धिले आर्थिक विकासमा फड्को मार्ने र भविष्यसम्म त्यसले दूरगामी प्रभाव छाड्ने छ ।

दश बर्से द्वन्द्व र त्यसको प्रभाव

दश बर्से हिंसात्मक द्वन्द्वले नेपालको आर्थिक विकासमा गम्भीर नकारात्मक प्रभाव पार्‍यो । यसले धेरै होटल तथा रेस्टुरेन्टहरू बन्द भए र पर्यटन व्यवसायमा ठुलो धक्का लाग्यो । व्यवसायमा लगानी गर्ने कैयौँ व्यवसायीहरूको लगानी डुब्यो र कामदार हरूले रोजगारी गुमाए । उनीहरू बैंकको ऋण तिर्न नसकी अन्यन्त न्यून मूल्यमा आफ्नो जग्गाजमिन र होटलहरू बिक्री गर्न बाध्य भए । नयाँ पूर्वाधार निर्माण गर्न बाधा पुगेको मात्र होइन भएका सरकारी भवन, संरचनाहरूसमेत ध्वस्त पारिए । विकास

र निर्माणमा खर्चिनुपर्ने ठुलो रकम सुरक्षा क्षेत्रमा खर्चिनुपर्‍यो । असुरक्षाका कारण लाखौंको सङ्ख्यामा बसाइँ सर्नुपरेका कारण ग्रामीण कृषि उत्पादन घट्न थाल्यो; कामको खोजीमा विदेशिनेको सङ्ख्या अत्यधिक बढ्यो र खास खास सहरमा जनसङ्ख्याको चाप बढ्यो । १७ हजारभन्दा बढीले ज्यान गुमाए; हजारौं अङ्गभङ्ग र घाइते बने । शक्ति र सामर्थ्यले भरिपूर्ण युवाहरूले घाइतेका कारणले जीवनभर उपचार गराइरहनु मात्र परेन उनीहरू अरूमा आश्रित बन्न पुगे । सरकारको तर्फबाट द्वन्द्व पीडित सेना प्रहरी, माओवादी लडाकु र सर्वसाधारणलाई दिने राहतमा अरबौं रुपैयाँ खर्च गर्नुपर्ने अवस्था बन्यो ।

ऊर्जा सङ्कट, नाकाबन्दी, महाभूकम्प र कोरोनाको असर

द्वन्द्व, राजनीतिक अस्थिरता, सरकारको सोच र कार्यान्वयन क्षमताका कारण ऊर्जा विकासमा प्रगति हुन सकेन । जसको फलस्वरूप २००६ देखि २०१६ सम्म नेपाली जनताले गम्भीर विद्युत् सङ्कटको सामना गर्नुपर्‍यो । सन् २००६ मा दैनिक केही घण्टा र हप्ताको २ दिन विद्युत् कटौती हुँदै २००८ मा आएको कोशी नदीको बाढीले भारतबाट विद्युत् आयात गर्ने ट्रान्समिसन लाइन बगाएपछि त्यो लोडसेडिङ बढेर दैनिक साढे सोढ घण्टासम्म पुग्यो । उद्योगधन्दा, अस्पताल, विद्यालयमा समेत विद्युत् कटौतीका कारणले स्वास्थ्य, शिक्षा र आर्थिक विकासमा ठुलो धक्का लाग्यो । विद्युत् सङ्कटका कारण देशमा लगानी भित्रिन सकेन । विश्व बैंकको एक अध्ययनअनुसार नौ वर्षको त्यस अवधिमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ६ प्रतिशतभन्दा बढी नोक्सानी बेहोर्नुपर्‍यो । लोडसेडिङ नभएको भए वार्षिक ७ प्रतिशतभन्दा बढीको आर्थिक वृद्धि र वार्षिक लगानीमा ४८ प्रतिशतका दरले बढ्न सक्ने

थियो । सन् २०१७ पश्चात् थप विद्युत् उत्पादन, लोड व्यवस्थापन र भारतबाट विद्युत् आयातमा वृद्धि भएका कारण लोडसेडिङ हट्न पुग्यो ।

नेपालले वि.सं. २०१९ र २०२७ सालमा भारतीय नाकाबन्दीको सामना गर्नुपर्‍यो । ती नाकाबन्दीहरूले नेपालको आर्थिक कृयाकलाप र मानव जीवनमा नकारात्मक प्रभाव पारे । तर त्यो बेला नेपालमा गाडी, विद्यालय, ठुलो सङ्ख्यामा सरकारी कार्यालय, उद्योगधन्दा र सङ्घसंस्था कम भएको र अत्यधिक ठुलो सङ्ख्यामा जनताहरू परम्परागत ऊर्जा (दाउरा) मा भर पर्ने, कृषिमा अत्यधिक आश्रय र नेपालले खाद्यान्न निर्यात गर्ने अवस्थाका कारण ठुलो आर्थिक र मानवीय दुष्प्रभाव भोग्नुपरेन ।

सन् १९८९ (२०४५) अप्रिलबाट सुरु भएको तेस्रो नाकाबन्दी १५ महिनासम्म कायम भयो । त्यसले पेट्रोलियम, ग्यास, नुन, तेल, मसला, औषधीको आपूर्तिमा गम्भीर असर पायो । उद्योगधन्दा, पर्यटन र अन्य क्षेत्रले पनि गम्भीर आर्थिक नोक्सानी बेहोर्नुपर्‍यो । त्यसै गरी सन् २०१५ (२०७२) सेप्टेम्बर २० बाट सुरु भएको भारतीय नाकाबन्दी चार महिनासम्म कायम रह्यो । त्यस नाकाबन्दीले पेट्रोल, ग्यास, औषधि आपूर्ति प्रभावित भयो । विद्यालयहरू बन्द भए । युनिसेफको एक प्रतिवेदनअनुसार तराईका ९ जिल्लाका १६ लाख विद्यार्थीहरू विद्यालय जान पाएनन् । यातायात क्षेत्रले मात्र दैनिक २० देखि २५ करोड नोक्सानी बेहोर्नुपर्‍यो । राजस्व सङ्कलनमा कमी आयो । नेपाल राष्ट्र बैंकको एक रिपोर्टअनुसार अधिल्लो वर्ष सोही अवधिमा ९० अरब रुपैयाँ राजस्व उठेकोमा सो वर्ष केवल रु. ७७ अरब सङ्कलन भयो । लोडसेडिङका कारण पर्यटक घटे । होटेल रेस्टुरेन्ट क्षेत्र गम्भीर रूपले प्रभावित बने । एक अध्ययनका अनुसार निजी क्षेत्रले दैनिक दुई अरबका दरले घाटा बेहोर्नुपर्‍यो ।

नेपालले राजनीतिक समस्याहरू मात्र होइन, यसैबिच प्राकृतिक विपत्तिहरू पनि भोग्नुप्यो । सन् २०१५ अप्रिल २५ मा आएको महाभूकम्पका कारण ८ हजार ९६४ जनाले ज्यान गुमाए । बाइस हजारभन्दा बढी व्यक्तिहरू घाइते भए । लाखौं नेपालीहरू घरबार विहिन भए । कैयौं सरकारी भवन, विद्यालय, मन्दिर, गुम्बा, धरहरालगायतका सम्पदाहरू भत्किए । यसबाट मुलुकले ठुलो आर्थिक र मानवीय नोक्सानी बेहोर्नुप्यो । सो भूकम्पका कारण आठ खरब बराबरको नागरिकहरूका घर, कारखाना, गोठ, अन्नपात, भौतिक सामग्री आदि र सरकारी संरचनाहरूको नोक्सानी हुन पुग्यो । सत्र लाखभन्दा बढी विद्यार्थीहरू खुल्ला आकाशमुनि पढ्न बाध्य भए । भूकम्पबाट भएको पुनर्निर्माणका लागि विदेशी मुलुकहरूका दातृ निकायले अमेरिकी डलर तीन अरबभन्दा बढीको सहयोग प्रदान गरे । सरकारले भूकम्प पुनर्निर्माणका निम्ति बाँकी रकम राष्ट्रिय ढुकुटीबाट बन्दोबस्त गर्नुप्यो ।

नेपाल अनेक समस्यासँग जुम्दै माथि उठ्न खोजिरहेकै थियो । तर विश्वमा देखा परेको कोभिड १९ को महामारीले नेपालमा पनि निकै प्रभाव पार्यो । हालसम्म यसबाट करिब बाह्र हजार व्यक्तिको ज्यान गएको छ । यातायात, उद्योग, व्यापार, पर्यटन, शिक्षा आदि लगायत सबै क्षेत्र बन्द हुने अवस्थाले गर्दा यसले गम्भीर आर्थिक र मानवीय सङ्कटको सामना गर्नु परिरहेको छ । एक अध्ययनका अनुसार पर्यटन क्षेत्रले पच्चिस अरबभन्दा बढीको नोक्सानी प्रथम चरणको लकडाउनमा मात्र व्यहोर्नुपरेको थियो । समग्र निजीक्षेत्रले दैनिक दश अरबको घाटा बेहोर्नुपरेको थियो । आइएलओका अनुसार भन्डै सैंतिस लाख व्यक्तिहरूले रोजगारीको समस्या भेल्लुपरेको छ । यसले राजस्व सङ्कलनमा ठुलो असर पार्यो ।

यस्तो विषम परिस्थितिबाट गुज्नेका जनतालाई सहयोग पुर्याउन र देशको सङ्कटलाई न्यूनीकरण

गर्न नेकपा नेतृत्वको सरकारले सन् २०२० मईमा कोरोना प्रभावितलाई राहतस्वरूप सत्तरी अरबभन्दा बढीको राहत कार्यक्रम अगाडि सारेको थियो । व्यावसायिक क्षेत्रलाई उद्धार गर्न विस अरबको पुनर्कर्जा, चौध अरब व्यावसायिक ऋण अनुदान, साढे छ अरबको कर छुट, विद्युत् शुल्क माफीलगायतका राहत कार्यक्रम कार्यान्वयन भएका थिए र ती कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइएको छ । कोरोना विरुद्धको निःशुल्क परीक्षण तथा खोप उपलब्ध र प्रभावितहरूको उपचारलाई सरकारले उच्च प्राथमिकता दिएको छ ।

उद्योग, व्यवसाय र निकासी प्रवर्धन निम्तिको प्रयास

नेपालमा उद्योग प्रवर्धनका लागि सरकारले सन् १९६३ देखि औद्योगिक क्षेत्र स्थापना गर्न सुरु गर्‍यो । देशका विभिन्न भागमा दशवटा औद्योगिक क्षेत्रहरू स्थापना भए । त्यस्ता औद्योगिक क्षेत्रमा सरकारले आधाभूत संरचनाहरू जस्तै : जमिन, सडक, विद्युत्, पानी आपूर्ति, ढल निकास, सञ्चार आदि सेवा उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्‍यो । यसलाई थप व्यवस्थित गर्न र सबै क्षेत्रमा सन्तुलित ढङ्गले उद्योगको विकास गर्ने, स्थानीय पुँजी, प्राकृतिक र मानवीय स्रोतको उच्चतम उपयोग गर्ने लक्ष्य राखी सन् १९८८ जुलाईमा औद्योगिक क्षेत्र व्यवस्थापन लिमिटेड स्थापना गर्‍यो । तर माथि उल्लिखित राजनीतिक उतारचढाव, सशस्त्र द्वन्द्व, ऊर्जा सङ्कट, नाकाबन्दी जस्ता कारणले उद्योगधन्दाको विकास अपेक्षित हुन सकेन । नेकपा नेतृत्वको सरकारले हरेक प्रदेशमा थप औद्योगिक क्षेत्र स्थापना गर्ने घोषणाअनुरूप भापाको दमक, सर्लाहीको मुर्तिया, मकवानपुरको मयूरधाप, चितवनको शक्तिखोर, रूपन्देहीको मोतीपुर, बाँकेको नौवस्ता, कैलालीको लम्की र कञ्चनपुरको दैजी औद्योगिक क्षेत्र घोषणा

गरेको थियो । वातावरणीय मूल्याङ्कनमा भएको ढिलाइ र सरकारी कामको ढिलासुस्तीले औद्योगिक क्षेत्र निर्माण कार्यमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न सकेको छैन । त्यसै गरी निकासी प्रवर्धनलाई प्रोत्साहन गर्न रूपन्देहीको भैरहवा र बाराको सिमरामा विशेष आर्थिक क्षेत्र स्थापना भए तापनि काम सुरु हुन सकेको छैन । विशेष आर्थिक क्षेत्रको विकासका निम्ति एक नम्बर प्रदेशको विराटनगर, वागमतीको पाँचखाल, गण्डकीको गोरखा, कर्णालीको जुम्ला र सुदूरपश्चिमको धनगढीमा केवल सम्भाव्यता अध्ययनको काम मात्र पूरा हुन सकेको छ । देशका एक सय तीस वटा स्थानमा उद्योगग्राम स्थापना गर्ने काम पनि सुस्त ढङ्गले अगाडि बढेको छ ।

अबको बाटो

संविधानले राजकीय, निजी र सहकारीलाई तीन खम्बे अर्थनीतिका रूपमा परिभाषा गरेको छ । यसले समाजवादको चरित्र कस्तो हुने भन्ने विषयमा व्याख्या नगरे पनि यी तीनवटै क्षेत्रको विकास, समन्वय र सहयोगमा समाजवाद उन्मुख अर्थव्यवस्थालाई सुदृढ गर्ने सोच राखेको छ । समाजवादको चरित्रको विषयमा नेपाली कांग्रेस निजीकरण र उदारीकरणको बाटोबाट अघि बढ्ने विचार राख्छ, भने नेकपा माओवादी सम्पूर्ण रूपले अर्थतन्त्रमा सरकारको हस्तक्षेप हुनुपर्दछ भन्ने मान्यता र व्यवहारबाट निर्देशित रहेको छ । अझ माओवादीले निजी क्षेत्रलाई निरुत्साहित गर्ने मात्र होइन, समाजवादको दुश्मन देख्ने सोच राख्छ । तर नेकपा (एमाले) समाजवादको मूल आधार उत्पादक शक्तिको विकास, उत्पादनको वृद्धि र न्यायमूलक वितरण व्यवस्थालाई जोड दिन्छ । सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारको भूमिका र निश्चित अधिकार र कर्तव्यको सीमा संविधानले तोकेको छ । उनीहरू आफ्नो अधिकारको सीमाभित्र रहेर कानुन बनाउन स्वतन्त्र छन् । कर उठाउने र

वितरण गर्ने कतिपय अधिकार पनि यी तीनै तहहरूमा रहेको छ । यसो गर्दा उनीहरूले एकआपसमा प्रतिस्पर्धात्मक होइन सहयोगात्मक र समन्वयात्मक ढङ्गले काम गर्नुपर्दछ । यस व्यवस्थाले आर्थिक समृद्धि र विकासको नयाँ सम्भावनाको आकाङ्क्षा राखेको छ । संविधानले दिएका अधिकारहरूलाई सृजनात्मक ढङ्गले लागू गर्ने हो भने विभिन्न तहमा बढीभन्दा बढी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने र कामहरूलाई सफलता प्राप्तिका निम्ति बाटो खोलेको छ । यिनै आधारहरूलाई टेकेर हामीले निम्न कामहरू गर्नु आवश्यक छ ।

(क) कृषि तथा भूमि सुधार

नेपालको कुल क्षेत्रफलको सत्ताइस प्रतिशत जमिन खेतीयोग्य छ । २०७५ फागुनको तथ्याङ्कअनुसार एक करोड पचपन्न लाख अठ्तीस हजार एक सय छ जना जग्गाधनी छन् । ती जमिन तीन करोड बासठ्ठी लाख पचास हजार नौ सय उनान्साठी कित्तामा विभाजित छन् । हाम्रो जस्तो सानो मुलुकमा यति धेरै टुकामा भूखण्डित हुनु भनेको अनुत्पादक कुरा हो । नेपालमा भएका भूमि समस्यालाई सुधारका निम्ति भनेर राजनीतिक पार्टीहरू, नागरिक र सरकारले भूमि सुधार, भूमि व्यवस्थापन र चक्राबन्दी गर्नुपर्ने तर्क गर्दै आए पनि हाउजिङ, साना व्यवसाय, अंशबन्डा, तत्कालको आर्थिक लाभ आदिका नाममा निरन्तर जमिन खण्डित हुने क्रम जारी छ ।

वि.सं. २०१६ सालको विर्ता उन्मूलन, २०१८ सालको राजारजौटा र किपट प्रथा उन्मूलन, २०२१ सालको भूमि सुधार र भूमि हदबन्दीको व्यवस्था, २०५३ सालमा भूमिसम्बन्धी ऐन संशोधन गरी हदबन्दी घटाउने जस्ता कामले पनि भूमि समस्या समाधान गर्न सकेन । आजसम्म बाह्र वटा सुकुम्बासी आयोग गठन भएका छन् । ती आयोगहरूले छयालिस हजार छ सय विघा र तीन लाख रोपनी जमिनलाई एक

लाख त्रिपन्न हजार व्यक्ति वा परिवारलाई वितरण गरेको छ । वर्तमान संविधानले घरबारविहीन, दलित परिवारलाई एक पटकका लागि घडेरी उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छ । केपी ओली नेतृत्वको नेकपाको सरकारले जमिनको उपभोग गरिरहेका ऐलानी पर्तीमा बसोबास गर्ने परिवारहरूको जमिन एक पटकका लागि सोही व्यक्तिका नाममा दर्ता गर्ने ऐन संसदले बनाएको छ । सो ऐनबमोजिम देवी ज्वालीको नेतृत्वमा राष्ट्रिय भूमि आयोगको गठन भएको थियो । त्यसको बदलामा शेरबहादुर देउवाको नेतृत्वमा बनेको गठबन्धन सरकारले अर्को आयोग बनाएको छ । तर भूमिसम्बन्धी समस्या भने पूर्ण रूपमा हल हुन सकेको छैन ।

साँचो रूपमा भूमिलाई व्यवस्थित गर्ने र भूमिलाई अधिकतम उपयोग गरी लाभ लिनका लागि हामी भावनामा बगनुभन्दा पनि भूमिको समस्यालाई गहिरो गरी अध्ययन गर्ने र सही नीति लिनुपर्दछ । जमिनलाई उपयोगका आधारमा वर्गीकरण गर्नुपर्दछ । कृषि, आवास, उद्योग, व्यावसायिक र अन्य प्रकारको जमिनको रूपमा छुट्याई ती जमिनलाई तोकिएको बाहेक अन्य प्रयोजनमा प्रयोग गर्न नपाउने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । खाद्यान्नविना कोही पनि बाँच्न सक्दैन । कृषिको विकास नभई पर्याप्त मात्रामा खाद्यान्न उत्पादन हुँदैन । त्यसका लागि जमिन मल बिउको कुरा मात्र होइन, जनशक्ति र प्रविधि पनि उत्तिकै महत्त्वपूर्ण हुन्छ । कृषिमा नागरिकहरूलाई आकर्षित गर्न कृषि जमिनलाई करमुक्त गर्नुपर्दछ । कृषिका लागि आवश्यक पर्ने पुँजी, सिँचाई र अन्य पूर्वाधार निर्माण, मल बिउ, यन्त्र उपकरण र प्रविधि, भण्डारण र बजारको व्यवस्थाका लागि उच्च व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ । जमिनको स्वास्थ्य परीक्षण गरी उत्पादन क्षेत्र (Zoning) तोकिनुपर्दछ । तोकिएको क्षेत्रमा तोकिएको बालीका लागि मात्र अनुदान दिने व्यवस्था गरी चक्काबन्दी खेतीलाई

प्रोत्साहन गर्नुपर्दछ । उत्पादनलाई ठुला आकारमा बढाई कृषि उद्योगका लागि आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थको आपूर्ति सुनिश्चित गर्नुपर्दछ । सहकारी, लिज तथा करार ऐनको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । कृषि जमिनलाई बाँझो राख्न नपाउने र बाँझो राख्दा आर्थिक जरिवानाको व्यवस्था गरी खेतीयोग्य जमिनको उपयोगलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्दछ ।

(ख) औद्योगिकीकरणको विकास

औद्योगिकीकरणका लागि नेपालमा उद्योग मन्त्रालयको स्थापना, औद्योगिक क्षेत्र व्यवस्थापन लिमिटेड गठन, औद्योगिक क्षेत्र स्थापना, विशेष आर्थिक क्षेत्र, उद्योग ग्राम आदिको व्यवस्था भएको छ । तर त्यसले बदलिँदो समय र राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिस्पर्धाबिचको राष्ट्रिय आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने, आवश्यक सुधार गर्ने, व्यवस्थित गर्ने, गुणस्तरीय उत्पादन र बजारीकरणमा जोड दिन सकेको छैन । त्यसमाथि पनि सशस्त्र द्वन्द्व, राजनीतिक अस्थिरता, ऊर्जा सङ्कट, नाकाबन्दी, भूकम्प र कोरोना महामारीले उद्योगधन्दाको विकासमा अवरोध सिर्जना गरेको छ । गएको आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ मा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान ५.५ प्रतिशत मात्र रहेको थियो । उद्योगी, व्यवसायीहरूप्रतिको नकारात्मक सोच, सरकारी कर्मचारी प्रशासनको सकारात्मक सहयोगको अभाव, पुँजी र नव अन्वेषणको अभावले उद्योगधन्दाले अपेक्षित गति लिन सकेको छैन । जमिनको आकासिँदो मूल्यका कारण उद्योगधन्दाको स्थापनामा लगानीको अभावका कारणले समस्या बन्दै गएको छ । यस्ता समस्या समाधानका लागि सरकारले लामो अवधिका लागि लिजमा जग्गा उपलब्ध गराउने र आवश्यक पूर्वाधार पुर्‍याउने नीति लिनुपर्दछ । मूलरूपमा औद्योगिकीकरणप्रतिको चेतना, प्रोत्साहन, दक्षताको विकास र नागरिकहरूमा जाँगरमा वृद्धि गर्नु पनि उत्तिकै आवश्यक छ ।

(ग) कर्मचारी प्रशासनमा सुधार

राजनीतिक परिवर्तनसँगै राजनीतिक नेतृत्व तथा सरकारमाथि जनताको अपेक्षा बढ्नु स्वाभाविक छ । त्यसका लागि मेरुदण्डको भूमिका खेल्ने कर्मचारी प्रशासनको भूमिकाले नै ती आकाङ्क्षाहरू पूरा गर्ने दिशातर्फ मुलुक अगाडि बढ्न सक्दछ । त्यसका लागि परम्परागत कर्मचारी प्रशासनलाई सुधार र आधुनिकीकरण गर्नुपर्दछ । उनीहरूको कार्यक्षमता बढाउनका लागि तालिम, राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय अध्ययन भ्रमण, तलब वृद्धि र उनीहरूलाई साधनयुक्त बनाउनुपर्दछ । यसका साथै कानूनद्वारा भ्रष्टाचार, अनुचित तथा गलत कुराहरूको नियन्त्रण गर्ने, कामप्रति उत्तरदायी बनाउने, जनताहरूले समयमा सेवा पाउने र कर्मचारी प्रशासनलाई सुचारु रूपले अगाडि बढाउने वातावरण सिर्जना गर्नुपर्दछ । नराम्रो कामका लागि दण्ड र राम्रो कामका लागि पुरस्कारको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

(घ) विज्ञान, प्रविधि र शिक्षामा लगानी

विश्वमा विज्ञान, प्रविधि र शिक्षाको क्षेत्रले फड्को मारिरहेको छ । एक सय वर्षमा नभएको खोज अनुसन्धान र प्रविधिको विकास विगत २० वर्षमा भएको छ । एक्काइसौं शताब्दीको सुरुसँगै चौथो औद्योगिक क्रान्ति उत्कर्षतर्फ अगाडि बढेको छ । आर्टिफिसिएल इन्टेलिजेन्स, थ्रिडी प्रिन्टिङ, रोबोटिक्स, फाइभ-जी, चालकरहित गाडी लगायतको विकासले ठुलो उथलपुथल ल्याइरहेको छ । भौतिक सम्पत्तिलाई ज्ञानसम्पत्तिले उछिनेको छ । विज्ञान, प्रविधि र ज्ञान सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण उत्पादनको साधन बनेको छ । विश्वमा आएको परिवर्तनहरूले नेपालमा पनि असर पार्नु स्वाभाविक छ । तर नेपालले आवश्यकताअनुसार शिक्षामा लगानी बढाउन र राष्ट्रिय लक्ष्य किटान गरी शिक्षाको स्तरोन्नतिमा ध्यान दिन सकेको छैन । वि.सं. २०६६/०६७ मा शिक्षामा बजेटको १७ प्रतिशत

रहेकोमा पछिल्ला बजेटहरूमा १० प्रतिशतमा भरेको देखिन्छ । शिक्षामा गर्ने लगानी सामान्य चेतना दिने वा शिक्षा दानका रूपमा मात्र नहेरी भावी पुस्ताका लागि लगानी सम्झनु आवश्यक छ । शिक्षाको लगानीलाई देशको भौतिक पूर्वाधार र उत्पादनसँग जोडिँदै लैजानुपर्दछ । विज्ञान, प्रविधि र ज्ञान, खोज र अनुसन्धानमा लगानी बढाउनुपर्दछ ।

(ङ) पर्यटन क्षेत्रको विकास

नेपालको प्राकृतिक सुन्दरता र विविधता विश्वमै अनुपम छ । तर सुन्दरतालाई भरपुर उपयोग गर्ने गरी मानव र आर्थिक स्रोतको लगानी नगरे सम्म सुन्दरताको उपयोग र विकास हुन सक्दैन । मानौं हिमाली क्षेत्रमा पर्वत चढ्नेहरूको लागि विश्राम गर्ने र खाने ठाउँ, मनोरन्जन गर्ने र आराम गर्ने ठाउँ आदिको बन्दोवस्त नहुने हो भने पर्यटकहरूले त्यस्ता स्थानमा भ्रमण गर्न रुचाउँदैनन् । त्यसो हुनाले हाम्रो नेपालको प्राकृतिक सुन्दरतालाई ध्यानमा राखी विकासलाई तीव्र पार्नका लागि पूर्वाधारको विकास गर्नुपर्दछ । विभिन्न सुन्दर, ऐतिहासिक र धार्मिक स्थानलाई पर्यटन गन्तव्यका रूपमा विकास गर्नुपर्दछ । पर्यटन उद्यमलाई विकास गर्नका लागि सडक लगायतका विभिन्न पूर्वाधारमा लगानी, लिजमा जमिन उपलब्ध गराउने र पुँजीको उपलब्धताका लागि नीति बनाउनुपर्दछ । आर्थिक उत्पादन, व्यावसायिक कारोबारको वृद्धि, रोजगारी सिर्जना र राजस्व वृद्धिको कुराले मात्र देश समृद्ध हुन सक्दछ ।

(च) पूर्वाधारको विकास

आर्थिक विकास र समृद्धिको यात्रामा पूर्वाधारले अत्यन्त ठुलो भूमिका खेल्दछ । तर कस्तो पूर्वाधार निर्माण हुँदा कति उपलब्धि वा प्रतिफल प्राप्त हुन्छ, त्यसले बजारको विकासमा कस्तो भूमिका खेल्छ भन्ने विषय महत्त्वपूर्ण हुन्छ । पूर्वाधार निर्माणका नाममा

धेरै परियोजनाहरू एकै पटक सुरु गर्दा त्यसलाई सम्पन्न गर्न चाहिने स्रोतको अभावले परियोजनाहरू लामो कालसम्म सम्पन्न हुन नसकेका हाम्रा अनुभव छन् । जनप्रतिनिधिहरू र नागरिक अगुवाहरूमा सबै पूर्वाधार सरकारले नै बनाउनुपर्दछ, वैदेशिक लगानी भित्र्याउनु हुन्न र सबै योजना अहिले नै सुरु गर्नुपर्दछ भन्ने परस्परमा नमिल्दो विचार पनि राख्ने गरेका छन् । कुन पूर्वाधार सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण छ, त्यसले आर्थिक र सामाजिक रूपमा कस्तो प्रभाव पार्दछ, लगानी कति पर्दछ, स्रोत के हो, समयसीमा के हो जस्ता कुरामा ध्यान नपुगीकन पूर्वाधार निर्माणको कुरा सफल हुन सक्दैन । मतदाता र जनप्रतिनिका चाहना वा बाध्यताहरूको तालमेल गर्नु, ठुला वा साना पूर्वाधार निर्माणमा तालमेल मिल्नु पनि जरुरी छ । तर जसो गर्दा पनि राष्ट्रको आर्थिक विकासमा जोड दिने कुरा भने नागरिक, जनप्रतिनिधिहरू र सरकारले बिसर्नु हुँदैन । यसरी सन्तुलित रूपमा सम्बोधन गर्न परियोजनाको आकारअनुसार त्यसलाई पुग्दो बजेट छुट्याएर निश्चित समयभित्र परियोजना सम्पन्न गर्नुपर्दछ । परियोजना समयमा सम्पन्न गर्न सक्दा त्यसबाट प्राप्त हुने आर्थिक लाभ अर्थात् समयको आर्थिक मूल्य र आर्थिक विकासको परिणामलाई ध्यानमा राख्नुपर्दछ । छोटो समयमै ठुला उपलब्धि हासिल गरेका मुलुकका उदाहरणहरूबाट पनि हामीले सिक्नुपर्दछ ।

(छ) सहरीकरणमा जोड

सहरीकरण आर्थिक विकासको इन्जिन हो । हाम्रो देशमा छरिएका बस्ती र घरहरूका कारण आवश्यक सेवा सुविधा, पूर्वाधार, स्वास्थ्य सेवा, शिक्षा पुर्‍याउन समय र आर्थिक रूपले खर्चिलो भएको छ । बस्तीहरू एकै ठाउँमा भएको खण्डमा मानिसहरूलाई चाहिने बिजुली, पानी, ढल, बजार आदिको सुविधा पुर्‍याउन सजिलो, सस्तो हुने थियो र समयको पनि बचत हुने थियो । यसले जङ्गल क्षेत्र, चरण क्षेत्र र खेतीयोग्य

जमिनको पनि बचाउ हुन सक्छ । त्यस कारण बजार केन्द्र र आवास क्षेत्रको विकास गरी सहरीकरणमा जोड दिनुपर्दछ । विगतमा हामीले जग्गा उपलब्ध गराउन दिँदै आएको जोडको सट्टा घर वा फ्ल्याट उपलब्ध गराउने नीति लिनुपर्दछ । सहरीकरणका निम्ति स्थानीयदेखि सङ्घीय सरकारले आवश्यक पर्ने बजेट, नीतिहरू सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।

(ज) ऊर्जाको विकास

नेपालमा जलविद्युत् उत्पादन क्षमता ४३ हजार मेगावाट भए पनि त्यसको उत्पादन कुल क्षमताको ५ प्रतिशतको हाराहारीमा मात्र भएको छ । हाम्रा खोलानालाको प्रकृतिका कारण वर्षायाममा हुने विद्युत् उत्पादनको एक तिहाइसम्म मात्र हिउँदमा उत्पादन हुने गर्दछ । वर्षायाममा बग्ने चार महिनाको पानी बाँकी महिनाको भन्दा धेरै हुने गर्दछ । यसले गर्दा वर्षामा बढी उत्पादन हुने बिजुली हिउँदमा कम हुँदा एकनासले विद्युत् आपूर्ति हुन सक्दैन ।

विश्व बैंकको एक अध्ययन प्रतिवेदनमा नेपालमा १८ हजार मेगावाट सौर्य ऊर्जा र २ हजार मेगावाट हावाबाट विद्युत् उत्पादनको सम्भावना रहेको उल्लेख गरेको छ । विश्वमा प्रविधिको क्षेत्रमा भएको नयाँ नयाँ उपलब्धिले ऊर्जाको उत्पादन लागत कम हुँदै गएको छ । यस अवस्थालाई ध्यान दिई दिनमा सौर्य ऊर्जा र रातमा जलविद्युत उत्पादनको मिश्रित उत्पादनको सम्भावना अध्ययन गर्नुपर्दछ र उपयुक्त भएको योजना लागू गर्नुपर्दछ । विश्वमा बढ्दै गइरहेको पेट्रोलियमको अभाव, व्यापारिक तनाव, पेट्रोलियम पदार्थमाथिको परनिर्भरताबाट नेपालले बेहोर्दै आएका समस्याहरूबाट मुक्त हुन नेपालको जलस्रोतलाई भरपूर उपयोग गरी स्वदेशी ऊर्जा उत्पादनलाई बढाउनुपर्दछ । फोसिल फ्युलको प्रयोगलाई निरुत्साहित गर्दै नवीकरणीय ऊर्जाको विकासमा ध्यान दिनुपर्दछ । यसले नेपालको ऊर्जा

आवश्यकतालाई पूर्ति गर्ने मात्र होइन, यसको निर्यात बढाएर आर्थिक स्रोत बढाउने र व्यापार घाटा घटाउने तथा वातावरणीय प्रभावलाई न्यून गर्न उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउँदछ ।

(भ) उद्यमशीलताको विकास

हाम्रो समाजको निर्भरता कृषिमाथि रहँदै आएको छ । शिक्षा, उद्योगधन्दा बाटोघाटो, सञ्चार आदिको विकासमा पछि परेका कारण उद्यमशीलताको विकासमा पछाडि रहँदै आएको छ । पूर्वजको पेसा कृषि हुनु र सीमित घरानाका व्यक्ति र तिनका परिवार मात्र व्यावसायिक गतिविधमा सरिक भएको विगतका कारण नयाँ व्यक्तिहरू व्यवसायमा सरिक भई उद्यमी बन्ने संस्कारको विकास अभै हुन सकेको छैन । पुख्र्यौली अनुभवको अभाव, पुँजीको अभाव, प्रविधि, बजार र ज्ञान बारेको अनभिज्ञता, लगानी डुब्ने डर जस्ता कारणले नयाँ पिँढीका व्यक्तिहरूमा उद्यमशील बन्न आत्मविश्वासको कमी छ । समय, लगानी, सङ्ख्या, उत्पादन, उद्यमीहरूको योगदानको हिसाबले हेर्दा नेपालमा उद्यमीहरू पहिलो पुस्ताका रूपमा मात्र स्थापित हुन सकेको भन्दा अत्युक्ति नहोला । सरकारले नव उद्यमी बन्नका लागि सूचना र जानकारी उपलब्ध गराउने, पुँजीको पहुँचका लागि आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्दछ । यो पनि सही कुरा हो कि हाम्रा पहिला पुस्ताका उद्यमीहरूले माथि उल्लेखित विभिन्न चुनौतीहरूका कारण यथेष्ट रूपमा उत्पादन गर्ने, राष्ट्रिय आय वृद्धि गर्ने कुरामा अपेक्षित योगदान गर्न नसकेका होलान् । हरेक पहिलो पुस्ताले सुरुमा असफलता र नोक्सानी भेलेरै ठुलठुला उपलब्धिहरू हासिल गरेको तथ्यलाई हामीले बिर्सनु हुँदैन । नयाँ पिँढीका उद्यमशीलहरूले यो तथ्य बुझ्नु जरुरी छ र नयाँ पुस्ताका उद्यमी बन्न नागरिकहरू तयार हुनु जरुरी छ ।

(ज) वैदेशिक रोजगारी र सहायता

वि.सं. २००७ (सन् १९५१) साल अगाडि नेपाल एक किसिमले बन्द समाज थियो । सुगौली सन्धीपश्चात् नेपाली गोरखा सैनिक तत्कालीन ब्रिटिस सेनामा भर्ती हुन थाल्यो । त्यस समयदेखि नै नेपालमा रेमिट्यान्स भित्रिन थालेको देखिन्छ । तर त्यसको यकिन विवरण उपलब्ध छैन । प्रथम विश्वयुद्धपश्चात् सन् १९२० मा स्वदेश फर्किएका ब्रिटिस गोर्खाहरूले २० लाख भारु ल्याएको सरदार भिमबहादुर पाँडेले उल्लेख गरेका छन् ।

वि.सं. २००७ सालपछि देशले वैदेशिक सहायता प्राप्त गर्न थाल्यो । सुरुका वर्षमा नेपालले अनुदान मात्र प्राप्त गर्दथ्यो । आ.व. २०२०/०२१ देखि नेपालले अनुदानका साथै ऋण लिन थाल्यो । २०३९/०४० साल सम्म अनुदानको हिस्सा ऋणभन्दा बढी थियो । त्यस वर्ष वैदेशिक सहयोगको मात्रा कुल बजेटको ३० प्रतिशत थियो । २०५६/०५७ मा आइपुग्दा त्यो ३६ प्रतिशतमा पुग्यो । २०७८ असारको तथ्याङ्कअनुसार नेपालको कुल सार्वजनिक ऋण १७ खरब २८ अरब २५ करोड रहेको छ । त्यो कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ४०.५ प्रतिशत रहेको छ । जसमा विदेशी ऋण ९ खरब २७ अरब ९३ करोड र स्वदेशी ऋण ८ खरब ३२ करोड रहेको छ । त्यस समयको हाराहारीमा सन् २०१९ मा भारतबाट १ खरब २८ करोड ५० लाख र अन्य देशहरूबाट ७ खरब ५० लाख रेमिट्यान्स भित्रिएको छ । २०७८ असारको तथ्याङ्कअनुसार ९ खरब ६१ अरब ५ करोड रेमिट्यान्स प्राप्त भएको छ ।

असंलग्न परराष्ट्र नीति र पञ्चशीलको सिद्धान्तका आधारमा विभिन्न देशबिचको सम्बन्धलाई सन्तुलित र सुमधुर राख्नुपर्दछ । छिमेकी देशहरूसँगको पारवहन र सीमासम्बन्धी विवादलाई दुई पक्षीय

वार्ताद्वारा समाधान गर्नुपर्दछ । वैदेशिक नीतिका बारेमा दलहरूबिच र राष्ट्रिय रूपमा साझा धारणा बनाउनुपर्दछ । मलेसिया र खाडीमा वैदेशिक रोजगारीमा जाने कामदारहरूलाई स्वदेशमै रोजगारी सिर्जना गर्ने, जापान, दक्षिण कोरिया र इजरायल जाने कामदारहरूलाई पैसा र सिप लिएर फर्कन प्रेरित गर्ने र अमेरिका, युरोप र अस्ट्रेलिया जाने व्यक्तिहरूबाट पुँजी र प्रविधि भित्र्याउने नीति बनाउनुपर्दछ ।

(ट) ट्रेड युनियनको भूमिका

ट्रेड युनियनहरूले राजनीतिक परिवर्तनमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेका छन् । ट्रेड युनियन अधिकार प्राप्तिका लागि हाम्रो पार्टीले अग्रणी भूमिका खेल्दै आएको छ । २०४६/०४७ को परिवर्तनपश्चात् मजदुर क्षेत्र मात्र होइन, शिक्षक र निजामती क्षेत्रमा पनि ट्रेड युनियन खोल्ने अधिकार प्राप्त भयो । यो

सकारात्मक उपलब्धि हो ।

ट्रेड युनियनहरूले आफ्ना सामुदायिक र पेसागत अधिकारका विषयहरूमा केन्द्रित हुन आवश्यक छ । आफ्ना निश्चित स्वार्थ र मागमा सीमित बन्दै, अर्थवादमा जकडिँदै वा ट्रेड युनियनको सामर्थ्य प्रयोग गर्दै सुरुवा, बढुवा, भ्रष्टाचार जनित कार्यमा संलग्न हुनुबाट ट्रेड युनियनलाई बचाउनुपर्दछ । देशको बृहत्तर विकास र हितले नै सम्पूर्ण कर्मचारी र पेसाकर्मीहरूको लाभ हुन्छ भन्ने विषयमा युनियनका नेता तथा कार्यकर्ताहरू सचेत हुनुपर्दछ । उनीहरू समाज परिवर्तनको गुरुत्तर जिम्मेवारीको अधीनस्थ रही क्रियाशील हुनुपर्दछ र मुलुकको बृहत्तर आर्थिक समृद्धि र परिवर्तनको आकाङ्क्षाअनुरूप आफूलाई उभ्याउनुपर्दछ ।

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

Innovative Architects and Engineering Pvt Ltd

नेपालगंज १८, बाँके

फोन नं.: ९८५८०४४८७७

Er. Dipak K.C.

धितो मूल्याङ्कन सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यका साथै घरको नक्शा पास, इस्टिमेट, सर्वे, प्राविधिक परामर्शका सम्पूर्ण कार्यहरू गर्नुपरेमा हामीलाई सम्झनुहोस् ।

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हादिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

बाँके हाम्रो सर्जिकल

हाउस प्रा.ली.

नेपालगंज- ११, बाँके

प्रो. निरज कुँवर

फोन नं.: ९८४८१४३५७७

हाम्रो यहाँ मेडिकल ईक्वीपमेन्ट मेसिनरी, ल्याब उपकरण, मेडिकल ल्याब साथै सर्जिकल सामग्रीहरू थोक तथा खुद्रा मूल्यमा उपलब्ध छ ।

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हादिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

श्री शुभकामना प्याथोलोजी

नेपालगंज- १४, बाँके

प्रो. निरज कुँवर

फोन नं.: ९८४८१४३५७७

सम्पूर्ण किसिमको रगत, दिसा पिसाब, खकार, बीर्य आदिको साथै हाम्रो टेष्टहरूको जाँच अत्याधुनिक मेसिनद्वारा गरिन्छ ।

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हादिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

**Vertex Construction and
Suppliers Pvt Ltd**

नेपालगंज १२, बाँके

फोन नं.: ९८५८०७३७१७

Er. Subash Ahikari

यहाँ धितो मूल्याङ्कन तथा घरको नक्सा लागत इस्टिमेट तथा डिजाइन सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य गरिन्छ ।

अमेरिकी सेभिङ्स एन्ड लोन एसोसियसन सङ्कटका केही पाठहरू

डा. प्रकाशकुमार श्रेष्ठ
सदस्य
राष्ट्रिय योजना आयोग

मुकेश शाह
सहायक निर्देशक
आर्थिक अनुसन्धान विभाग, नेपाल राष्ट्र बैंक

१. विषय प्रवेश

सन् १९८० को दशकमा संयुक्त राज्य अमेरिकाले देशभर रहेका सेभिङ्स एन्ड लोन एसोसियसन (Savings and Loan Associations)^१ हरूमा ठुलो वित्तीय सङ्कटको सामना गर्नुपरेको थियो। यी संस्थाहरूलाई थ्रिफ्टस पनि भन्ने गरिन्छ। तिनीहरू करिब नेपालका बचत तथा ऋण सहकारी जस्तै थिए। उक्त सङ्कटबाट सेभिङ्स एन्ड लोन क्षेत्र मात्र नभई समग्र वित्तीय क्षेत्रले अत्यधिक समस्या भोग्नुपरेको थियो। यसले गर्दा एक हजार बढी त्यस्ता संस्थाहरू बन्द भएका थिए (Curry & Shibut, 2000)। उक्त सङ्कट कस्तो पृष्ठभूमिमा के कारणले आएको थियो र कसरी समाधान गरियो भन्ने जानकारी नेपालका वित्तीय सहकारीमा देखिएका समस्या समाधानका लागि सहयोगी हुन सक्छन्।

२. सेभिङ्स एन्ड लोन कस्ता संस्थाहरू हुन् ?

सन् १८०० ताका अमेरिकी बैंकहरूले आवासीय घरजग्गा कर्जामा लगानी नगर्ने गरेका कारण

थ्रिफ्टहरूको उदय हुन गएको हो। थ्रिफ्टहरू एक प्रकारका साना बैंकहरू नै हुन्, जसले आफ्नो सदस्य तथा सर्वसाधारणको बचत परिचालन गर्छन् अनि उक्त रकमलाई घरजग्गा कर्जाका रूपमा लगानी गर्न प्रयोग गर्छन्। अमेरिकाको पहिलो सेभिङ्स एन्ड लोन पेन्सिलभेनिया राज्यमा सन् १८३१ मा स्थापित भएको थियो (Robinson, 2013)। थ्रिफ्टहरूको उत्पत्ति आमनागरिकहरूमा घरको स्वामित्व बढाउने सामाजिक लक्ष्यसँग जोडिएको थियो। थ्रिफ्टहरू प्रारम्भिक दिनहरूमा मूलरूपमा आफ्नै घर खरिद गर्ने इच्छा भएका तर त्यसका लागि पर्याप्त बचतको अभाव भएका व्यक्तिहरूको समूहका रूपमा स्थापना भएको थियो। थ्रिफ्टहरूले समूहका सदस्यहरूको बचत परिचालन गरेर समूहकै केही सदस्यहरूलाई ऋण वा वित्त उपलब्ध गराउने निहित उद्देश्य राखेका थिए। अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा यी थ्रिफ्टहरू सुरुवाती दिनहरूमा विशेष सामूहिक र आर्थिक हित पूर्तिका लागि स्थापना भएका वित्तीय सहकारी संस्थाहरू नै हुन् (Karki, 2023)।

१ जसलाई थ्रिफ्टस (Thriffs) पनि भनिन्छ। थ्रिफ्टसहरू केही सदस्यमा आधारित क्रेडिट युनियन जस्ता थिए भने कतिपय केही सेयर होल्डरहरू भएका पनि थिए। क्रेडिट युनियन गैरनाफामुखी संस्थाहरू हुन् भने थ्रिफ्टस नाफामूलक संस्थाहरू हुन्।

सन् १९८० को दशकसम्म आइपुग्दा समेत थ्रिफ्टहरू बैंकहरूको तुलनामा निकै कम थिए र थ्रिफ्टहरूको नियन्त्रणमा रहेको समग्र सम्पत्ति बैंकिङ क्षेत्रको कुल सम्पत्तिभन्दा निकै न्यून थियो । तथापि अमेरिकी घरजग्गा कर्जा बजारका लागि थ्रिफ्टहरू निकै महत्त्वपूर्ण मानिन्थे । सन् १९८० मा अमेरिकामा करिब ४,००० थ्रिफ्टहरूले लगभग ६०० अर्ब डलर बराबरको कुल सम्पत्ति परिचालन गरेका थिए । सोही समयमा अमेरिकाको कुल घरजग्गा धितो कर्जा ९६० अर्ब डलर रहेकोमा सोको लगभग आधा अर्थात् करिब ४८० अर्ब डलर थ्रिफ्टहरूले परिचालन गरेका थिए (Robinson, 2013) ।

३. सङ्कट आउनु अगाडिको पृष्ठभूमि

सन् १९७० को दशकमा विश्वले दुई ठुला ऊर्जा सङ्कटहरू भोग्नुपरेको थियो, जसले कच्चा तेलको लागत बढाएको थियो र त्यसको सिधा प्रभाव अमेरिकी अर्थतन्त्र र आर्थिक वृद्धिदरमा परेको थियो । पहिलो सङ्कट अक्टोबर १९७३ मा अरब मुलुकहरूले तेल निर्यातमा प्रतिबन्ध लगाएपश्चात् सुरु भएको थियो, जुन लगभग पाँच महिनासम्म चल्यो । उक्त अवधिमा कच्चा तेलको मूल्य चार गुणासम्म बढ्यो । दोस्रो ऊर्जा सङ्कट इरानी क्रान्ति लगतै सन् १९७९ मा आएको थियो, जसले कच्चा तेलको मूल्य थप तीन गुणासम्म बढायो (Bryan, 2013) । आपूर्तिमा आएको समस्याका कारण मुद्रास्फीति दर १९७० को दशक र सन् १९८० मा उच्च रूपमा बढ्यो । मुद्रास्फीति दर नियन्त्रणका लागि अमेरिकी केन्द्रीय बैंक फेडरल रिजर्वले बैंकदर बढाउँदै लगेको थियो र डिसेम्बर १९८० मा सो दर हालसम्मकै उच्च बिन्दु अर्थात् २० प्रतिशत पुगेको थियो ।

४. सेभिङ्स एन्ड लोन सङ्कटका प्रमुख कारणहरू

(क) निक्षेप बीमाले सिर्जित नैतिक विचलन

सन् १९३४ देखि सङ्घीय निक्षेप बीमा (Federal Deposit Insurance) को व्यवस्था थ्रिफ्टहरूमा समेत विस्तार गरिएको थियो, जुन यस सङ्कटको मूल र तात्त्विक कारण हुन गयो ।^२ Federal Savings and Loan Insurance Corporation (FSLIC) ले थ्रिफ्टहरूको बचतको बीमा गरेको थियो । सुरुवातदेखि नै निक्षेप बीमाबापत लिइने प्रिमियम दर थ्रिफ्टहरूमा अन्तर्निहित वास्तविक जोखिममा आधारित थिएन । यस कारण सुरक्षित र जोखिमपूर्ण थ्रिफ्टले समान बीमा शुल्क बुझाउने गरेका थिए । यस प्रकारको बीमा शुल्क वा प्रिमियम संरचनाले नैतिक विचलन (Moral Hazard) को अवस्था सिर्जना गर्‍यो र कमजोर वित्तीय संरचना भएका थ्रिफ्टहरूलाई सुधारका लागि पर्याप्त प्रोत्साहन भएन । अमेरिकाले सन् १९९१ मा मात्र थ्रिफ्टहरूका लागि जोखिममा आधारित निक्षेप बीमा प्रिमियम निर्धारण गर्न सुरु गर्‍यो (Ely, 2018) ।

(ख) जोखिमपूर्ण सम्पत्ति-दायित्व व्यवस्थापन

सन् १९३० को आर्थिक मन्दीपश्चात् अमेरिकी नीतिले सेभिङ्स एन्ड लोन एसोसियसनहरूलाई छोटो अवधिको निक्षेप मात्र स्वीकार गरी लामो अवधिको स्थिर ब्याजदरमा ऋण दिन बाध्य गरेको थियो । परिणामस्वरूप थ्रिफ्टहरूले एकल रूपमा सम्पूर्ण ब्याजदर जोखिम वहन गर्नुपरेको थियो । स्थिर ब्याजदरमा घर कर्जा प्रवाह गर्न प्रोत्साहन गर्ने नीति उपयुक्त भए तापनि कमजोर वित्तीय अवस्था भएका थ्रिफ्टहरूमार्फत कार्यान्वयन गरिनु घातक साबित भयो । उक्त समयमा थ्रिफ्टहरूको सम्पत्ति-दायित्व व्यवस्थापन निकै जोखिमपूर्ण रहेको

^२ Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC) and Federal Savings and Loan Insurance Corporation (FSLIC) were established in 1933 and were responsible for providing deposit insurance to the Banking, and S&L Sector, respectively.

थियो किनकि लगानी गरिएका कर्जाहरूको अवधि परिचालन गरिएका निक्षेपको तुलनामा निकै बढी रहन्थ्यो । व्याजदरसँग संवेदनशील (Interest Sensitive) निक्षेप दायित्व र बेमेल सम्पत्ति तथा दायित्व भुक्तानी अवधि (Maturity/Duration Mismatch) का कारणले व्याजदर वृद्धिको असर थ्रिफ्टहरूको मुनाफा र नेटवर्थमा पऱ्यो (Karki, 2023) । थ्रिफ्टहरूको खुद व्याज आम्दानी ऋणात्मक भएका कारण सन् १९८१ र १९८२ मा समग्र सेभिङ्स एन्ड लोन क्षेत्रको कर्जामा लिने र निक्षेपमा दिने व्याजदर अन्तर क्रमशः -१.० प्रतिशत र -०.७ प्रतिशत रहेको थियो (Barth, 1991) ।

राजनीतिक पहुँचका आधारमा त्यस्ता संस्थाहरूले नियमन खुकुलो पाउँ पछिल्लो समयतिर घरजग्गाभन्दा पनि बढी जोखिमयुक्त सट्टेबाजी लगानी गरेका थिए । संस्थाहरूको नेटवर्थ घाटामा हुँदा पनि सम्पत्ति सञ्चालकहरूको ख्यातिलाई समावेश गरेर वासलातचाँहि सन्तुलनमा रहेको नै देखाइने गरिन्थ्यो (Akerlof et al., 1993) ।

(ग) व्याजदर नियन्त्रण

अमेरिकी केन्द्रीय बैंकले सन् १९३३ देखि बैंकहरूमा च्चनगबितष्यल त्त लागू गरेको थियो, जसअन्तर्गत बैंकहरूले निक्षेपमा तिर्न सक्ने व्याजदरको सीमा निर्धारण गरिएको थियो । सेभिङ्स एन्ड लोनहरूको नियामक Federal Home Loan Bank Board ले सन् १९६६ देखि उक्त नियमन थ्रिफ्टहरूमा समेत लागू गर्‍यो । मूलतः यस नियमनले बजार व्यवस्थामा धेरै विकृतिहरूको सिर्जना गर्‍यो । जस्तै -निक्षेपकर्ताहरूले न्यून व्याजदरमा निक्षेप प्रदान गर्न बाध्य हुने तर घरजग्गा खरिदकर्ताहरूले कम लागतमै ऋण पाउने । बजारले निर्धारण गर्ने व्याजदरभन्दा फरक दरमा वित्तीय कारोबार हुन गई निक्षेपकर्ताहरूले गुमाउने र ऋणीले फाइदा आर्जन गर्ने अवस्था हुन गयो । सोही कारण थ्रिफ्टहरू वित्तीय रूपमा जोखिमपूर्ण वा समस्याग्रस्त भए तापनि थप

नयाँ निक्षेप कम व्याजदरमा आकर्षण गरी सञ्चालन लागत कम गरी समस्यालाई परसम्म धकेल्न सफल भएका थिए । सन् १९८० मा यो नियम थ्रिफ्टहरूका लागि चरणबद्ध रूपमा खारेज गरियो, जसले गर्दा थ्रिफ्टहरूमा रहेका वित्तीय समस्याहरू सङ्कटका रूपमा सतहमा आए ।

अमेरिकी राज्यहरूले युजरी कानुन (Usury Laws) मार्फत थ्रिफ्टहरूले घरकर्जामा लिन मिल्ने व्याजदरको माथिल्लो सीमा निर्धारण गरिदिएका थिए । व्याजदरमा रहेको प्रतिबन्धका कारण थ्रिफ्टहरूले लगानी गरेका कर्जाहरूमा कायम गरिएको व्याजदर बजारअनुसार बढाउन सक्दैन थिए । परिवर्तनीय व्याजदर पद्धतिको अभावमा व्याजदरहरू बढ्दै जाँदा व्याजदरहरूमा समयसापेक्ष समायोजन गर्न असमर्थ रही थ्रिफ्टहरूले कर्जामा प्राप्त गरेको व्याज निक्षेपमा तिरेको भन्दा कम हुन जान्थ्यो । यसका अतिरिक्त सन् १९८२ सम्म घरधनीहरूले घर बिक्री गर्दा कम व्याजदरका घरकर्जाहरू नयाँ खरिदकर्तालाई सोही दरमा हस्तान्तरण गर्ने प्रचलनसमेत व्याप्त रहेको थियो, जसले थ्रिफ्टहरूको खुद व्याज आम्दानी समयसमयमा ऋणात्मक हुन आउँथ्यो । सङ्घीय सरकारद्वारा स्थापना गरिएका दुई secondary mortgage market agencies क्रमशः Fannie Mae/Freddie Mac ले सरकारी स्रोतहरूको प्रयोग गरी सबै प्रकारको घरजग्गाको धितोमा प्रवाह भएका कर्जाहरूको प्रभावकारी व्याजदर कम गर्न सफल भएका थिए ।

(घ) कर्जा एकाग्रता

थ्रिफ्टहरूले प्रदान गर्ने कर्जामा विविधता नभई एकै प्रकृतिका कर्जाहरूको अंश अत्यधिक रहेको थियो । खासगरी घरजग्गा कर्जा रहेको थियो । साथै, अन्तर राज्य शाखा विस्तारमा सन् १९८० को दशकसम्म समेत अनेकौँ प्रतिबन्ध रहेका कारण भौगोलिक विविधीकरण हुन नसकी एकाग्रता जोखिम (Concentration Risk) अत्यधिक रहेको थियो । समयसमयमा थ्रिफ्टहरूले क्षेत्रीय आर्थिक मन्दीको

सामना गर्नुका साथै राज्यहरूले लिएका नीतिका कारणले घरजग्गाको मूल्यमा आउने उतारचढावको समेत सामना गर्नुपरेको थियो ।

(ड) घरजग्गाको कर नीति

रियल इस्टेट करमा व्यापक परिवर्तनका कारण सङ्कट अवधिमा रियल इस्टेटको मूल्यमा व्यापक उतारचढाव ल्यायो । सन् १९८१ मा करमा दिइएको छुटका कारण घरजग्गाको मूल्य अत्यधिक बढ्न गएकोमा निर्माण कार्य तीव्र थियो तर सन् १९८६ मा कर नियमहरू कडा पारिँदा घरजग्गाको मूल्यमा ह्रास आई थ्रिफ्टहरूले प्रदान गरेको ऋणहरूको वास्तविक मूल्यमा ह्रास आएर घाटा भएको थियो (Barth, 1991; Ely, 2018) ।

(च) कडा मौद्रिक नीति

सन् १९७० को दशकदेखि तेल सङ्कटका कारण मूल्यवृद्धि भइरहेको थियो । मुद्रास्फीति दर नियन्त्रणका लागि अमेरिकी केन्द्रीय बैंक फेडरल रिजर्वले बैंकदर बढाउँदै लगेको थियो र डिसेम्बर १९८० मा सो दर हालसम्मकै उच्च बिन्दु अर्थात् २० प्रतिशत पुगेको थियो । व्याजदरमा भएको वृद्धिले थ्रिफ्टहरूका लागि दुई समस्याहरू उत्पन्न गर्‍यो । पहिलो, यी थ्रिफ्टहरूले मुख्यतया अल्पकालीन बचत परिचालन गरी दीर्घकालीन स्थिर व्याजदरमा घरकर्जा प्रवाह गरेका थिए, जसकारण व्याजदर बढेपश्चात् व्याज खर्चमा वृद्धि भए तापनि व्याज आम्दानी स्थिर नै रह्यो । फलस्वरूप थ्रिफ्टहरूले प्रवाह गरेको कर्जाको वास्तविक भ्यालु (Value) नष्ट/कम हुन गई समग्र सेभिङ्स एन्ड लोन क्षेत्रकै नेटवर्थ ऋणात्मक कायम हुन आयो । दोस्रो, त्यस समयमा अमेरिकी सङ्घीय कानुनअनुसार व्याजदर केही नियन्त्रित रहेका कारण थ्रिफ्टहरूले सङ्कलन गरेको निक्षेपमा दिन सक्ने व्याजदरको माथिल्लो सीमा अन्य संस्थाहरूको^३ भन्दा निकै तल रहेको थियो, जसले गर्दा बचतकर्ताहरूलाई

आफ्नो रकम फिर्ता लिन अग्रसर गर्‍यो । सोही कारण थ्रिफ्टहरूले केही समय तरलताको समस्यासमेत भोग्नुपरेको थियो ।

(छ) अपूर्ण र अविवेकी डिरेगुलेसन

थ्रिफ्टहरूको सम्पत्तिमा आएको ह्रास रोक्न अमेरिकी सरकारले सन् १९८० मा Depository Institutions Deregulation and Monetary Control Act पारित गरी सङ्कट समाधानका लागि नियमनमा कटौती गर्ने निर्णय गरेको थियो । तथापि निक्षेप बीमा कोषले भोगिरहेको नोक्सानलाई सामना गर्न पर्याप्त स्रोत साधन उपलब्ध गराएन । सन् १९८० र १९८२ मा कानुन निर्माता र नियामक निकायहरूले थ्रिफ्टहरूले गर्न सक्ने लगानीका प्रकारहरूमा रहेको प्रतिबन्ध हटायो । थ्रिफ्टहरूले अब आफ्नो सम्पत्तिको ४० प्रतिशतसम्म व्यावसायिक घरजग्गा कर्जामा लगानी गर्न सक्ने भए तर यस्तो कर्जा विस्तार गर्दा आउन सक्ने जोखिमका बारेमा नियामकले समेत बेवास्ता गरेका थिए । सन् १९८३ मा^४ यी बल तय ख्विगभ अनुपात ७५ प्रतिशतबाट बढाई शतप्रतिशत कायम गरियो । साथै, एकल ग्राहक कर्जा सीमामा पनि वृद्धि गरी एकै व्यक्ति वा समूहलाई अत्यधिक ऋण दिने अनुमति प्रदान गरियो (Barth, 1991) । नीति निर्माताहरूले टेक्सस राज्यमा कम नियमन भएका कारण त्यहाँका थ्रिफ्टहरूले राम्रो नाफा कमाएको र व्यवसाय वृद्धि गर्न सफल भएको गलत दृष्टान्त लिई डिरेगुलेसनसम्बन्धी कानुनहरू जारी गरेका थिए । तर अन्त्यमा टेक्सस राज्य नै दिवालिया थ्रिफ्टहरूको केन्द्रबिन्दु बन्यो । सङ्कटका कारणले खारेज गरिएका थ्रिफ्टहरूमध्ये ४० प्रतिशत टेक्सस राज्यमा दर्ता भई सञ्चालनमा रहेका थिए (Black, 2012) । बढी जोखिमयुक्त लगानीबाट उच्च नाफा आर्जन भई थ्रिफ्टहरू सबल बन्न सक्ने अपेक्षाका साथ ल्याइएका अधिकांश नीतिहरू कालान्तरमा प्रतिकूल साबित भए । यसका अतिरिक्त थ्रिफ्टहरूले लिने जोखिम

3 Shadow banks, money market funds and others

बढे तापनि निक्षेप बीमाका लागि उनीहरूले तिर्ने बीमा शुल्क सबै थ्रिफ्टहरूका लागि बराबर नै कायम रहिरहेको थियो, जसले थप नैतिक विचलन ल्याई अत्यधिक जोखिम लिन प्रोत्साहित गरिरह्यो ।

(ज) पुँजी पर्याप्ततासम्बन्धी कमजोर मापदण्ड

सन् १९८० को दशकको सुरुवाती वर्षहरूमा नियामकहरूले थ्रिफ्टहरूको यथार्थ वित्तीय अवस्थालाई ढाकछोप गर्न पुँजीको मापदण्डलाई कमजोर बनाएका थिए, जसले सामान्यतया स्वीकृत लेखा सिद्धान्तहरू (GAAP) को समेत उल्लङ्घन गरेको थियो ।^४ उदाहरणका लागि थ्रिफ्टहरू एकआपसमा गाभिएका वा निसर्ग हुँदा अधिग्रहण गरिएका सम्पत्तिहरूको बजार मूल्य ग्रहण गरिएका दायित्वहरूको मूल्यभन्दा कम भएमा दुईविचको फरकलाई गुडविलका रूपमा गणना गर्न अनुमति दिइयो । थ्रिफ्टहरूले किताबी मूल्यमा कुल सम्पत्तिको ५ प्रतिशत पुँजीकोष राख्नुपर्ने नियम संशोधन गरी सन् १९८२ मा ३ प्रतिशत कायम गरियो । यस्तै लेखाका व्यवस्थाहरूले थ्रिफ्टहरूलाई कम वास्तविक पुँजीमा सञ्चालन भइरहने मौका दियो । फलस्वरूप डिरेगुलेसनद्वारा अधिक जोखिम लिन प्रोत्साहन गरिए तापनि पुँजीको आकारमा सोहीअनुरूप समानुपातिक वृद्धि हुन सकेन ।

(झ) अविवेकशील नियमन र सुपरिवेक्षण

कमजोर सुपरिवेक्षण र अधिक जोखिम लिन अनुमति दिने नियामकको खराब मनोवृत्तिका कारण पुँजीकोष ऋणात्मक रहेका थ्रिफ्टहरूसमेत सञ्चालनमा रहिरहे । यसका अतिरिक्त आपराधिक मानसिकता भएका व्यक्तिहरूले समेत पैसा हिनामिना गर्न सफल भएका थिए । सन् १९८० देखि १९८३ को अवधिसम्ममा रियल स्टेट व्यवसायीहरूले नै थ्रिफ्ट स्थापना गर्ने वा आफ्नो नियन्त्रणमा लिई

आफ्नै परियोजनामा लगानी गरे । सन् १९८० मा निक्षेप बीमाको सीमा ४०,००० बाट बढाएर १,००,००० डलर पुऱ्याइयो । यसले दिवालिया थ्रिफ्टहरूलाई बजारबाट निक्षेप सङ्कलन गर्न भन्नु सहज भयो किनकि निक्षेपकर्ताहरूले आफ्नो बचत सुरक्षित नै रहने भएकाले कमजोर वित्तीय अवस्था भएका थ्रिफ्टहरूमा समेत निक्षेप राख्ने भए । यसले गर्दा खराब थ्रिफ्टहरू लामो समयसम्म सञ्चालनमा रहिरहन सहज भइरह्यो । यस्तै नियामकीय र विधायिकी परिवर्तनहरूको परिणाम स्वरूप थ्रिफ्ट क्षेत्रले द्रुत वृद्धिको अनुभव गर्‍यो । सन् १९८२ देखि १९८५ सम्म थ्रिफ्टहरूको समग्र सम्पत्ति ५६ प्रतिशतले बढ्यो, जुन बैंकिङ क्षेत्रको २४ प्रतिशतको वृद्धिको तुलनामा दोब्बरभन्दा बढी हो (Moysich, 1997) ।

(ञ) सरकारको ढिलाइ र निष्क्रियता

सरकारको ढिलाइ र निष्क्रियता तथा राजनीतिक अनिच्छुकताका कारणले गर्दा समस्या पहिचान भएको लामो समयसम्म पनि सुधारका कार्यहरू गर्न आवश्यक कानुनी व्यवस्था गरिएन र टाट पल्टेका थ्रिफ्टहरूलाई खारेज गरी बीमा गरिएको निक्षेप भुक्तानी गर्न निक्षेप बीमा कोषलाई आवश्यक रकम उपलब्ध गराइएन । थ्रिफ्टहरूको निक्षेप बीमा गरेको संस्था Federal Savings and Loan Insurance Corporation (FSLIC) ले दिवालिया हुने सङ्घारमा रहेका वा प्राविधिक रूपमा टाट पल्टिसकेका थ्रिफ्टहरूलाई समेत समयमै बन्द नगरेकाले थप घाटा बेहोर्नुपरेको थियो । सन् १९८३ मा नै दिवालिया थ्रिफ्टहरूलाई बन्द गर्ने एकदम उपयुक्त समय भएको भए तापनि सरकारले सो कार्यलाई पछिका लागि धकेल्यो, जसले समस्यालाई थप जटिल र समाधान थप खर्चिलो बनायो (National Commission on Financial Institution Reform, 1993) ।

4 The authorities replaced GAAP with Regulatory Accounting Procedure (RAP) changing the accounting definition of current income and net worth or capitalization. The regulatory stance was of "forbearance." See Akerlof and Romer (1993).

५. समाधानका लागि चालिएका प्रयासहरू

सन् १९८७ मा FSLIC लाई पुनर्पुँजीकरण गर्नका लागि सरकारले १०.८ अर्ब डलर मात्र उपलब्ध गराएको थियो जबकि प्रक्षेपित लागत यसको कयौँ गुणा बढी थियो । FSLIC कोषमा रहेको घाटाको आकारलाई सुरुमै आमजनताबाट लुकाई सत्य-तथ्य सार्वजनिक समेत गरिएको थिएन । सन् १९८८ मा मात्र पहिलो पटक एक अधिकारीले वैकृष्ट जोगाउनका लागि ३० देखि ३५ अर्ब डलर खर्च हुने बयान दिए । त्यसपछिको अर्को आठ महिनामा उक्त कार्यका लागि अनुमानित लागत ४६ अर्ब डलर पुगेको थियो ।

अन्ततः अमेरिकी संसदले सेभिड्स एन्ड लोन क्षेत्रमा देखिएको समस्यालाई सम्बोधन गर्ने निर्णय गर्‍यो र सन् १९८९ मा Financial Institutions Reform, Recovery and Enforcement Act (FIRREA) पारित गर्‍यो, जसले महत्वपूर्ण सुधारका उपायहरू अवलम्बन गर्‍यो । प्रथम, यसले तत्कालीन नियामक Federal Home Loan Bank Board खारेज गरी Office of Thrift Supervision को स्थापना गर्‍यो । दोस्रो, दिवालिया FSLIC खारेज गरी FDIC अन्तर्गत नै थ्रिफ्टहरूका लागि निक्षेप बीमा कोषको स्थापना गरियो । तेस्रो, Resolution Trust Corporation (RTC) को स्थापना गरी बाँकी रहेका समस्याग्रस्त थ्रिफ्टहरूको फरफारक गर्न पर्याप्त स्रोत प्रदान गरियो । आवश्यक स्रोत भने एकै पटकमा उपलब्ध नगराई पटक-पटक किस्ताबन्दीमा मात्र प्रदान गरिएको थियो ।

RTC ले ४०७ अर्बभन्दा बढीको सम्पत्ति फरफारक गरी कुल ७४७ वटा थ्रिफ्टहरू बन्द गर्‍यो । FSLIC ले RTC स्थापना हुनु अगावै २९६ थ्रिफ्टहरू बन्द गरिसकेको थियो । यस सङ्कटका कारणले समग्रमा ५०० अर्ब डलरभन्दा बढी बराबरको सम्पत्ति नियन्त्रण गरी कुल १०४३ वटा थ्रिफ्टहरू बन्द भएका थिए । सन् १९९५ को अन्तिम दिनमा RTC बन्द भएसँगै थ्रिफ्टहरूको सङ्कट आधिकारिक रूपमा समाप्त

भयो । करदाताहरूका लागि अन्तिम लागत १२४ अर्ब डलर जति रहेको अनुमान गरिएको छ (Kane & Min-Teh Yu, 1995) ।

अमेरिकी सरकारले सेभिड्स एन्ड लोन सङ्कटको अन्त्य भएपश्चात् सन् १९८९ देखि थ्रिफ्ट र वाणिज्य बैंकहरूको कार्यक्षेत्र र सीमालाई छुट्ट्याउने परिधिहरू खारेज गर्न थाल्यो । हाल थ्रिफ्ट र बैंकिङ उद्योगमा खासै तात्त्विक भिन्नता छैन । अधिकांश थ्रिफ्टहरू बैंकहरूमा नै गाभिएका वा बैंक होल्डिङ कम्पनीमार्फत समाहित भएका छन् । सन् २००४ को अन्त्यमा कुल ८८६ वटा थ्रिफ्टहरू रहेकोमा जुन २०२४ को अन्त्यमा उक्त सङ्ख्या २४१ मात्र रहेका छन् ।

६. निष्कर्ष

निक्षेप बीमा भए पनि बचत परिचालन र कर्जा लगानीमा गरिने त्रुटि र गलत प्रवृत्तिले गर्दा कसरी सङ्कट निम्तिन सक्छ भन्ने कुरा अमेरिकी सेभिड्स तथा लोन एसोसियसनहरूको सङ्कटले देखाउँछ । वित्तीय संस्थाहरूका सञ्चालकहरूमा देखिने लोभ, नियामकीय कमजोरीहरू, सम्पत्ति तथा दायित्व व्यवस्थापनका कमजोरीहरूले गर्दा वित्तीय संस्थाहरूमा सङ्कट आउने र जसको समाधान गर्न सरकारले करदाताको पैसा प्रयोग गर्नुपर्ने स्थिति आउँछ । तसर्थ, बचत तथा ऋणको कारोबार गर्ने संस्थाहरूको नियमन र सुपरिवेक्षण दरिलो हुनुपर्ने र अर्थतन्त्रमा आउने परिवर्तनअनुरूप व्याजदर परिवर्तन गर्न सक्ने हुनुपर्ने हुन्छ । घरजग्गामा हुने अधिक केन्द्रित कर्जा लगानीले पनि समस्या ल्याउन सक्ने कुरा उक्त अमेरिकामा देखा परेको सङ्कटले देखाउँछ । सम्भावित सङ्कटको आँकलन गर्दै समयमा नै सम्बोधन गर्न सकिएमा सङ्कटको समाधान कम खर्चिलो हुन सक्ने हुन्छ । अमेरिकी सेभिड्स एन्ड लोन एसोसियसनको सङ्कट समाधानका लागि लिएका उपायहरू अहिले नेपालको बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरूमा देखिएको

समस्या समाधान गर्न उपयोगी हुन सक्छन् । तर वित्तीय भार बोक्न सक्ने क्षमता नेपालको सन्दर्भमा अमेरिकी सरकारले जस्तो सङ्कट समाधानका लागि नरहन सक्छ ।

References

- Akerlof, G., Romer, P., Akerlof, G., & Romer, P. (1993). Looting: The Economic Underworld of Bankruptcy for Profit. *Brookings Papers on Economic Activity*, 24(2), 1–74. <https://EconPapers.repec.org/RePEc:bin:bpeajo:v:24:y:1993:i:1993-2:p:1-74>
- Barth, J. R. (1991). *The Great Savings and Loan Debacle*. The AEI Press, Washington D.C.
- Black, Wi. (2012). William Black on Financial Fraud - Econlib. *Econtalk*. <https://www.econtalk.org/william-black-on-financial-fraud/>
- Bryan, M. (2013). The Great Inflation. *Federal Reserve History*. <https://www.federalreservehistory.org/essays/great-inflation>
- Curry, T., & Shibut, L. (2000). The Cost of the Savings and Loan Crisis: Truth and Consequences. *FDIC Banking Review*, 13. <https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/fdicbnkrv13&id=60&div=&collection=>
- Ely, B. (2018). Savings and Loan Crisis. *Econlib*. <https://www.econlib.org/library/Enc/SavingsandLoanCrisis.html>
- Kane, E. J., & Min-Teh Yu. (1995). Measuring the true profile of taxpayer losses in the S & L insurance mess. *Journal of Banking & Finance*, 19(8), 1459–1477. [https://doi.org/10.1016/0378-4266\(94\)00107-E](https://doi.org/10.1016/0378-4266(94)00107-E)
- Karki, S. (2023). Cassandra Syndrome: International Banking Crisis and Credit Risk. *Mirmire*, 52(1).
- Moysich, A. (1997). The Savings and Loan Crisis and Its Relationship to Banking. In *History of the Eighties: Lessons for the Future* (Vol. 1, pp. 167–188). https://www.fdic.gov/bank/historical/history/167_188.pdf
- National Commission on Financial Institution Reform, R. (1993). *Origins and causes of the S & L debacle : a blueprint for reform : a report to the President and Congress of the United States*. 105.
- Robinson, K. J. (2013). Savings and Loan Crisis. *Federal Reserve History*. <https://www.federalreservehistory.org/essays/savings-and-loan-crisis>

असल श्रम सम्बन्धको अभ्यास तथा श्रम र श्रमिकका सबालमा नेपालमा भएका योजनाबद्ध प्रयास

✍ रामप्रसाद भट्टराई
पूर्व सह-सचिव
नेपाल सरकार

नेपालमा असल श्रम सम्बन्धको सुरुवात भएको करिब सात दशक पुग्न थालेको छ। विराटनगर जुट मिलमा कार्यरत श्रमिकको माग सन् १९५२ मा सम्बोधन भएपछि प्रतिष्ठान र श्रमिकविच असल सम्बन्धको सुरुवात भएको देखियो। उद्योग प्रतिष्ठानको स्थापना भएसँगै असल श्रम सम्बन्धको पनि सुरुवात भएको पाइन्छ। सन् १९३७ मा नेपालमा पहिलो उद्योगका रूपमा विराटनगर जुट मिलको स्थापनापश्चात् त्यहाँ कार्यरत श्रमिकले अधिकार र सुविधाको खोजी गर्दा श्रम सम्बन्धका विषय अगाडि आए। विश्वको प्रयास हेर्दा बेलायतमा सन् १८७१ मा ट्रेड युनियन ऐन पारित भएपश्चात् यसको व्यवस्थित विकास भएको पाइयो। त्यसो त सन् १८३४ मा नै Robert Owen को पहलमा ट्रेड युनियन खोलिएपछि प्रतिष्ठानसितको सम्बन्ध विकसित भएको थियो। श्रम सम्बन्ध असल बनाइराख्न अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठन (International Labour organization-ILO) को प्रयास उल्लेख्य रहेको र श्रमिकको अधिकार व्यवस्थित गर्ने क्रममा नेपाल सन् १९६६ मा क्षेड को सदस्य भएको तथा सन् १९९७ Discrimination convention मा पक्ष भएपछि नेपालका अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता अगाडि आउन थाले।

असल श्रम सम्बन्धको परिचय, परिभाषा तथा असल श्रम सम्बन्धको अवधारणा

सेवा र उत्पादन प्रक्रियाको प्रारम्भ हुँदा होस् वा घरायसी, निजी तथा सामुदायिक कार्य गर्दा होस्, आफै गर्न सम्भव नहुने कार्यका लागि अरूमाफत काम गराउन थालियो र आफै गर्ने काम वा अरूमाफत गराइएको काम होस् यी प्रक्रियामा लगाइने मानवीय शक्तिले श्रमको रूप धारण गर्‍यो। श्रम सट्टापट्टा पर्माका रूपमा वा ज्याला वा वस्तु लिई वा नलिई गरिन्छ। परिचयका रूपमा हेर्दा 'श्रम' भन्नाले कुनै वस्तुको उत्पादन तथा निर्माण वा जीवन निर्वाहका निम्ति शारीरिक वा बौद्धिक शक्ति लागेर गरिने काम, मेहनत वा परिश्रम बुझिन्छ। पहिले शारीरिक कामलाई मात्र श्रम भनिने गरेकोमा अहिलेको विकसित अवस्थामा बौद्धिक रूपमा गरिने कामलाई पनि श्रमको परिभाषाभित्र समेटिएको छ। अहिले यस्तो श्रम गर्ने थुप्रै मानिस भेटिन्छन् भने अन्य प्राणीहरू पनि तालिम प्राप्त गरी बौद्धिक तथा शारीरिक काम गर्न सक्षम भएको पाइन्छ। अहिलेको युगमा यस्तो श्रम विद्युतीय मानव यन्त्रले पनि गरेको हुन्छ।

असल श्रम सम्बन्धको परिभाषा खेतल्दा छुट्टै विशिष्ट परिभाषा नभेटिए तापनि यसलाई विश्वभर औद्योगिक सम्बन्ध (Industrial Relation) का रूपमा नै लिएको पाइयो। यसलाई कहीं Industrial Relation त कहीं Good Industrial Relation का रूपमा परिभाषा गरेको पनि पाइयो। उद्योग, कलकारखाना र श्रम सँगसँगै सुरुवात भएका र उद्योगको विकास सँगसँगै श्रमको व्यापक प्रयोग हुँदै गएको तथा श्रमिकहरू सङ्गठित हुँदै जाँदा उद्योगको अभिन्न अङ्गका रूपमा रहेको असल औद्योगिक

सम्बन्ध (Good Industrial Relation) वा असल औद्योगिक श्रम सम्बन्ध (Good Industrial Labor Relation) वा असल श्रम सम्बन्ध (Good Labor Relation) लाई एउटै रूपमा हेर्न थालियो । यसबारेमा केही विज्ञले परिभाषाका रूपमा अर्थ्याएका छन् । अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठन (ILO) भित्र पनि यसबारेमा खास परिभाषा (Concrete Definition) रहेको देखिएन । तथापि (ILO) को अन्तर अमेरिकी श्रम मन्त्रीहरूको १३ औँ सम्मेलन, २००५ बाट असल श्रम सम्बन्धका बारेमा आधारभूत सामान्य सूचकका रूपमा देहायका बुँदाहरूलाई स्वीकार गरियो :

- A. Respect for fundamental principles and rights, and in particular for freedom of association and collective bargaining,
- B. Signs of Positive adjustment by workers and employers to the working environment and attitudes of mutual co-operation and help,
- C. Establishment of effective measures to overcome conflict,
- D. Open dialogue, existence of agreements, Information and consultation between the enterprise and workers representatives,
- E. Economic Development or negotiated measures aimed at Improving economic performance,
- F. Internal training policy generating an increase in working professional skills.

औद्योगिक सम्बन्ध वा श्रम सम्बन्धको अवधारणालाई हेर्दा प्रविधिजन्य र मानवस्रोत जस्ता नितान्त फरक

तत्त्वहरूको संयुक्त प्रयासको उपजका रूपमा लिइएको छ । उत्पादनका साधन श्रमिकको तुलनामा बढी नियन्त्रित वा प्रभावित हुन्छन् तर सङ्गठनमा मानवस्रोत यस्तो तत्त्व हो, जसलाई निश्चित उद्देश्य वा दृष्टिकोणमा प्रभावित गर्न कठिन हुन्छ । मानवीय तत्त्वहरू छलफलका नतिजा, सामाजिक प्रकृया, कर्तव्य, जिम्मेवारी वा अन्य कृयाकलापको कारक हुन जान्छन् । तसर्थ औद्योगिक सम्बन्धको अवधारणा आजको विश्वमा विशेष मननयोग्य विषयका रूपमा देखा परेको छ । यसको अवधारणा औद्योगिक उत्पादन बढाउन, औद्योगिक शान्ति कायम गराउन, विवाद समाधान गर्न, विविध चासोलाई हल गर्न तथा एकभन्दा बढी समूहसँगै सहकार्य गर्नका लागि औद्योगिक एकाइमा हुने अभ्यासका रूपमा विकसित भएको पाइन्छ । यसले अधिकारको खोजी गर्दै विवादलाई समाधानको बिन्दुमा पुर्‍याउने तथा मानवस्रोत र प्रतिष्ठान पक्ष दुवै विधिसम्मत, व्यवस्थित र सहमत हुने एउटा केन्द्रका रूपमा आफूलाई विकास गरेको छ, र यसै अवधारणको जगमा असल श्रम सम्बन्ध अडेको देखिन्छ । यसको विकास उद्योगको स्थापना र उद्योगका लागि आवश्यक मानवस्रोतको प्रयोगसँगै अधिकार प्राप्ति र प्रयोगका रूपमा भएको पाइन्छ । र औद्योगिक अभ्यास सबभन्दा पहिले सुरु भएको बेलायतबाटै श्रम सम्बन्धको विकास भएको पाइएको छ ।

‘औद्योगिक सम्बन्ध’ भन्नाले औद्योगिक कार्यमा प्रत्येक दिन व्यवस्थापन र श्रमिक पक्षबिचको सम्बन्ध भन्ने बुझिन्छ । औद्योगिक सम्बन्ध त्यस्तो कार्यगत अन्तरनिर्भरता हो, जसमा ऐतिहासिक, आर्थिक, सामाजिक, मनोवैज्ञानिक, जनसाङ्ख्यिक, प्राविधिक, व्यावसायिक, राजनीतिक तथा कानुनी विविधताको संलग्नता हुन्छ । विज्ञको परिभाषा हेर्दा Dale Yodder ले औद्योगिक सम्बन्धलाई “Industrial relations is a whole field of relationship that exist because of the necessary collaboration of men and women in the employment

process in the industry” भनी परिभाषित गरेका छन् । यसलाई International Labour Organization (ILO) ले “Industrial relations deal with either the relationship between the state and the employers and workers organizations or the relations between the occupational organizations themselves” भनेको छ ।

संयुक्त राज्य अमेरिका (USA) को Bethlehem Steel Corporation अन्तर्गत विभिन्न उद्योगहरूमा कार्यरत कामदारहरूका आवाजलाई समेटी पचास वर्षदेखिका मुद्दाहरूलाई सम्बोधन तथा कामदारका स्वास्थ्य तथा सुरक्षासम्बन्धी विषयलाई सम्बोधन गर्ने गरी १ अगस्ट १९९३ देखि १ अगस्ट १९९९ सम्मको समयावधि लगाई यो सम्झौता भएको र यो सम्झौतालाई प्रतिष्ठान (कम्पनी) र कामदारबिचको सम्झौताका रूपमा लिने गरिन्छ र यसले रोजगारदाता र श्रमिक बिचमा देखिने दुरी कम गर्न व्यापक प्रयास गरेको छ ।

The Labour Agreement between the Bethlehem Steel Corporation and the United Steelworkers of America

The agreement between Bethlehem Steel and the United Steelworkers of America is typical of company-wide agreements in large unionized manufacturing enterprises in the United States. Steel industry labour agreements have contained safety and health articles for more than 50 years. Many provisions negotiated in the past gave workers and the union rights that were later guaranteed by law. Despite this redundancy, the provisions still appear in the contract as a hedge against changes in the law, and to allow the union the option of taking violations to impartial arbitration rather than the courts.

The Bethlehem agreement runs from 1

August 1993 to 1 August 1999. It covers 17,000 workers in six plants. The full agreement is 275 pages long; 17 pages are devoted to safety and health.

Section 1 of the safety and health article pledges the company and the union to cooperate in the objective of eliminating accidents and health hazards. It obligates the company to provide safe and healthful workplaces, obey federal and state law, provide employees with the necessary protective equipment free of charge, provide chemical safety information to the union and inform workers of the hazards and controls for toxic substances. It grants the union's central safety and health department the right to any information in the company's possession that is “relevant and material” to an understanding of potential hazards. It requires the company to make air sampling tests and environmental investigations at the request of the union co-chairperson of the plant's safety and health committee.

Section 2 sets up joint union-management safety and health committees at the plant and national levels, prescribes the rules under which they operate, mandates training for committee members, gives members of the committee access to all parts of the plant to facilitate the committee's work and specifies the applicable rates of pay for committee members on committee business . The section also specifies how disputes over protective equipment are to be resolved, requires the company to notify the union of all potentially disabling accidents, sets up a system of joint accident investigation, requires the company to gather and supply

to the union certain safety and health statistics, and establishes an extensive safety and health training programme for all employees.

Section 3 gives workers the right to remove themselves from work involving hazards beyond those “inherent in the operation” and provides an arbitration mechanism through which disputes over such work refusals can be resolved. Under this provision, a worker cannot be disciplined for acting in good faith and on the basis of objective evidence, even if a subsequent investigation shows that the hazard did not in fact exist.

Section 4 specifies that the committee's role is advisory, and that committee members and officers of the union acting in their official capacity are not to be held liable for injuries or illnesses.

Section 5 states that alcoholism and drug abuse are treatable conditions, and sets up a programme of rehabilitation.

Section 6 establishes an extensive programme for controlling carbon monoxide, a serious hazard in primary steel production.

Section 7 provides workers with vouchers for the purchase of safety shoes.

Section 8 requires the company to keep individual medical records confidential except in certain limited circumstances. However, workers have access to their own medical records, and may release them to the union or to a personal physician. In addition, physicians for the company are required to notify workers of adverse medical findings.

Section 9 establishes a medical surveillance programme.

Section 10 establishes a programme for investigating and controlling the hazards of video display terminals.

Section 11 establishes full-time safety representatives in each plant, chosen by the union but paid by the company.

In addition, an appendix to the agreement commits the company and the union to review each plant's safety programme for mobile equipment operating on rails. (Fixed rail equipment is the leading cause of death by traumatic injury in the American steel industry.)

असल श्रम सम्बन्धको अभ्यासमा ASEAN ले तयार गरेका मार्गदर्शन (Guidelines) हरू

८ अगस्त १९६७ मा स्थापना भएको दक्षिणपूर्वी एसियाली राष्ट्रहरूको सङ्गठन ASEAN का सदस्य रस्ट्रहरूमा औद्योगिक विकास तीव्र हुँदै जाँदा उत्पादनमा प्रत्यक्ष संलग्न हुने श्रमिकलाई व्यवस्थित र प्रोत्साहन गर्न विभिन्न अध्यनका आधारमा सन् २०१२ नोभेम्बरमा ASEAN श्रम मन्त्रीहरूको बैठकबाट देहायका मार्गदर्शन घोषणा गरिएको थियो:

1. Legal Framework (कानुनी ढाँचा) : महत्त्वपूर्ण आवश्यकता तथा असल औद्योगिक सम्बन्ध कायम गर्नुपर्ने आधारमा कानुन निर्माण हुनुपर्छ । कानुन निर्माण गर्दा राष्ट्रिय आर्थिक र सामाजिक अवस्था, व्यवस्थापकका आधारभूत आवश्यकतालाई व्यवस्थापन तथा सुनिश्चित गर्दै कार्य वातावरणलाई प्रवर्धन, रोजगारीको स्वामित्व, कानुनको स्तर, सुरक्षित कार्य वातावरण, आफ्नो कुरा राख्ने र निर्णयमा सहभागी हुन पाउने अवस्थासहितको स्पष्ट, व्यावहारिक तथा लागू गर्न सकिने प्रावधानलाई ध्यान दिनुपर्छ ।

2. Fundamental Rights of Employees and Workers (रोजगारदाता र श्रमिकका आधारभूत अधिकार) : मर्यादित रूपमा श्रमिकले प्रश्न राख्न पाउने, अधिकार प्राप्तिका लागि अभ्यास गर्न पाउने, रोजगारदाताले आफ्नो व्यवसाय व्यवस्थित गर्नुपर्ने, सङ्घमा आवद्ध हुने तथा सामूहिक सौदाबाजीको अधिकार हुने, श्रमिकका विषयमा सौदाबाजी गर्ने तथा सामूहिक सौदा गर्ने अधिकार ट्रेड युनियन वा त्यसका प्रतिनिधिलाई हुने ।

3. Bipartiate Co-operational Collaboration (द्विपक्षीय सहयोग र सहकार्य) : असल औद्योगिक सम्बन्धका लागि वास्तविक सहयोग, सहकार्य साभ्ना उद्देश्य प्राप्तिका लागि रोजगारदाता र श्रमिकबिचको द्विपक्षीय सम्बन्ध महत्त्वपूर्ण हुने । उत्पादकत्वमा सुधार, लाभको वितरण, नियुक्ति र अवकाश, व्यावसायिक स्वास्थ्य र सुरक्षा लगायतका विषयमा द्विपक्षीय सहयोग, सहकार्य, कामदार तथा रोजगारदाताको वार्ता गर्ने सिप विकासका लागि महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।

4. Building Mutual Trust and Respect (आपसी विश्वास र सम्मानको निर्माण) : खुला तथा नतिजामुखी छलफल र विचारको आदान प्रदानका लागि साभ्ना चुनौती र मामिलालाई सम्बोधन गर्न श्रमिक र व्यवस्थापनबिच आपसी विश्वास र सम्मान/आदर महत्त्वपूर्ण हुन्छ । एकआपसको विश्वासले सहकार्य र सामूहिक लाभका लागि अर्थपूर्ण नियमित छलफल र बहसबाट समाधान निकाल्न सकिन्छ । आपसी विश्वास र कदर नभएमा बहसका कुरा फेरिने, असमझदारी बढ्ने र सम्बन्ध विग्रिने डर हुन्छ, जसले समस्या समाधानमा बाधा पर्दछ ।

5. Good Faith Behavior (असल भावनामूलक व्यवहार) : उत्पादनमूलक रोजगारसम्बन्धी असल भावनात्मक व्यवहारको विकास हुन्छ । रोजगारदाता तथा श्रमिकले एकआपसमा सम्मान, इमानदारिता सहित खुल्ला व्यवहार गर्नुपर्दछ । सामूहिक सौदाबाजीको सफलता पनि यसैमा निर्माण हुन्छ । प्रत्येक पहलले सही र रचनात्मक सम्झौतामा पुऱ्याउँछ । औद्योगिक सम्बन्धका वार्ताहरूलाई व्यावसायिक तथा क्षमतापूर्ण बनाउनुपर्दछ, जसले विवादको समाधानमा सहकार्यलाई जोड दिन्छ ।

6. Effective Labour Dispute Settlement (प्रभावकारी श्रम विवादको समाधान) : रोजगारदाता र श्रमिक दुवै असल मनसायका साथ विवाद समाधानका लागि सहभागी हुने अधिकार राख्छन् । दुवै पक्ष स्वतन्त्र र प्रभावकारी संयन्त्रका साथ समाधानका लागि पहल गर्न सक्षम हुन्छन् । यसले श्रम विवाद अधिकार रोजगारदाताले श्रमिकका अधिकारप्रति सम्बोधन गर्नुपर्दछ । यस्ता संयन्त्रले द्वन्द्वलाई न्यूनीकरण गर्न मद्दत गर्दछन् । यस्ता प्रयासले संयुक्त सहमतिमा पुगी नयाँ अवसरका लाभहरू सिर्जना गर्न सक्दछन ।

9. Tripartite Partnership and Social Dialogue (त्रिपक्षीय सहभागिता तथा सामाजिक बहस) : सरकार, रोजगारदाता र श्रमिकको बहसले प्रतिस्पर्धी क्षमता तथा असल औद्योगिक सम्बन्ध विकास गर्न मद्दत पुग्दछ । औपचारिक संरचनाले समस्याको निकास गर्न सहकार्य गर्न सघाउ पुग्दछ । यसले सामाजिकरूपमा समस्या सम्बोधन गर्न मद्दत पुग्दछ । यस प्रक्रियाबाट तीनवटै पक्षको बुझाइमा सहजता आई श्रम व्यवस्थापनमा सहयोग पुग्दछ ।

असल श्रम सम्बन्ध कायम गर्न संविधान, नीति र आवधिक योजनामा समेटिएका विषय

नीतिगत, कानुनी र प्रकृयागत व्यवस्था	
नेपालको संविधान, श्रम ऐन, २०७४	राष्ट्रिय रोजगार नीति, २०७१ श्रम नियमावली, २०७५

रोजगारीको हक सम्बन्धी नियमावली, २०७५ योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा नियमावली, २०७५ बोनस नियमावली, २०३९ ट्रेड युनियन नियमावली, २०५० सामाजिक सुरक्षा योजना सञ्चालन कार्यविधि, २०७५	योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७४ बोनस ऐन, २०३० ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ श्रम अडिट मापदण्ड, २०७५ श्रम अदालत कार्यविधि नियमावली, २०५२
संरचनागत व्यवस्था	
श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय, श्रम तथा व्यवसायजन्य सुरक्षा विभाग, श्रम कार्यलयहरू, सामाजिक सुरक्षा कोष, व्यवसायजन्य सुरक्षा तथा स्वास्थ्य केन्द्र ।	

राजनीतिक परिवर्तनमा नेपालको श्रमिक आन्दोलनको भूमिका उल्लेखनीय रहेको पाइन्छ । सबैजसो राजनीतिक परिवर्तनमा वर्गीय, लैङ्गिक वा अरू विभेद अन्त्य गर्ने मुद्दा उठि नै रहेका हुन्छन् । आन्दोलनहरूमा समतामूलक समाज निर्माणमा जोड दिइएकै हुन्छ । २००७ सालको परिवर्तन होस् वा २०१५ साल, २०३६ साल, २०४५/२०४६ को जनआन्दोलनका साथै दश बर्से जनयुद्धबाट पनि विभेदरहित समतामूलक समाज निर्माणमा जोड दिइएको हो र यी सबै राजनीतिक घटनाक्रमको नतिजास्वरूप हालको संविधानको प्रस्तावनामा नै सबै प्रकारका विभेद र शोषणमुक्त समावेशी र समतामूलक समाजको परिकल्पना गरिएको प्रस्ट उल्लेख छ । २०६३ को अन्तरिम संविधानले रोजगारीलाई मौलिक हकका रूपमा व्यवस्था गरेको विषयलाई श्रमिकको हक व्यवस्थित गर्ने र असल श्रम सम्बन्ध कायम गर्ने अभ्यासका रूपमा लिनु उपयुक्त हुन्छ ।

वर्तमान संविधानको मौलिक हकअन्तर्गत धारा १७ (१) (च) मा नेपालको कुनै पनि भागमा पेसा, रोजागार गर्ने र उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको

स्थापना र सञ्चालन गर्ने स्वतन्त्रता हुने प्रत्याभूति दिइएको छ । धारा १८ को समानताको हकअन्तर्गत सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुने र कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित नहुने तथा भेदभाव नगरिने उल्लेख हुनुका साथै समान कामका लागि लैङ्गिक आधारमा पारिश्रमिक तथा सामाजिक सुरक्षामा भेदभाव नगरिने प्रत्याभूत गरिएको छ । धारा ३३ मा प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारीको हक हुने र रोजगारीको सर्त, अवस्था र बेरोजगार सहायता सङ्घीय कानूनबमोजिम हुने गरी राज्यले जिम्मेवारी लिनुका साथै प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारीको छनोट गर्न पाउने गरी रोजगारीको हक प्रदान गरिएको छ । त्यसैगरी धारा ३४ को श्रमको हकलाई विशेष जोड दिई प्रत्येक श्रमिकलाई उचित श्रम अभ्यासको हक हुने, प्रत्येक श्रमिकलाई उचित पारिश्रमिक, सुविधा तथा योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षाको हक हुने र कानूनबमोजिम ट्रेड युनियनन खोल्ने, त्यसमा सहभागी हुने तथा सामूहिक सौदाबाजी गर्न पाउने हकलाई सुनिश्चित गरिएको छ । संविधानमा श्रम र रोजगारसम्बन्धी छुट्टै नीतिको व्यवस्था भई यसअन्तर्गत सबैले काम गर्न पाउने अवस्थाको सुनिश्चितता, श्रमशक्तिलाई दक्ष र व्यावसायिक

बनाई स्वदेशमा नै रोजगारीको वृद्धि, श्रमिकका आधारभूत अधिकारको सुनिश्चितता गरिनुका साथै श्रमिक र उद्यमी व्यवसायीविच सु-सम्बन्ध कायम गर्दै व्यवस्थापनमा श्रमिकको सहभागिता प्रोत्साहन गर्ने गरी असल श्रम सम्बन्ध कायम गर्न पहिलो पटक संविधानले महत्त्वपूर्ण व्यवस्था गरेको छ । राज्यको श्रमशक्तिलाई सम्मान, संरक्षण, प्रोत्साहन, विकास र सहभागितामा सम्भवतः दक्षिण एसिया क्षेत्रमा नेपालले संविधानमा नै सुनिश्चितता प्रदान गरी श्रमिकका पक्षमा राज्य तम्तयार रहेको सन्देश दिएको छ । यस्ता व्यवस्थाबाट नयाँ कानून निर्माण, संशोधन तथा अन्य प्रक्रियागत व्यवस्थाद्वारा व्यवस्थापन र श्रमिकविच असल सम्बन्ध कायम गर्न थुप्रै बाटाहरू खोलिएको अवस्थालाई महत्त्वपूर्ण रूपमा लिनुपर्दछ र व्यवस्थापन र श्रमिक दुवै पक्षले यी व्यवस्थालाई उपयोग गरी लाभान्वित हुने अवस्थालाई छोड्नु हुँदैन ।

असल श्रम सम्बन्ध कायम गर्न र श्रमिक र व्यवस्थापन/प्रतिष्ठान विचको दूरी कम गरी श्रमिकलाई बढी सुरक्षित बनाउन नीतिगत प्रयास भएका छन् । २०५६ सालमा राष्ट्रिय श्रम नीति लागू गरिए पनि औद्योगीकरण, श्रमशक्ति, उत्पादन, सेवा प्रवाह जस्ता क्षेत्रमा देखिएका विविधतालाई समेत समेटी २०६२ सालमा २०५६ को राष्ट्रिय श्रम नीतिमा व्यापक सुधार गरी श्रम नीति, २०६२ लागू गरियो । यस नीतिमा तत्कालीन रोजगारको प्रकृतिलाई समेट्दै आयआर्जनमुखी रोजगारी सिर्जना गर्नुका साथै राज्यको गरिवी निवारणको लक्ष्य हासिल गर्न सघाउ पुग्ने अपेक्षा लिइएको थियो । उद्योग, वाणिज्य, युवा, महिला लगायतका क्षेत्रगत नीतिहरूका साथै निजी क्षेत्रको उद्योग वाणिज्य महासङ्घ तथा राष्ट्रिय उद्योग परिसङ्घ समेतले पनि रोजगार नीति, २०६२ लाई कुनै न कुनै रूपमा सहयोग पुऱ्याएकै देखिन्छ । राजनीतिक अस्थिरता तथा द्वन्द्व व्यवस्थापनको पाटो पूरा भई नसकेका कारण राज्यको प्राथमिकता छरिन गई यो नीतिको

पूर्ण कार्यान्वयन हुन सक्ने अवस्था भने रहेन ।

२०६० को दशकमा कृषि क्षेत्रले कुल श्रमशक्तिको ७४ प्रतिशतलाई रोजगारी प्रदान गरेको तथ्याङ्क हेर्दा श्रम उत्पादकत्वको अवस्था सन्तोषजनक देखिएन । २०६८ को राष्ट्रिय जनगणनामा २ करोड ६५ लाख जनसङ्ख्या रहेकोमा ३५ वर्षभन्दा कम उमेरका मानिसको सङ्ख्यात्मक प्रतिशत ७० रहेको तथा राष्ट्रिय युवा नीति, २०६६ अनुसार १६-४० वर्षका उमेरका व्यक्ति (युवा) करिब ४० प्रतिशत रहेकोमा उत्पादनशील क्षेत्रको यति ठुलो सङ्ख्याबाट कसरी लाभ लिन सकिन्छ भन्ने मुख्य चुनौती रहेकै अवस्थामा अनौपचारिक रोजगारको बाहुल्य, उत्पादनशील सिपमूलक रोजगारी सिर्जनामा कमी तथा श्रम बजारमा सामाजिक, लैङ्गिक र क्षेत्रीय भेदभाव लगायतका चुनौतीहरूको सामना गर्नुपरेको थियो । देशको कुल श्रमशक्ति २०५८ मा १ करोड १८ लाख ४० हजार रहेको मा २०६८ मा बढेर १ करोड ५९ लाख १० हजार पुगी कुल जनसङ्ख्यासँगै वृद्धि भइरहेको पाइयो । रोजगारको तुलनामा युवाको सङ्ख्यामा तीव्र वृद्धि हुँदा रोजगारविहीन हुने, अनौपचारिक क्रियाकलापमा संलग्न हुने र अन्य विकृतिमा धकेलिने अवस्था पनि आउने देखियो ।

२०६५ सालमा गरिएको श्रमशक्ति सर्वेक्षणअनुसार रोजगारीमा रहेको १५ वर्षभन्दा माथिको सङ्ख्या १ करोड १७ लाख ८० हजार रहेको र यो सङ्ख्या २०५५ को तुलनामा २.२ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ । उच्च दक्ष श्रमशक्ति (डाक्टर, नर्स, इन्जिनियर, सब-इन्जिनियर, वैज्ञानिक तथा उच्च शिक्षित जनशक्ति) को आपूर्ति मागको तुलनामा बढी देखिएको छ भने कम दक्ष स्वास्थ्यकर्मीको आपूर्ति पर्याप्त छैन । शैक्षिक उपाधि लिने र रोजगारदाताले पनि सिपमूलक क्षमताभन्दा शैक्षिक योग्यतालाई प्राथमिकता दिनाले रोजगारीका क्षेत्रमा विदेशी श्रमशक्तिको बढ्दो प्रयोग सोचनीय विषय हो । वार्षिक ४ लाख ५० हजार व्यक्ति श्रम बजारमा प्रवेश

गरेको अवस्थामा सो सङ्ख्यालाई उपयोग गर्न मिल्ने गरी रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्नुपर्ने आवश्यकता अनुमान गरिएको हो । देशभित्रका उद्योगहरूमा न्यून लगानी, अस्थिर राजनीति तथा हड्तालले अपेक्षित उत्पादन र रोजगारी सृजनामा बाधा पुग्न गई २०६६-२०७२ को अवधिमा वार्षिक करिब ४ लाख श्रमशक्ति विदेशिनु परेकोमा यो सङ्ख्या २०७६ मा ३ लाख ५० हजारको हाराहारीमा देखिएको छ ।

त्यसै गरी २०६९ मा सम्पन्न राष्ट्रिय श्रम सम्मेलनले उठाएका विषय, रोजगारीका प्राथमिकता निर्धारण, अन्तरिम संविधान, २०६३ को मार्गदर्शनको सम्बोधन, मर्यादित र उत्पादनमूलक रोजगारी प्रवर्धनका लागि कर्षपद्धतिमा सुधार र क्षेत्रगत समन्वय बढाउन यस अधिका नीतिले समेट्न नसकेका क्षेत्र, वर्गलाई समेट्न तथा औद्योगिक सम्बन्धमा सुधार गरी नीतिको स्वामित्व ग्रहणमा ट्रेड युनियनलाई समेत सँगै लैजान नयाँ नीतिको आवश्यकता देखियो र नयाँ राष्ट्रिय रोजगार नीति, २०७१ जारी गरियो ।

२०७१ को नयाँ राष्ट्रिय रोजगार नीतिमा असल श्रम सम्बन्ध कायम राख्न नीतिका प्रमुख ७ वटा उद्देश्यमध्ये एउटा उद्देश्य “सद्व्यवस्थापित औद्योगिक श्रम सम्बन्धको विकास गरी रोजगारमैत्री लगानीलाई प्रोत्साहन गर्ने” राखिएको छ र यसको सबल कार्यान्वयनका लागि “कामदार, कर्मचारी र रोजगारदाताबिच सुमधुर सम्बन्ध कायम गराई असल औद्योगिक सम्बन्ध कायम गर्न जोड दिइने” नीति लिइएको छ । यो उद्देश्य पूरा गर्न सघाउ पुर्याउने अन्य नीतिगत व्यवस्थामा जलविद्युत् क्षेत्रमा स्वदेशी सिप, प्रविधि र जनशक्ति उपयोग, स्थानीय क्षेत्रबाट कामदार/कर्मचारी आपूर्ति तथा स्थानीय स्रोतको पहिचान गरी स्थानीय रूपमा रोजगारी सृजनामा जोड दिइने व्यवस्था गरियो । उक्त उद्देश्यअन्तर्गत मुख्य रूपमा लगानी प्रवर्धन, सहजीकरण, प्रोत्साहनका नीतिगत विषयका साथै देहायका नीतिहरू अख्तियार गरिए :

- मर्यादित काम (म्हअभलत ध्यचप) को अवधारणा र क्षेड को मापदण्डअनुरूप श्रम सम्बन्धको विकास गरी रोजगारीलाई गरिबी निवारणको आधारका रूपमा अवलम्बन गरिने,
- सुमधुर औद्योगिक सम्बन्ध विकास गरी उत्पादकत्व वृद्धिका लागि सरकार, रोजगारदाता र कामदारहरूबिच द्विपक्षीय तथा त्रिपक्षीय परामर्श र सहकार्यलाई प्रोत्साहन गरिने,
- रोजगारीका क्षेत्रमा देखा पर्ने लैङ्गिक, भौगोलिक, जातिगत वा अन्य कुनै पनि प्रकारको भेदभावलाई क्रमशः हटाउन आवश्यक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने,
- त्रिपक्षीय एवम् द्विपक्षीय सामाजिक संवादलाई औद्योगिक सम्बन्धको विकास, विवाद समाधान तथा नीति निर्माण प्रक्रियाको तहसम्म संस्थागत गर्न प्रोत्साहन गरिने र
- सामाजिक संवादलाई प्रभावकारी बनाउन द्विपक्षीय/त्रिपक्षीय संयन्त्रहरूमा समान र सन्तुलित प्रतिनिधित्वमा जोड दिइने ।

आजको चुनौती भनेको सही कार्यान्वयन हो । अब यसको पूर्ण र सफल कार्यान्वयन गर्नुमा नै असल श्रम सम्बन्धको सफलता र स्थायित्व रहन्छ ।

श्रमको क्षेत्रलाई विशिष्टीकृत क्षेत्रका रूपमा आठौँ योजनाद्वारा सुरु गरिएको देखिन्छ । त्यसपछि दशौँ योजनाले कार्यक्रमगत रूपमा समेत हेर्ने प्रयास गरेको पाइयो । यस खण्डमा सबै आवधिक योजनाले सम्बोधन गर्न खोजेका विषयहरूलाई उल्लेख गर्न सम्भव नभए पनि १२ औँ योजना देखिका विषयहरूलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

१२ औँ योजना (२०६७/६८-२०६९/७०) मा त्यस समयमा देखिएका २५ लाख पूर्ण वा अर्ध बेरोजगार नेपालीलाई सम्बोधन गर्न खोजेको पाइयो । कुल श्रमशक्ति र श्रमिकका हकहरू व्यवस्थित हुँदै गए । यस क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने गरी यस योजनाको

दोस्रो उद्देश्यमा नै “समधुर श्रम सम्बन्धको विकास गरी स्वस्थ, सुरक्षित र मर्यादित श्रम वातावरणको सिर्जना गर्ने” उल्लेख गरियो । जुन उद्देश्य पूरा गर्नका लागि लगानीमैत्री वातावरणको सिर्जना, श्रम कानुनको पुनरावलोकन, श्रम निरीक्षण प्रणाली र नमुना श्रम कार्यलयको विकास, रोजगार प्रत्याभूति कानुन, श्रम आयोग गठन, सरकार, रोजगारदाता र मजदुरबिच स्थानीय तहसम्म त्रिपक्षीय संयन्त्रको निर्माण, घरेलु श्रमिकको अधिकार संरक्षण र औद्योगिक शान्ति स्थापना गर्न नीतिगत, कानुनी र संस्थागत गरी नयाँ श्रम सम्बन्धको थालनी गरिने कार्यनीति अपनाइएको थियो । यीमध्ये अधिकांश प्रयासहरू पूरा हुन सकेनन् ।

१३ औँ योजना (२०७०/७१-२०७२/०७३) मा १२ औँ योजनाले सम्बोधन गर्न खोजेका विषयहरूको समीक्षासम्म पनि गरेको पाइएन । अधिल्लो योजनाभन्दा पछि हट्दै असल श्रम सम्बन्ध कायम गर्ने विषयलाई राखेको पाइएन । योजनाको रणनीतिमा “श्रमिकको हक अधिकारको संरक्षण तथा लगानीमैत्री वातावरणको सिर्जना गरी समधुर सम्बन्ध स्थापना गर्ने” नीतिगत सम्बोधन गरियो । कार्यनीतिअन्तर्गत “सरकार, रोजगारदाता र मजदुरबिचको त्रिपक्षीय संयन्त्रलाई प्रभावकारी बनाउन संस्थागत सुदृढीकरण गरिने र घरायसी श्रमिकको अधिकार संरक्षण गर्ने व्यवस्था राखियो । यस प्रयोजनका लागि व्यवसायजन्य सुरक्षा, नीति निर्माण, कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि, श्रम सम्बन्ध र श्रम अध्ययन प्रतिष्ठानको अध्ययन, औद्योगिक श्रम सम्बन्ध कायम गर्न सरकार, रोजगारदाता र ट्रेड युनियनको भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउन स्थायी संयन्त्र निर्माण, न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण तथा ऐन नियमलाई प्रभावकारी बनाउने प्रमुख कार्यक्रमहरू अगाडि ल्याइए । यस योजनाले अपेक्षा गरेका उपलब्धिमा सङ्क्रमण अवस्थाको निरन्तरता, कार्यान्वयनका लागि आवश्यक स्रोत, चासो र साधनहरूको संयोजन ठिकसँगै हुन नसक्दा उपलब्धि

औसत तहमा नै सीमित रह्यो ।

चौधौँ योजना (२०७३/७४-२०७५/७६) मा पनि १३ औँ योजनासितको तादात्म्यता राखेको पाइएन । वार्षिक ५ लाखभन्दा बढी व्यक्ति प्रवेश गर्ने श्रम बजारलाई सम्बोधन र व्यवस्थित गर्ने प्रयास यस योजनामा देखिएन । योजनामा उल्लेख भएबाहेकका रोजगार नीति, २०७१ बेरोजगारहरूको लगत सङ्कलन, न्यूनतम ज्याला निर्धारण, निकृष्ट प्रकृतिका बालश्रमिकको उद्धार लगायतका उपलब्धिहरू सकारात्मक नै देखिए ।

यस योजनामा मुलुकभित्रै करिब ४ लाख रोजगारी सिर्जना गर्ने लक्ष्य तोकी तीनवटा उद्देश्यमध्ये दुई वटा आन्तरिक रोजगारसित सम्बन्धित राखिए । “मर्यादित रोजगारीका अवसर सिर्जना गरी बेरोजगारी तथा अर्ध बेरोजगारी न्यूनीकरण गर्दै रोजगारीको हकलाई सुनिश्चित गर्ने र रोजगारीका लागि सिप तथा तालिमका अवसरहरू वृद्धि गरी प्रतिस्पर्धी श्रमशक्तिको विकास गर्ने” उद्देश्य राखिए । यसअन्तर्गत “श्रमिकको हक अधिकारको संरक्षण तथा असल श्रम सम्बन्ध स्थापना गर्ने” रणनीति उल्लेख गरी अध्ययनको विषय समेट्न खोजेको पाइयो । यो रणनीतिले देहायका कार्यनीति उल्लेख गरी असल श्रम सम्बन्धको दिशामा योजनालाई डोच्याउने प्रयत्न गरेको पाइयो :

- रोजगार नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्दै श्रमिक एवम् रोजगारीको हकसम्बन्धी कानुन निर्माण गरिने,
- एकीकृत सामाजिक सुरक्षा ऐन र श्रम ऐन जारी गरी सामाजिक सुरक्षा योजना कार्यान्वयन र असल श्रम सम्बन्ध कायम गरिने,
- रोजगारीमा महिलाको सुरक्षा सुनिश्चित हुने प्रणालीको व्यवस्था गरिने,
- वैज्ञानिक मापदण्डका आधारमा कामदारहरूको न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण गरिने,

- अनौपचारिक मजदुरहरूको औपचारिकीकरण गरिने,
- बालश्रमसम्बन्धी नीति, कानून र कार्यक्रममा सुधार गरिने,
- औद्योगिक प्रतिष्ठानमा व्यवसायजन्य स्वास्थ्य तथा सुरक्षासम्बन्धी मापदण्ड लागू गरिने,

तुलनात्मक रूपमा यस योजनाले अन्तरिक श्रमलाई प्रतिस्पर्धी बनाउने, नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने, श्रमिक र रोजगारीको हक व्यवस्थापन गर्न कानून निर्माण गर्ने, सामाजिक सुरक्षा योजना कार्यान्वयन र असल श्रम सम्बन्ध विकास गर्ने तथा व्यवसायजन्य स्वास्थ्य सुरक्षासम्बन्धी मापदण्ड लागू गर्नेतर्फ ध्यान पुऱ्याएको देखिएको हुँदा असल श्रम सम्बन्धको विकासमा चौधौँ योजना बढी व्यावहारिक, वस्तुवादी र समस्या समाधानतर्फ उन्मुख भएको पाइयो ।

पन्ध्रौँ योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) स्थायी सरकारको दृष्टिकोणसहित पाँच बर्से अवधिका लागि तयार गरिएको यो योजना समग्रमा देशको मुहार फेर्ने योजनाका रूपमा आएको छ । “समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली” को दीर्घकालीन सोच लिएको यस योजनाको प्रमुख आधार असल श्रम सम्बन्धको स्थापना पनि हो । योजना अवधिमा रोजगारीमा औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा ३६.५ बाट ५० प्रतिशत हुने आनुमान गरिएको छ । श्रम तथा रोजगार हकको कार्यान्वयन, अवसरको पहिचान र सिर्जना, श्रम निरीक्षण र नियमनको प्रभावकारिता सिपमूलक श्रमशक्तिको विकास, असल श्रम सम्बन्धको विकास र श्रमको उत्पादकत्व वृद्धिमाफत आर्थिक विकासका सम्भावनाहरूलाई फराकिलो बनाउनु, विदेशी श्रमिकको आगमन लगायतका चुनौतीहरूलाई यस योजनाले प्रस्ट गरेको छ र त्यही दिशामा यो योजना आएको पाइयो । समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको सोचलाई सफल बनाउन दरिलो आर्थिक वृद्धि हुने पर्दछ । र वृद्धिका लागि औद्योगिक उत्पादन, सेवा

र कृषि क्षेत्रमा राम्रो नातिजा आउनै पर्दछ, जसका लागि व्यवस्थापन र श्रमशक्तिको सन्तुलन खल्बलिनु हुँदैन । पन्ध्रौँ योजनाका चार उद्देश्यहरूमध्ये श्रम, रोजगार सम्बन्धमा उत्पादनशील र मर्यादित रोजगारीका अवसर विस्तार गर्ने किटान गरिएको छ । तुलनात्मक रूपमा अधिल्लो योजनाका विषयहरूको तादात्म्यता यसमा बढी देखिएको र श्रम र रोजगारका क्षेत्रमा राज्यको दृष्टिकोण प्रस्ट भएको पाइयो । रणनीतिहरूमा कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन, सामाजिक संवादका माध्यमबाट असल श्रमिक सम्बन्ध विकास, प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा, श्रमिकको दक्षता वृद्धि, तीन तहका सरकारबिच रोजगारी सिर्जना र श्रम व्यवस्थापनमा प्रभावकारी समन्वय, निकायगत समन्वय, निमन गर्न राष्ट्रिय रोजगार प्राधिकरणको गठन लगायतका रणनीति उल्लेख भएको पाइयो । यी रणनीतिअनुसार देहायका कार्यनीति अपनाइने उल्लेख गरिएको छ :

- (क) असल श्रम सम्बन्ध विकास र श्रम विवाद समधान गर्न त्रिपक्षीय नियमित सम्बन्ध र समन्वय प्रणालीको स्थापना,
- (ख) श्रम विनियमको केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन,
- (ग) श्रमिकको व्यवस्थापन, स्वास्थ्य र शिक्षासम्बन्धी मापदण्डको प्रभावकारी अनुगमन, नियमन र कार्यान्वयन,
- (घ) कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन र अनौपचारिक श्रमलाई औपचारिक गर्ने प्रक्रियाको आरम्भ,
- (ङ) बालश्रम अन्त्य गर्ने योजनाको कार्यान्वयनमाफत बालश्रम अन्त्य,
- (च) श्रमिकको हकहित र सुविधाका विषयमा निर्णय गर्दा श्रमिकको प्रतिनिधित्व अनिवार्य गर्ने,
- (छ) श्रम बजारको आवश्यकताअनुरूप सबैलाई सिप, सबैलाई रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- (ज) न्यूनतम ज्याला र प्रतिष्ठानमा कार्यरत श्रमिकको

तलब सुविधा बैंकमार्फत भुक्तानी गरिने ।

उपर्युक्त व्यवस्थाहरू असल श्रम सम्बन्ध कायम गर्न सकिने पर्याप्त आधारहरू हुन् । त्रिपक्षीय संवाद र समन्वय प्रणाली, सुरक्षा र स्वास्थ्य, कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन, श्रमिकका हकहित र सुविधाका विषयमा निर्णय गर्दा श्रमिकका प्रतिनिधिको अनिवार्य सहभागिता, सिप विकास तथा न्यूनतम पारिश्रमिकको सुनिश्चितताका विषयमा सम्बोधन गरिनु असल श्रम सम्बन्ध कायम हुन सक्ने आधारहरू हुन् । यस योजनामा बेरोजगारी दर ६ प्रतिशतमा झर्ने, श्रम सहभागिता ४८.५ प्रतिशत पुऱ्याउने, वार्षिक ५ लाख व्यक्तिले व्यावसायिक, सिपमूलक र प्राविधिक तालिम प्राप्त गर्ने तथा श्रम विवादको न्यूनीकरण भई असल सम्बन्ध कायम हुने अवस्था देखा परेको छ ।

अहिले पन्ध्रौँ योजनाको अवधि समाप्त भई सोह्रौँ योजना सुरु भएको छ ।

यस योजनामा पूर्व योजनाका श्रमसम्बन्धी विषयहरूलाई पूर्ण सम्बोधनसहित निरन्तरता नदेखिए तापनि अघिल्ला योजनाका विषयहरूको सम्बन्ध भने देखिन्छ । यस योजनाको सोचमा “सुशासन, सामाजिक न्याय र समृद्धि” उल्लेख गरिएको छ । त्यसैगरी यस योजनाको उद्देश्यमध्ये दोस्रो उद्देश्यमा “स्वास्थ्य, शिक्षा, रोजगारी, आवास, सुरक्षा तथा सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सामाजिक न्याय स्थापित गर्नु” उल्लेख गरिएको छ । यी दुवै लक्ष्य प्राप्तमा असल श्रम सम्बन्ध प्रमुख सर्त हुन जान्छ । असल श्रम सम्बन्ध नभई उद्देश्य पूरा हुन सक्दैन । योजनाले आत्मसात् गरेका समष्टिगत रणनीतिका सबै (चारै वटा) बुँदाहरू असल श्रमसँग सम्बन्धित छन् । उद्देश्य पूरा गर्नका लागि संरचनात्मक रूपान्तरणका १३ वटा बुँदामध्ये तेस्रो बुँदामा “उत्पादनशील रोजगारी, मर्यादित श्रम र दिगो सामाजिक सुरक्षा” उल्लेख गरी योजनाले श्रमको क्षेत्रलाई राम्रैसँग सम्बोधन गरेको भन्न मिल्ने देखियो ।

२०७८ को जनगणनामा कुल जनसङ्ख्यामध्ये उत्पादनशील उमेर (१५-५९ वर्ष) समूहको सङ्ख्या ६७ प्रतिशत देखिएको छ । यो ठुलो सङ्ख्यालाई सम्बोधन गर्ने विषय चुनौतीपूर्ण छ र यसका लागि हाल भइरहेका नियमित र चलनचल्तीका कार्यक्रमले पुग्ने देखिँदैन । १५ औँ योजनाको सुरुतिर ४ लाख हाराहारीको वैदेशिक रोजगारीमा जानेको सङ्ख्या २०७९/८० र २०८०/८१ को आर्थिक वर्षमा हवातै बढेर क्रमशः ७,७१,३३७ र ७,४१,३०२ मा पुगनु हाम्रो श्रम र रोजगारीको क्षेत्रमा भए गरेका योजना र कार्यक्रमको पूर्ण असफलता नै हो भन्न मिल्ने देखियो । पछिल्ला दुई आर्थिक वर्षमा नेपालले विप्रेषणबाट १३ खर्बभन्दा बढी (कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको २३% भन्दा बढी) को विदेशी मुद्रा प्राप्त गरेको भए पनि यो नितान्त अस्थायी प्रकृतिको हुँदा दीर्घकालमा अर्थव्यवस्थामा सङ्कट नआउला भन्न सकिन्न । विप्रेषणको आम्दानी ५७% घरपरिवारको स्रोत भएको तथ्यले पनि यो कुरा पुष्टि गर्दछ ।

यस योजनाले देखाएका केही तथ्याङ्कहरू हेर्दा २०७९/८० मा रोजगारीमा महिला-पुरुष सहभागिता १:१.७ भएकोमा योजनाको अन्त्य २०८५/८६ मा १:१.२ मा झर्ने लक्ष्य रहेको छ । त्यसैगरी बाध्यकारी श्रमलाई शून्य बनाउने लक्ष्य राखिएको छ । १५ औँ योजनाको अन्त्यमा रहेको ११.४ प्रतिशत बेरोजगारी दरलाई यस योजनाको अन्त्यमा ५% मा झर्ने लक्ष्य राखिएको छ । त्यस्तै श्रम उत्पादकत्व २४५ बाट बढाई २७५ पुऱ्याउने भनिएको छ । बालश्रम अर्को चुनौतीको विषय हो । हाल ५-१३ वर्ष समूहका करिब ११ लाख बालबालिका घरेलु श्रममा रहेकामा २ लाख बालिका जोखिमपूर्ण काममा रहेको पाइएको छ । केही स्थानीय तहहरूले बालश्रममुक्त हुने प्रयास गर्न थालेका छन् । २०७९/८० सम्म १४ वटा स्थानीय तहले बालश्रममुक्त भएको घोषणा पनि गरेका छन् । असल श्रम सम्बन्ध कायम गर्ने अर्को पक्ष श्रमिकको सामाजिक सुरक्षा हो । योगदानमा आधारित

सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम लागू गरिए तापनि १५ औं योजनामा ६०% श्रमिकलाई समेट्न राखिएको लक्ष्य ३२% मा सीमित हुन पुग्यो र यही ६०% को लक्ष्यलाई १६ औं योजनामा पूरा गर्ने गरी राखिएको छ ।

१६ औं योजना अहिलेको सन्दर्भमा चुनौती नै चुनौतीले घेरिएको छ र लक्ष्य पूरा गर्न परम्परागत कार्यक्रमलाई नतिजामुखी कार्यक्रममा बदल्न सक्नुपर्दछ । यस योजनाले नै महसुस गरेका सवाल तथा चुनौतीहरूलाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ :

- आन्तरिक रोजगारीका अवसर सिर्जना,
- जनसाङ्ख्यिक लाभको अधिकतम उपयोग,
- श्रम व्यवस्थापनमा सुधार,
- वैदेशिक रोजगार व्यवस्थापनमा सुधार,
- व्यावसायिक तथा सिपमूलक तालिमलाई श्रम बजार अनुकूल गराउने,
- सामाजिक सुरक्षाको दायरा विस्तार गराउने,
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको प्रभावकारितामा वृद्धि ल्याउने,
- आप्रवासी कामदारबाट सिर्जित समस्याको उचित सम्बोधन गर्ने,
- विदेशबाट फर्केकाको ज्ञान, सिप र पुँजी परिचालन गर्ने,
- रोजगारी सिर्जना र व्यवस्थापनमा अन्तर सरकार समन्वय गर्ने ।

अनौपचारिक क्षेत्रमा श्रमिकलाई समेट्ने रोजगार प्राधिकरणको स्थापनामा बेवास्ता, श्रम तथा व्यवसायजन्य सुरक्षा विभाग र यसअन्तर्गत कार्यक्रमहरूको कमजोर क्षमताले शङ्का गर्ने ठाउँ नभएका होइनन् । तथापि कानुन कार्यान्वयन र सामाजिक सुरक्षाका व्यवस्थाहरू क्रमशः कार्यान्वयन भइरहेको सम्बन्धमा आवधिक योजनाबाट असल श्रम सम्बन्ध कायम हुन सक्ने अवस्था रहेको देखिन्छ ।

श्रम र असल श्रम सम्बन्धमा नेपालको वास्तविक अवस्था

- नेपाल सन् १९७४ देखि नै अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठन (क्षिइ) को विभिन्न सन्धिको पक्ष हुँदै श्रमसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चमा सहभागी भइआएको हुँदा नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता सबल, व्यवस्थित र उत्कृष्ट रहेको,
- नेपालले २०६३ को अन्तरिम संविधान तथा वर्तमान संविधानमै रोजगारीको हक स्थापना र श्रम क्षेत्रलाई अगाडि लैजान प्रतिबद्धता जनाएको, तदनुरूप श्रम ऐन २०७४, रोजगारीको हकसम्बन्धी ऐन, २०७५ कार्यान्वयनमा ल्याई संविधान कार्यान्वयन भइरहेको । श्रमसम्बन्धी विषयहरू व्यवस्थित भइरहेका, व्यक्तिगत र सामूहिक गुनासा तथा विवादहरूमा समाधान निकालिएका, ट्रेड युनियनसम्बन्धी ऐन र श्रम ऐनको व्यवस्थाले श्रमिक र ट्रेड युनियन पक्ष व्यवस्थित बन्दै जाँदा श्रमिकप्रतिको विभेदमा कमी आइरहेको,
- रोजगारदाता तथा श्रमिक/ट्रेड युनियन दुवै पक्ष जिम्मेवार हुँदै गएका, पोखराको मणिपाल कलेज, सूर्य नेपाल लगायतका प्रतिष्ठानमा देखिएका विवाद समाधान भएका, श्रम सल्लाहकार समितिमा रोजगारदाता तथा ट्रेड युनियनसमेतको प्रतिनिधित्व भएको र आगामी समयमा अझ परिमार्जित हुने देखिएको,
- असल श्रम सम्बन्ध कायम गर्नमा रोजगारदाता, कामदार/श्रमिक, श्रमिक युनियन, ट्रेड युनियन, सरकार, मध्यस्थ/ट्राइब्युनल र अदालत प्रमुख पक्ष भएका र यी सबैको साझा प्रयासबाट असल श्रम सम्बन्ध कायम हुन मद्दत पुग्ने देखिएको,
- ट्रेड युनियनहरू प्रतिष्ठानमा सहयोगी देखिएको तर यदाकदा परिपक्व र जिम्मेवार बन्न नसक्दा

कतिपय प्रतिष्ठानहरूमा असमझदारी देखिँदा प्रतिष्ठानकै भविष्यमा प्रश्न उठ्ने गरेको तथा कतिपय प्रतिष्ठानहरू सरकारद्वारा निर्धारित न्यूनतम ज्याला लागू गर्नसमेत पूर्ण सहमत नदेखिँदा प्रतिष्ठान र कामदारबिच असमझदारी बढ्ने गरेको,

- कानुनको सही प्रयोगबाटै अधिकांश समस्या समाधान हुन जाने हुँदा कानुनको प्रयोगलाई असल कार्यका रूपमा हेर्दै गरिएको र यसलाई पूर्ण सकारात्मक रूपमा लैजान सकिने अवस्था रहेको,
- नियमन गर्ने श्रम कार्यालयहरू स्रोत, साधन र जनशक्तिका दृष्टिले कमजोर देखिएका र प्रायः श्रम कार्यालयहरू वैदेशिक रोजगारीको कामबाट थिचिएका पाइएको, श्रम विभाग आफै सबल विभागका रूपमा सञ्चालन हुन नसकेको र यो विभागप्रति मन्त्रालयको दृष्टिकोण पुरानै सोचमा रहेका कारण सबै कार्यालयहरूको नियन्त्रण अपेक्षित हुन नसकेको,
- अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठन (ILO) श्रम क्षेत्रको विशिष्ट संस्थाका रूपमा भन्दा स-साना काममा बढी अल्झेको अवस्था रहेको,
- अपर्याप्त सिप तथा कमजोर शिक्षाका कारण श्रमिकको उत्पादकत्व सन्तोषजनक नरहेको, श्रम बजारमा प्रवेश गर्ने वार्षिक ७ लाखभन्दा बढीलाई सम्बोधन गर्न सक्ने कार्यक्रम ल्याउन बाँकी नै रहेको,
- प्रतिष्ठानहरू हाल सङ्घीय कानुनी प्रणालीमा सञ्चालन भइरहेकोमा प्रदेश र स्थानीय तहलाई जिम्मेवार बनाउने तथा ती तहमा समन्वय बढाउनेतर्फ व्यापक गृहकार्य हुन बाँकी नै रहेको,
- पर्यटन, यातायात, चिया जस्ता क्षेत्रका मजदुर हरूले अहिले पनि न्यूनतम ज्याला पाउन

नसकेका, होटेल क्षेत्रका मजदुरहरू शोषित अवस्थामा नै रहेका र सामाजिक सुरक्षाको अभियानले यी मजदुरलाई समेट्न नसकेको,

- विदेशबाट फर्केका कामदारहरूलाई उनीहरूको सिप उपयोग हुने कार्यक्रम तर्जुमा गर्न नसकिएको, वैदेशिक रोजगारका क्षेत्रमा काम गर्ने सरकारी निकाय तथा निजी कम्पनीहरू कामदारको हितभन्दा आ-आफ्नै तालमा हिँडेका र आन्तरिक श्रमको क्षेत्रमा समन्वय गर्न कसैको चासो नरहेको मात्रै होइन मन्त्रालय स्वयं पनि वैदेशिक रोजगारमा अल्मलिएको, श्रम, रोजगार तथा व्यवसायजन्य सुरक्षा विभागलाई ओभरेलमा पारिएको,
- प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रमले काम नपाएका मजदुरलाई समेट्न नसकेको, नियमित रूपमा भइरहेका तथा थप श्रम आवश्यक नपर्ने काममा लगाइएको, विद्यालय तथा गाउँपालिकाको प्राङ्गणको दुबो उखेलने काममा समेत कार्यक्रम लिएको,
- अनौपचारिक क्षेत्रका श्रमिकको व्यापक अध्ययन हुन नसकेको, कार्यस्थलमा व्यवसायजन्य सुरक्षाका उपायहरू लागू भइनसकेको तथा मौसमी काम हुने ठाउँमा अभिभावकसँगै आउने बालबालिकाको शिक्षाका सम्बन्धमा अध्ययन तथा कार्यक्रम लागू हुन नसकेको । कर्णाली प्रदेश, सुदूरपश्चिम प्रदेश र छिमेकी मुलुकबाट बालबालिकासहित परिवारै आएर काठमाडौँमा ईँट्टा उत्पादनमा संलग्न हब्रने मौसमी श्रमिकहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन, सामाजिक सुरक्षा तथा बालबालिकाहरूको शिक्षामा ध्यान पुग्न नसकेको,
- श्रम अडिटको प्रावधानलाई प्रतिष्ठानहरूले स्वच्छता र पारदर्शिताको मूल्यमा बुझ्न बाँकी रहेको,

- राष्ट्रिय श्रम सल्लाहकार परिषद्को सक्रियता बढ्दै गए पनि श्रम क्षेत्रको नीतिगत सुधार, नियमन तथा अनुगमन प्रणालीको स्थापना, अनौपचारिक क्षेत्रमा सम्बोधन जस्ता विषयमा अपेक्षाकृत र नियमित क्रियाशीलता बढाउनुपर्ने खाँचो देखिएको । श्रम, रोजगार तथा व्यवसायजन्य सुरक्षा विभाग तथा श्रम

कार्यालयहरूको अनुगमन प्रभावकारी बनाउन बनाउन आवश्यक भएको ।

सूचनाको स्रोत

अध्यन प्रतिवेदन, संविधान, ऐन, कानून, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागका प्रकाशन, आवधिक योजनाहरू तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठन र जर्नलहरू ।

सीता एयर लि.
SITA AIR LTD.

Flying WITH A PURPOSE

To content the heart that constantly seeks thrills and adventures, we will take you safely to the places that are filled with it. Fly with us exclusively, with a purpose to explore the wilderness around and inside you.

LUKLA SURKHET SIMKOT RARA

Baburam Acharya Marg, Sinamangal, Kathmandu, Nepal
Ph.: +977-1-4110642/4110682/4110710, Fax No.: +977-1-4116646
Email: corporate@sitaair.com.np, Web: www.sitaair.com.np

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

लुभानि कन्स्ट्रक्सन

प्रो. कल्याण पौडेल

सामाखुशी- २६, काठमाडौं

फोन नं.: ९८४२८३२३६९

निर्माण सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य गर्नु परेमा हामीलाई सम्भन्नुहोस् ।

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

जय बागेश्वरी निर्माण सेवा

प्रो. गोविन्द कँडेल

गुलरिया ०६, बर्दिया

फोन नं.: ९८४८१४५५९१

निर्माण सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यको लागि हामीलाई सम्भन्नुहोस् ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाको सम्पत्तिसँगै दायित्वको व्यवस्थापन

दुर्गा कंडेल छत्कुली
उपकार्यकारी अधिकृत
राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड

सर्वसाधारणसँग रहेको बचत मागेका बखत भुक्तानी दिने सर्तमा सङ्कलन गरिएको रकम निक्षेप हो । वित्तीय संस्थाहरूले निक्षेप सङ्कलन गर्ने क्रममा विभिन्न किसिमका निक्षेपहरू जस्तै : छोटो, मध्यम तथा लामो अवधिका लागि रकम सङ्कलन गरेका हुन्छन् । यस्ता निक्षेपका प्रकारअनुसार चल्ती, कल, बचत, तथा मुद्दती जस्ता खाताहरू खोलेर निक्षेप सङ्कलन गरेका हुन्छन् । निक्षेप रकममध्ये खाताका विशेषताअनुसार कुनै खातामा ब्याज प्राप्त हुन्छ भने कुनैमा हुँदैन । कुनै खातामा निश्चित प्रतिशत ब्याज तोकिएको हुन्छ । निक्षेपकर्ताले भुक्तानी मागेका बखत फिर्ता दिने सर्तमा सङ्कलन गरिएको हुँदा वित्तीय संस्थाको निक्षेप रकम दायित्वका रूपमा रहेको हुन्छ । दायित्वतर्फको ठुलो अंश निक्षेपका विषयमा चर्चा गर्दा निम्नलिखित खाताहरूको पोर्टफोलियो मिलाउनुपर्छ :

१. **चल्ती खाता** : सामान्यतया यस्तो खाता संस्थागत खोल्ने गरिन्छ । आवश्यक भएमा व्यक्तिगत पनि खोल्न सकिन्छ । यस्तो प्रकारको खातामा ब्याज प्राप्त हुँदैन । यस्तो खाताबाट रकम फिक्न र राख्न सीमा तोकिएको हुँदैन । दैनिक रूपमा धेरै कारोबार तथा पटक पटक रकम फिक्न र राख्नुपर्ने भएमा यस्तो प्रकृतिको खाता खोल्ने गरिन्छ ।

२. **कल खाता** : चल्ती खातामा रहेको रकममा केही प्रतिशत ब्याज प्राप्त होस् भनी दिनभरि कारोबारको समयसम्म चल्तीमा ब्यालेन्स रहने र राति सिस्टम बन्द हुने समयमा कल खातामा स्थानान्तरण हुने र भोलिपल्ट डे स्टार्ट हुनुभन्दा अगाडि चल्ती खातामा स्थानान्तरण हुने व्यवस्था मिलाइएको हुन्छ । यस्ता खातामा बचत खाताको भन्दा कम ब्याज प्राप्त हुने गर्दछ ।

३. **बचत खाता** : व्यक्तिहरूसँग रहेको रकम जसमा केही ब्याज रकम पनि प्राप्त होस् र चाहेका बखत फिक्न सकियोस् भनी जम्मा गर्न खोल्ने खाता बचत खाता हो । गैरनाफायुक्त संस्थाहरूको पनि बचत खाता खोल्न सकिन्छ । यस खातामा ब्याज प्राप्त हुन्छ ।

४. **मुद्दती खाता** : कुनै निश्चित समयका लागि निश्चित ब्याजदर कायम गरी खोल्ने खाता मुद्दती खाता हो । सामान्यतः यस्ता खाता तोकिएको समयभन्दा अगाडि बन्द गर्न वा प्रि-म्याचुअर्ड गर्न पाइँदैन । विशेष परिस्थितिमा भने प्रि-म्याचुअर्ड गर्न नमिल्ने भन्ने होइन । जोखिम बहन गर्न नचाहने लगानीकर्ताहरू मुद्दती खातामा ब्याज प्राप्त गरेर सुरक्षित हुने गर्दछन् ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा रहेको निक्षेप माथि उल्लिखित प्रकारका खातामा रहेको हुन्छ । ग्राहकको चाहना, कामको प्रकृति, जोखिम बहन गर्ने क्षमता, कृत्रिम वा प्राकृतिक व्यक्ति, व्यक्तिको उद्देश्य आदि पक्षले कुन खाता खोल्ने भन्ने निर्भर रहन्छ । यस्ता प्रकारका खाताहरूको व्यवस्थापन गर्ने तौरतरिका फरक हुन सक्छ । व्यक्तिगत खातावालालाई गर्ने व्यवहार र संस्थागत खातावालालाई गर्ने व्यवहार फरक प्रकृतिको हुन सक्छ । मुद्दती निक्षेप

खातावालालाई गर्ने व्यवहार फरक प्रकृतिको हुन सक्छ । यस्ता प्रकृतिका खाताहरूमध्ये बैंक तथा वित्तीय संस्थामा चल्ती र बचत खाताको औसत मुद्दती खाताको औसत भन्दा जति बढी हुन्छ, त्यति राम्रो मानिन्छ । जसलाई कासा (करेन्ट र सेभिङ) पनि भन्ने गरिन्छ । कासा कम हुँदा संस्थालाई ब्याज भुक्तानी भार कम पर्ने हुन्छ, जसले गर्दा कोषको लागत कम पर्ने हुँदा आधारदर कम पर्न जान्छ ।

सामान्यतया चल्ती खातामा ब्याज दिनुपर्दैन । चल्तीको पैसा कलमा ट्रान्सफर हुने प्रावधान राखे तापनि सामान्य ब्याजदर मात्र हुने हुँदा ब्याज खर्च तुलनात्मक रूपमा कम नै रहन्छ भने बचत खातामा प्रदान गरिने ब्याजदर मुद्दतीको तुलनामा केही कम नै हुन्छ । यी दुई खाताहरूको औसत जति बढी हुन्छ, त्यो राम्रो हुन्छ भन्ने मान्यता रहेको छ । तर पछिल्लो समय निक्षेपकर्तामा वित्तीय साक्षरताको ज्ञानका कारण दुई पैसा जहाँ बढी आउँछ, त्यहाँ आफ्नो बचत रकमलाई राख्ने क्रम बढ्दो छ । केही समय अगाडि तरलतामा आएको समस्याले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले निक्षेप सङ्कलन गर्नका लागि मुद्दती निक्षेपको ब्याजदर १२.१३ प्रतिशतसम्म र रेमिट्यान्सबाट आएको पैसाको खातामा १३.१३ सम्म पुर्‍याएको हुँदा पछिल्लो समय समग्र निक्षेप रकममा मुद्दती निक्षेपमा वृद्धि भएको थियो । निक्षेपको ब्याजले आधारदरलाई कम अथवा बढी बनाउने गर्दछ । जति बढी कोषको लागत बढ्छ, लगानीको ब्याजदर पनि बढाउनुपर्ने हुन्छ भने कोषको लागत जति कम हुन्छ, लगानीको ब्याजदर पनि कम हुने हुँदा लगानी बढाएर प्रतिस्पर्धी बजारमा अगाडि आउन मद्दत पुग्दछ ।

प्रसंगलाई विषयान्तर गर्दा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको मुख्य स्रोत भनेको निक्षेप हो । निक्षेपविना बैंक तथा वित्तीय संस्थाको कल्पनासम्म गर्न सकिँदैन । वित्तीय संस्थामा निक्षेपले रक्तसञ्चारको काम गर्दछ । निक्षेपले नै संस्थाको प्राण भर्ने काम गर्ने हुनाले संस्थाको दीर्घकालसम्मको यात्रामा

जान निक्षेपको स्थायित्व आवश्यक पर्दछ । वर्तमान समयमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले निक्षेप छोटो अवधि १, २, ५ वर्षको लिएर लगानी १०, १५, २० वर्षसम्मको गर्ने गरेको पाइन्छ । बैंकिङ भनेकै यही नै हो जस्तो भएको छ तर यो गतिलो तथा बलियो र भरपर्दो अभ्यास भने होइन । किनभने निक्षेप छोटो समयको र लगानी धेरै लामो समयको हुनाले समयको सन्तुलन मिल्न सकेको छैन । समयको कुनै कालखण्डमा निक्षेपकर्ताले निक्षेप फिर्त्तै अवस्था आउँदा लगानी गरेको ठाउँबाट समय नपुगी लगानी फिर्ता माग्न मिल्दैन भने मागी हाले पनि फिर्ता दिन सक्ने क्षमता हुँदैन । त्यस्तो अवस्थामा वित्तीय संस्था दुर्घटनामा पर्नुभन्दा विकल्प रहँदैन ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले यसरी छोटो अवधिको निक्षेप लिएर बस्नुभन्दा दीर्घकाल तथा लामो समयका डिबेन्चरहरू जारी गरी त्यसबाट कोष सृजना गरी भोलि आउन सक्ने समस्याबाट बच्ने उपायहरूमा लाग्न ढिला भइसकेको छ ।

नेपालको बैंकिङ प्रणालीभित्र सम्पत्तिको गुणस्तर, सम्पत्तिको व्यवस्थापन र संरक्षणका विषयमा हिजोदेखि आजसम्म कुरा उठिरहँदा दायित्वको गुणस्तर व्यवस्थापन, स्थायित्व आदि विषयहरू मौन रहेको देखिन्छ । दायित्वको गुणस्तर कस्तो छ ? यसको स्थायित्व छ वा छैन ? कतिको भरपर्दो छ ? छोटो दायित्वले लामो अवधिका लगानीलाई लामो समयसम्मका लागि थेग्न मद्दत पुग्छ पुग्दैन ? यस विषयको दीर्घकालीन समाधान के हो ? र समाधानको बाटोतिर लाग्न पर्छ भन्ने विषयको जानकारी बजारका व्यवस्थापकहरूले बुझ्न जरुरी छ । आ.व. २०८०/८१ को मौद्रिक नीतिमा बैंकिङ क्षेत्रको सम्पत्तिको गुणस्तर मूल्याङ्कन र व्यवस्थापनका विषयमा उल्लेख भएको छ तर यसै गरी दायित्वको गुणस्तर मूल्याङ्कन गर्ने विषय पनि उक्तिकै महत्त्वपूर्ण रहेको हुँदा आउँदो मौद्रिक नीति आ.व. २०८१/८२ मा बैंकिङ क्षेत्रको दायित्वको गुणस्तर मूल्याङ्कन र

व्यवस्थापनका विषयमा उल्लेख गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रमा जसरी दायित्वका रूपमा जम्मा भएको निक्षेप छ, उक्त निक्षेपलाई निक्षेपका रूपमा मात्र राखेर लगानी गरिँदैन भने त्यसको लागतले वित्तीय संस्था निरन्तर अगाडि जान सक्दैन । निक्षेपका रूपमा जम्मा भएको रकमलाई नियामक निकायको मापदण्डअनुरूप नगदका रूपमा राख्नुपर्ने रकम राखी बाँकी रकम लगानीका रूपमा वितरण गरिन्छ । निक्षेप रकमको ९०% सम्म लगानी गर्न सक्ने प्रावधान नियामक निकायले तोकिदिएको छ । जसलाई क्रेडिट र डिपोजिटको औसत पनि भन्ने गरिन्छ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाको वित्तीय विवरणको एउटा भाग ब्यालेन्स सिटमा सम्पत्ति साइडको ठुलो अंश क्रेडिटको रहेको हुन्छ, जुन रकम निश्चित समय, ब्याजदर साथै अन्य सर्तनामाहरू राखेर लगानीका रूपमा दिइन्छ । जसमा सो रकम भोलि फिर्ता आउँछ, भन्ने मान्यता राखिएको हुन्छ । लगानी गर्ने समयमा सबै परिस्थितिहरू सामान्य रहने छन् भन्ने मान्यता राखिन्छ । तर परिस्थिति असामान्य हुन सक्छन्; त्यो सत्य हो । त्यस्तो अवस्थामा गरिएको लगानीमा समस्या आउन सक्छ । लगानी गरिएको रकम असुली हुन समय लाग्न सक्छ । खर्च लाग्न सक्छ, त्यसले तनाव सृजना गर्न सक्छ, कानुनी झमेला पर्न सक्छ, प्रक्रियाहरू मिलाउन छुटेका हुन सक्छन्, नीति, नियमहरू पालना नभएका हुन सक्छन्, कम्प्लायन्स पूरा नभएको हुन सक्छ । यस्ता विविध पक्षहरूले सम्पत्तिको साखमा आँच आउन सक्छ । अर्को पक्ष भनेको लगानीको निर्णय गर्ने पक्षबाट नै कुनै प्रलोभनमा परेर तथा पारिएर नीति, नियम र प्रक्रियालाई पालन नगरी लगानी गरियो भने त्यस्तो लगानीको क्षतिपूर्ति अझ पेचिलो बन्न पुग्छ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू अर्थतन्त्रका खेलाडी मानिन्छन् । अर्थतन्त्र चलायमान गराउने मियोका

रूपमा रहने हुँदा यिनको सबलता, स्थिरता, लगानी, ब्याजदर जस्ता पक्षहरू महत्त्वपूर्ण मानिन्छन् । हरेक क्षेत्रको विकासविना समग्र विकास सम्भव नहुने हुँदा सबै क्षेत्र समानुपातिक रूपमा विकास हुनु जरुरी मानिन्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको नियामक संस्थाका रूपमा रहने नेपाल राष्ट्र बैंकले तोकिदिएको मापदण्डभित्र रहेर वित्तीय संस्थाहरू परिचालन हुने गर्दछन् । स्थापनाको स्वीकृतिदेखि विलिन हुनेसम्मको प्रक्रिया नियामकमा निहित हुन्छ ।

नियामकले तोकिदिएका क्षेत्रहरूमा तोकिदिएको मापदण्डअनुसार लगानी गर्नुपर्ने बाध्यकारी व्यवस्था रहेको हुन्छ । तोकिदिएका क्षेत्रहरूमध्ये कुनै क्षेत्र तुलनात्मक रूपमा सहज हुन्छन् र कुनै बढी जोखिमयुक्त पनि । राज्यले लिएका नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई सघाउ पुर्‍याउने तरिकाबाट वित्तीय संस्थाहरूले आफ्ना क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्ता क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने क्रममा केही बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका क्रियाकलापहरूमा स्वार्थ बाझिएको देखिन्छ । शाखाहरू खोल्ने क्रममा सहर केन्द्रित हुने, नाफामुखी व्यवसायमा फोकस गर्ने, जसले गर्दा ब्याजदरमा वृद्धि गर्ने, बजारलाई अस्वस्थ बनाउने, कहाँनै लुपहोल भेटिन्छ, त्यहाँनै खेल्ने काम गर्ने आदि क्रियाकलापले गर्दा सम्पत्तिको गुणस्तर माथि प्रश्न चिह्न उब्जिरहन्छ ।

सम्पत्ति/लगानीको गुणस्तर कायम गरिएन भने संस्थाको दीर्घजीवनको आशा गर्न सकिँदैन । बैंक तथा वित्तीय संस्थाले गरेको लगानी सुरक्षित छ, छैन ? तोकेको समयमा असुल हुन्छ, हुँदैन ? गुणस्तरको स्तर कहाँ छ ? यस्ता विविध विषयको विश्लेषण महत्त्वपूर्ण रहने हुनाले आ.व. २०८०/८१ को मौद्रिक नीतिमा सम्पत्तिको गुणस्तर मूल्याङ्कन गर्ने विषय उल्लेख भएको छ । बैंकिङ क्षेत्रको सम्पत्तिको गुणस्तर मूल्याङ्कनले संस्थाको आजको अवस्था के हो ? हामी कहाँ छौं ? अब के गर्नुपर्छ ? कुन क्षेत्रमा सुधार गर्नुपर्छ ? कहाँ अलि कम निगरानी

गरे पुग्छ ? हाम्रो जोखिमको अवस्था कस्तो छ ? कसरी सुधार गर्न सकिन्छ ? जस्ता पक्षहरूका बारेमा जानकारी लिई समयमा सजगता अपनाई जोखिम न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ ।

नियामक निकायको ध्यानाकर्षण विशेष गरी कर्जा लगानीमा रहेको हुन्छ । यो अत्यन्त महत्त्वपूर्ण विषय पनि हो । बैंकिङ एउटा जोखिमको व्यापार हो । जोखिमको व्यापार गरेर नाफा कमाउन त्यति सहज काम होइन । जोखिमको व्यापार साँच्चिकै व्यापारीले मात्र गर्न सक्दछ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाको वित्तीय कारोबारको एउटा एजेन्टका रूपमा काम गर्ने कर्मचारीहरूले गर्ने कारोबार चुस्तदुरुस्त छ, छैन हेर्ने कामका लागि विभिन्न खालका चेक एन्ड ब्यालेन्स गर्ने संयन्त्रको विकास गरिएको हुन्छ, जसलाई पहिलो सुरक्षा घेराका रूपमा मानिन्छ । कर्जाले कर्जा लगानी गर्दछ । उक्त लगानी ठिक छ, छैन ? हुनुपर्ने के हो र कस्तो भइरहेको छ ? नीति-नियमबमोजिम काम भइरहेको छ, छैन हेर्नका लागि दोस्रो सुरक्षा

घेराका रूपमा आन्तरिक लेखापरीक्षण रहेको हुन्छ । तेस्रो सुरक्षा घेराका रूपमा जोखिम विभाग रहेको हुन्छ । यसले कुन ठाउँमा जोखिम मात्रा बढेको छ भन्ने विषयको जानकारी बोर्डलाई गराउँदछ र बोर्डले जोखिम कम गर्न व्यवस्थापनलाई निर्देशन दिने काम गर्दछ ।

अन्त्यमा, बैंक तथा वित्तीय संस्थाको सम्पत्ति तथा दायित्वको उचित व्यवस्थापन गर्नका लागि संस्थाभित्र रहेका लगानीका संयन्त्रहरू चुस्तदुरुस्त बन्नु र बनाउनुका साथसाथै अन्य विभागहरू, व्यवस्थापन समिति, सञ्चालक समिति, आन्तरिक तथा बाह्य लेखापरीक्षण लगायतबाट पनि सम्पत्ति तथा दायित्वको उचित व्यवस्थापनको अवस्था के छ भन्ने विषय महत्त्वका साथ हेरिएको हुन्छ । सम्पत्ति तथा दायित्वको उचित व्यवस्थापनले मात्र संस्थाको दीर्घकालसम्मको यात्रा तय गर्ने हुनाले यसको संरक्षण गर्न बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले प्राथमिकतामा राखेर काम गर्नुपर्ने हुन्छ ।

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. ज्योति कुमारी पटेल

मो. ९८४४१२४५११

माँ गिरिजा सारी सन्सार

मिर्चैया न.पा.- ६

नेपालको अर्थतन्त्रमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष करको योगदान

✍ रामबहादुर के.सी.

प्रमुख कर अधिकृत,

ठुला करदाता कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर

विषय प्रवेश

कानूनबमोजिम सरकारले जनताबाट प्राप्त गर्ने तथा कानूनबमोजिम जनताले राज्य/सरकारलाई कुनै प्रतिफलको आशा नराखी अनिवार्य रूपमा बुझाउनुपर्ने रकम राजस्व/कर हो । आयकर ऐन, २०५८ को दफा २ (ढ) ले ऐनबमोजिम लाग्ने कर, शुल्क तथा व्याजबापत बुझाउनुपर्ने रकमलाई करका रूपमा परिभाषा गरेको छ । करलाई मुख्यतया प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष करका रूपमा विभाजन गरिन्छ । प्रत्यक्ष कर जुन व्यक्ति/संस्था/फर्म/निकायलाई लाग्दछ, सोही व्यक्ति/संस्था/फर्म/निकायले नै करको भार र प्रभाव वहन गर्नु पर्दछ अर्थात् यसलाई अन्य व्यक्ति/संस्था/फर्म/निकायमा दायित्व तथा जोखिम हस्तान्तरण गर्न मिल्दैन । अप्रत्यक्ष कर व्यक्ति/संस्था/फर्म/निकायले अन्यमा समेत हस्तान्तरण गर्न सक्दछन् । प्रत्यक्ष करतर्फ आयकर तथा सम्पत्ति कर पर्दछ भने अप्रत्यक्ष करतर्फ मूल्य अभिवृद्धि कर, भन्सार महसुल, अन्तःशुल्क र अन्य प्राप्ति पर्दछ । नेपालको राजस्व स्रोतमा प्रत्यक्ष करको योगदान न्यून रहेको छ भने अप्रत्यक्ष करको योगदान उच्च रहेको छ । समतामूलक समावेशी अर्थतन्त्र निर्माणका लागि प्रत्यक्ष करको योगदान उच्च हुनु राम्रो मानिन्छ । नेपालको समष्टिगत अर्थतन्त्रमा अप्रत्यक्ष करको योगदान न्यून गर्दै प्रत्यक्ष

करको योगदान बढाउनु चट्टानी चुनौती देखिन्छ । यस लेखमा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष करको विषयमा सम्बोधन गरिएको छ ।

करका प्रकारहरू (Types of Tax)

करको क्षेत्र, कर सङ्कलन गर्ने निकाय, करको प्रकृति, करको दायरा, करको दर आदि समेतका आधारमा करलाई देहायका प्रकारमा वर्गीकरण गर्ने गरिएको छ :

- (क) परम्परागत कर तथा आधुनिक कर (Traditional and Modern Tax)
- (ख) प्रगतिशील कर तथा अप्रगतिशील कर (Progressive and Regressive Tax)
- (ग) सङ्घीय कर तथा स्थानीय कर (Federal and Local Tax)
- (घ) राष्ट्रिय कर तथा अन्तर्राष्ट्रिय कर (National and International Tax)
- (ङ) निर्दिष्ट कर तथा आनुपातिक कर (Fixed and proportional Tax)
- (च) वस्तुगत कर तथा मूल्यगत कर (Specific and Advalerom Tax)
- (छ) प्रत्यक्ष कर तथा अप्रत्यक्ष कर (National and International Tax)

प्रत्यक्ष कर र अप्रत्यक्ष करसम्बन्धी नीतिगत तथा संस्थागत व्यवस्था

- (क) **नेपालको संविधान** : नेपालको संविधानले सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता तथा विकासमार्फत उपलब्ध साधन र स्रोतको अधिकतम परिचालनद्वारा तीव्र आर्थिक वृद्धि हासिल गर्दै दिगो आर्थिक विकास, उपलब्धिहरूको न्यायोचित वितरण,

असमानताको अन्त्य र शोषणरहित समाजको निर्माण गर्न अर्थतन्त्रलाई आत्मनिर्भर, स्वतन्त्र तथा उन्नतिशील बनाउँदै समाजवादउन्मुख स्वतन्त्र र समृद्ध अर्थतन्त्रको विकास गर्ने आर्थिक उद्देश्य लिएको छ ।

- (ख) सोह्रौँ योजनाको अवधारणा-पत्रले राजस्वको आधार र दायरा विस्तारसँगै अनुमानयोग्य वित्त प्रणालीको विकास गर्ने संरचनात्मक रूपान्तरण क्षेत्र तथा रणनीतिअन्तर्गत समष्टिगत आर्थिक आधारहरूको सबलीकरणमा जोड दिएको ।
- (ग) पन्ध्रौँ योजनाले कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपातमा राजस्व ३० प्रतिशत र आयकर (प्रत्यक्ष कर) १० प्रतिशत पुगेको हुने अपेक्षा लिएको छ ।
- (घ) सालवसाली वार्षिक बजेट वक्तव्यले प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष करको योगदान वृद्धि गर्ने, आर्थिक वृद्धि र विकासका लागि कर प्रशासनमा सुधार गर्ने ध्येय राखेको हुन्छ ।

प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष कर राजस्वको स्रोत

राजस्व सङ्कलन गर्दा सङ्घमा गैरकर राजस्व र कर राजस्व शीर्षक स्रोतबाट हुने गर्दछ । गैरकर राजस्वका स्रोत शीर्षकहरूमा (क) दण्ड, जरिवाना र जफत; (ख) दस्तुर तथा सेवा शुल्क; (ग) सरकारी सम्पत्ति, वस्तु तथा सेवाको बिक्री तथा भाडा; (घ) लाभांश, ब्याज र सलामी दस्तुर (रोयल्टी); (ङ) दान, दातव्य, उपहार तथा विविध आय र (च) सावाँ फिर्ता रहेका छन् । यसै गरी कर राजस्वका स्रोतहरूमा सङ्घीय सरकारले प्रत्यक्ष कर र अप्रत्यक्ष कर गरी दुईवटा प्रमुख स्रोतबाट राजस्व सङ्कलन गर्ने गर्दछ । कर तिर्नुपर्ने भार (Incidence) तथा प्रभाव (Burden) को दृष्टिकोणबाट करलाई प्रत्यक्ष कर र अप्रत्यक्ष करका रूपमा अध्ययन गरी सोही आधारमा कर प्रशासनलाई व्यवस्थित तुल्याउने पद्धति वैश्विक रूपमा प्रचलित रहेको छ ।

प्रत्यक्ष करतर्फ (क) संस्थागत आयकर, (ख) व्यक्तिगत आयकर र (ग) पारिश्रमिक करका शीर्षकबाट राजस्व प्राप्त हुने गर्दछ । त्यसै गरी अप्रत्यक्ष करतर्फ (क) भन्सार महसुल, (ख) मूल्य अभिवृद्धि कर र (ग) अन्तःशुल्क रहेका छन् । आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को जेष्ठ १ गते सम्ममा राजस्व सङ्कलन स्रोतगत रूपमा हेर्दा गैरकरका शीर्षकहरूबाट रु. ६८ अर्ब २० करोड प्राप्त भएको छ । प्रत्यक्ष करतर्फको आयकर अर्थात् प्रत्यक्ष कर रु. २ खर्ब १७ अर्ब ८७ करोड १६ लाख सङ्कलन भएको छ । अप्रत्यक्ष करतर्फका शीर्षकहरू क्रमशः मूल्य अभिवृद्धि कर, भन्सार महसुल र अन्तःशुल्कमा रु. २ खर्ब ४५ अर्ब ४८ करोड ८ लाख, १ खर्ब ६३ अर्ब ९ करोड ७२ लाख र १ खर्ब २० अर्ब ५ करोड ४२ लाख गरी कुल ८ खर्ब ५६ अर्ब ७५ करोड ३९ लाख कर सङ्कलन भएको छ । यो चालु आ.व.को वार्षिक लक्ष्यको तुलनामा ६०.२३ प्रतिशत सङ्कलन भएको हो । बाँकी दुई महिनाको अवधिमा कर सङ्कलनको लक्ष्यअनुसार उठाउन कठिन हुने देखिन्छ ।

प्रत्यक्ष करका फाइदा र बेफाइदाहरू

कर तिर्ने भार तथा सो करको प्रभाव एउटै व्यक्तिमा हुन्छ भने त्यस्तो कर प्रत्यक्ष कर हो । यसले अर्थतन्त्रमा समता र सामाजिक न्याय कायम गर्न सघाउ पुऱ्याउँछ । यो कर दोस्रो पक्षमा हस्तान्तरण गर्न सकिँदैन । यो कर व्यक्ति, संस्था तथा निकायको राजस्व तिर्न सक्ने क्षमता, करदान हैसियतमा आधारित रहेको हुन्छ । यसले फरक आय क्षमता भएका नागरिकबिचमा फरक दरमा राजस्व तिर्ने आधार प्रदान गर्दछ । यसले राजस्व दाखिला गर्नुपर्ने दायित्व भएका सक्षम व्यक्तिहरूमा सुनिश्चितता अभिवृद्धि गर्दछ । आफ्नो आयअनुसारको राजस्व दाखिला गर्नुपर्ने बोध राजस्व दाखिला नगर्दै थाहा हुन्छ र यो अत्यन्त लचकसमेत हुन्छ, जसको अर्थ आय वृद्धि हुँदा उच्चदरमा करदान गर्नुपर्ने हुन्छ भने आयमा ह्रास हुँदै जाँदा करदानमा समेत गिरावट

हुँदै जान्छ। जुन मुलुकमा प्रत्यक्ष कर दाखिला गर्ने जनमत बहुमत रहन्छ, त्यो मुलुकका नागरिकमा विकासको चेतनास्तर समेत उच्च हुन्छ र आफूले दाखिला गरेको राजस्व कुन क्षेत्रमा कसरी उपयोग भएको छ भनी शोध, खोज र नागरिकबाट चासो हुन्छ। प्रत्यक्ष राजस्वको स्रोत सङ्कलन लागत खर्च अत्यन्त न्यून रहेको हुन्छ। तथापि प्रत्यक्ष करको दर अति उच्च भएमा Tax Evasion and Tax Avoidance/Tax Planning तथा More Leisure than work हुने सम्भावनाको दरसमेत उच्च हुनुका साथै व्यक्ति, संस्था, निकाय (स्वदेशी तथा विदेशी) हरूबाट उद्योग, व्यवसाय र आयात-निर्यात व्यापारमा लगानी विकर्षण हुन पुग्दछ। राजस्व प्रशासन तथा अधिकारीको स्वेच्छाचारितामा वृद्धि हुन्छ। नेपालमा राजस्वको ठुलो हिस्सा उपभोग तथा पैठारीबाट प्राप्त भएकाले कुल कर राजस्वमा आय तथा सम्पत्तिमा आधारित प्रत्यक्ष करको योगदान न्यून भएको हो। राजस्व नीतिमा यस प्रकारको संरचनालाई दिगो, विश्वासिलो र स्थिर मानिँदैन।

अप्रत्यक्ष करका फाइदा र बेफाइदाहरू

कर तिर्ने भार एक पक्षमा र सो करको प्रभाव अर्को पक्षमा पर्दछ, भने त्यस्तो कर अप्रत्यक्ष कर हो। अप्रत्यक्ष कर वस्तु तथा सेवाको उपभोग अर्थात् खरिद-बिक्री वा आयात-निर्यातमा खर्च गर्दा अन्तिम उपभोक्तामार्फत प्राप्त हुन्छ। यसको दायित्व एक तहबाट अर्को तहमा हस्तान्तरण गर्न समेत सकिन्छ। यसमा मुलुकका प्रायः सबै नागरिक सहभागी रहेका हुन्छन्। वस्तु तथा सेवाको उपभोग गर्दा सोभै कर समेत संलग्न गरी रकम भुक्तानी गर्ने हुँदा कर तिरेको महसुस समेत व्यक्तिहरूमा हुँदैन। यसमा नागरिक चेतनाको स्तर मूल्यवृद्धिसँग मात्र हुन्छ। यसबाट सरकारले सरल तरिकाले राजस्व सङ्कलन गरिरहेको हुन्छ। अप्रत्यक्ष करमा Tax Evasion and Tax Avoidance को अवस्था न्यून हुन्छ। यो बहु तथा फराकिलो क्षेत्रमा छरिएको हुन्छ। अप्रत्यक्ष

करहरू रिग्रेसिभ हुन्छन् र यसले समता तथा समन्याय कायम गर्न सक्दैनन् किनकि धनी व्यक्ति र भुईँ मान्छेका लागि वस्तु तथा सेवाको मूल्य एउटै हुन्छ। अप्रत्यक्ष करले मालवस्तुको मूल्य सोभो रूपमा वृद्धि गर्ने गरेको हुन्छ। जनताले खरिद गर्ने मालवस्तुमा करसमेत सुषुप्त रूपमा रहेको हुन्छ। त्यसप्रति नागरिकले राजस्व कसरी जम्मा भइरहेको छ र कहाँ कुन तरिकाले सरकारले उपयोग गरेको छ भन्ने विषयमा चासो राख्दैनन्।

यस करलाई अप्रगतिशील कर (Regressive Tax) मानिन्छ। यसले करदाताको कर तिर्न सक्ने क्षमतालाई ध्यान दिएको पाइँदैन। यस करमा धनी र गरिबलाई एकै दरमा कर लाने हुनाले धनको वितरणमा असमानता (Unequal Distribution of Wealth) रहेको पाइन्छ। यस करमा अनिश्चितता रहेको हुन्छ। प्रत्यक्ष करको तुलनामा यो कर बढी खर्चिलो हुन्छ। यो करको व्यवस्थापन गर्न व्यापक प्रशासनिक सङ्गठन तथा संरचनाको आवश्यकता पर्दछ।

नेपालको अर्थतन्त्रमा प्रत्यक्ष कर तथा अप्रत्यक्ष कर सङ्कलनको विवरण

नेपालको प्रमुख राजस्वको स्रोत र संरचनामा मूल्य अभिवृद्धि कर, आयकर, भन्सार महसुल, अन्तःशुल्क र गैरकर रहेका छन्। आर्थिक वर्ष २०७९/०८० मा मूल्य अभिवृद्धि कर रु. २९० अर्ब ६० करोड, आयकर रु. २४९ अर्ब ५८ करोड, भन्सार महसुल रु. १७३ अर्ब ५० करोड, अन्तःशुल्क रु. १३६ अर्ब २९ करोड सङ्कलन भएको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/०८० र २०७८/०७९ सँगको तलुनामा सङ्कलित राजस्व अत्यन्त न्यून हो। आर्थिक वर्ष २०७८/०७९ मा रु. १० खर्ब ६७ अर्ब राजस्व सङ्कलन भएकोमा आर्थिक वर्ष २०७९/०८० मा जम्मा रु. १० खर्ब १० अर्ब राजस्व सङ्कलन भएको छ। अर्थात् रु. ५७ अर्ब घटी सङ्कलन हुन गएको छ। सङ्कलित राजस्वको संरचनामा मूल्य अभिवृद्धि करको योगदान २८.७७

प्रतिशत रही कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (GDP) मा ५.३२ प्रतिशतको योगदान गरेको छ। त्यसै गरी आयकरको राजस्वमा योगदान २४.७१ प्रतिशत भई GDP मा ४.६८ प्रतिशतको योगदान रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा गैर कर राजस्वको योगदान ९.१० प्रतिशत र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा योगदान १.७० प्रतिशत रहेको छ। कर राजस्वको योगदान सो आर्थिक वर्षमा ९०.१० प्रतिशत हुन पुगेको छ। चालु आर्थिक वर्षमा कुल राजस्व स्रोतको सङ्कलन

लक्ष्य रु. १४ खर्ब २२ अर्ब ५४ करोड १७ लाख रहेकोमा २०८१ जेष्ठ १ गतेसम्म सङ्कलन भएको राजस्व स्रोत रु. ८ खर्ब ३४ अर्ब ४० करोड ९९ लाख भई वार्षिक लक्ष्यको ५८.६६ प्रतिशत राजस्व स्रोत सङ्कलन भएको छ। ज्येष्ठ र आषाढ महिनाको अवधिमा बाँकी राजस्व स्रोत सङ्कलन लक्ष्य पूरा गर्न बडो चुनौतीपूर्ण हुने देखिन्छ। राजस्वको स्रोत, संरचना र राजस्व सङ्कलनको प्रवृत्ति देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष कर राजस्वको स्रोत, संरचना र राजस्व सङ्कलनको प्रवृत्ति

सि.नं.	राजस्व शीर्षक	आर्थिक वर्ष २०७७/७८	आर्थिक वर्ष २०७८/७९	आर्थिक वर्ष २०७९/८०	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन रु. ५३ खर्ब ८१ अर्बसँग तुलना आ.व. ०७९/८०	सङ्कलित १० खर्ब १० अर्बमा राजस्वको शीर्षकगत योगदान	२०८० श्रावणदेखि २०८१ जेष्ठ १ सम्म सङ्कलित राजस्व
१	मूल्य अभिवृद्धि कर	२८२ अर्ब	३१४ अर्ब	२९०.६० अर्ब	५.३२%	२८.७७ %	२४५४८०८ लाख
२	आयकर	२३० अर्ब	२६६ अर्ब	२४९.५८ अर्ब	४.६८%	२४.७१ %	२१७८७९६ लाख
३	भन्सार महसुल	२२३ अर्ब	२४१ अर्ब	१७३.५० अर्ब	३.२२%	१७.१७ %	१६३०९७२ लाख
४	अन्तःशुल्क	१३३ अर्ब	१६६ अर्ब	१३६.२९ अर्ब	२.६८%	१३.४९ %	१२००५४१ लाख
५	गैरकर	६८ अर्ब	८३ अर्ब	९१.५३ अर्ब	१.७० %	९.१० %	८५१७५४ लाख
६	कुल राजस्व	९३८ अर्ब	१०६७ अर्ब	१० खर्ब १० अर्ब			
७	अन्य प्राप्ति						२२३४४० लाख

स्रोत : वार्षिक प्रतिवेदन २०७९/८०, आन्तरिक राजस्व विभाग र अर्थ मन्त्रालय, राजस्व व्यवस्थापन महाशाखा।

प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष करको विश्लेषण : सन्दर्भ नेपाल

राजस्वको स्रोतमा प्रत्यक्ष करको हिस्सा कर संरचनामा अधिक हुनुलाई मुलुक समृद्धि उन्मुख रहेको सूचकबाट हेरिन्छ। नेपालमा प्रत्यक्ष करको योगदान कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको करिब ८ प्रतिशत र अप्रत्यक्ष करको योगदान करिब ९२ प्रतिशत रहेको छ। यसले आय तथा सम्पत्तिको न्यायोचित वितरणमा प्रभावकारिता रहेको देखाउँदैन। चालु पन्ध्रौँ योजनाले कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपातमा

राजस्वको योगदान ३० प्रतिशत र आयकरको योगदान १० प्रतिशत पुर्‍याउन सकिने अपेक्षित उपलब्धि हुने महत्वाकाङ्क्षी योजना राखेको छ। यसका लागि करका दरहरूलाई न्यूनीकरण गर्दै मुलुकभित्र स्वदेशी तथा विदेशी लगानी प्रवर्धनमा जोड दिनुपर्ने देखिन्छ। अर्थतन्त्रको संरचनामा उत्पादनमूलक उद्योग क्षेत्रको योगदान बढाउन लगानी क्षमता बढाउनुपर्ने हुन्छ। उत्पादनमूलक उद्योगको योगदान बढाउँदा स्वचालित रूपमा रोजगारी सिर्जना हुने, व्यक्ति, संस्था वा निकायको आय वृद्धि हुने, कच्चा पदार्थको हिस्सा

कम हुँदै अन्तिम उपभोग्य वस्तुको निर्यातमा बढोत्तरी आउने, व्यापार घाटामा न्यूनीकरणका साथै आर्थिक वृद्धिमा समेत योगदान पुग्ने हुन्छ । परिणामस्वरूप आन्तरिक राजस्व परिचालनमा प्रत्यक्ष गरेको योगदान वृद्धि हुँदै जाने र सरकारले वितरणात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा मुलुकमा समता, स्वच्छता र समन्याय कायम हुने देखिन्छ ।

प्रत्यक्ष गरेको योगदान बढाउने र अप्रत्यक्ष गरेको योगदान क्रमशः घटाउने वर्तमान अर्थतन्त्रमा संरचनात्मक परिवर्तन हुन आवश्यक छ । यसका लागि कृषिमा आधुनिकीकरण, यान्त्रिकीकरण, वैज्ञानिकीकरण गरेर यसमा आश्रित श्रमिकहरूलाई उच्च उत्पादन भएका उद्योग, कलकारखानामा रूपान्तरण गरी उद्योग क्षेत्रको व्यापक योगदान बढाउने र सेवा क्षेत्रले कृषि क्षेत्र र उद्योग क्षेत्रमा जनशक्ति, बीमा, पुँजी बजार, बैंक तथा वित्तीय संस्थाले वित्तीय पहुँच, वित्तीय समावेशिताको मध्यस्थता कायम गर्न सरकारले समष्टिगत आर्थिक नीतिमार्फत कर, लगानी र हाम्रो शासकीय क्षमतामा सुधार गर्ने पर्दछ । अर्थतन्त्रमा संरचनागत परिवर्तन नभएसम्म आन्तरिक उत्पादनमा आधारित राजस्व स्रोत परिचालन गर्न असम्भव नै देखिन्छ ।

नेपालको अर्थतन्त्रमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष गरेको योगदान वृद्धि गर्न आगामी दिनमा गर्नुपर्ने सुधारका क्षेत्रहरू

लक्ष्यबमोजिम राजस्व सङ्कलन गरी नेपालको अर्थतन्त्रमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष गरेको योगदान वृद्धि गर्न आगामी दिनमा गर्नुपर्ने सुधारका क्षेत्रहरू देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

१. नीतिगत तथा कानुनी पक्षमा सुधार गर्ने

(क) दिगो राजस्व नीति तर्जुमा गरी संविधानमा रहेका एकल र साझा अधिकारका विषयमा राजस्व स्रोतको शीर्षकगत व्याख्या गरी नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था गर्ने, नेपाल

सरकारले परिचालन गर्न सक्ने राजस्वको सम्भावना र राजस्वको खाडलको अध्ययन गरी आयातमा आधारित राजस्व सङ्कलन हुने संरचनालाई आन्तरिक आयआर्जनमा आधारित बनाउने नीतिगत तथा संरचनागत रूपान्तरण गर्ने,

(ख) राष्ट्रिय स्रोत अनुमान समितिले राजस्व प्रक्षेपण गर्दा माइक्रो फिस्कल मोडलिङ, सिस्टम डाइनामिक मोडेल जस्ता आधुनिक इकोनोमेट्रिक औजार तथा विधिको प्रयोग गरी यथार्थपरक, वास्तविक वार्षिक राजस्व लक्ष्य निर्धारण गर्ने, हचुवाका भरमा महत्वाकाङ्क्षी राजस्व लक्ष्य नराख्ने साथै बजेटको आकार निर्धारण वास्तविक खर्च गर्न सकिने गरी तय गर्ने,

(ग) तीन तहका सरकारबिचमा देखिन सक्ने र देखिएका करसम्बन्धी विवादहरू अन्तर सरकारी वित्त परिषद्मा समन्वय, सहकार्य, सहअस्तित्व र पारस्परिकताको सिद्धान्तबमोजिम आवधिक छलफल गरी अविलम्ब निष्कर्ष र निकास निकाल्ने,

(घ) करसम्बन्धी कानूनहरूको थप सरलीकरण गरी सम्भव भएसम्म आधिकारिक निकायबाट विस्तारै स्थानीय भाषामा रूपान्तरण गरी प्रकाशन र प्रचार प्रसार गरी करदाताको स्वयं कर सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने,

(ङ) अनौपचारिक अर्थतन्त्रलाई औपचारिकीकरण गर्न निजी क्षेत्र, व्यवसायीसँग सङ्घीय एकाइहरूले समन्वय र सहजीकरण गर्ने,

(च) करको दर दक्षिण एसियालाई मध्येनजर गरी न्यूनतम तोक्ने र दायरा फराकिलो बनाउने वर्ष वर्षमा करका दरहरू परिवर्तन नगर्ने, करका दरहरूमा स्थिरता कायम गर्दा निजी क्षेत्रलाई व्यवसायको दिगोपनासम्बन्धी निर्णय

लिन सहज हुने र अस्थिर हुँदा व्यवसाय छोड्ने, व्यवसायबाट पलायन हुने क्रम बढ्दै जान्छ । करको दर निर्धारण गर्दा स्वदेशी राजस्व संरक्षण, आयात नियन्त्रण, उत्पादनमूलक सबै प्रकारका उद्योगलाई सदैव प्रोत्साहन, आन्तरिक-बाह्य लगानी आकर्षण, रोजगारी सिर्जना, उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि हुने गरी तय गर्ने,

- (छ) सीमाभित्रको मुद्रास्फीति, पर्याप्त विदेशी विनिमय सञ्चिति, न्यून व्याजदर तथा अधिक तरलता र उच्च सरकारी पदाधिकारीले लगानीका लागि आह्वान गर्दा समेत निजी क्षेत्रको मागमा बढोत्तरी आउन नसक्नुका कारण सम्बन्धमा तत्काल अध्ययन गरी निजी क्षेत्रको मनोबल उँचो बनाउने उपाय अवलम्बन गर्ने,

२. संस्थागत, संरचनागत तथा प्रविधिगत पक्षमा सुधार गर्ने

- (क) राजस्व बोर्ड वा राजस्व प्राधिकरण गठन गर्ने, सूचना प्रविधिमा विस्तारै आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्सको उपयोगका लागि प्राविधिक पक्षमा समयानुकूल सुधार, स्तरोन्नति, संशोधन र क्षमता विस्तार र विकास गरी करदातालाई भन्फटमुक्त, छिटो छरितो एवं गुनासोरहित सेवा लिन सक्ने व्यवस्था मिलाउने,
- (ख) करदाताले कर विवरण दाखिला गरेपश्चात् बक्यौता तथा बेरुजु रहेको अवस्थामा प्रविधिबाट नै स्वचालन रूपमा मोबाइल एसएमएस, इमेलमा बक्यौता रकमको विषयमा जानकारी दिने र कर दाखिलाका लागि अनुरोध गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
- (ग) सार्वजनिक संस्थानहरू, नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रहेका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा संस्थागत सुशासन, व्यावसायिक स्वायत्तता कायम गरी लाभांश कर सङ्कलनमा वृद्धि

गर्ने, पुँजी बजारसम्बन्धी नियमन र करका दरहरूमा संशोधन गर्ने,

- (घ) सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा कर बेंच (Tax Bench) को व्यवस्थापन गरी द्रुत सुनुवाई (Fast Track Hearing) को व्यवस्थापन गर्ने र विचाराधीन करसम्बन्धी मुद्दाहरूलाई बढीभन्दा बढी किनारा लगाउने,
- (ङ) प्रशासकीय पुनरावलोकनमा वैश्विक रूपमा निजी क्षेत्रको समेत प्रतिनिधित्व रहने प्रचलन बढ्दै गएको आन्तरिक राजस्व विभागको प्रशासकीय पुनरावलोकनमा समेत निजी क्षेत्रको प्रतिनिधित्व रहने व्यवस्था गर्न कानुनी तथा संस्थागत संरचना तयार गर्ने ।

३. कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली अनिवार्य लागू गर्ने

यो प्रणाली अवलम्बन गर्दा जागिरेहरू स्वयं उत्प्रेरित भई कार्य गर्ने, काम खोज्ने, उच्चस्तरमा जोखिम वहन गर्ने, कार्यालयमा नियमित काम हुने, वास्तवमै गाह्रो नपरेसम्म विदा नबस्ने, लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदनमा नियमितता तथा सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता देखिएको विगतको अनुभवलाई हालका दिनमा समेत बहुपयोग र निरन्तरता दिने ।

४. राजस्व प्रशासनको Core Function मा दक्षता वृद्धि गर्ने

- (क) G-20, OECD मुलुकहरूले हालका दिनमा आयकरका सम्बन्धमा GMITR (Global Minimum Inclusive Tax Rate) कायम गर्ने सुझाव दिएका छन् । सो सुझावलाई मध्येनजर गरी नेपालको करको दरमा पुनरावलोकन गर्ने,
- (ख) बहुराष्ट्रिय कम्पनीहरूले वैश्विक रूपमा कारोबार गर्दा कर योजना (Tax Planning) गर्ने सम्भावना रहेकाले BEPS (Base Erosion

and Profit Shifting), TP (Transfer Pricing) सम्बन्धी व्यवस्थालाई आयकर कानूनमा अद्यावधिक, संशोधन र पुनरावलोकन गर्ने साथै यससम्बन्धी निर्देशिका तत्कालै जारी गर्ने,

- (ग) आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर, अन्तःशुल्कतर्फ लामो समयदेखि नन फाइलर रहेका करदाताहरूलाई नीतिगत, कानुनी, मापदण्ड बनाई निष्कृत तथा खारेज गर्ने व्यवस्था गर्ने, डिजिटल इकोनोमीलाई सम्बोधन हुने गरी कानूनमा संशोधन र सम्बोधन गर्ने,
- (घ) न्यून बीजकीकरण र घोषणा समस्या समाधान गर्न निजी क्षेत्रका प्रतिनिधिहरू, सङ्घ संस्थाहरू, सरोकारवाला पक्ष, नागरिक अगुवाहरूसँगको समन्वय र समाधानमा सरकारको प्रतिबद्धतासहित निरन्तर बैठक बसी कारोबार मूल्यका आधारमा भन्सार मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था र बजारमा सोही आधारमा आधिकारिक बिल बीजक जारी गर्न करदातालाई सचेत बनाउने,
- (ङ) सीमानाकामा सरकारी निकायहरूबिचमा समन्वय कायम गरी भन्सारबिन्दु भन्दा बाहिरबाट हुने चोरी निकासी पैठारीलाई पूर्ण रूपमा नियन्त्रण गर्ने, ठुला करदाताहरूको कर नक्साङ्कन (Tax Mapping) गर्न वस्तुनिष्ठ, आधारसम्मत र वैज्ञानिक प्रोफाइल तयार गर्ने,
- (च) करछली र कर चुहावट गर्ने प्रति निर्मम रूपमा प्रस्तुत हुने, सघन बजार अनुगमनलाई नियमित र निरन्तर गर्ने, कर परीक्षण तथा अनुसन्धानको गुणस्तरमा सुधार गर्ने,
- (छ) गैरकर राजस्व सम्बन्धमा लागत, मुद्रास्फीति र सेवा प्रवाह समेतलाई ध्यानमा राखेर वार्षिक लक्ष्य तोकेर सङ्कलन गर्ने,
- (ज) राजस्व बक्यौता राख्ने करदाताको प्रोफाइल तयार गरी सङ्कलनका लागि कर

कानूनबमोजिम कानुनी प्रकृया अगाडि बढाउने,

- (झ) विगत लामो समयदेखि बेरुजुको सम्परीक्षणमा बाधा तथा व्यवधान र लामो प्रकृयाको सुरुवात सृजना भएको छ । यसलाई सम्बोधन गर्न प्रकृयागत सरलीकरणका साथै महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाटै सम्परीक्षण हुने व्यवस्था गर्न आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन तथा नियमावलीमा संशोधन गर्ने ।

५. उच्च संस्कारयुक्त लोकतन्त्रको अभ्यास र सुशासन अवलम्बन गर्ने :

लोकतन्त्र संस्कारयुक्त बनाउन यसका संस्था र कानूनहरू बलिया र ती पक्षहरूको कार्यान्वयनमा कठोर प्रतिबद्धता अवलम्बन हुनुपर्दछ । नागरिक सर्वोच्चता स्वीकार गरी करसम्बन्धी विषयमा निर्णय लिँदा अर्थशास्त्रीय दृष्टिकोणमा नागरिकको इच्छा, चाहना, रुचि, भावना र क्षमताको सम्बोधन गरिनुपर्दछ । पारदर्शिता, जवाफदेहिता, पूर्वानुमेयता र उत्तरदायित्व प्रवर्धन गर्न निर्वाचित र नियुक्त पदाधिकारीहरूले गर्ने सबै कामको जानकारी नागरिकले थाहा पाउनुपर्दछ । सरकारले राजस्वको उपयोग गरिरहेको छ वा उपभोग गरिरहेको छ भन्ने विषयमा जनतालाई जानकारी दिनु पर्दछ । यसले समग्र शासनप्रतिको सामाजिक दृष्टिकोणमा सकारात्मक प्रभाव र वैधता आर्जनमा सहयोग गर्ने, नागरिकमा कर उत्प्रेरणा वृद्धि भई राजस्व सङ्कलनमा सहजता ल्याउने छ ।

६. जनशक्तिको क्षमता विकास र सुशासनका पक्षमा सुधार गर्ने :

उच्च मनोबल र उत्प्रेरणायुक्त, जोखिम वहन गर्ने, नैतिक र सिर्जनशील सक्षम जनशक्ति निर्माणमा जोड दिन राजस्व सेवाको विशिष्टीकरण गर्ने । वार्षिक रूपमा तालिम प्रदान गरी कानुनी तथा

प्राविधिक पक्षमा जनशक्तिलाई Competent & Vibrant बनाउने ।

७. प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी आकर्षण, व्यापार सहजीकरण पक्षमा सुधार गर्ने :

उच्च आकारमा लगानी आकर्षण गर्न AML/CFT Regime को सिद्धान्त र मान्यताअनुरूप लगानीका लागि एकद्वार प्रणालीलाई अधिकारसम्पन्न बनाई सहज आगमनदेखि बहिर्गमन गर्न प्रकृयागत सरलीकरण गरिनुपर्दछ । आन्तरिक रूपमा भएको उत्पादन निर्यात गर्न निकासी विभागको गठन गरी सोसम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य एकै निकायबाट हुने व्यवस्था गर्ने । यसका लागि कर प्रणाली, लगानीको वातावरण र संस्थागत क्षमता विकास गर्ने,

८. राजस्वसम्बन्धी असल अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासहरू र नीतिहरूलाई मुलुकको विशिष्ट परिवेशअनुसार अवलम्बन गर्ने,

९. राजस्वको विषयमा नियमित शोध, खोज, अध्ययन र अनुसन्धान गरी शासकीय व्यवस्थामा निरन्तर सुधार गर्ने ।

निष्कर्षमा

एउटै आधारमा लगाएका विभिन्न साना-मसिना कर खारेज गरेर विस्तृत आधार भएका सीमित कर लगाउने र ती करका दरको सङ्ख्या सीमित र तह न्यून राखेर कर प्रणालीलाई प्रशासनिक हिसाबले सरल, आर्थिक हिसाबले सक्षम, सामाजिक हिसाबले न्यायिक, सुशासनका हिसाबले पारदर्शी र प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष कर सङ्कलनका हिसाबले लचक तथा उत्पादक बनाउँदा लक्ष्य तोकिएबमोजिम कर सङ्कलन गर्न सकिने छ । यसका लागि माथि प्रस्तुत

सुझावहरू अक्षरसः कार्यान्वयन गर्दा नेपालको अर्थतन्त्रमा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष करको योगदानमा वृद्धि गर्न सकिने छ ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू

नेपालको संविधान, कानून किताब व्यवस्था समिति ।
पन्ध्रौँ योजना, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय, सिंहदरबार ।

सोह्रौँ योजनाको आधारपत्र, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय, सिंहदरबार ।

बजेट वक्तव्य, आर्थिक सर्वेक्षण (विभिन्न आर्थिक वर्ष), अर्थ मन्त्रालय ।

वार्षिक प्रतिवेदन, २०७९।२०८०, आन्तरिक राजस्व विभाग, लाजिम्पाट ।

दैनिक तथ्याङ्क अद्यावधिक, राजस्व व्यवस्थापन महाशाखा, अर्थमन्त्रालय, सिंहदरबार ।

महत, डा. रामशरण, लोकतन्त्रको पक्षमा नेपाली अर्थ/राजनीतिका चरण र चुनौती ।

अर्याल, जितेन्द्र प्रकाश, (२०६८), सूक्ष्म अर्थशास्त्र, न्यु हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज, कीर्तिपुर ।

Mahat, Dr. Ram Sharan, Trials, Tremors and Hope, The Political Economy of Contemporary Nepal, Adarsh Enterprises,

Mohan, Rakesh, Growth with Financial Stability, Central Banking in an Emerging Market, Oxford collected essays,

Salvatore, Dominik[2003], Microeconomics, Theory and Applications, New York, Oxford University Press,

नेपालमा वित्तीय सङ्घीयता, चुनौती र सम्बोधनका उपायहरू

प्रेमप्रसाद आचार्य

उपनिर्देशक

नेपाल राष्ट्र बैंक

पृष्ठभूमि

राज्य सञ्चालनका विभिन्न विकल्प/मोडेलहरूमध्ये सङ्घीयता एउटा मोडेल हो । नेपालमा २०७२ को संविधान निर्माण भएसँगै सङ्घीयता कार्यान्वयन भएको अवस्था छ । सङ्घीयता के हो ? यसमा कस्ता कस्ता व्यवस्थाहरू रहेका हुन्छन् ? नेपालमा यसको अवस्था के छ ? लगायतका विविध पक्षहरूसहित नेपालमा यसका चुनौती र ती चुनौतीहरू सामना गर्ने उपायहरूसहित सङ्घीयताका बहुआयामहरूलाई यस लेखमा प्रकाश पारिएको छ ।

International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA) ले सङ्घीयताका बारेमा केही आधारभूत पक्षहरूका बारेमा प्रकाश पारेको छ । सङ्घीयता हुनका लागि कम्तिमा दुई तहका सरकारहरूको व्यवस्था हुनुपर्दछ । नेपालको सन्दर्भमा हेर्ने हो भने नेपालको संविधान २०७२ मा स्पष्ट रूपमा तीन तहका सरकारहरूको व्यवस्था, तिनीहरूको काम, कर्तव्य र अधिकारहरूलाई व्यवस्थित गरिएको छ । केन्द्र सरकारका रूपमा सङ्घीय सरकार, प्रदेशगत रूपमा प्रदेश सरकारहरू र स्थानीय तहमा स्थानीय निकायहरूको व्यवस्था छ ।

संविधानले तीन तहका सरकारहरूको अन्तरसम्बन्धका बारेमा स्पष्ट दिशानिर्देश पनि गरेको छ । सहकार्य,

समन्वय र सह-अस्तित्वका आधारमा नेपालको सङ्घीय संरचनाका सरकारहरूको अन्तरसम्बन्ध रहने व्यवस्था छ । कानूनहरूको निर्माण, विकास आयोजनाहरूको कार्यान्वयन, योजनाहरूको छनोट, स्रोतहरूको विनियोजन र पर्यावरणीय सन्तुलन गर्ने कार्यमा नेपालको सङ्घीयताले अबै धेरै मेहनत गर्नुपर्ने आवश्यकता भन्ने रहेको छ ।

सैद्धान्तिक अवधारणा

सङ्घीयता भन्नाले राज्यशक्तिको बाँडफाँट व्यवस्थित गर्ने प्रणालीलाई बुझिन्छ । एउटा राजनीतिक अवधारणामा आधारित भएर सङ्घ, प्रदेश र अन्य स-साना राज्य संरचना भएको राज्यको मोडल नै सङ्घीयता हो । सङ्घीयतामा जुन सरकार जे कामका लागि दक्ष छ, सो काम त्यही पक्षलाई दिने र अन्य सरकारहरूको क्षमता विकास गर्ने नै हो । शासन व्यवस्थालाई सबल, सक्षम, प्रभावकारी, जनमैत्री र जनमुखी बनाउने कार्य नै सङ्घीयता हो ।

सङ्घीयताका विविध आयामहरूमा राजनीतिक सङ्घीयता एउटा हो भने त्यसको अर्को महत्त्वपूर्ण पाटो भनेको वित्तीय सङ्घीयता हो । राजनीतिक र भौगोलिक सङ्घीयतालाई सामान्यता पहिलो आधार मान्ने गरिन्छ, भने वित्तीय सङ्घीयता मेरुदण्डका रूपमा लिइएको हुन्छ । आधारभूत रूपमा सङ्घीयताको सफलताका निमित्त राजनीतिक र वित्तीय सङ्घीयताको कार्यान्वयन व्यवस्थित हुन जरुरी रहन्छ । राजनीतिक रूपमा कुनै पनि मुलुकमा दुई वा सोभन्दा बढी तहका सरकारहरूको निर्माण, तिनीहरूको काम, कर्तव्य र अधिकारलाई विशेष रूपमा परिभाषित गरिन्छ, जसका आधारमा सङ्घ, प्रदेश र अन्य तहका सरकारहरूले कार्य गर्दछन् ।

वित्तीय सङ्घीयताअन्तर्गत सरकारले गर्ने खर्च, परिचालन गर्ने राजस्व तथा अन्य आर्थिक दायित्व इत्यादि पर्दछन् । नेपालको सन्दर्भमा नेपालको संविधान २०७२ को भाग-२६ मा राष्ट्रिय प्राकृतिक

स्रोत तथा वित्त आयोगको व्यवस्था गरिएको छ । संविधानको धारा ५१ मा उक्त आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकारका बारेमा उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तै, संविधानको अनुसूची-५ मा सङ्घको अधिकारको सूची, अनुसूची-६ मा प्रदेशको अधिकारको सूची र अनुसूची-८ मा स्थानीय तहको अधिकारको सूची राखिएको छ ।

व्यावहारिक पक्ष

सैद्धान्तिक रूपले जति सरल र व्यवस्थित रूपमा सङ्घीयतालाई बुझिन्छ, यसको व्यावहारिक पक्ष त्यत्तिकै जटिल र अनेकन मोडहरूमा जेलिएको हुन्छ । नेपालको संविधान २०७२ मा व्यवस्था भएबमोजिम नेपालमा एउटा सङ्घ, ७ वटा प्रदेश र ७५३ स्थानीय तहहरू रहेका छन् । वि.सं. २०७४ सालमा सम्पन्न सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहका चुनावहरूमार्फत सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका संरचना कार्यान्वयन गर्ने कार्य प्रारम्भ भएको हो ।

नेपालको संविधानको अनुसूची-५ देखि ९ मा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारका कार्य जिम्मेवारीहरू राखिएको छ । कार्य जिम्मेवारीका साथै संविधानमा तीनै तहका सरकारका राजस्व अधिकार पनि स्पष्ट रूपमा राखिएको छ । प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूले वहन गर्नुपर्ने जिम्मेवारीका आधारमा वित्तीय स्रोतले नभ्याउने भएकाले गर्दा संविधान र कानूनबमोजिम नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहबिच राजस्वको बाँडफाँट र वित्तीय समानीकरण अनुदान ससर्त अनुदान लगायत अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरणको व्यवस्था गरिएको छ ।

अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ का अनुसार नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहका बिचमा मूल्य अभिवृद्धि कर र आन्तरिक उत्पादनबाट उठेको अन्तः शुल्क रकम बाँडफाँड गर्न नेपाल सरकारले एक सङ्घीय विभाज्य कोष खडा गरी त्यस्तो रकम सो कोषमा जम्मा गर्ने व्यवस्था छ । यसरी जम्मा भएको रकममध्ये सत्तरी प्रतिशत नेपाल सरकारलाई, पन्ध्र प्रतिशत प्रदेशलाई र पन्ध्र प्रतिशत

स्थानीय तहलाई बाँडफाँड गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

सबै प्रदेशहरू तथा स्थानीय तहहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने अभिप्रायले विभिन्न किसिमका वित्तीय व्यवस्थाहरूको प्रावधान पनि राखिएको छ । जसमा चार प्रकारका अनुदानका माध्यमबाट सङ्घले प्रदेशलाई र प्रदेशले स्थानीय तहलाई वित्तीय सहयोग उपलब्ध गराउने प्रावधान रहेको छ । चार प्रकारका अनुदानहरूमा वित्तीय समानीकरण अनुदान, समपूरक अनुदान, विशेष अनुदान र ससर्त अनुदान रहेका छन् ।

वित्तीय समानीकरण अनुदान भनेको नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताका आधारमा प्रदेश र स्थानीय तहलाई तथा नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान र आफ्नो स्रोतबाट उठेको राजस्वलाई प्रदेशले प्रदेशभरका स्थानीय तहको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताका आधारमा स्थानीय तहलाई राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसबमोजिम हस्तान्तरण गर्ने अनुदान हो ।

ससर्त अनुदान भनेको राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम, मानक, पूर्वाधारको अवस्थाअनुसार कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले प्रदेश वा स्थानीय तह र प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसबमोजिम उपलब्ध गराउने अनुदान हो । यस्तो प्रकारको अनुदान प्रदान गर्दा नेपाल सरकारले योजना कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक सर्त तोक्न सक्ने र सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीय तहले त्यस्तो सर्तको पालना गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसै गरी प्रदेशले स्थानीय तहलाई कानूनबमोजिम आयोगले तोकेको सर्तबमोजिम ससर्त अनुदान प्रदान गर्ने व्यवस्था छ ।

समपूरक अनुदान भनेको नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई पूर्वाधार विकाससम्बन्धी कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न प्रदान गर्ने अनुदान हो । यस्तो अनुदान प्रदान गर्दा योजनाको सम्भाव्यता,

लागत, योजनाबाट प्राप्त हुने प्रतिफल वा लाभ, योजना कार्यान्वयन गर्न सक्ने वित्तीय तथा भौतिक क्षमता वा जनशक्ति, योजनाको आवश्यकता र प्राथमिकता लगायतका विषयहरूलाई आधारका रूपमा लिइन्छ। प्रदेशले स्थानीय तहलाई पनि प्रदेश कानुनबमोजिम समपूरक अनुदान प्रदान गर्न सक्छ। समपूरक अनुदान कुनै खास योजनाको लागतको अनुपातका आधारमा प्रदान गरिन्छ।

विशेष अनुदान भनेको नेपाल सरकारले शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानीजस्ता आधारभूत सेवाको विकास र आपूर्ति गर्ने, अन्तरप्रदेश वा अन्तरस्थानीय तहको

सन्तुलित विकास गर्ने तथा आर्थिक, सामाजिक वा अन्य कुनै प्रकारले विभेदमा परेको वर्ग वा समुदायको उत्थान वा विकास गर्ने जस्ता उद्देश्य राखी प्रदेश र स्थानीय तहबाट सञ्चालन गरिने कुनै खास योजनाका लागि प्रदान गरिने अनुदान नै विशेष अनुदान हो। प्रदेशले पनि स्थानीय तहलाई प्रदेश कानुनबमोजिम विशेष अनुदान प्रदान गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ।

नेपालको सन्दर्भमा सङ्घीयतामा अनुदानको विषयलाई बढी मात्रामा महत्त्व दिइएको छ। जसको सारसङ्क्षेप तलको तालिकाबमोजिम रहेको छ।

क्र.स.	अनुदानको किसिम	आधार
१	वित्तीय समानीकरण	<ul style="list-style-type: none"> ◆ खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमताका आधारमा प्रदान गरिने, ◆ राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसका आधारमा दिइने, ◆ नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई र प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने।
२	ससर्त अनुदान	<ul style="list-style-type: none"> ◆ योजना कार्यान्वयनका लागि प्रदान गरिने, ◆ योजना कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक सर्त तोकिने, ◆ नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई र प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने।
३	समपूरक अनुदान	<ul style="list-style-type: none"> ◆ नेपाल सरकारले प्रदेश वा स्थानीय तहलाई पूर्वाधार विकाससम्बन्धी कुनै योजना कार्यान्वयन गर्नका लागि दिइने अनुदान, ◆ नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई र प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने।
४	विशेष अनुदान	<ul style="list-style-type: none"> ◆ प्रदेश र स्थानीय तहबाट सञ्चालन गरिने कुनै खास योजनाका लागि प्रदान गरिने, ◆ नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई र प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने।

राज्यशक्तिको उपयोगको सन्दर्भमा नेपालको संविधान, अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस आदिका आधारमा नेपालमा सङ्घीयता कार्यान्वयन गर्ने आधार बनाइएको छ। जसका आधारमा विभिन्न

अनुदानहरू प्रदान गर्ने, कर लगाउने तथा कर राजस्व बाँडफाँड गर्ने, वार्षिक रूपमा बजेट निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने काम तीनै तहका सरकारहरूमार्फत हुँदै आइरहेका छन्।

बजेट वास्तवमा राज्यशक्तिलाई उपयोग गर्ने र स्रोत

साधनको परिचालन गर्ने महत्त्वपूर्ण औजार हो । विगतमा बजेट प्रस्तुति, कार्यान्वयन र उपलब्धिमा कमजोर अवस्था रहेका कारण संविधानमा नै किटान गरी हरेक वर्षको जेठ १५ गते सङ्घीय संसद्मा अर्थमन्त्रीले बजेट पेस गर्नुपर्ने प्रावधान राखिएको छ । यसका साथै अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ का अनुसार हरेक प्रदेश र स्थानीय तहहरूले हरेक वर्षको असार १ गते र १० गते बजेट प्रस्तुत गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ ।

वर्तमान समयका ज्वलन्त सवालहरू

सङ्घीयता कार्यान्वयन गर्ने सवालमा वित्तीय सङ्घीयता के कति मात्रामा व्यवस्थित र दिगो छ भनी विश्लेषण गर्न आवश्यक रहन्छ । नेपालले सङ्घीयतालाई धान्न सक्छ त ? यो ज्वलन्त सवाल हो । नेपालमा सङ्घीयता आवश्यक थियो त ? विकासका लागि यो नै सर्वोत्कृष्ट अवधारणा हो त ? यी र यस्ता खालका प्रश्नको सोझो र सजिलो उत्तर छैन । तथापि संविधानले अङ्गीकार गरेको विषय तथा सङ्घीयताको बाटोमा धेरै अगाडि बढिसकेको मलुकलाई पछाडि फर्काउन सहज छैन । बरु थप व्यवस्थित मोडेलमा मितव्ययी ढङ्गले सङ्घीयता कार्यान्वयन गर्नु नै आजको आवश्यकता हो । यद्यपि, यसमा थुप्रै चुनौतीहरू रहेको यथार्थता हामीले स्वीकार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

सङ्घीय संरचनामा गइसकेपछि नेपालको विकासले थप तिब्रता पाएको छ वा छैन भन्ने विषयमा पनि मिहिनि विश्लेषण आवश्यक रहन्छ । स्थानीय स्तरमा जनप्रतिनिधिहरूको उपस्थिति, स्थानीय तहमा नै योजना निर्माण तथा सरकारी सेवा सुविधाहरू सहज रूपमा उपलब्ध हुनुलाई उपलब्धिका रूपमा लिनुपर्छ । प्रदेश तहमा वित्तीय तथा प्रशासनिक भारलाई चुनौतीका रूपमा लिइएको पनि देखिन्छ । तथापि अपेक्षित रूपमा प्रदेश सरकारहरूले केन्द्र र स्थानीय तहहरूलाई समन्वय गर्ने मोडालिटीमा काम गर्दा यसबाट प्राप्त हुने प्रतिफलले चुनौतीलाई ओभरेलमा पार्ने परिवेश बन्छ ।

देखिएका चुनौतीहरू

सङ्घीयता कार्यान्वयनका सन्दर्भमा नेपालमा निम्नानुसारका चुनौतीहरू रहेको देखिन्छ ।

- **बुझाइमा एकरूपता** : राजनीतिक रूपमा बुझाइमा एकरूपता कायम गर्ने चुनौती छ । विभिन्न राजनीतिक दल तथा निकायहरूले सङ्घीयतालाई फरक फरक ढङ्गले बुझ्ने र सोह्रविमोजिमको व्यवहार गर्ने परिपाटीका कारण पनि सङ्घीयता कार्यान्वयनमा चुनौती बढेको स्थिति छ । तसर्थ, सबै राजनीतिक दल, प्रशासनिक संयन्त्र, विकास साभेदार निकायहरूले सङ्घीयतालाई सही रूपमा मनन गरी सोह्रविमोजिमको कार्यपद्धति अवलम्बन गर्न आवश्यक छ ।
- **मितव्ययिता** : मितव्ययी र काममा चुस्तता दिने खालको संरचना निर्माण गर्ने चुनौती छ । एकात्मक राज्य व्यवस्थाबाट सङ्घीय संरचनामा जाँदा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको निर्माण भएको छ । सबै तहका सरकारका प्रशासनिक खर्च, संरचना निर्माण, काम गर्दा उपयोग हुने स्रोत साधन आदिमा व्यापक मात्रामा विस्तार भइरहेको छ । यसरी विस्तार भएको खर्चको तुलनामा उपलब्धि साँच्चिकै उन्नत तहको छ त भन्ने विषयमा विशेष सरोकार रहेको देखिन्छ ।
- **विधि र प्रक्रिया** : ऐन, कानून, निर्देशिका र कार्यविधिहरू निर्माण गर्ने र सोह्रविमोजिम सङ्घीयतालाई अगाडि बढाउने चुनौती रहेको छ । एकात्मक राज्य व्यवस्थामा सञ्चालित नीति, विधि तथा प्रक्रियाहरूलाई एकैचोटि सङ्घीयताको ढाँचामा लैजान नसकिने कारण विधि र प्रक्रिया व्यवस्थित गर्ने चुनौती छ ।
- **समन्वय** : सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका बिचमा सहकार्य, सहअस्तित्व र समन्वयका आधारमा सङ्घीयता कार्यान्वयन गर्ने भनिए तापनि व्यवहारमा लागू गर्न कठिनाइ भइरहेको अवस्था छ ।

- **कार्यान्वयन** : कार्यान्वयन गर्ने पक्षलाई सशक्त पार्ने विषय पनि अर्को चुनौतीका रूपमा रहेको छ । कुन काम कुन निकायले गर्ने, समन्वय के कसरी गर्ने, कस्तो मोडालिटीमा गर्ने, कसले समन्वय गर्ने, अनुगमन तथा रिपोर्टिङ कसलाई गर्ने जस्ता विषयहरूमा अन्यौलता कायमै रहेको र यसको व्यवस्थित समाधानको चुनौती देखिन्छ ।

चुनौती सम्बोधनका लागि उपायहरू

सङ्घीयता कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि माथि उल्लिखित चुनौतीहरूलाई समाधान गर्ने रणनीतिसहित तपसिलका उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

- **बुझाइमा एकरूपता कायम गर्ने** : राजनीतिक रूपमा बुझाइमा एकरूपता कायम गर्नका लागि व्यापक मात्रामा अन्तरक्रिया तथा अन्य माध्यम प्रयोगको वातावरण बनाउने र नीति तथा विधि एवम् अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलन आदिका आधारमा सङ्घीयतालाई प्रभावकारी बनाउने ।
- **मितव्ययी संरचना बनाउने** : प्रशासनिक हिसाबले धेरै तहका सरकार र सेवा प्रदान गर्ने संरचना बनाउँदा खर्च स्वाभाविक रूपमा नै बढ्छ । यसलाई न्यूनीकरण गर्नका लागि दोहोरो पर्ने कामलाई एकत्रित गर्ने र एकै निकायबाट काम गर्ने परिपाटी निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- **नीतिगत स्पष्टता** : कुन तहको सरकारको काम के हो ? कसलाई के रिपोर्टिङ गर्ने हो ? कसको दायित्व के हो ? भन्ने विषयमा नीतिगत तहमा नै स्पष्ट व्यवस्था गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।
- **समन्वयमा प्रभावकारिता** : कुन तहको सरकारले के काम गर्दा कुन कुन सरकार तथा निकायसँग समन्वय गर्नुपर्ने हो, त्यो गर्ने परिपाटीको विकास आवश्यक छ ।
- **व्यावहारिक** : कुन काम सङ्घले र कुन काम स्थानीय निकायले गर्ने त्यसलाई संविधान, ऐन, कानूनका आधारमा थप स्पष्ट पार्दै व्यावहारिक रूपमा कार्यान्वयन गर्न सकिने कार्यहरूको कार्यभार सम्बन्धित निकायलाई दिने प्रचलन विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

निष्कर्ष

राज्य सञ्चालनका विभिन्न मोडेलहरूमध्ये सङ्घीय मोडेल पनि एक प्रचलित मोडेल हो । यसमा राज्यशक्ति तथा अधिकारहरूलाई विभिन्न तहका सरकारहरूमा विभाजन गरी कार्यसम्पादनलाई विकेन्द्रीकृत गरिन्छ, जसका कारण संरचना निर्माण, सेवा प्रवाह र स्रोत परिचालनमा खर्च बढ्ने गर्दछ । अर्कोतर्फ स्थानीय तहमा सरकारी सेवा सुविधाको विस्तारबाट स्रोत साधनको प्रभावकारी उपयोग हुन गई उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि हुन्छ । सही र प्रभावकारी ढङ्गले सङ्घीयतालाई कार्यान्वयन गर्दा देश विकासमा यसले अवश्य पनि सहयोग पुऱ्याउँदछ । तसर्थ सङ्घीयता आर्थिक भारको कारक मात्र होइन कि विकासका निमित्त साधक पनि हो भन्ने आधार बनाउन सकिने देखिन्छ ।

सङ्घीयताको सफलता तथा असफलता स्रोत साधनको व्यवस्थित र समन्यायिक वितरणमा भर पर्ने कारणले गर्दा वित्तीय सङ्घीयतालाई व्यवस्थित गर्न सकियो भने नै सङ्घीयता सफल हुने हो । कानूनको तर्जुमा, संस्थाहरूको स्थापना, प्रशासनको व्यवस्थापन, विकास आयोजनाको कार्यान्वयन, पर्यावरणीय सन्तुलन र स्रोतको विनियोजनमा नीति तथा कानुनी प्रावधानहरूलाई प्रभावकारी बनाई कार्यान्वयन पक्ष सशक्त पार्नुपर्ने हुन्छ । नेपालमा पनि यो विषयमा विशेष ध्यान दिई सङ्घीय संरचनालाई मितव्ययी, उत्पादनमुखी, सेवा प्रवाहमा प्रभावकारी, सहज र व्यवस्थित बनाई विकासको उच्चतम मोडेलका रूपमा विकास गर्न जरुरी देखिन्छ ।

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हादिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

रेग्मी कन्स्ट्रक्सन

प्रो. डिल कुमारी रेग्मी के.सी.

बा .न.पा.-१३, पैयुँपाटा, बाग्लुङ्ग

फोन नं.: ९८५७६२०४१५, ९८४७६६०४१६

निर्माण सम्बन्धी सम्पूर्ण काम (भवन निर्माण खानेपानी तथा अन्य विभिन्न निर्माण) सम्बन्धी गर्नु परेमा हामीलाई सम्झनुहोस ।

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हादिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

R.S. CONSTRUCTION MATERIALS INDUSTRIES PVT.LTD.

With R.S Curser Udyog

Baglung-3, Nepal, ,

Managing director
Mr. Sandeep Khadka
9857620027

Industry Incharge
Mr. Krishna Khadka
9840529999

Available - Excavator, Backholoader, Tipper on here, Geeti, Baluwa, Dhunga, Chips etc.

नेपालमा मौद्रिक नीतिको अभ्यास

✍ नन्द कुमार ढकाल

उपनिर्देशक

नेपाल राष्ट्र बैंक

पृष्ठभूमि

मौद्रिक नीति केन्द्रीय बैंकले जारी गर्ने समष्टिगत आर्थिक नीति हो । केन्द्रीय बैंकले विभिन्न उपकरणहरूको प्रयोग गरी ब्याजदर वा मुद्रा प्रदायलाई प्रभावित पाउँदै मौद्रिक तथा आर्थिक लक्ष्य हासिल गर्ने प्रयत्न गर्दछ । नेपालमा नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ बमोजिम नेपाल राष्ट्र बैंकले मूल्य र शोधनान्तर स्थिरता कायम गर्ने मूलभूत उद्देश्यका साथ मौद्रिक नीति तर्जुमा गर्दछ । यस बैंकले वित्तीय पहुँच अभिवृद्धि गर्ने, वित्तीय स्थायित्व कायम गर्ने एवम् सुरक्षित, स्वस्थ र सक्षम भुक्तानी प्रणालीको विकास गर्ने जस्ता दायित्व पनि पूरा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यसैअनुरूप नेपाल राष्ट्र बैंकले वित्तीय क्षेत्रसम्बन्धी नीति र विदेशी विनिमय व्यवस्थापन नीतिहरूसमेत तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने, गराउने गर्दै आएको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले आर्थिक वर्ष २०५९/६० देखि वार्षिक मौद्रिक नीति सार्वजनिक गर्दै आएको छ भने आर्थिक वर्ष २०६१/६२ देखि मौद्रिक नीतिको अर्धवार्षिक समीक्षा र आर्थिक वर्ष २०७३/७४ देखि त्रैमासिक समीक्षा पनि गर्दै आएको छ । आर्थिक वर्ष २०५९/६० भन्दा अघि नेपाल राष्ट्र बैंकले मौद्रिक नीतिको एकीकृत प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्ने प्रचलन

नभए पनि निर्देशन, कार्यविधि, मार्गदर्शन आदि मार्फत आफ्ना लक्ष्यहरू पूरा गर्ने प्रयास हुन्थ्यो । यस लेखमा नेपालको मौद्रिक नीतिका आयामहरू र आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को मौद्रिक नीतिका मुख्य विशेषताहरूका बारेमा सङ्क्षिप्तमा चर्चा गरिएको छ ।

मौद्रिक नीतिका आयामहरू

मूलभूत मौद्रिक नीति

मौद्रिक व्यवस्थापनका विभिन्न उपकरणहरूका माध्यमबाट ब्याजदर वा मुद्रा प्रदायलाई प्रभावित गरी तोकिएका आर्थिक लक्ष्यहरू हासिल गर्न केन्द्रीय बैंकले जारी गर्ने नीति मौद्रिक नीति हो । यस्तो नीति एक निश्चित संरचनामा रहेर तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गरिन्छ, जसलाई मौद्रिक नीतिको संरचना (Monetary Policy Framework) भन्ने गरिन्छ । अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राकोषले विश्वभर प्रचलनमा रहेका मौद्रिक नीतिका संरचनाहरूलाई मौद्रिक लक्ष्यमा आधारित संरचना (Monetary Aggregate Target), मुद्रास्फीति लक्ष्यमा आधारित संरचना (Inflation Targeting Framework), विनिमय दर मौद्रिक अङ्कुश मान्ने संरचना (Exchange Rate Anchor) र अन्य संरचनाहरू (Other Frameworks) मा वर्गीकरण गरेको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले हाल अवलम्बन गरिरहेको मौद्रिक नीतिको संरचना स्थिर विनिमय दर प्रणाली (Exchange Rate Anchor) मा आधारित रहेको छ (चित्र १) । भारतीय मुद्रासँग नेपाली रुपैयाँको स्थिर विनिमय दर पद्धति रहेको सन्दर्भमा नेपालको मौद्रिक नीतिको संरचना यसै व्यवस्थाले निर्देशित गरेको छ । त्यसैले स्थिर विनिमय दरलाई मौद्रिक अङ्कुशका रूपमा लिने गरिएको छ ।

चित्र १: नेपालको मौद्रिक नीतिको संरचना

मौद्रिक नीतिको संरचनामा मौद्रिक उपकरणहरू, सञ्चालन लक्ष्य, अन्तरिक लक्ष्य र अन्तिम लक्ष्यहरूलाई समेटिएको हुन्छ। मौद्रिक नीति तर्जुमा गर्दा सुरुमा अन्तिम लक्ष्यहरू तय गरी अन्तरिम लक्ष्य र सञ्चालन लक्ष्यलाई आधार मान्दै उपयुक्त मौद्रिक उपकरणहरूको चयन गर्ने गरिन्छ। मौद्रिक नीतिको कार्यान्वयन भने मौद्रिक उपकरणहरूको प्रयोगबाट हुन्छ। मौद्रिक उपकरणहरूको प्रयोगमार्फत सञ्चालन लक्ष्य कायम गर्ने र अन्तिम लक्ष्यमा पुग्ने प्रयत्न गरिन्छ। नेपालको विद्यमान मौद्रिक नीति संरचनामा अन्तरिम लक्ष्य स्थिर विनिमय दर प्रणाली रहेको सन्दर्भमा यसलाई मौद्रिक अङ्कुशको रूपमा लिई मौद्रिक उपकरणहरूको प्रयोगबाट सञ्चालन लक्ष्य कायम गर्ने र अन्तिम लक्ष्य हासिल गर्ने रणनीति अवलम्बन गरिएको छ।

नेपाल राष्ट्र बैंकले अवलम्बन गरिरहेको मौद्रिक नीति संरचनामा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबिचको भारित औसत अन्तरबैंक दरलाई सञ्चालन लक्ष्यको रूपमा रहेको छ। त्यसैले मौद्रिक व्यवस्थापनका विभिन्न उपकरणहरूको प्रयोग गरी नेपाल राष्ट्र बैंकले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबिचको भारित औसत अन्तरबैंक दरलाई ब्याजदर करिडोरभित्र राख्ने प्रयत्न

गर्दछ। ब्याजदर करिडोरभित्र नीतिगत दरभन्दा तल वा माथि यस्तो अन्तरबैंक दर कायम भएमा त्यसले एकातर्फ मौद्रिक नीतिको वास्तविक अडान लचिलो वा कसिलो भन्ने सङ्केत गरिरहेको हुन्छ भने अर्कोतर्फ उपयुक्त मौद्रिक उपकरणको प्रयोगमार्फत तरलता व्यवस्थापन गर्न सङ्केत गरिरहेको हुन्छ। बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको भारित औसत अन्तर बैंक दरको अवस्थाले मौद्रिक नीतिको अन्तरिम लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल हुने/नहुनेसमेत सङ्केत गरिरहेको हुन्छ। त्यसैले केन्द्रीय बैंकले मौद्रिक नीतिको सञ्चालन लक्ष्यका रूपमा रहेको औसत अन्तरबैंक दरलाई अपेक्षित स्तरमा राखी अन्तरिम लक्ष्य हासिल गर्ने प्रयत्न गरिएको हुन्छ। मौद्रिक नीतिको संरचनामा स्थिर विनिमय पद्धतिलाई मौद्रिक अङ्कुशको लिएको अवस्थामा यसैलाई अन्तरिम लक्ष्यका रूपमा मान्ने गरिएको छ। मौद्रिक नीतिको प्रतिवेदनमा मौद्रिक योगाङ्कहरू (मुख्य रूपमा मुद्राप्रदाय तथा कर्जा विस्तार)को प्रक्षेपण सार्वजनिक गरी नेपाल राष्ट्र बैंकले बजारलाई मौद्रिक नीतिको सङ्केत र कार्यदिशा सञ्चार गरिरहेको हुन्छ।

हाल नेपाल राष्ट्र बैंकसँग मौद्रिक नीतिका उपकरणहरूमध्ये खुला बजार सञ्चालनका

उपकरणहरू अन्तर्गत रिपो, रिभर्स रिपो, सोभै खरिद, सोभै बिक्री बोलकबोल र निक्षेप सङ्कलन उपकरण रहेका छन् । त्यसैगरी तरलता व्यवस्थापन गर्ने अन्य उपकरणहरूमा स्थायी तरलता सुविधा, स्थायी निक्षेप सुविधा र ओभरनाइट तरलता सुविधा रहेका छन् । दीर्घकालीन अधिक तरलता व्यवस्थापन गर्न नेपाल राष्ट्र बैंक ऋणपत्रसमेत जारी गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबिचको भारित औसत अन्तरबैंक दरको उतारचढावलाई कम गर्न स्थायी तरलता सुविधा दर र निक्षेप सङ्कलन दर वा स्थायी निक्षेप दरको सीमाभित्र राखी सोमार्फत निक्षेप तथा कर्जाको ब्याजदरमा स्थायित्व कायम गर्ने लक्ष्यका साथ ब्याजदर करिडोर कार्यान्वयनमा छ । नीतिगत दरले मौद्रिक नीतिको अडान (Policy Stance) लाई सङ्केत गर्ने काम गर्दछ । केन्द्रीय बैंकले मौद्रिक नीतिको नीतिगत दर घटाएमा मौद्रिक नीतिको खुकुलो कार्यदिशा लिएको र नीतिगत दर बढाएमा कसिलो कार्यदिशा अवलम्बन गरेको सङ्केत गर्दछ ।

वित्तीय क्षेत्रसम्बन्धी नीति

नेपाल राष्ट्र बैंकले मुख्य रूपमा वित्तीय क्षेत्र स्थायित्व कायम गर्न बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नियमन तथा सुपरिवेक्षणसँग सम्बन्धित नीतिगत व्यवस्थाहरू गरेको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकलाई बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नियमन तथा सुपरिवेक्षण गर्ने कानुनी दायित्वसमेत रहेको सन्दर्भमा यस बैंकले वित्तीय स्थायित्वलाई केन्द्रमा राखेर वित्तीय क्षेत्रसम्बन्धी विभिन्न नीतिगत व्यवस्था गर्दै आएको हो । बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नियमन तथा सुपरिवेक्षणमार्फत वित्तीय प्रणालीमा सङ्कट आउन नदिने, अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा सिर्जना हुन नदिने, वित्तीय प्रणालीप्रति जनविश्वास कायम राखी औपचारिक वित्तीय बजारलाई प्रोत्साहित गर्ने र बैंक वा वित्तीय संस्था सङ्कटमा परेमा सुधार गरी पुनः सञ्चालनमा ल्याउने प्रयत्न भइरहेको हुन्छ । यसका अतिरिक्त

प्रभावकारी सुपरिवेक्षणमार्फत वित्तीय ग्राहकको हित संरक्षण गर्ने, कुशल र प्रभावकारी वित्तीय संस्थाको विकास गर्ने र वित्तीय बजारलाई प्रभावकारी, प्रतिस्पर्धी, पारदर्शी र व्यावसायिक बनाउने प्रयत्न यस बैंकबाट गरिँदै आएको छ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाको सुपरिवेक्षणलाई व्यवस्थित बनाउन वासल कमिटी अन बैकिङ सुपरभिजन (Basel Committee on Banking Supervision) ले प्रतिपादन गरेका अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरू अनुसरण गरिन्छ । वासल-१ मापदण्ड सन् १९८८ मा ल्याइएको थियो, जसले कर्जा जोखिमलाई बढी ध्यान दिएको थियो । यसले सम्पत्तिलाई पाँच जोखिम वर्गमा वर्गीकरण गरेको थियो भने न्यूनतम पुँजी पर्याप्तता अनुपात सम्पत्तिको जोखिम भारको ८ प्रतिशत कायम गर्न सुझाएको थियो । वासल-२ मापदण्ड सन् २००४ मा ल्याइएको थियो । यसले बैंक तथा वित्तीय संस्थाको पुँजी संरचनालाई न्यूनतम आवश्यक पुँजी, सुपरिवेक्षणीय रिभ्यु र Market Disclosure गरी तीन स्तम्भमा वर्गीकरण गरेको थियो । साथै, यसले कर्जा जोखिमका अतिरिक्त बजार जोखिम र सञ्चालन जोखिमलाई समेत ध्यान दिन सुझाएको थियो । पछिल्लो मापदण्डका रूपमा सन् २०१० बाट आएको वासल-३ ले विद्यमान सुपरिवेक्षणीय मापदण्डमा व्यापक परिमार्जन गरेको देखिन्छ । वासल-३ ले तरलता जोखिमलाई ध्यान दिने, पुँजी नियमनमा थप तह र कसिलो व्यवस्था गर्ने, काउन्टर साइक्लिकल क्यापिटल बफरको व्यवस्था गर्ने र सिस्टेमिकल्ली इम्पोर्टेन्ट बैंकको व्यवस्था गर्ने जस्ता सुधार सिफारिस गरेको थियो । नेपाल राष्ट्र बैंकले यस्ता अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासहरूलाई बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा क्रमिक रूपमा लागू गर्दै गएको छ ।

वित्तीय प्रणालीको स्थायित्वका लागि सूक्ष्म र समष्टिगत विवेकशील नियमनको प्रचलन छ । सूक्ष्म विवेकशील नियमनले बैंक वा वित्तीय संस्थालाई

जोखिममा पर्नबाट सुरक्षित राख्ने मापदण्ड तय गरेको हुन्छ भने समष्टिगत विवेकशील नियमन तथा सुपरिवेक्षण नीतिले समग्र वित्तीय क्षेत्रको स्थायित्वलाई केन्द्रमा राखेको हुन्छ। पछिल्लो समय नेपाल राष्ट्र बैंकले वित्तीय स्थायित्वका लागि विभिन्न समष्टिगत विवेकशील नीतिका औजारहरू प्रयोगमा ल्याएको छ। यी औजारहरू कर्जा, पुँजी, तरलता आदिसँग सम्बन्धित रहेका देखिन्छन् (तालिका १)।

तालिका १ : समष्टिगत विवेकशील नीतिका औजारहरू

कर्जासम्बन्धी	पुँजीसम्बन्धी	तरलतासम्बन्धी	अन्य
कर्जा-मूल्य अनुपात सीमा	पुँजी पर्याप्तता	नगद मौज्दात अनुपात	दबाब परीक्षण
ऋण-आय अनुपात सीमा	काउन्टर साइक्लिकल पुँजी	खुद तरलता अनुपात	अन्तिम ऋणदाता सुविधा
एकल ग्राहक कर्जा सीमा	-	-	-
क्षेत्रगत कर्जा सीमा	-	-	-
विदेशी मुद्रामा लगानी सीमा	-	-	-
चालु पुँजी कर्जा सीमा	-	-	-

स्रोत : एकीकृत निर्देशन, २०८० मा आधारित।

विदेशी विनिमय व्यवस्थापन नीति

नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ मा विदेशी विनिमय व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित नेपाल राष्ट्र बैंकका काम, कर्तव्य र अधिकारअन्तर्गत विदेशी विनिमय नीति निर्माण गर्ने तथा सो नीति कार्यान्वयन गर्ने, गराउने, विनिमय दर पद्धति निर्धारण गर्ने र विदेशी विनिमय सञ्चितिको व्यवस्थापन र सञ्चालन गर्ने रहेका छन्। यस बैंकले उक्त काम, कर्तव्य र अधिकार पूरा गर्न नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ का अतिरिक्त विदेशी विनिमय (नियमित गर्ने) ऐन, २०१९, विदेशमा लगानी गर्न प्रतिबन्ध लगाउने ऐन, २०२१, विनिमय अधिकार पत्र ऐन, २०३४, विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०७५, सार्वजनिक-निजी साभेदारी तथा लगानी ऐन, २०७५, आर्थिक ऐन र अन्य सम्बन्धित ऐनहरूलाई आधार मान्नुपर्ने

अवस्था छ। त्यसैगरी विदेशी विनिमय व्यवस्थापन गर्दा विभिन्न नियमावली, विनियमावली, नीति, निर्देशनहरूसमेतलाई आधार मान्नुपर्ने हुन्छ। वि.सं २०४० को दशकमा आर्थिक उदारीकरणको नीति अवलम्बन गर्न सुरु गरिएसँगै नेपालमा चालु खाता क्रमशः खुला गरिएको, बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई विनिमय दर माग तथा आपूर्तिको आधारमा निर्धारण गर्न लचकता अपनाइएको, विदेशी मुद्रामा निक्षेप खाता खोल्न दिने व्यवस्था गरिएको, नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन संशोधनमार्फत नेपाल राष्ट्र बैंकको स्वायत्तता र जिम्मेवारी बढाइएको देखिन्छ। यसले विदेशी विनिमय व्यवस्थापनमा सहजता र चुनौती दुवै बढाएको छ।

विद्यमान कानुनी व्यवस्थाबमोजिम नेपाल राष्ट्र बैंकले विदेशी विनिमय व्यवस्थापन नीतिमा समयानुकूल

परिमार्जन गर्दै आएको छ । मुलुकको बाह्य क्षेत्र स्थायित्व कायम गर्ने र विदेशी विनिमय सञ्चितिको व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी पूरा गर्ने गरी नेपाल राष्ट्र बैंकले विदेशी विनिमय व्यवस्थापन गर्दै आएको छ । विदेशी लगानी आप्रवाहलाई सहजीकरण गर्न लगानीका क्षेत्र र लगानी रकमको न्यूनतम सीमा पुनरावलोकन हुँदै आएको, तोकिएका क्षेत्रहरूबाट विदेशी मुद्रामा ऋण लिन खुला गरिएको, गैरआवासीय नेपालीहरूलाई बचत तथा मुद्दती बैंक खाता खोल्न, निक्षेप जम्मा गर्न र फिर्ता लैजान सहजीकरण गरिएको, विप्रेषण आप्रवाहलाई प्रोत्साहित गरिएको, बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई विदेशमा बैंक शाखा खोल्न सहजीकरण गर्ने र नेपालीलाई विदेशमा लगानी गर्न प्रतिबन्ध लगाइएको छ । मूलभूत रूपमा नेपालको विद्यमान विदेशी विनिमय व्यवस्थापन नीति अर्थतन्त्रमा बाह्य स्रोत परिचालन बढाउने र विदेशी विनिमय खर्चमा मितव्ययिता अपनाउने प्रकारको छ । साथै, स्थिर विनिमय दर पद्धतिअनुरूप विदेशी विनिमय व्यवस्थापन गर्ने अभ्यास रहेको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले मौद्रिक नीति र वित्तीय नीतिसँग तादात्म्यता हुने गरी विदेशी विनिमय व्यवस्थापन नीति अवलम्बन गर्दै आएको छ ।

नीतिगत संयोजनको अभ्यास

अर्थतन्त्रको संरचनामा आएको परिवर्तन र वित्तीय प्रणालीमा भएको विकासलाई ध्यानमा राखी मौद्रिक नीतिको संरचनालाई समयसापेक्ष सुधार गर्दै नेपाल राष्ट्र बैंकले मौद्रिक नीतिको तर्जुमा गर्दा तथ्याङ्कमा आधारित हुने, मौद्रिक उपकरणहरूलाई स्वचालित बनाउने, मौद्रिक उपकरण थप गरी मौद्रिक नीतिको संरचनालाई पूर्णता दिने र मौद्रिक नीति तर्जुमाको पृष्ठभूमिसमेत प्रस्ट पार्ने प्रयास गरेको छ । यस बैंकले वित्तीय क्षेत्रसम्बन्धी नियामकीय तथा सुपरिवेक्षकीय व्यवस्थाहरू अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासअनुरूप बनाउँदै लगेको छ । बढ्दो भूमण्डलीकरण र भुक्तानी प्रणालीमा भएको विकास तथा वित्तीय प्रविधिको बढ्दो

प्रयोग र वैदेशिक पुँजी र प्रविधिको आवश्यकताले यस बैंकले विदेशी विनिमय व्यवस्थापन नीति पनि लचिलो बनाउँदै लगेको छ । यी तीन नीतिहरूका प्राथमिकताहरू फरक रहे तापनि नेपालको अर्थतन्त्र र वित्तीय प्रणालीको विद्यमान संरचना, केन्द्रीय बैंकलाई प्रदान गरिएको बहु-उद्देश्यसहितको कानुनी दायित्व, छिमेकी मुलुकसँगको आर्थिक-सामाजिक सम्बन्ध लगायतलाई दृष्टिगत गरी यी तीन नीतिहरूलाई एकत्रित गरी ल्याउने साथै नीतिगत व्यवस्थाहरूबिच निकट सम्बन्ध स्थापित गर्ने अभ्यास उपयुक्त ठानिएको छ ।

आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को मौद्रिक नीतिका विशेषताहरू

मौद्रिक नीतिसम्बन्धी

(क) मौद्रिक नीतिको कार्यदिशा

मुद्रास्फीति लक्षित सीमाभित्र आएको, बाह्य क्षेत्र सुधार भई विदेशी विनिमय सञ्चिति उल्लेख्य बढेको र व्याजदर घटेको अवस्थामा समेत कर्जा विस्तार अपेक्षित रूपमा बढ्न नसकेको र आन्तरिक मागमा कमजोर रहेको अवस्था समेतलाई दृष्टिगत गरी अर्थतन्त्रलाई गतिशील बनाउन सजगतापूर्ण लचिलो मौद्रिक नीतिको कार्यदिशालाई निरन्तरता दिइएको छ । साथै, समष्टिगत आर्थिक स्थायित्वमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी कर्जा प्रवाहलाई सहज बनाउन मौद्रिक नीति र नियामकीय नीतिहरूबिच तादात्म्यता कायम गरिएको छ ।

(ख) मौद्रिक नीतिको संरचना र लक्ष्य

स्थिर विनिमय दरलाई मौद्रिक नीतिको अङ्ग कुशका रूपमा यथावत् राखी मुद्रास्फीतिलाई ५ प्रतिशतको हाराहारीमा राख्ने र कम्तिमा ७ महिनाको वस्तु तथा सेवा आयात धान्न पुग्ने गरी विदेशी विनिमय सञ्चिति कायम गर्ने

मौद्रिक नीतिको लक्ष्य रहेको छ। भारत औसत अन्तर बैंक दरलाई मौद्रिक नीतिको सञ्चालन लक्ष्यका रूपमा यथावत् राखिएको छ।

(ग) मौद्रिक उपायहरू

व्याजदर करिडोरको माथिल्लो सीमाको बैंकदरलाई ७ प्रतिशतबाट ६.५ प्रतिशत र नीतिगत दर ५.५ प्रतिशतबाट ५ प्रतिशत कायम गर्ने, बैंकदरमा स्थायी तरलता सुविधा प्रदान हुने व्यवस्थालाई निरन्तरता दिने र स्थायी तरलता उपलब्ध हुने सर्तहरूलाई लचिलो बनाउने उपाय अवलम्बन गरिएको छ। बैंक तथा वित्तीय संस्थाले कायम गर्नुपर्ने अनिवार्य नगद अनुपात र वैधानिक तरलता अनुपातसम्बन्धी विद्यमान व्यवस्थालाई भने यथावत् राखिएको छ।

वित्तीय क्षेत्र नीतिसम्बन्धी

वित्तीय क्षेत्र स्थायित्वमा दबाव नपर्ने गरी आर्थिक गतिविधिहरू चलायमान हुने अवस्थाका लागि वित्तीय क्षेत्रसँग सम्बन्धित नियामकीय व्यवस्था केही लचिलो बनाउने र भुक्तानी प्रणाली सुदृढीकरणमा जोड दिने नीति लिइएको छ। यसअन्तर्गत मुख्य रूपमा निर्माण व्यवसायमा आएको शिथिलतालाई सम्बोधन गर्दै सो क्षेत्रको पुनःस्थापना गर्न निर्माण व्यवसायहरूलाई प्रवाह भएको कर्जाको सावाँ-ब्याज तिर्ने अवधि २०८१ मङ्सिर मसान्तसम्म थप गर्ने, निर्माण व्यवसायहरूलाई कर्जा सूचनासम्बन्धी अर्को व्यवस्था नभएसम्मका लागि चेक अनादर भएको आधारमा मात्र कालोसूचीमा समावेश नगर्ने, निर्माण व्यवसायका लागि लिइने बैंकिङ सुविधा तथा कर्जाहरूमध्ये वासलात बाहिरको सुविधा उपयोग गर्दा क्रेडिट रेटिङ गर्नुपर्ने व्यवस्थाको सीमा सम्बन्धमा छुट्टै व्यवस्था गर्ने, निर्माण व्यवसायीहरूको जमानतहरू दाबी भई सृजना भएको कर्जामा आर्थिक वर्ष २०८१/८२

का लागि ऋण सृजना भएको मितिबाट अन्य कर्जा सरह कर्जा वर्गीकरण र कर्जा नोक्सानी व्यवस्था कायम गर्ने र जोइन्ट भेन्चर (जेभी) मा संलग्न कुनै पनि जेभी पार्टनर कालोसूचीमा परेका कारण अन्य जेभी पार्टनरको बैंकिङ कामकारवाहीमा असर नपर्ने लगायतका व्यवस्था गरिएको छ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको पुँजीकोषमा परेको दबावलाई दृष्टिगत गरी पुँजीकोषका उपकरणहरू तथा नयाँ उपकरण प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने, असल कर्जामा गर्नुपर्ने विद्यमान १.२० प्रतिशत कर्जा नोक्सानी व्यवस्थालाई घटाएर १.१० प्रतिशत कायम गर्ने, कर्जा खरिद-बिक्रीका लागि गरिने जोखिम भारसम्बन्धी व्यवस्थामा आवश्यक पुनरावलोकन गर्ने, रेगुलेटरी रिटेल पोर्टफोलियोको विद्यमान सीमालाई रु.२ करोडबाट बढाएर रु.२ करोड ५० लाख कायम गर्ने, बैंक तथा वित्तीय संस्थाले टियर टु क्यापिटल गणना गर्दा Capital Adequacy Framework 2015 का व्यवस्थाको अधीनमा रही कुल पुँजीकोष प्राथमिक पुँजीकोषको दोब्बरभन्दा बढी नहुने गरी रेगुलेटरी रिजर्भमा रहेका उपयुक्त रिजर्भ रकमहरूलाई टियर टु क्यापिटलका रूपमा गणना गर्न सकिने व्यवस्था गर्ने नीति लिइएको छ।

त्यसैगरी न्यून कर्जा प्रवाहको स्थितिलाई दृष्टिगत गरी चालुपुँजी कर्जा मार्गदर्शनमा उल्लिखित Variance Analysis गरी कर्जा समायोजन गर्नुपर्ने व्यवस्थालाई २०८२ साउन १ गतेबाट लागू हुने गरी समयावधि थप गर्ने र लघु, घरेलु, साना एवम् मझौला उद्यमका लागि तोकिएको रु. १ करोडको सीमालाई पुनरावलोकन गर्ने नीति लिइएको छ। पुँजी बजारमा लगानी गर्ने मुख्य उद्देश्यले स्थापना

भएका संस्थागत लगानीकर्ताहरूका लागि बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले मार्जिन प्रकृतिको सेयर धितोमा प्रवाह गर्ने कर्जाको विद्यमान अधिकतम रु.२० करोडको सीमा खारेज गर्ने नीति लिइएको छ ।

लघुवित्त सन्दर्भमा यस्ता वित्तीय संस्थाहरू तथा तीनका शाखाहरू बिचको मर्जर तथा प्राप्तिलाई प्रोत्साहित गर्ने, ग्राहक हित संरक्षण गर्न नियामकीय व्यवस्था गर्ने, लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूले कर्जामा लिने ब्याजदर तथा सेवा शुल्कसम्बन्धी नियामकीय व्यवस्थामा समसामयिक पुनरावलोकन गर्ने, परिस्थितिवश ऋण तिर्न नसकेका लघुवित्तका ग्राहकलाई निश्चित प्रतिशत ब्याज भुक्तानी गरी कर्जा पुनर्तालिनीकरण गर्नसक्ने र लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूमा एन.एफ.आर.एस. लागू गर्ने लगायतका व्यवस्था उल्लिखित छन् ।

विदेशी विनिमय व्यवस्थापनसम्बन्धी

बाह्य क्षेत्रमा भएको सुधारलाई दृष्टिगत गर्दै विदेशी विनिमयको खर्चमा केही खुकुलो गर्नुका साथै विदेशी लगानी आकर्षित गर्ने र नेपालबाटै सेवा प्रदान गरेबापत हुने विदेशी मुद्रा प्राप्तिलाई सहजीकरण गर्ने नीति लिइएको छ । यसअनुरूप राहदानीबापत उपलब्ध हुने विदेशी मुद्रा सटही सुविधामा सहजीकरण गर्ने, ड्राफ्ट/टी.टी. का माध्यमबाट वस्तु आयात गर्दा उपलब्ध हुने सटही सुविधाको विद्यमान सीमा अमेरिकी डलर ३५ हजारबाट वृद्धि गरी अमेरिकी डलर ५० हजार कायम गर्ने, Document Against Payment/Document Against Acceptance का माध्यमबाट आयात गर्न सकिने विद्यमान सीमा अमेरिकी डलर ६० हजारबाट वृद्धि गरी अमेरिकी डलर एक लाख कायम गर्ने, नेपालमा खोलिएका परिवर्त्य विदेशी मुद्राको खाताबाट खर्च गर्न सकिने सीमालाई

वृद्धि गर्नेलगायतका व्यवस्था गर्ने उल्लेख छ ।

निष्कर्ष

नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ ले निर्दिष्ट गरेबमोजिम नेपाल राष्ट्र बैंकले मूल्य र शोधनान्तर स्थिरता कायम गर्ने मुख्य उद्देश्यका साथ मौद्रिक नीति तर्जुमा गर्दछ । कानुनी रूपमा प्राप्त जिम्मेवारी पूरा गर्न नेपाल राष्ट्र बैंकले वित्तीय पहुँच अभिवृद्धि गर्न, वित्तीय स्थायित्व कायम गर्न एवम् सुरक्षित, स्वस्थ र सक्षम भुक्तानी प्रणालीको विकास गर्न वित्तीय क्षेत्रसम्बन्धी नीति र विदेशी विनिमय व्यवस्थापन नीतिसमेत तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने/गराउने गर्दछ । नेपालमा स्थिर विनिमय दरलाई मौद्रिक नीतिको रणनीतिक अङ्कुशका रूपमा लिने अभ्यास निरन्तर रहिआएको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले भारत औसत अन्तरबैंक दरलाई सञ्चालन लक्ष्यका रूपमा लिई यसलाई स्थायी तरलता सुविधा दर र न्यूनतम निक्षेप सङ्कलन दरको सीमाभित्र राखी सोमार्फत निक्षेप तथा कर्जाको ब्याजदरमा स्थायित्व कायम गर्ने प्रयत्न गर्दछ । खुला बजार सञ्चालनका उपकरणहरूअन्तर्गत रिपो, रिभर्स रिपो, सोभै खरिद, सोभै बिक्री बोलकबोल, निक्षेप सङ्कलन उपकरणका साथै स्थायी तरलता सुविधा, स्थायी निक्षेप सुविधा, ओभरनाइट तरलता सुविधा जस्ता मौद्रिक उपकरणहरू रहेका छन् । नेपाल राष्ट्र बैंकले अवलम्बन गर्ने वित्तीय नीतिले बैंक तथा वित्तीय संस्थाको स्वस्थ प्रतिस्पर्धा विकास गर्ने, वित्तीय प्रणालीप्रति जनविश्वास बढाउने, वित्तीय स्थायित्व प्रवर्द्धन गर्ने, ग्राहक लगानीकर्ताको हित संरक्षण गर्ने, कुशल र प्रभावकारी वित्तीय संस्थाको विकास गर्ने र वित्तीय बजारलाई पारदर्शी र व्यावसायिक बनाउने प्रयत्न गरिरहेको हुन्छ । वित्तीय प्रणालीको स्थायित्वका लागि सूक्ष्म र समष्टिगत विवेकशील नियमनका औजारहरूको प्रयोग गरिन्छ । मुलुकको बाह्य क्षेत्र स्थायित्व कायम गर्ने र विदेशी विनिमय सञ्चितिको व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी पूरा गर्ने गरी

नेपाल राष्ट्र बैंकले विदेशी विनिमय व्यवस्थापन गर्दै आएको छ । नेपालको विदेशी विनिमय व्यवस्थापन नीति बाह्य स्रोत परिचालन बढाउने र विदेशी विनिमय खर्चमा मितव्ययिता अपनाउने प्रकारको छ ।

आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को मौद्रिक नीतिले अर्थतन्त्रमा मूल्य र बाह्य क्षेत्र स्थायित्वमा देखिएको सहज अवस्था र आन्तरिक मागमा देखिएको शिथिलतालाई दृष्टिगत गरी सजगतापूर्ण लचिलो कार्यदिशा लिएको छ । नीतिगत दरमा ०.५ प्रतिशतले कटौती गर्ने व्यवस्थाले लगानीकर्ताको आत्मविश्वास बढ्ने र निर्माण लगायतका अफेरोमा परेका क्षेत्रलाई

सहजीकरण गर्ने, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको पुँजीकोष दबाबलाई सम्बोधन गर्ने, चालुपुँजी कर्जा मार्गदर्शन र सेयर धितोमा प्रवाह गर्ने कर्जामा सहजीकरण गर्ने लगायतका नीतिगत व्यवस्थामार्फत आर्थिक गतिविधि चलायमान हुने अनुमान गर्न सकिन्छ । विदेशी विनिमय व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित व्यवस्थाहरूले आयात बढ्न गई आर्थिक गतिविधि चलायमान हुने देखिन्छ । मौद्रिक, वित्तीय र विदेशी विनिमय व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित व्यवस्थाहरूबाट समष्टिगत आर्थिक तथा वित्तीय स्थायित्वमा पर्ने प्रभावअनुरूप यसका त्रैमासिक समीक्षाहरूमा समयानुकूल परिमार्जन गर्दै लैजानुपर्ने हुन्छ ।

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हादिक मंगलमय

शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

कृषि विकास बैंक सुखीपूरको सहयोगबाट

प्रिती कृषि फार्म

धनगढीमाई न.पा.- ४, सिराहा

मो. ९८१५७७४१३५

यहाँ उन्नतजातको पाठापाठी, रांगा, लोकल, कुखुरा, परेवा, वोइलर कुखुरा

तथा लोकल कुखुराको अण्डा सुपथ मुल्यमा पाइन्छ ।

नेपालमा डिजिटल बैंकिङ र आगामी रणनीतिहरू

गिरिराज रेग्मी

विभागीय प्रमुख, डिजिटल बैंकिङ विभाग
कृषि विकास बैंक लि.

विश्व जगत्मा उच्च गतिमा भइरहेको प्रविधिको विकासक्रम र समयको मागले आज बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई पनि सोहीअनुरूप प्रविधियुक्त बनाउँदै लगेको छ । यसै गरी नेपाललाई पनि यस बदलिँदो प्रविधिसँग आत्मसात् गर्दै लैजानुको विकल्प रहेन । नेपालका बैंकहरूको नियामक निकाय नेपाल राष्ट्र बैंकबाट पनि प्रविधिलाई समय अनुकूल आत्मसात् गर्दै विद्युतीय भुक्तानी कारोबारको दायरा फराकिलो बनाउन विभिन्न समयमा गरिएका प्रयासले आजको समयमा अनुभव गरिएको विद्युतीय भुक्तानी कारोबारमा भएको प्रकृया र प्रगतिलाई लिन सकिन्छ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले आफ्ना ग्राहकहरूका लागि आधुनिक प्रविधियुक्त डिजिटल बैंकिङ प्रणालीमार्फत् आफ्ना सेवा सुविधाहरूलाई विद्युतीय माध्यमबाट सहज, सुरक्षित, चुस्त, दुरुस्त तरिकाबाट सञ्चालन गरिरहेका छन् । ग्राहकको सूचनालाई सुरक्षित गर्नु आफैमा एउटा चुनौती हुँदाहुँदै पनि सेवा दिनुपर्ने जिम्मेवारी बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा रहेको छ । यसका लागि कतिपय बैंकहरू आफ्नो डिजिटल बैंकिङमा यथेष्ट कार्ययोजना बनाई कार्य गर्नुपर्ने र समयअनुरूप रूपान्तर गर्नुपर्ने बाध्यता रहेको सन्दर्भमा हाल स्पष्ट रूपरेखा तयार गरी कार्ययोजना बनाई समयमै सूचना प्रविधि विभाग र

डिजिटल बैंकिङ विभागको स्थापना गरी ग्राहकका लागि सर्वसुलभ तरिकाबाट सेवा दिँदै आइरहेका छन् भने कतिपय बैंकहरू त्यसैअनुरूप सेवा दिने प्रयासमा अझै अनवरत रूपमा लागिरहेका छन् ।

सन् २००४ बाट एस.एम.एस. सेवाबाट सुरुवात भएको मोबाइल बैंकिङ आजको दिनमा धेरै नै परिष्कृत भइसकेको छ । प्रायः बैंकले मोबाइल बैंकिङमार्फत् सेवा सुविधाहरू दिँदै आइरहेका छन् । यसरी सरसर्ती हेर्दा नेपालमा हाल 'क' वर्गका २० वटा बैंक, 'ख' वर्गका १७ वटा बैंक, 'ग' वर्गका १७ वटा बैंक, 'घ' वर्गका १७ वटा वित्त बैंक, 'ङ' वर्गका ५५ वटा लघु वित्त र इन्फ्रास्ट्रक्चर डेभलपमेन्ट बैंक १ गरी जम्मा ११० वटा बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट ग्राहकमाझ सेवा दिँदै आइरहेका छन् । जसमा 'क' वर्गका २० वटा बैंकका ५०३२ वटा शाखा र 'ख' वर्गका १७ वटा बैंकका ११३५ वटा शाखा रहेका छन् । हालको तथ्याङ्कअनुसार नेपालमा वाणिज्य बैंकमा मोबाइल बैंकिङको सुविधा प्रयोग गर्ने ग्राहकको सङ्ख्या करिब २ करोड ३७ लाख ९७ हजार ६८० रहेको छ । इन्टरनेट बैंकिङको सुविधा प्रयोग गर्ने ग्राहकको सङ्ख्या करिब १९ लाख ३८ हजार ८८८ रहेको छ र डेबिट कार्ड सुविधा प्रयोग गर्ने ग्राहकको सङ्ख्या करिब १ करोड २७ लाख ८९ हजार ६५६ रहेको छ । यसले नेपालमा डिजिटल बैंकिङको प्रयोग दिन प्रतिदिन बढ्दै गएको सजिलै बुझ्न सकिन्छ । मोबाइल बैंकिङमा बैंकिङ सेवा सुविधा थप परिष्कृत र सहज भएपछि नेपालको डिजिटल बैंकिङको उपयुक्त माध्यम भनेकै मोबाइल बैंकिङ हो भन्ने आम जनमानसमा परेको छ । हाल नेपालमा चलनचल्तीमा रहेका विभिन्न भुक्तानी प्रणालीहरूमध्ये सबैभन्दा लोकप्रिय माध्यम मोबाइल बैंकिङ, इन्टरनेट बैंकिङ, कार्डको प्रयोग, क्यु.आर. कोड रहेका छन् । ग्राहकले खल्लीमा पैसा वोकेर हिँड्नुपर्ने बाध्यताबाट मुक्त हुनुका साथै समयको

पनि बचत गरेका छन् । आजको युवापुस्ता पनि प्रविधिमैत्री भएसँगै डिजिटल बैंकिङ सुविधालाई सहज रूपमा आत्मसात् गरेको पाइएको छ र यसप्रतिको आकर्षण अझ बढिरहेको देख्न सकिन्छ ।

हाल ग्राहकले आफ्नो व्यस्त समयलाई पनि व्यवस्थित गर्दै डिजिटल बैंकिङ सुविधालाई उपभोग गरिरहेको सन्दर्भमा बैंकिङ प्रणालीमा आफ्नो सहज पहुँच पुऱ्याउन विभिन्न किसिमका सेवा सुविधाहरूको थप माग गरिरहेका छन् । ग्राहकहरूले बैंकमा गएर लामो लाइनमा बसेर बैंकिङ कारोबारका लागि बैंक धाउनु पर्ने भन्कटबाट मुक्त हुन डिजिटल बैंकिङमा रूपान्तरण भएको देखिन्छ । यो अवस्थामा बैंकहरूले बाध्य भएर पनि नयाँ-नयाँ प्रविधिहरूमार्फत् ग्राहकका मागलाई सम्बोधन गर्नुपर्ने बाध्यात्मक अवस्था छ । यता बैंकबाट पनि प्रविधिलाई सजिलै अवलम्बन गरेका ग्राहक र अवलम्बन गर्न नसक्ने ग्राहक दुवैलाई समानरूपमा सेवा दिइराख्नुपर्ने बाध्यता र प्रविधिको राम्रो ज्ञान नहुँदा यसबाट उत्पन्न हुन सक्ने जोखिमबाट बच्न ग्राहक र बैंक दुवैलाई समस्याको विषय हुने गरेको छ । यसका लागि बैंकबाट पनि विभिन्न माध्यमबाट बैंक तथा वित्तीय साक्षरताका विभिन्न कार्यक्रमहरू पनि समय समयमा सञ्चालन हुँदै आइरहेका छन् ।

बैंकले अवलम्बन गर्नुपर्ने केही रणनीतिक योजनाहरू

विश्व बजारमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले घरमै बसेर ग्राहकले लिन सक्ने सेवा सुविधाहरूलाई पनि नेपालमा पनि त्यसैअनुरूप दिन बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले डिजिटल बैंकिङको सुदृढीकरण र परिमार्जनका लागि यसमा धेरै कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ । जसका लागि आवश्यक हुने केही थोरै पाटोलाई उजागर गर्ने प्रयास यहाँ गरिएको छ ।

१. Cyber security : साइबर सुरक्षा डिजिटल बैंकिङमा एक महत्त्वपूर्ण चुनौतीका रूपमा देखा पर्दै आइरहेको छ । दैनिकजसो नयाँनयाँ प्रवृत्तिका

गैरकानुनी प्रोग्राम जस्तै - फिसिङ स्क्याम, मालवेयर आक्रमण र डाटामा पहुँच पुऱ्याई बैंकमा रहेको ग्राहकको सूचनामा पहुँच पुऱ्याउने, महत्त्वपूर्ण सूचनालाई चोरी गर्ने, ठगी गर्ने, तहसनहस गर्ने जस्ता साइबर खतराहरूको सङ्ख्या बढ्दै गएको छ । बैंकहरूले आफ्ना ग्राहकहरूको डाटा जोगाउन र ठगी गतिविधिहरू रोकन बहु-तत्त्व प्रमाणीकरण (Multi-Factor Authentication), एनक्रिप्सन र नियमित सुरक्षा अडिटजस्ता साइबर सुरक्षा उपायहरू अपनाउनुपर्ने हुन्छ । बैंकहरूले आफ्ना ग्राहकहरूलाई साइबर खतराबाट आफूलाई कसरी जोगाउन सकिन्छ भन्ने बारेमा वित्तीय चेतना अभिवृद्धि अभियान र तालिम कार्यक्रमहरूमार्फत् शिक्षित गर्नुपर्ने हुन्छ ।

२. DevOps and Automation: DevOps:

बैंकिङ क्षेत्रमा म्भखड्डउक को अभ्यास आवश्यक हुनुको मुख्य कारण भनेको प्रतिस्पर्धात्मक बजारमा छिटो र गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्नु हो । ग्राहकको मागलाई छिटो सम्बोधन गर्ने प्रविधिको विकास र ग्राहकको गुनासोलाई प्रत्यक्षरूपमा सम्बोधन गर्न बनाइएको बैंकको सेवा सञ्चालनमा कार्यरत रहेका समूहहरूबाट प्राप्त सुझाव र परिमार्जन गर्नुपर्ने थप आवश्यक कार्यहरूलाई समयमै सम्बोधन र निराकरणका लागि समन्वय गर्न वृद्धि गर्छ । DevOps ले बैंकमा रहेका Application वा नयाँ थप गर्नुपर्ने Application हरूलाई निरन्तर एकीकरण र वितरण र एप्लिकेसनलाई लागू गर्न तयारी अवस्थामा राख्नु, नियमित अपडेट र सुधारका माध्यमबाट ग्राहक सन्तुष्टि र अनुभवलाई सुधार गर्ने जस्ता कार्यहरू गर्दै समग्र बैंकिङ क्षेत्रमा नवीनता, दक्षता र गुणस्तरको वृद्धि गरेर समग्रतामा बैंकलाई सुधार गरी उच्च सञ्चालन दक्षता प्राप्त गर्न सक्षम बनाउँदै उत्पादनशीलतामा वृद्धि गर्नुपर्ने हुन्छ ।

३. Open Banking : बैंकहरू विस्तारै ओपन बैंकिङका लागि पनि तयार भएर रहनुपर्ने समय आइसकेको छ । ओपन बैंकिङको सुरुवात भएमा

ग्राहकहरूलाई आधिकारिक तेश्रो पक्षको सेवा प्रदायकसँग आफ्नो वित्तीय डाटा सुरक्षित रूपमा साभेदारी गर्ने अनुमति दिइएको हुन्छ, जसमार्फत बैंकिङ उद्योगमा प्रतिस्पर्धी र नवीनतम सेवा सुविधाहरू वृद्धि गर्ने लक्ष्य राखिएको हुन्छ । ओपन एपीआईहरू (एप्लिकेसन प्रोग्रामिङ इन्टरफेसहरू) मार्फत, बैंकहरूले फिनटेक कम्पनीहरू र अन्य वित्तीय संस्थाहरूसँग सहकार्य गरेर ग्राहकहरूको आवश्यकता पूरा गर्न नयाँनयाँ सेवाको उत्पादन र विकास गर्न सक्छन् । ओपन बैंकिङले डाटा साभेदारीलाई प्रोत्साहित गर्छ । व्यक्तिगत वित्तीय समाधानहरूलाई सक्षम बनाउँछ र समग्र ग्राहकको आवश्यकता र अनुभवमा सुधार गर्दछ । हाल नेपालमा यसको अभ्यास सुरु भइसकेको छैन । बैंक आफैले पनि आफ्ना भिन्न किसिमका सेवाहरूलाई सञ्चालन कार्यमा परिवर्तन गरी Banking as a Service (BAS) मार्फत ग्राहकलाई सेवा सुविधा दिँदै आम्दानीमा समेत वृद्धि गर्न सक्छ ।

४. Optimize IT – Infrastructure: आईटीका पूर्वाधारलाई समयसापेक्ष अनुकूल बनाउँदै लैजानुको विकल्प नरहेको अवस्थामा हाल सञ्चालनमा रहेका प्रणालीहरूलाई आधुनिकीकरण गर्दै क्लाउड कम्प्युटिङको दिशातिर ढिलो चाँडो अगाडि बढ्नुपर्ने देखिन्छ । यसका लागि समयमा थप अन्वेषण गर्दै इन्फ्रास्ट्रक्चर-एज-अ-सर्भिस (IaaS) र प्लेटफार्म-एज-अ-सर्भिस (PaaS) मोडेलबाट हुन सक्ने सुधारमा थप अध्ययन गर्दै जानुपर्ने हुन्छ । यसबाट आउने दिनहरूमा यसमा गरिएको लागतमा-प्रभावकारिता, Scalability/Flexibility समेत हुन सक्छ ।

५. Keep Regulatory Compliance in Focus: नियामक निकायबाट हुने विभिन्न निर्देशन तथा अनुपालनाहरूको परिवर्तनमा अद्यावधिक रहनका लागि आवश्यक पर्ने प्रविधि (RegTech) मा समेत लगानी बढाउनुपर्ने देखिन्छ, जसबाट समयमा समस्या समाधानको निराकरण सहज तवरबाट भएको

सुनिश्चितता गर्न सकियोस् । यसले Reporting प्रक्रियाहरूलाई नियमित, सबल, सक्षम बनाउँछ, जसको फलस्वरूप सञ्चालन जोखिम र प्रतिष्ठामा आउन सक्ने जोखिमहरूलाई समेत न्यूनीकरण गर्न सहयोग पुग्दछ ।

६. Chatbots : बैंकहरूले प्रदान गर्ने कल सेन्टरमा दक्ष अपरेटरहरूको अभाव, फोनमार्फत ग्राहकको समस्याको सम्बोधन तोकिएको सीमित कार्य घण्टाभित्र गर्नुपर्ने र जवाफ पाउन ग्राहकले लामै प्रतीक्षा गर्नुपर्ने, चाहेको बखत ग्राहकले आफ्ना जिज्ञासा र समस्यालाई सुल्झाउन नसक्नु जस्ता विविध कारणले ग्राहकलाई सन्तुष्ट पार्न नसकेको स्थिति रहेको छ । दिनहुँजसो आइपर्ने समस्याको सामना तत्काल समाधान गर्न बैंकहरूले अनलाइनमार्फत समस्यालाई ग्रहण गरेर समाधान गर्न, समीक्षा गर्न Artificial Intelligence (AI) च्याटबोटहरू (Chatbots) सञ्चालनमा ल्याइएका हुन्छन् । च्याटबोटहरू सफ्टवेयर प्रोग्रामहरू हुन्, जुन वेबसाइटहरू र मोबाइल एपहरू जस्ता विभिन्न च्यानलहरूमार्फत मानिसहरूसँग अनलाइनमा कुराकानी गर्न सक्छन् । सक्षम च्याटबोटहरूले माथिका केही चुनौतीहरू सजिलै समाधान गर्न सक्छन् र बैंकहरूले ग्राहकले पाउने सेवाको गुणस्तरमा समेत सुधार ल्याउन मद्दत गर्न सक्दछन् ।

व्यक्तिगत डिजिटल सहायकका रूपमा काम गर्दा ग्राहकका प्रश्नहरूको सोही समयमा जवाफ दिन्छन्, २४/७ सेवाका लागि तत्पर रहन्छन् र व्यक्तिगत अनुभवलाई समेत साभ्ना गर्दछन् । यति मात्रमा सीमित नभएर थप रूपमा एक उन्नत च्याटबोटले ग्राहकहरूलाई दैनिक बैंकिङ कार्यहरू (जस्तै - खाता खोल्न, बैंकका नयाँ सेवा सुविधाको उपयोग गर्न, खाताको ब्यालेन्स जाँच गर्न र स्टेटमेन्ट हेर्न आदि) मा सहयोग गर्न सक्दछन् र मार्केटिङ लिडहरूको सङ्कलन गर्दै क्रस-सेलिङ गतिविधिहरू समेतको कार्य गर्न सक्दछन् ।

नेपालीहरूको महान चाड बडा
दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक
मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

Expert Engineering consultancy Engineer

Kapil Adhikari

Bharatpur-09, Chitwan
Mob No. 9845822009

नेपालीहरूको महान चाड बडा
दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक
मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

Design and Drawing Engineering Consultancy

Kapil Neupane

Bharatpur-06, Chitwan.
Mob No. 9840069388

नेपालीहरूको महान चाड बडा
दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक
मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

S.T. Engineers and Builders Pvt. Ltd.

Er. Santosh Timilsena
Bharatpur-10,
Chitwan, Nepal
Mob No. 9845331343

Best Plants
for interior design at
COMMUTE AGRO
committed to care...

SERVICES

- Indoor & outdoor plants
- Landscaping & gardening service
- Fruits plants
- Imported Ornamental plants
- Plant Pots, Vases, Stand & Decor items
- Agro-consulting
- Agro-Inputs (Seeds, Fertilizers, Agro Equipments, gardening tools & many more.)

Contact us **COMMUTE AGRO PVT. LTD.**

+977-9849324077
commuteagro@gmail.com
Bhaktapur, Biruwa

नेपालमा कर्जा हरितीकरण : प्रभाव र असरको विश्लेषण

✍ अपिल सुवेदी
चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट
नेपाल राष्ट्र बैंक

कुनै पनि देशको विकासका लागि आवश्यक पर्ने स्रोत कर्जाका रूपमा उपलब्ध गराई बैंकिङ क्षेत्रले आर्थिक विकासका लागि महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । पछिल्लो समयमा भने निजी क्षेत्रमा प्रवाह भएको कर्जामा भएको वृद्धिसँगै बढ्दै गएको कर्जा हरितीकरण (Credit Evergreening) अभ्यास सबैको चासोका रूपमा देखा पर्दै आएको तथा यसले गर्दा वित्तीय क्षेत्रको स्थायित्वमै चुनौती खडा गरेको छ । यस आलेखमा नेपालमा कर्जा हरितीकरणको घटनाक्रम, यसका कारकहरू खोज्ने, असरहरू पहिचान गर्ने र यसका समाधानहरू खोज्ने प्रयास गरिएको छ ।

कर्जा हरितीकरणको अर्थ

कर्जा हरितीकरण बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले ऋणीलाई उनीहरूको साबिक कर्जाको बक्यौता चुक्ता गर्नका लागि थप कर्जा प्रवाह गर्ने अभ्यास हो, जसमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले आफ्नो कर्जाको गुणस्तरको वास्तविक चित्र ढाकछोप गर्न नयाँ कर्जा प्रवाह गर्ने र गुणस्तर खस्किसकेको कर्जालाई समेत असल वा सक्रिय कर्जा भनी देखाउने गर्दछन् । बैंक तथा वित्तीय संस्थाले भुक्तानी नियमित नभएका वा भुक्तानी अवधि नाघेका कर्जालाई नेपाल राष्ट्र बैंकले जारी गरेको एकीकृत निर्देशनबमोजिम निष्क्रिय

कर्जामा वर्गीकरण गरी कर्जा नोक्सानी व्यवस्था गर्नुपर्नेमा सो नगरी कर्जालाई अभै खप्ट्याउने (Rollover) तथा कर्जा नवीकरण गर्ने गर्दछन् । ऋणीले उपभोग गरेको साबिकको कर्जाको सदुपयोगिता हेरी, स्वीकृत प्रयोजनमा उपयोग भएको/नभएको जाँच गरी ऋणीको कर्जा आवश्यकताको विश्लेषण गरेर मात्र थप कर्जा प्रवाह वा कर्जा नवीकरण गर्नुपर्नेमा सो नगरी भइरहेको कर्जालाई असल देखाउन र सोको कर्जा बक्यौता चुक्ता गर्न मात्र नयाँ कर्जा दिने परिपाटीले उक्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाको वित्तीय विवरणलाई अस्थायी रूपमा सबल देखाउने तथा निष्क्रिय कर्जालाई कृत्रिम रूपमा घटाउने भए तापनि यसले बैंकिङ क्षेत्र अभै भनी समग्र अर्थतन्त्रमै दीर्घकालीन जोखिमहरू सिर्जना गरेको छ ।

नेपालमा बैंकहरू र वित्तीय संस्थाहरू कहिलेकाहीँ खराब ऋण वा गैरबैंकिङ सम्पत्तिहरू सिर्जना हुनबाट बच्न कर्जा हरितीकरणमा संलग्न हुन्छन् । यस्ता अभ्यासले ऋणीहरूको वित्तीय सङ्कटको वास्तविक चित्रलाई अस्थायी रूपमा लुकाउने र आवश्यक सुधारात्मक कार्यहरूमा ढिलाइ हुन सक्छ । कालान्तरमा ऋणीहरू कर्जा पासोको जोखिममा पर्ने हुन्छन् ।

नेपाल राष्ट्र बैंक जस्ता नियामक निकायहरूले कर्जा हरितीकरणसँग सम्बन्धित अभ्यासहरूलाई रोक्न र सम्बोधन गर्न नियम र सुपरिवेक्षणलाई सुदृढ पार्न काम गरिरहेका हुन्छन् । यी प्रयासहरूको उद्देश्य बैंकिङ क्षेत्रमा पारदर्शिता र जवाफदेहिता प्रवर्धन गर्नु र वित्तीय स्थायित्व कायम राख्नका लागि वास्तविक कर्जा मूल्याङ्कनका आधारमा मात्र ऋण विस्तार हुने सुनिश्चित गर्नु हो ।

नेपालमा कर्जा हरितीकरण हुनुका कारणहरू

१. **नियामकीय दबाव** : कर्जा वर्गीकरण तथा कर्जा

नोक्सानी व्यवस्था सम्बन्धमा नेपाल राष्ट्र बैंकले स्पष्ट निर्देशन जारी गरेको हुन्छ, जसअनुसार बैंक तथा वित्तीय संस्थाले आफ्नो कर्जालाई वर्गीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ। विगतमा केन्द्रीय बैंकले निष्क्रिय कर्जा अनुपात न्यून गर्ने सम्बन्धमा केही कडा व्यवस्था लागू गरेकोमा वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा त्यसलाई केही खुकुलो पारिएको छ। जस्तै : विगतमा नयाँ शाखा खोल्न निष्क्रिय कर्जा अनुपात ५ प्रतिशतभन्दा कम रहनुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा हाल उक्त व्यवस्थालाई हटाइएको छ। निष्क्रिय कर्जा अनुपातमा वृद्धि हुँदा नयाँ शाखा खोल्न, सहायक कम्पनी खोल्न, संस्थागत तथा सरकारी निक्षेपहरू लिन नपाइने लगायतका अन्य व्यावसायिक निषेधहरू लागू हुने तथा निष्क्रिय कर्जा अनुपात वृद्धि हुँदा नियामकीय अनुगमनसमेत कडा हुने भएकाले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू निष्क्रिय कर्जा अनुपात एकदम कम राख्ने प्रयासमा हुन्छन्। यस प्रकार कर्जा हरितीकरण औजार प्रयोग गरी बैंक तथा वित्तीय संस्थाले कमसल कर्जालाई ढाकछोप गर्न नयाँ कर्जा प्रवाह गर्ने गर्दछन्।

२. आर्थिक अनिश्चितता : नेपालको अर्थतन्त्र राजनीतिक अस्थिरता, प्राकृतिक प्रकोप र बाह्य आर्थिक दबावसहित विभिन्न आघातको चपेटामा परेको छ। यस्तो अनिश्चित वातावरणमा भविष्यमा आर्थिक स्थितिमा सुधार हुने आशामा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले ऋणीका साथै आफूलाई समेत अस्थायी राहत प्रदान गर्ने तरिकाका रूपमा कर्जा हरितीकरणलाई रोज्न सक्छन्।

३. प्रभावकारी कर्जा मूल्याङ्कनको अभाव : केही बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा कर्जा मूल्याङ्कन प्रक्रिया तथा ऋणी छनोट प्रक्रिया जति कठोर हुनुपर्ने हो, त्यति कठोर छैनन्। भनिन्छ, बैंकिङ अभ्यासमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू कर्जा दिने क्रममा सुरुमै ऋणीप्रति कठोर नभए कर्जा प्रवाह पछि कर्जा असुलीमा कठोर हुनुपर्ने हुन्छ। खराब कर्जा जोखिम व्यवस्थापन अभ्यासहरूले कमजोर

कर्जा भुक्तानी क्षमता भएका ऋणीहरूलाई कर्जा प्रवाह हुन सक्छ। जब यी ऋणीहरूले कठिनाइहरूको सामना गर्छन्, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले अन्तिम उपायका रूपमा हरितीकरण विकल्प रोज्न सक्छन्।

४. सम्बन्धमा आधारित बैंकिङ : नेपालमा व्यावसायिक वा निर्णयकर्ताहरूको व्यक्तिगत सम्बन्धहरूले ऋण दिने निर्णयहरूमा प्रायः महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छन्। यसरी सम्बन्धका आधारमा प्रवाह हुने कर्जाहरूमा कर्जाको मूल्याङ्कन, सदुपयोगिता निरीक्षण, ऋणीको कारोबारको अनुगमन फितलो हुने गर्दछ, जसले गर्दा ऋणी दुरावस्थामा पुगेपछि मात्रै बैंकहरूको जानकारीमा आउने गर्दछन्। त्यस्तो अवस्थामा बैंकहरूले आफ्नो सम्पत्ति असल देखाउन पनि दीर्घकालीन ग्राहकहरूलाई सहयोग गर्न बाध्य हुन सक्छन्, जसले यी सम्बन्धहरू कायम राख्नका लागि हरितीकरणको अभ्यास हुने गरेको छ।

कर्जा हरितीकरणका असर तथा परिणामहरू

कर्जा हरितीकरणको प्रभावका बारेमा चर्चा गर्दा यसको कारण अल्पकालमा कर्जाको विस्तार उच्च दरमा देखिने, उपभोगमा वृद्धि हुने, उपभोगको वृद्धिले मागमा अत्यधिक वृद्धि हुने, वास्तविक क्षेत्रमा कर्जा आपूर्तिमा कमी हुने, वास्तविक क्षेत्रमा कर्जा महँगो हुने, एक संस्थाबाट अर्को संस्थाका साथै भर्तिकल स्वच अर्थात् आफूभन्दा तल्लो वर्गका संस्थाबाट कर्जा लिने कि माथिल्लो वर्गका संस्थसँग लिने यसो गर्दा केही हदसम्म सम्बन्धित सुपरिवेक्षण विभागका दायराबाट केही हदसम्म छलिने जस्ता समस्याहरू देखा पर्दछन्।

कर्जा हरितीकरणले ऋणदाता र ऋणीलाई छोटो अवधिको राहत प्रदान गर्न सक्छ तर यसका कारण धेरै प्रतिकूल दीर्घकालीन परिणामहरू सिर्जना हुन सक्छन्।

१. सम्पत्तिको गुणस्तरमा गिरावट : खराब कर्जाको वास्तविक सीमालाई लुकाएर कर्जा हरितीकरणले

बैंकिङ क्षेत्रमा सम्पत्तिको गुणस्तरमा उल्लेखनीय गिरावट ल्याउन सक्छ । यस अभ्यासले खराब ऋणको पहिचानमा ढिलाइ गर्छ । बैंक तथा नियामक निकायहरूलाई समयमै सुधारात्मक कार्यहरू गर्नबाट रोक्छ ।

२. **पुँजीको क्षयीकरण** : जब बैंकहरूले खराब ऋणहरू पर्याप्त रूपमा पहिचान गर्न र त्यसका लागि उचित कर्जा नोक्सानी व्यवस्था गर्न असफल हुन्छन्, तिनीहरूका पुँजी बफरहरू समयसँगै क्षय हुन सक्छन् । यसले बैंकहरूको घाटालाई सहन गर्ने क्षमतालाई कमजोर पार्छ र तिनीहरूको वित्तीय अवस्थालाई कमजोर पार्छ ।

३. **नैतिक सड्कट** : कर्जा हरितीकरणले बैंक तथा बैंकिङमा नैतिक सड्कट सिर्जना गर्न सक्छ, जहाँ ऋणीहरूले जोखिमपूर्ण वा अस्थिर व्यापार अभ्यासहरूमा संलग्न हुँदा पनि बैंकहरूबाट निरन्तर समर्थनको अपेक्षा गर्छन् । किनकि सुरुमा बैंकले नै यस्तो सहूलियत प्रदान गरिरहेका हुन्छन् । सुरुमा अति उदार भई कर्जा तथा थप कर्जा लगानी गर्न ऋणीलाई प्रोत्साहित गर्ने, कर्जा समयमा नतिर्दा समेत नयाँ कर्जा दिई कर्जालाई असल बनाउने र पछि कर्जा भुक्तानीमा समस्या देखिँदा ऋणीहरूमाथि असुली तथा अन्य कारवाही गर्नसमेत बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई नैतिक रूपमा कठिन हुन्छ ।

४. **प्रणालीगत जोखिम** : व्यापक कर्जा हरितीकरणले सम्पूर्ण वित्तीय प्रणालीमा प्रणालीगत जोखिम निम्त्याउन सक्छ । यदि बैंकिङ क्षेत्रको कर्जा पोर्टफोलियोको महत्त्वपूर्ण अंश हरितीकरण भएको कर्जा छ भने अचानक आर्थिक मन्दी वा अन्य बाह्य झट्काहरूले डिफल्टको लहर निम्त्याउन सक्छ, जसले बैंकिङ सड्कट निम्त्याउन सक्छ ।

५. **अनुपयुक्त स्रोत वितरण** : कर्जा हरितीकरणका माध्यमबाट उपभोग वा अल्पकालीन व्यवसायहरूलाई समर्थन गरेर बैंकहरूले अर्थव्यवस्थामा स्रोतको अनुपयुक्त वितरणमा योगदान दिन सक्छन् ।

उत्पादनमुखी क्षेत्रमा लगानीका लागि प्रयोग गर्न सकिने पुँजी खराब ऋणमा परिणत हुने गर्दछ, जसले आर्थिक वृद्धि र विकासमा बाधा पुऱ्याउँछ ।

कर्जा हरितीकरण न्यूनीकरणका लागि नियामकीय प्रयासहरू

नेपाल राष्ट्र बैंकले कर्जा हरितीकरणसँग सम्बन्धित जोखिमलाई विशेष जोड दिएको छ र यस समस्यालाई सम्बोधन गर्न धेरै कदमहरू चालेको छ, जुन निम्नानुसार छन् :

१. **कर्जा वर्गीकरण र कर्जा नोक्सानी व्यवस्था** : नेपाल राष्ट्र बैंकले खराब कर्जा वर्गीकरण र कर्जा नोक्सानी व्यवस्थाका लागि मापदण्डहरू अभै कडा बनाएको छ, जसले बैंकहरूलाई कर्जा हरितीकरण गर्न गाह्रो बनाएको छ । बैंकहरूले साविकको कर्जाको बक्यौता भुक्तानी गर्न कर्जा प्रवाह गरेको पाइएमा सो कर्जालाई कर्जा सदुपयोग नभएकोमा खराब कर्जामा वर्गीकरण गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

२. **सुपरिवेक्षण र निरीक्षण** : नेपाल राष्ट्र बैंकले कर्जा हरितीकरण अभ्यासहरू पत्ता लगाउन र रोक्नका लागि यसको निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षणको संयन्त्रलाई बलियो बनाएको छ । नियामकीय निर्देशनहरूको अनुपालना सुनिश्चित गर्न नियमित निरीक्षण र सुपरिवेक्षण गरिन्छ । केन्द्रीय बैंकले यस्तो सुपरिवेक्षण बैंक तथा वित्तीय संस्थामै गएर स्थलगत निरीक्षणका रूपमा वा तथ्याङ्क विवरणका आधारमा गैरस्थलगत सुपरिवेक्षणका रूपमा समेत गर्ने गरेको छ ।

३. **कर्जा जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी निर्देशनहरू** : नेपाल राष्ट्र बैंकले बैंकहरूको कर्जा मूल्याङ्कन तथा विश्लेषण प्रक्रिया सुधार गर्न कर्जा जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी निर्देशनहरू जारी गरेको छ । यी निर्देशनहरूले सबल जोखिम मूल्याङ्कन र कर्जा तथा ऋणीको अनुगमनको महत्त्वलाई जोड दिन्छन् ।

४. **संस्थागत सुशासन** : सम्बन्धमा आधारित

बैंकिङको प्रभाव कम गर्न र निर्णय प्रक्रियामा सुधार ल्याउन नेपाल राष्ट्र बैंकले बैंकिङ क्षेत्रमा संस्थागत सुशासनमा सुधारका लागि निर्देशनहरू लागू गरेको छ। यी सुधारहरूको उद्देश्य पारदर्शिता, जवाफदेहिता र बैंकको सञ्चालक समिति तथा व्यवस्थापनको स्वतन्त्रता अभिवृद्धि गर्नु हो।

५. चालु पुँजी कर्जा मार्गदर्शन : नेपाल राष्ट्र बैंकले २०७९ सालमा चालु पुँजी कर्जा मार्गदर्शन जारी गरी लागू गर्ने प्रयासमा रहेको छ। यस मार्गदर्शनले व्यवसायीहरूले व्यवसायको आवश्यकताभन्दा बढी व्यापार कर्जा खास गरी अधिविकर्ष लगायतका अल्पकालीन कर्जा लिने प्रवृत्तिलाई रोक्ने देखिन्छ। उक्त मार्गदर्शनले व्यवसायको प्रकृति र कर्जा रकमअनुसारको कर्जा सीमा तोक्ने काम गरेको छ र वर्षको कुनै पनि एक समयमा सम्पूर्ण कर्जा तिर्नुपर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था गरेको छ।

समाधान र सुभावहरू

कर्जा हरितीकरणसँग सम्बन्धित जोखिमहरू कम गर्ने र स्वस्थ बैंकिङ क्षेत्रलाई प्रवर्धन गर्ने सम्भावित समाधानका केही उपायहरू निम्नबमोजिमका हुन सक्छन् :

१. नियामकीय ढाँचाको निरन्तर सुदृढीकरण : नेपाल राष्ट्र बैंकले बलियो कर्जा वर्गीकरण, कर्जा नोकसानी व्यवस्था मापदण्ड र प्रभावकारी निरीक्षणमा ध्यान केन्द्रित गर्दै नियामक ढाँचालाई बलियो बनाउन जारी राख्नुपर्छ। यी ढाँचाहरूको नियमित समीक्षा र अद्यावधिक गरी भविष्यमा आउन सक्ने कर्जा हरितीकरणका जोखिमहरूलाई सम्बोधन गर्न आवश्यक छ।

२. वित्तीय पारदर्शिताको प्रवर्धन : अधिक वित्तीय पारदर्शिता र खुलासा गर्ने अभ्यासहरू अपनाउन बैंकहरूलाई प्रोत्साहित गर्नुपर्छ। ऋणको गुणस्तर र कर्जा जोखिमको पारदर्शी रिपोर्टिङले सरोकारवालाहरूविच विश्वास निर्माण गर्न र बजार

अनुशासन सुधार गर्न मद्दत गर्न सक्छ।

३. कर्जा जोखिम व्यवस्थापनमा सुधार तथा लगानी : बैंकहरूले आफ्नो कर्जा जोखिम व्यवस्थापन अभ्यासहरू बढाउन लगानी गर्नुपर्छ। यसमा कर्जा मूल्याङ्कन प्रक्रियाहरू सद्धार गर्ने, नियमित ऋणीको अनुगमन गर्ने र सम्भावित सङ्कटका सङ्केतहरू पत्ता लगाउन प्रारम्भिक चेतावनी प्रणालीहरू कार्यान्वयन गर्नेसम्मका कार्यहरू पर्दछन्।

४. सङ्कटग्रस्त सम्पत्ति बजारको विकास : चालु आ.व. को मौद्रिक नीतिमार्फत बैंक तथा वित्तीय संस्थाको निष्क्रिय सम्पत्ति तथा गैरबैंकिङ सम्पत्ति व्यवस्थापन गर्न सम्पत्ति व्यवस्थापन कम्पनी (Asset Management Company) स्थापना गर्ने प्रयोजनका लागि सम्पत्ति व्यवस्थापन ऐनको मस्यौदा तर्जुमा गरी नेपाल सरकार समक्ष पेस गरिने छ भन्ने व्यवस्था गरिएबाट पनि गैरबैंकिङ सम्पत्तिका लागि बजार व्यवस्थापन गर्न तथा खराब कर्जाको व्यवस्थापन गर्न बैंकहरूका लागि एक कार्यान्वयनयोग्य निकास मार्ग प्रशस्त हुन सक्छ। खराब कर्जा तथा गैरबैंकिङ सम्पत्तिको सहज व्यवस्थापन भइदिने हो भने पनि कर्जा हरितीकरणमै जानका लागि बैंक तथा वित्तीय संस्था निरुत्साहित हुने छन्।

५. तालिम तथा क्षमता विकास : बैंकका कर्मचारी र नियामक अधिकारीहरूका लागि निरन्तर क्षमता विकास र प्रशिक्षण कार्यक्रमहरू आवश्यक छन्। यी कार्यक्रमहरूले कर्जा जोखिम मूल्याङ्कन, वित्तीय विश्लेषण र नियामक अनुपालनमा बैंक तथा वित्तीय संस्था एवम् नियामक निकायको कर्जा हरितीकरण नियन्त्रण गर्न सक्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्न सहयोग गर्छ।

६. वित्तीय साक्षरताको प्रवर्धन : कर्जा लिनेहरूविच वित्तीय साक्षरताको सुधारले ऋण दायित्व र सोको भुक्तानी गर्नुपर्ने जिम्मेवारीहरूका बारेमा उनीहरूको बुझाइमा वृद्धि गर्न सक्छ। आर्थिक रूपमा साक्षर

ऋणीहरूले आफ्नो वित्तीय व्यवस्थापन विवेकपूर्ण रूपमा गर्ने र अत्यधिक कर्जा भार अथवा कर्जा पासोबाट बच्न सक्ने सम्भावना बढी हुन्छ ।

७. **संस्थागत सुशासनमा सुधार** : कर्जा हरितीकरण कम गर्नका लागि बैंकहरूमा संस्थागत सुशासन अभ्यासहरूलाई अझ सुदृढ पार्नु महत्त्वपूर्ण छ । स्वतन्त्र र सक्षम सञ्चालक समिति, पारदर्शी निर्णय गर्ने प्रक्रियाहरू र उत्तरदायी संयन्त्रहरूले सम्बन्धमा आधारित बैंकिङको प्रभाव कम गर्न र असल कर्जा प्रवाह अभ्यासहरूलाई बढावा दिन सक्छ ।

निष्कर्ष

कर्जा हरितीकरण नेपालको बैंकिङ क्षेत्रका लागि महत्त्वपूर्ण चुनौती हो, जसले वित्तीय स्थिरता र आर्थिक वृद्धिमा जोखिम निम्त्याउँछ । यस समस्यालाई सम्बोधन गर्न नियामक उपायहरू कार्यान्वयन गरिएको भए पनि नियामक ढाँचालाई बलियो बनाउन, असल ऋण जोखिम व्यवस्थापन अभ्यासहरू बढाउन र वित्तीय पारदर्शितालाई बढावा दिन निरन्तर प्रयासहरू आवश्यक छन् । कर्जा हरितीकरण हुने मूल कारणहरूलाई सम्बोधन गरेर र विवेकपूर्ण ऋण दिने संस्कृतिलाई बढावा दिएर नेपालले दिगो आर्थिक विकासलाई समर्थन गर्ने थप लचिलो र बलियो बैंकिङ क्षेत्र निर्माण गर्न सक्छ ।

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हादिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

सूर्य प्रसाद पौडेल

अर्जुनराज तिवारी

सचिव

अध्यक्ष

एवं

नेपाल राष्ट्र बैंक कर्मचारी संघ

पोखरा समिति परिवार, पोखरा

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल
संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय
शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

गुगलीराम महतो
राष्ट्रिय समिति सदस्य
बिफु नेपाल
९८४४०३९५६

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल
संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय
शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

सुमन सुवेदी

सन्तोष थापा

सचिव

एवं

अध्यक्ष

कृषि विकास बैंक कर्मचारी संघ, नेपाल

गण्डकी प्रदेश समिति परिवार, पोखरा

नेपालको कृषि क्षेत्र

उमेशराज रिजाल
वरिष्ठ शाखा प्रमुख,
कृषि विकास बैंक लिमिटेड

१. परिचय

नेपाल एक कृषिप्रधान देश हो । कृषिमा मुख्यतया खेतीपाती तथा पशुपालन प्रमुख आजीविकाका स्रोतहरू हुन् । धान, गहुँ, मकै, तरकारी, फलफूल तथा विभिन्न प्रकारका पंक्षी तथा पशुपालन जस्तै - कुखुरा, कालिज, गाई, भैंसी, बाख्रा, बङ्गुर पालन आदि कृषकका जीविकाका स्रोतहरू हुन् । कृषिमा समृद्धि तथा खाद्य सुरक्षा सरकारको प्राथमिकतामा पर्दछन् । नेपालको अर्थतन्त्रमा कृषि क्षेत्रको महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको छ र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान उल्लेख्य रहेको छ ।

कृषि शिक्षा, तालिम, प्रविधिमा नवप्रवर्तन र कृषिको विकासका नीतिहरूले कृषि क्षेत्रको विकासमा महत्त्वपूर्ण योगदान दिन सक्दछन् । त्यसैले नेपाल सरकार, गैरसरकारी संस्थाहरू तथा सम्पूर्ण कृषकहरूका सकारात्मक प्रयास नै यस क्षेत्रको विकासमा केन्द्रित हुनु जरुरी छ ।

१.१ नेपाली अर्थतन्त्र र जनजीवनमा कृषि क्षेत्रको भूमिका

शताब्दियौँदेखि नेपालको अर्थतन्त्रमा प्रमुख योगदान दिने क्षेत्र कृषि नै हो । नेपाली रहनसहन, चाडपर्व, मेलापात, लेनदेन, सांस्कृतिक महोत्सवहरूलाई कृषिले प्रभावित पार्दै आइरहेको छ । सम्पत्तिका

रूपमा जग्गाजमिन तथा गाई, भैंसी, बाख्रा आदिलाई हेरिन्थ्यो भने आयका रूपमा उब्जनीको मात्रालाई हेरिन्थ्यो । खाद्य पदार्थको आयात गर्नुपर्ने अवस्था थिएन । खाद्य सुरक्षाका हिसाबले नेपाल सम्पन्न थियो । स्थानीय उपजहरूको व्यापक प्रयोग हुन्थ्यो । हिजोको तुलनामा कृषिमा निर्भरता श्रमशक्तिका हिसाबले र अर्थतन्त्रका हिसाबले घट्दै गएको छ । आज पनि राम्रोसँग मनसुनी वर्षा भयो भने आर्थिक वृद्धिदरमा व्यापक असर देख्न सकिन्छ । तलका केही बुँदाहरूमा हामी नेपाली अर्थतन्त्र र जनजीवनमा कृषि क्षेत्रको भूमिकाका सन्दर्भमा चर्चा गर्ने छौँ ।

- ◆ कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा प्रमुख योगदान : कृषि क्षेत्रले कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा एक-चौथाइभन्दा बढी योगदान दिइरहेको छ । ग्रामीण क्षेत्रमा सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण आजीविकाको स्रोतका रूपमा स्थापित रहेको छ ।
- ◆ प्रमुख रोजगारदाता : अर्थतन्त्रको सबैभन्दा ठुलो रोजगारदाता क्षेत्र रहेको छ । कृषिमा आबद्ध श्रमिक, किसान तथा कृषिसँग सम्बन्धित प्रशोधन तथा बजारीकरणमा आबद्ध श्रमिकहरूलाई ठुलो मात्रामा रोजगारी उपलब्ध गराइरहेको छ ।
- ◆ खाद्य सुरक्षा : नेपालको कृषि उत्पादनले वैदेशिक आयातलाई प्रतिस्थापन गरेको छ ।
- ◆ विदेशी मुद्रा आर्जन : चिया, कफी, अलैंची तथा अदुवा आदिको निकासीबाट विदेशी मुद्रा आर्जन गरिरहेको छ ।
- ◆ ग्रामीण विकास : कृषिमा लगानी, सिँचाइको विकास, कृषि सडक तथा अध्ययन-अनुसन्धान आदिबाट ग्रामीण विकासमा योगदान पुऱ्याएको छ ।
- ◆ सांस्कृतिक तथा सामाजिक महत्त्व : यसले सामाजिक व्यवहार, चाडपर्व तथा सामाजिक

एकतामा भूमिका खेल्नुका साथै परम्परागत ज्ञान, सिप र जैविक विविधतालाई संरक्षण गर्नमा सहयोग गरेको छ ।

- ◆ प्रकोपहरूबाट सुरक्षा : नेपालमा बेमौसमी वर्षा, बाढी, पहिरो जस्ता प्राकृतिक प्रकोपहरूसँग लड्ने र यसको क्षतिमा कमी ल्याउनमा मद्दत गरेको छ ।

२. कृषकहरूको वर्तमान अवस्था

नेपालका अधिकांश कृषकहरू उत्पादनमुखी नभई उपभोगमुखी भएका छन् । कृषि मजदुरहरूको वर्गीकरण छैन । अधिकांश किसानहरू गाउँमा बस्छन् र कर्जा छुट, अनुदान आदि सुविधाहरूबाट वञ्चित छन् । आफ्ना छोराछोरीहरूलाई कृषि कर्ममा नआउन र पढीलेखी अन्य कार्यमा लाग्न सल्लाह दिन्छन् । कृषि क्षेत्रमा लागेर जीवनमा परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ भन्ने विश्वासको कमी उनीहरूमा छ ।

२.१ कृषकहरूको जानसाङ्ख्यिक अवस्था

- ◆ **कृषकहरूको सङ्ख्या** : विश्व बैंकको प्रतिवेदनअनुसार नेपालको कुल जनसङ्ख्याको करिब ६६ प्रतिशत जनसङ्ख्या कृषि, वन तथा मत्स्यपालन जस्ता कृषिजन्य गतिविधिमा संलग्न छ ।
- ◆ **बसोबास** : कृषिजन्य गतिविधिहरू ग्रामीण क्षेत्रमा सञ्चालन हुने हुँदा अधिकांश कृषकहरू ग्रामीण क्षेत्रमा बसोबास गर्दछन् ।
- ◆ **जग्गाको आकार** : साना साना कित्ताहरूदेखि ठुला व्यापारिक खेतहरू नेपालमा छन् । तर बढ्दो जनसङ्ख्या, सम्पत्तिको भागबण्डा तथा पुस्तान्तरणका कारण क्रमशः खेतीयोग्य जग्गाको आकार घट्दो रूपमा रहेको छ ।
- ◆ **महिला सहभागिता** : कृषि क्षेत्रमा महिलाहरूको उल्लेख्य सहभागिता रहेको छ भने कृषि

कार्यको निर्णयमा समेत उनीहरूको निर्णायक भूमिका रहेको पाइन्छ ।

- ◆ **जातीय सहभागिता** : नेपाल विभिन्न जातजातिहरूको विविधताले भरिएको समाज हो । कृषि क्षेत्रमा समेत विभिन्न जातजाति तथा परम्परागत ज्ञान तथा प्रविधिहरूसमेत प्रयोग भई कृषि क्रियाकलापमा समेत विविधता पाइन्छ ।

- ◆ **चुनौती तथा सम्भावनाहरू** : नेपालमा आधुनिक कृषि प्रविधिमा पहुँच, सिँचाई, बजार सुविधा तथा जलवायु परिवर्तन जस्ता चुनौतिहरू छन् । अर्कातिर प्राविधिक सुधार, पूर्वाधारहरूमा सुधार तथा सहयोगी नीतिहरूबाट कृषिमा उत्पादकत्व वृद्धिको सम्भावना समेत उच्च देखिन्छ ।

२.२ आवश्यक स्रोतमा किसानको पहुँचका चुनौतीहरू

- ◆ **जग्गाको उपलब्धता** : पुस्तान्तरणसँगै जग्गाको आकार घट्दै गइरहेको छ । आफ्नो जग्गा नहुँदा ठुला जमिनहरू कुनै पनि दिन छोड्नु पर्न सक्ने भएकाले दीर्घकालीन रूपमा लगानी हुन सकिरहेको छैन भने अधिकांश कृषियोग्य भूमि सहरीकरणको सिकार भइरहेको छ ।
- ◆ **पानीको उपलब्धता** : जलवायु परिवर्तन, अतिवृष्टि, सुक्खा तथा अन्य क्षेत्रमा पानीको माग र उपयोगले कृषि क्षेत्रमा पानीको उपलब्धता घट्दै गइरहेको छ । पर्याप्त मात्रामा सिँचाईको सुविधा उपलब्ध हुन नसकी अनुमान गर्न नसकिने वर्षाको पानीमा निर्भर रहनुपरेको छ । सिँचाईका लागि व्यक्तिगत लगानी गरी कृषि कर्म गर्न सानो जग्गा हुने किसानका लागि अति महँगो पर्न जान्छ ।
- ◆ **प्रविधिको प्रयोग** : आधुनिक कृषि प्रविधि जस्तै - मसिन, मल, उन्नत बिउबिजन आदि महँगो पर्न जान्छ । आवश्यक ज्ञानको कमीका

कारण नयाँ प्रविधि अपनाउन पनि गाह्रो पर्छ । बिजुली तथा इन्टरनेट जस्ता पूर्वाधारको कमीका कारण किसानहरू डिजिटल प्रविधि तथा ज्ञानबाट वञ्चित हुन पुगेका छन् ।

- ◆ **बजारमा पहुँच :** सडक पूर्वाधारको अभावका कारण कृषकका उत्पादनहरू बजारसम्म पुग्न सकिरहेका छैनन् । बजारको मूल्य र कुन बजारमा उत्पादनको माग रहेको भन्ने जानकारी किसानले प्राप्त गर्न सक्ने अवस्था छैन । बजार मूल्यमा आउने उतारचढावले किसानले नाफा कम पाउने वातावरण सृजना भइरहेको छ ।
- ◆ **सरकारी नीति तथा सहयोग :** सरकारी तवरमा उपलब्ध छुट, अनुदान तथा सहयोगी कार्यक्रमहरू सीमित छन्, दायरा सीमित छ, सबै ठाउँमा पुगेको छैन र ठुला खेतीहरू तथा खास उत्पादनहरूमा सीमित छ । साना किसानहरू सम्म विभिन्न कागजपत्र तथा प्रशासनिक भ्रमेला तथा जटिल अनुगमनका कारण सरकारी सहयोगहरू पुग्न सकिरहेका छैनन् । भूमि सुधार, कम्पेसा तथा सुकुम्बासी जस्ता मुद्दाहरूको समयमै निकास ननिस्कँदा जटिलता बढ्दै गइरहेको छ ।
- ◆ **जलवायु परिवर्तनका असरहरू :** जलवायु परिवर्तनबाट उत्पन्न समस्याहरू जस्तै - सुक्खा, अतिवृष्टि, बाढी, पैदो, आँधी, असिना आदिले बालिनालीलाई नोक्सान पुऱ्याइरहेका छन् । भूक्षय, प्राकृतिक स्रोतहरूको दोहन, जैविक विविधतामा ह्रास आदि कारणहरूले किसानका चुनौतीहरू थपिरहेका छन् ।

३. किसानहरूले भोग्नुपरेका प्रमुख समस्याहरू

बीमा, बैंकिङ, अनुदान, टुक्रे जमिनहरू जस्ता समस्याहरू नेपालमा किसानले भोग्नुपरेका प्रमुख समस्याहरू हुन् । कृषिकर्ममा शैक्षिक जनशक्ति

आकर्षित छैन । श्रमशक्तिको व्यापक पलायनले गाउँबस्तीका खेतहरू बाँझा हुन थालेका छन् । युवाहरू यो पेसाप्रति आकर्षित छैनन् । अन्य समस्याहरूका बारेमा तल सङ्क्षेपमा चर्चा गरिएको छ ।

३.१ जग्गाको अभाव

- पुस्तान्तरण हुँदा जग्गाको आकार घट्दै जानु,
- साना आकारका जग्गाहरूको उचित उपभोग हुन नसक्नु,
- टुक्रा जग्गाहरूमा ठुला खेतीहरू र मौसमअनुसार बाली परिवर्तन गर्न कठिनाई हुनु,
- अंशबण्डाबाट जग्गा घट्ने प्रचलनले भविष्यमा अति साना टुक्रे जग्गाहरू मात्र रहने ।

३.२ सिँचाई तथा पानी व्यवस्थापन

- पानीको सञ्चय गर्ने ड्याम, पोखरी जस्ता संरचनाको कमी र अनुमान गर्न नसकिने वर्षामा निर्भरता,
- सिँचाई सुविधाको भौगोलिकरूपमा असमान वितरण,
- साना खेतीका लागि आफैले व्यवस्थापन गर्दा सिँचाई महँगो पर्न जाने,
- पानी सञ्चयका तरिका तथा प्रविधिमा ज्ञानको कमी ।

३.३ बजार तथा मूल्यमा पहुँच

- दुरीमा रहेका बजारसम्म यातायात सुविधाको कमी,
- बजारको माग तथा मूल्यको जानकारी नहुँदा कृषकले सस्तोमा बेच्नुपर्ने बाध्यता ।

३.३ बिचौलिया तथा मूल्य उतारचढाव

- बिचौलियाहरूले मूल्य नियन्त्रण गरेर

किसानको नाफा घटाइदिन्छन् ।

- किसानसँग उत्पादन भएको बेला दाम घट्छ भने बिउ किन्ने बेला बढ्छ ।

३.४ जलवायु परिवर्तनको असर

- अप्रत्यासित वर्षाले रोप्ने र बाली भित्र्याउने समयसीमा खल्बल्याइदिने,
- सुक्खा तथा बाढीले बालीनाली तथा पूर्वाधार हरूमा क्षति पुऱ्याइदिने ।

३.५ प्रविधि तथा नवप्रवर्तन

- नयाँ प्रविधि तथा मेसिनहरू नेपालमा महँगो पर्छ ।
- नयाँ कृषिका तरिकाहरूको ज्ञान तथा तालिमको अभाव ।

३.६ संस्थागत तथा नीतिगत समस्याहरू

- छुट, व्याज छुट, अनुदान आदिमा खास बाली तथा ठुला किसानहरूको पहुँच हुनु,
- भूमि व्यवस्थापनमा ढिलाइ र थप खण्डीकरणलाई बढावा दिइरहेको,
- लामो समयको लिज प्राप्त गर्ने कानुनी प्रावधानहरूको अभाव,
- समयमा आयात गर्नुपर्ने मल, बिउ, प्रविधिहरू समयमा उपलब्ध नहुनु ।

३.७ खुला सिमाना

- सस्तो भारतीय उत्पादनहरूको बिगबिगी हुँदा नेपाली किसानले सस्तोमा बेच्नुपर्ने बाध्यता,
- भारतीय उत्पादनहरू अनुदान तथा प्रविधिका कारण सस्तो पर्ने हुँदा नेपाली किसानले प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्ने,
- कृषिसँग सम्बन्धित अधिकांश समस्याहरू दुई देशबिच आपसमा साझा हुने,

- खुला सिमानाका कारण तस्करी भई कृषि उत्पादनहरू नेपाल भित्रिने समस्या,
- खुला आवतजावतका कारण किराहरू तथा रोगहरूसमेत सितैमा आयात हुने,
- आयात हुने उत्पादनहरूको गुणस्तर निर्धारण तथा कायम गर्न कठिन ।

३.८ सामाजिक अवधारणा

- कृषि व्यवसाय नै उपेक्षित अवस्थामा रहेको,
- व्यावसायिक रूप लिन नसकिरहेको, उपभोगमुखी रहेको,
- कृषिमा वित्तीय संस्थाहरूको लगानी न्यून रहेको,
- श्रमशक्ति व्यापकस्तरमा विदेश पलायन भएको ।

४. समाधान तथा सुझावहरू

४.१ कृषि पूर्वाधारमा सुधार

- सिँचाई पूर्वाधारलाई अद्यावधिक तथा सिँचाईको सञ्जाल विस्तार गर्नुपर्ने,
- थोपा सिँचाई तथा अन्य पानी जोगाउने प्रविधिहरूको उपयोगमा जोड दिने,
- देशका विभिन्न भागका किसानहरूबिच पानीको समान उपलब्धता गराउने,
- ठुला पानी ट्याङ्कीहरू तथा पोखरीहरूमा वर्षाको पानी सञ्चय गर्ने प्रविधि अपनाउने ।

४.२ बजार सुदृढीकरण

- उपभोक्ता तथा कृषक सोझै सम्पर्कमा आउने बजार व्यवस्था निर्माण गर्ने,
- कृषि बजारका पूर्वाधारहरू जस्तै - कोल्ड स्टोर, गोदाम आदि निर्माणमा सहजीकरण गर्ने,

- किसानले उत्पादनको न्यूनतम मूल्य तथा बजारको मागको जानकारी पाउने व्यवस्था गर्ने,
- किसानलाई उत्पादनको उचित मूल्य प्राप्त गराउन कृषि उत्पादकहरूको सङ्गठन निर्माण गर्ने,
- स्थायी बजारका लागि उद्योगहरूसँग मिलेर व्यावसायिक सम्झौताका लागि सहजीकरण गर्ने,
- विभिन्न एप तथा सफ्टवेयरबाट ग्राहकसँग पहुँच विस्तार गर्ने ।

४.३ जलवायु परिवर्तन

- सुख्खा तथा गर्मी भेल्ले सक्ने बिउबिजनको अनुसन्धान तथा बढावा दिने,
- विषम परिस्थितिमा फल्ने बिउ तथा तरिकाहरूमा छुट तथा अनुदानको व्यवस्था गर्ने,
- किसानहरूका लागि मौसम पूर्वानुमान तथा तयारीलाई मजबुत बनाउने,
- प्राकृतिक विपद्हरूबाट बाली नष्ट हुने क्षेत्रहरूमा बाली बीमालाई अनिवार्य गर्ने,
- पानी कम लाग्ने र खेर नजाने सिँचाई प्रविधिहरूमा तालिम तथा अनुदान उपलब्ध गराउने ।

४.४ प्रविधि तथा नवप्रवर्तन

- ट्रयाक्टर तथा हारभेस्टर जस्ता औजारहरूको उपभोगमा उत्प्रेरणा गर्ने तथा अनुदान दिने,
- विभिन्न कृषिसँग सम्बन्धित ज्ञानमूलक एप तथा सफ्टवेयरहरू निर्माण गर्ने,
- ग्रामीण इन्टरनेट सम्पर्क सञ्जाल विकास गरी डिजिटल साक्षरता कार्यक्रम विकास

गर्ने,

- ड्रोन तथा भू-उपग्रहका तस्विरहरूको सहायताले बालीहरूको अनुगमन तथा निरीक्षण गर्ने,
- बायोटेक्नोलोजी तथा किरा र रोग प्रतिरोधी बालीहरूका बारेमा अनुसन्धानलाई प्रेरित गर्ने ।

४.५ साङ्गठनिक तथा नीतिगत पुनर्संरचना

- किसानहरूलाई उचित मूल्य प्राप्त हुने नीतिहरूको विकास गर्ने,
- लामो समयको जग्गा प्राप्ति तथा लिजिड सम्बन्धी कानूनलाई सरलीकृत गर्ने,
- मोलमोलाइको क्षमता बढाउन कृषि सहकारी तथा साना किसानहरूको सङ्गठन बनाउन मद्दत गर्ने,
- कृषकहरूको कर्जा तथा वित्तीय आवश्यकता पूरा गर्न विभिन्न वित्तीय संस्थाहरूमा पहुँच वृद्धि गर्ने,
- एक ठाउँको राम्रो प्रयोगलाई अन्य स्थानमा विस्तार गर्ने,
- बजारको सम्पूर्ण सूचना कृषकलाई उपलब्ध गराउने सरकारी डिजिटल मञ्च निर्माण गर्ने,
- समयमै मल, बिउ, प्रविधि, छुट, अनुदान आदि किसानलाई उपलब्ध गराउने,
- कृषिजन्य उद्योगहरूको विकासमा टेवा पुर्‍याउनुपर्ने ।

४.६ खुला सिमाना

- आफ्ना उत्पादनहरूलाई जोगाउने हिसाबले भन्सारका दरहरूमा हेरफेर गर्ने,
- नेपाली किसानहरूलाई आफ्ना उत्पादनहरू सस्तो बनाउन सहयोग गर्ने,

- नेपाली उत्पादनहरूलाई पनि भारतमा बजार खोज्ने,
- गुणस्तर तथा क्वारेन्टिन मापदण्डको पालना गर्ने,
- निर्यात तथा आयात गुणस्तर निर्धारण गर्न उच्चस्तरीय प्रयोगशालाहरू निर्माण गर्ने,
- स्वदेशी उत्पादनहरूलाई प्राथमिकता दिने ।

४.७ सामाजिक अवधारणा

- कृषि पेसालाई मर्यादित तथा सम्मानित बनाउनुपर्ने,
- सघन, घुम्टि तथा नगदे बालीलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने,

- कृषि श्रमिकको वर्गीकरण गर्नुपर्ने ।
- प्राविधिक ज्ञान र सिप विकासमा ध्यान दिनुपर्ने,
- न्यूनतम मूल्य निर्धारण गरी किसानहरूको आजीविका सुनिश्चित गर्नुपर्ने ।

समग्रमा, देशको कृषि क्षेत्रमा रहेका समस्याहरूको समाधान गर्न नसकिएमा आयात बढ्ने, खाद्य सुरक्षामा सडकट आउने, देश बाहिरको राजनीतिक, व्यापारिक वा यातायात जस्ता कारणले नियमित आयात हुन नसकेमा भोकमरीको स्थिति आई राष्ट्रको अस्तित्वमा नै सडकट आउन सक्छ । तसर्थ हाम्रो जनसङ्ख्यालाई पुग्ने खाद्यान्न आफ्नो देशभित्र नै उत्पादन गर्न सक्ने क्षमता विस्तार गर्न ढिला भइसकेको छ ।

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

खगेन्द्र बहादुर घर्ती मगर

सचिव

ध्रुव पौडेल

अध्यक्ष

एवं

नेपाल बैंक कर्मचारी संघ

गण्डकी प्रदेश समिति परिवार, पोखरा

विश्व व्यापार सङ्गठन र नेपाल

डॉ ध्रुव पौडेल
वरिष्ठ शाखा प्रमुख
कृषि विकास बैंक लिमिटेड

पृष्ठभूमि

सन् १९३० को आर्थिक मन्दी र दोस्रो विश्वयुद्धपछि ध्वस्त प्रायः भएको विश्व अर्थतन्त्रलाई पुनर्जीवन दिन, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारमा रहेका विभिन्न अवरोध र संरक्षणात्मक प्रवन्धहरूलाई न्यूनीकरण गर्दै उदार र अवरोधरहित व्यापार प्रणालीको स्थापनामार्फत आर्थिक वृद्धिलाई गति दिने र मौद्रिक स्थिरता कायम राख्ने लगायतका उद्देश्य प्राप्तिका लागि अमेरिकाको न्यू ह्याम्पसायरस्थित ब्रिटनउड्स (Bretton woods) भन्ने स्थानमा सन् १९४४ को जुलाई महिनाको पहिलो सातामा एक अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन आयोजना भयो । सो सम्मेलनमा विश्वका ४५ राष्ट्रका उच्च प्रतिनिधिहरूको सहभागिता थियो । सम्मेलनमा उपस्थित प्रतिनिधिहरूले व्यापक छलफलपश्चात् विश्व अर्थतन्त्रको पुनरुत्थान, मौद्रिक स्थिरता र अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार प्रवर्धनका लागि देहायका तीनवटा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू स्थापना गर्ने निर्णय गरे ।

- पुनर्निर्माण तथा विकासका लागि अन्तर्राष्ट्रिय बैंक (International Bank for Reconstruction and Development: IBRD),
- अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष (International

Monetary Fund: IMF),

- अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार सङ्गठन (International Trade Organization: ITO)

यी तीन संस्थाहरूमध्ये विश्व बैंक (IBRD) र अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष (IMF) सन् १९४५ को डिसेम्बरमा स्थापना भए, तर अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार सङ्गठन (ITO) स्थापना गर्ने विषय चाहिँ संयुक्त राज्य अमेरिका लगायतका राष्ट्रहरूको सहमति हुन नसक्दा ओभरेलमा पर्यो ।

यता ब्रिटनउड्स सम्मेलनले निर्णय गरेबमोजिम ITO स्थापना हुन नसकेपछि अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारलाई तीव्रताका साथ उदारीकरण गर्न र प्रचलित संरक्षणात्मक व्यापार प्रणालीमा सुधार ल्याउनका लागि प्रमुख आर्थिक शक्तिका रूपमा रहेका देशहरूबाट पहल सुरु भयो । यस क्रममा सन् १९४५ को डिसेम्बरमा १५ राष्ट्रहरूको समूहले मिलेर एक आपसमा व्यापारिक कारोबार हुने वस्तुहरूको भन्सार दरहरू घटाउने तथा सीमाङ्कन गर्ने उद्देश्यले वार्ता प्रारम्भ गरे । पहिलो चरणको वार्तामा व्यापारका नियमहरू तय गर्ने र भन्डै ४५,००० वस्तुको भन्सार महसुलमा कटौती गर्ने निर्णय भयो । भन्डै १० अर्ब डलर बराबर मूल्यको व्यापारिक कारोबारलाई समेटेको यसले तत्कालीन विश्व व्यापारको पाँच भागको एक भाग ओगटेको थियो । यस क्रममा समूहको सदस्य सङ्ख्यामा वृद्धि भई २३ पुग्यो । वार्तामा संलग्न ती २३ सदस्य राष्ट्रहरूले ITO स्थापना नभएसम्मका लागि बहुपक्षीय व्यापार प्रणालीलाई तदर्थ रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउने उद्देश्यले ३० अक्टोबर १९४७ मा भन्सार र व्यापारसम्बन्धी सामान्य सम्झौता (General Agreement on Tariffs and Trade: GATT) मा

हस्ताक्षर गरे । सो सम्झौता १ जनवरी, १९४८ देखि संविदाकारी राष्ट्रहरू (GATT Contracting Parties) बिचमा कार्यान्वयनमा आयो । यसका भन्सार सहूलियतसम्बन्धी प्रावधानहरू चाहिँ ३० जुन, १९४८ बाट कार्यान्वयनमा आए । GATT सम्झौतामा हस्ताक्षर भएको भन्डै एक महिनापछि ITO स्थापना गर्ने सम्बन्धमा क्युवाको हवानामा सन् १९४७ को नोभेम्बरमा आयोजना भएको व्यापार तथा रोजगारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय सम्मेलनका अवसरमा बडापत्र (Charter) को मस्यौदा तयार गरियो, जुन निकै महत्वाकाङ्क्षी थियो । यसले विश्व व्यापारका नियमहरूलाई मात्र नसमेटेर रोजगारी, अन्तर्राष्ट्रिय लगानी र सेवा व्यापार प्रवर्धन गर्ने तथा नियन्त्रणात्मक व्यापार अभ्यासलाई न्यून गर्ने लगायतका विषयलाई पनि समेटेको थियो । त्यतिबेला ITO लाई संयुक्त राष्ट्रसङ्घको एउटा विशिष्टीकृत एजेन्सीका रूपमा स्थापना गर्ने सोच लिइएको थियो । अन्ततः हवाना सम्मेलनबाट अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार सङ्गठन (ITO) को स्थापनाका लागि बडापत्र पनि जारी गरियो । तर सम्मेलनमा सहभागी ५० राष्ट्रहरूमध्ये केही राष्ट्रको व्यवस्थापिका खासगरी अमेरिकी संसद्बाट सो बडापत्र अनुमोदन हुन नसक्दा सङ्गठन स्थापना गर्ने कार्यले तत्काल मूर्त रूप लिन सकेन । त्यसपछि हवाना सम्मेलनमा भाग लिने ५० राष्ट्रमध्ये २३ राष्ट्रहरूले General Agreement Tariffs and Trade (GATT) सम्झौतालाई अस्थायी रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याए । यसरी १ जनवरी, सन् १९४८ देखि लिएर १ जनवरी, सन् १९९५ मा विश्व व्यापार सङ्गठन (World Trade Organization - WTO) को स्थापना नहुँदासम्मको भन्डै ४७ वर्षको अवधिका लागि GATT ले बहुपक्षीय व्यापार प्रणालीलाई सञ्चालन र नियमन गर्ने संयन्त्रका रूपमा कार्य गरेको थियो । GATT मूलतः वस्तु व्यापारलाई सहज

बनाउन सघाउ पुऱ्याउने उद्देश्यले गरिएको एउटा अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौता थियो, जसको मुख्य उद्देश्य संविदाकारी राष्ट्रहरूबिच वस्तु व्यापारका सन्दर्भमा लागू भएको भन्सार अवरोधहरूलाई क्रमशः न्यून गर्दै अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारलाई संरक्षणवादी प्रणालीबाट उदारीकरणतर्फ डोऱ्याउनु र सहज बनाउनु थियो । ग्याटमा संविदाकारी पक्षहरूलाई उच्च आयातका कारण उत्पन्न हुन सक्ने नकारात्मक प्रभावलाई न्यून गर्न केही गैरभन्सार उपायको अवलम्बन गर्न सकिने व्यवस्था पनि थियो । भन्डै पाँच दशकसम्म कार्यान्वयनमा रहँदा ग्याटका आधारभूत कानूनी प्रणालीहरू उही नै रहे भने यसले चरणबद्ध रूपमा सम्पन्न विभिन्न व्यापार सम्झौतामार्फत बहुपक्षीय व्यापार प्रणालीका नियम तथा सर्तहरूलाई थप खुकुलो र विस्तृत बनाउने तथा समयानुकूल परिष्कार गर्ने कार्य पनि गर्दै आयो । यस क्रममा सन् १९४७ देखि सन् १९९४ सम्म ग्याटका विभिन्न आठ चरणका सम्झौता वार्ता सम्पन्न भए । यिनमा सुरुका पाँच चरणसम्मका वार्ताहरू मुख्यतः वस्तुको भन्सार घटाउने कुरासित सम्बद्ध थिए भने छैटौँ केनेडी चरणपछिका तीन चरणका सम्झौता वार्ताहरूले भन्सारका अतिरिक्त गैरभन्सारजन्य उपायहरूलाई पनि समेट्ने कार्य गरेका थिए । पछिल्ला चरणका वार्ताहरूमा एन्टी-डम्पिङ, विकासशील र अल्पविकसित राष्ट्रहरूका लागि विभिन्न छुट तथा विशेष सहूलियतहरू उपलब्ध गराउनेसम्बन्धी प्रावधानहरू जस्तै - Generalized System of Preference (GSP), Enabling Clause आदिलाई पनि GATT अन्तर्गत समावेश गर्ने पहल भएका थिए । खासगरी सन् १९६० को दशकमा आएर GATT मा 'व्यापार र विकास' शीर्षकमा केही प्रावधान समेटिए भने धेरै विकासशील राष्ट्रहरूले ग्याटको सदस्यता पनि लिए । सन् १९७० मा आएर GATT मा अनेक पक्षीय

सम्झौता (Plurilateral Agreements) (स्वेच्छिक रूपमा मान्ने सदस्यहरूका हकमा मात्र लागू हुने) पनि थपियो । साथै, भन्सार महसुल दरलाई थप घटाउने कार्य पनि पछिल्ला चरणमा आएर तीव्र भयो । आठौँ चरण (१९८६-१९९३) को वार्तासम्म आइपुग्दा ग्याटको सदस्य सङ्ख्या १२३ पुग्यो भने भन्सारका अतिरिक्त गैरभन्सारजन्य प्रावधानहरूलाई समेत समावेश गरी यसले विस्तृत सम्झौताको रूप लिन पुग्यो । सदस्य राष्ट्रहरूविचमा वस्तुको भन्सार महसुल दरलाई क्रमशः घटाई अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार प्रवर्धन गर्न, सदस्य राष्ट्रहरूको आर्थिक विकासलाई तीव्र बनाउन र व्यापार उदारीकरणलाई गति दिन ग्याटले उल्लेखनीय भूमिका निर्वाह गरेको थियो ।

विश्व व्यापार सङ्गठनअन्तर्गत अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारिक गतिविधि सञ्चालनका लागि २९ वटा सम्झौताहरू र ५० भन्दा बढी मन्त्रिस्तरीय घोषणा, निर्णय तथा समझदारी रहेका छन् । यसप्रकार सन् १९४४ मा परिकल्पना गरिएको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार सङ्गठन (ITO) ले ५० वर्षपछि विश्व व्यापार सङ्गठन (WTO) को रूपमा मूर्त रूप लिन सफल भयो ।

विश्व व्यापार सङ्गठनको स्थापना १ जनवरी, १९९५ मा भएको हो । यस सङ्गठनको स्थापनासँगै तत्कालीन GATT स्वतः विस्थापित हुन पुग्यो भने GATT अन्तर्गतका सम्झौताहरू समसामयिक संशोधन र परिमार्जनका साथ यसै सङ्गठनअन्तर्गत लागू हुने गरी व्यवस्था मिलाइएको छ । GATT को उत्तराधिकारी संस्थाका रूपमा रहेको विश्व व्यापार सङ्गठनका आधारभूत सिद्धान्त, नियम तथा निर्णय प्रक्रिया लगायतका अधिकांश विषयहरू तत्कालीन GATT कै प्रावधान अनुरूप रहेका छन् । तर कार्यक्षेत्र, विवाद समाधान प्रणाली आदिको सन्दर्भमा विश्व व्यापार सङ्गठन GATT भन्दा धेरै प्रगतिशील र व्यापक छ । सबैभन्दा महत्वपूर्ण फरक GATT ले वस्तु

व्यापारलाई मात्र समेटेको थियो भने विश्व व्यापार सङ्गठनले वस्तु व्यापारका अतिरिक्त सेवा व्यापार र व्यापारसम्बद्ध बौद्धिक सम्पत्तिको अधिकारलाई समेत आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र समेटेको छ ।

विश्व व्यापार सङ्गठनका उद्देश्यहरू, विश्व व्यापार सङ्गठन स्थापना गर्ने सम्बन्धी माराकेस सम्झौता, १९९४ को प्रस्तावनामा उल्लेख भएअनुसार विश्व व्यापार सङ्गठन स्थापनाका उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन् :

- ◆ विकासोन्मुख र कम विकसित मुलुकहरूको आर्थिक विकासमा सहयोग पुर्याई अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारमा सहभागी बनाउने,
- ◆ भन्सार महसुललगायत व्यापारका अन्य अवरोधहरूलाई क्रमशः घटाउँदै लगी विकासशील मुलुकहरूको विश्व व्यापारमा सहभागिताको निश्चिततालाई बढाउने,
- ◆ व्यापार उदारीकरणलाई अभि व्यापक गर्दै लैजाने,
- ◆ बहुपक्षीय व्यापार प्रणालीको स्थापना तथा दिगो विकासको अवधारणालाई सार्थक बनाउने,
- ◆ बहुपक्षीय व्यापार प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरूलाई संरक्षण एवं विकास गर्ने,
- ◆ व्यापार अभिवृद्धिमार्फत विकसित, विकासोन्मुख तथा अतिकम विकसित देशका जनताको जीवनस्तर उठाउने,
- ◆ सदस्यहरूविच व्यापार विस्तार गरी पूर्ण रोजगारी हासिल गर्ने र उच्च तथा स्थिर गतिले आम्दानीको परिमाणमा वृद्धि गर्ने,
- ◆ विश्वका स्रोत-साधनको विवेकपूर्ण एवं समुचित प्रयोग गरी वातावरणको संरक्षण तथा दिगो विकासमा सहयोग पुर्याउने ।

विश्व व्यापार सङ्गठनका कार्यहरू

माराकेस सम्झौता, १९९४ को धारा ३ मा उल्लेख भएअनुसार विश्व व्यापार सङ्गठनका कार्यहरू देहायबमोजिम छन् :

- विश्व व्यापार सङ्गठनको कानुनी दस्तावेज (Legal Text) अनुसार सम्पन्न भइसकेका बहुपक्षीय, अनेकपक्षीय व्यापार सम्झौताहरू तथा भविष्यमा सम्पन्न हुने व्यापार सम्झौताहरूको कार्यान्वयन, प्रशासन र सञ्चालन गर्ने,
- सदस्य मुलुकहरूबिच द्विपक्षीय तथा बहुपक्षीय व्यापार सम्झौता वार्ताका लागि साझा मञ्चका रूपमा कार्य गर्ने,
- सदस्यहरूबिच उत्पन्न भएका व्यापारसम्बन्धी विवादलाई समाधान गर्ने,
- सदस्य राष्ट्रहरूले अङ्गीकार गरेका व्यापार नीतिहरूलाई आवधिक रूपमा समीक्षा गर्ने,
- विश्व बैंक, अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषलगायतका अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक नीति निर्माणमा संलग्न निकायसँग समन्वय र सहकार्य गरी सदस्य मुलुकहरूको आर्थिक समुन्नतिका लागि कार्य गर्ने ।

विश्व व्यापार सङ्गठनको कार्यक्षेत्र र प्रमुख सम्झौताहरू

विश्व व्यापार सङ्गठनको कार्यक्षेत्रभित्र देहायका तीनवटा प्रमुख विषय समेटिएका छन् :

- वस्तु व्यापार (Trade in Goods)
- सेवा व्यापार (Trade in Services)
- व्यापारसम्बद्ध बौद्धिक सम्पत्तिको अधिकार (Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights)

यी तीनवटै प्रमुख विषयलाई सञ्चालन गर्ने छुट्टाछुट्टै सम्झौताहरू छन् । यिनमा वस्तु व्यापारका साथै

- भन्सार महसुल तथा व्यापारसम्बन्धी साधारण सम्झौता (General Agreement on Tariffs and Trade : GATT) अन्तर्गत - सेवा व्यापार
- सेवा व्यापारसम्बन्धी साधारण सम्झौताअन्तर्गत (General Agreement on Trade in Services : GATS) - व्यापारसम्बद्ध बौद्धिक सम्पत्तिको अधिकारको व्यापार
- व्यापारसँग सम्बद्ध बौद्धिक सम्पत्तिको अधिकारसम्बन्धी सम्झौता (General Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights : TRIPS) अन्तर्गत सञ्चालित हुन्छन् ।

विश्व व्यापार सङ्गठनअन्तर्गत बहुपक्षीय व्यापार प्रणालीको सञ्चालनका लागि विभिन्न शीर्षकमा २९ वटा सम्झौताहरू तथा ५० भन्दा बढी मन्त्रिस्तरीय घोषणा, निर्णय तथा समझदारीहरू रहेका छन् ।

विश्व व्यापार सङ्गठनका सिद्धान्तहरू

- ◆ अति सौविध्य प्राप्त राष्ट्रको सिद्धान्त अर्थात् कुनै राष्ट्रलाई भेदभाव नगर्ने,
- ◆ अन्य देशका उत्पादनहरूलाई समेत आफ्नो देशको उत्पादन सरह व्यवहार गर्ने,
- ◆ स्वतन्त्र व्यापार नीति अवलम्बन गर्ने,
- ◆ पारदर्शिता,
- ◆ स्वस्थ प्रतिस्पर्धा ।

विश्व व्यापार सङ्गठन र नेपाल

नेपालले GATT को सदस्यताका लागि सन् १९८९ मा निवेदन दिएको थियो । पछि WTO ले सदस्यताको नयाँ नियम ल्यायो । त्यसैले सन् १९९७ मा WTO मा पुनः निवेदन दियो । यसअनुरूप प्रश्नहरूको

उत्तर चित्त बुझेपछि सन् २००३ सेप्टेम्बर १०-१४ को क्यानकुन बैठकपछि सन् २००४ अप्रिल २३ मा नेपाल WTO को १४७ औं सदस्य राष्ट्रका रूपमा सदस्यता प्राप्त गर्‍यो ।

विश्व व्यापार सँगठनबाट नेपाल जस्तो विकासोन्मुख देशले के कस्ता सुविधाहरू पाउने हो त ? भन्ने प्रश्नको जवाफ हंडकडमा सम्पन्न मन्त्रीस्तरीय सम्मेलनले दिएको थियो । यस पहिलो मन्त्रीस्तरीय सम्मेलनबाट अति कम विकसित मुलुकका लागि उपलब्ध हुने सुविधाहरू देहायअनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

- भन्साररहित व्यापार,
- व्यापारका लागि सहायता,
- सर्तरहित सहायता,
- सेवा क्षेत्र,
- उत्पत्तिको नियम,
- विशेष संरक्षण विधि,
- TRIPS : Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights.

WTO का सदस्य राष्ट्रहरूविच व्यापार सम्झौताको पछिल्लो चरणका रूपमा दोहा राउन्डलाई लिन सकिन्छ । WTO's Fourth Ministerial Conference सन् २०११ November मा कतारको दोहामा सम्पन्न भएको थियो ।

नेपाललाई WTO बाट उपलब्ध हुने अवसर

- ★ आर्थिक उदारीकरण,
- ★ विश्वव्यापीकरण,
- ★ पुँजीको स्वतन्त्र विचरण,
- ★ प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि,
- ★ गुणस्तरमा वृद्धि,
- ★ औद्योगिक तथा व्यापारिक अवस्थामा सुधार,

- ★ पारवहन स्वतन्त्रताको प्रत्याभूति,
- ★ विस्तृत विश्व बजारको पहुँच,
- ★ पारदर्शिता र सुशासन,
- ★ दिगो र प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण
- ★ सरकारी नीति नियममा सुधार,
- ★ विभिन्न छुट एवं सहायता प्राप्त हुने,
- ★ वैदेशिक लगानी आर्कषण हुने,
- ★ उद्योगधन्दा, रोजगार अभिवृद्धि जस्ता फाइदा प्राप्त हुने ।

चुनौतीहरू

- ◆ विश्व बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्न कठिनाइ हुने,
- ◆ भनेजति आर्थिक सहायता प्राप्त नहुने,
- ◆ वार्गेनिङ क्षमतामा कमी हुने,
- ◆ जैविक विविधता, वन्यजन्तु खेती प्रणाली, उन्नत बिउबिजन, विभिन्न सम्पत्तिको खोज तथा अभिलेख राख्ने,
- ◆ पेटेन्ट राइट जस्ता बौद्धिक सम्पत्तिको हक स्थापित गर्न कठिनाइ हुने,
- ◆ कृषि क्षेत्रमा अनुदान दिन बन्देजले लागतमा वृद्धि हुने ।

WTO बाट नेपालले हासिल गरेका उपलब्धिहरू

हाल नेपाल WTO मा प्रवेश गरेको २० वर्ष पुगिसको छ । यो अवधिमा नेपालले WTO बाट हासिल गरेका उपलब्धि देहायअनुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

- य WTO मा आबद्ध हुने समयमा अन्य राष्ट्रहरूसँग व्यक्त प्रतिबद्धताअनुसार आफ्नो बजार विदेशी वस्तु तथा सेवाका साथै बहुराष्ट्रिय कम्पनी र व्यवसायीका लागि खुला गरिसकेको छ ।
- WTO को मर्मअनुसार अधिकांश भन्सार

दरबन्दी घटाइसकेको छ भने गैरभन्सार अवरोध सरलीकरण गरिएका छन् ।

- विदेशी सामान भित्रिएर स्वदेशी उद्योगधन्दा धराशायी हुने आँकलन गरिएकोमा सो नभएको ।
- भन्सार दरबन्दी घट्टदा राजस्वको स्रोत बन्द हुने पनि निराधार भएको ।
- विकसित देशको अनुदान प्राप्त कृषि उत्पादनले नेपालको कृषि क्षेत्रलाई तहस बनाउन खासै नसकेको ।
- अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा सहज पहुँच भएको ।
- अन्तर्राष्ट्रिय वाणिज्य क्षेत्रमा सहज पहुँच भएको ।
- कुनै सदस्य राष्ट्रको एकपक्षीय अन्यायबाट संरक्षण प्राप्त हुने ।
- आन्तरिक कानुनी तथा नीतिगत सुधार र WTO मा National Treatment Most Favoured Nation लगायतका सुविधाका कारण भविष्यका लागि प्रशस्त सम्भावनाका क्षेत्र खुलेका छन् ।

गुमेका उपलब्धिहरू

- ☛ नेपालले अपेक्षाअनुसार लाभ लिन नसकेको,
- ☛ नेपाली उत्पादनले अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा आफ्नो हिस्सा गुमाएको,
- ☛ भारतसँगको व्यापारभाउ चुलिँदै गएको साथै

व्यापार निर्भरता बढ्दै गएको,

- ☛ विदेशी मुद्रा आर्जनको महत्वपूर्ण हिस्सा ओगटका तयारी पोसाक उनी, गलैँचा पस्मिना लगायतका ठुलो बजार गुमेको ।
- ☛ अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा नेपालको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता कमजोर भएको,
- ☛ अस्थिर राजनीति, आपूर्ति पक्षीय कमजोरी हावी भएको जस्ता कारणले व्यावहारिक रूपमा WTO को सदस्यतापश्चात् नेपालले फाइदा लिन नसकेको ।

निष्कर्ष :

अहिलेसम्म WTO का सबै प्रावधान पूर्ण रूपमा लागू भइनसकेकाले नेपालले फाइदा लिन नसकेको भन्न सकिन्छ । यसका लागि नेपालले ऐन कानूनमा सुधार, औद्योगिक तथा वाणिज्य कानूनमा नीतिगत पुनरावलोकन गर्ने, उद्योग क्षेत्रमा हावी रहेको ट्रेड युनियन परिपाटीलाई सुधार गर्ने, ढुवानीमा विद्यमान सिन्डिकेट प्रणालीलाई निरुत्साही गर्नुपर्ने, लागत वृद्धि हुने कुनै पनि प्रावधानलाई नियन्त्रण गर्नुपर्ने, वस्तुको गुणस्तरीयता कायम गर्नुपर्ने लगायतका व्यवस्थाबाट आफ्नो प्रतिस्पर्धी क्षमता अभिवृद्धि गरेर WTO ले प्रदान गरेका अवसर तथा सुविधाको उच्चतम उपयोग गर्न सके यसबाट फाइदा लिन सक्ने सम्भावनालाई नकार्न सकिँदैन ।

सङ्कट व्यवस्थापन

✍ कृष्णप्रसाद नेपाल
वरिष्ठ शाखा प्रमुख
कृषि विकास बैंक लिमिटेड

परिभाषा

सङ्कट भन्नाले अपेक्षा गरेभन्दा फरक, अनियमित, अव्यवस्थित, सोचेभन्दा फरक भएको अवस्था हो । अर्को शब्दमा भन्दा सङ्कट भनेको अनिश्चित अवस्था र पूर्व जानकारीविना अनपेक्षित परिणाम आउनु हो, जसका निमित्त नियमित रूपमा गरिएका कार्यप्रकृति, व्यवहार शैलीका साथै नीति नियम पनि परिवर्तन गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यस्तो अवस्था नै वास्तवमा सङ्कट हो । व्यवस्थापन भन्नाले सीमित स्रोत साधनको उच्चतम प्रयोगबाट उच्च प्रतिफल प्राप्त गर्नु हो । वास्तवमा आएको सङ्कटलाई पहिचान गरी अनुभव, ज्ञान, सिप, कौशल तथा औचित्यपूर्ण छिटो निर्णय प्रकृयाबाट क्षति न्यून हुने गरी स्थितिलाई सामान्यतर्फ लैजाने प्रक्रिया नै सङ्कट व्यवस्थापन हो । नसोचिएको व्यवस्थापनको व्यवस्थापकीय क्षमताले ग्रहण गर्न नसक्ने आपत्कालीन घटना नै सङ्कटका रूपमा लिइन्छ भने संस्थाले सङ्कटको पूर्वानुमान गरी पूर्व तयारीको व्यवस्था गर्ने र सङ्कट आउँदा संस्थालाई कमभन्दा कम क्षति हुन गरिने व्यवस्थापकीय कला नै सङ्कट व्यवस्थापन हो । समष्टिमा सङ्गठनको प्रभावकारी एवम् सहज सञ्चालन पद्धतिमा देखिने अवरोध र त्यसबाट सृजना हुने अनपेक्षित परिणाम नै सङ्कट हो भने कम क्षति

पुग्ने गरी सङ्कटसँग सामना गर्ने व्यवस्थित प्रक्रिया नै सङ्कट व्यवस्थापन हो ।

सङ्कटका विशेषताहरू

- अव्यवस्थापनको अवस्था आउने हुन्छ,
- योजनाविनाको घटना,
- विनासूचना आउन सक्ने वा सञ्चारमाध्यमको प्रभावकारिता नहुने,
- व्यवस्थापनको कमजोरी,
- साधन स्रोतको उच्चतम प्रयोगको अवस्था,
- नियमित कार्य सञ्चालनबाट समाधान गर्न नसकिने,
- चुनौतीको सृजना हुने,
- भएका नीति नियम शैलीबाट समाधान नहुने,
- आकस्मिक क्रियाकलाप,
- समयको सीमितता,
- सङ्गठनको लक्ष्य उद्देश्यलाई चुनौती,
- नयाँ परिस्थितिको सिर्जना,
- अनिश्चितताको सिर्जना,
- सहकर्मी बिच तनाव छटपटिको अवस्था ।

सङ्कटका कारणहरू

- ◆ प्राकृतिक कारण,
- ◆ मानवीय कारण,
- ◆ असक्षम नेतृत्व,
- ◆ समन्वयको अभाव,
- ◆ प्राविधिक कारण,
- ◆ योजनाको अभाव,
- ◆ व्यवस्थापकीय कमजोरी,

- ◆ सूचनाको अभाव,
- ◆ अनिश्चितता ।

सङ्गठनमा सङ्कटका किसिम

- ✓ सञ्चालन सङ्कट,
- ✓ समन्वय सङ्कट,
- ✓ साधन स्रोतको सङ्कट,
- ✓ क्षमताको सङ्कट ।

सङ्कटको स्रोत

- व्यवस्थापकीय कमजोरी,
- प्रकृति,
- मानवीय गुण,
- राजनीतिक अवस्था ।

सङ्कट व्यवस्थापनका चरणहरू

- ◆ सङ्कटको पहिचान गर्ने,
- ◆ सङ्कटको विश्लेषण गर्ने,
- ◆ सङ्कटको प्राथमिकीकरण गर्ने,
- ◆ वैकल्पिक उपायहरूको विकास गर्ने,
- ◆ उत्तम विकल्पको छनौट गर्ने,
- ◆ विकल्पहरूले सङ्कट समाधान गर्न गरेको प्रयासको अनुगमन,
- ◆ सङ्कटको अवस्थाको निर्धारण (क्रमशः असर कम भएको नभएको मनिटर गर्ने)

सङ्कट व्यवस्थापनका फाइदाहरू

- यसले सङ्कटको मात्राको निर्धारण गर्न मद्दत पुर्याउँछ भने कोबाट समस्या समाधान हुन्छ भनेर निर्धारण पनि हुन्छ ।
- सङ्कट परेको बेला कोसँग के विषयमा सम्पर्क गर्ने भन्ने कुराका लागि सञ्चार सिप विकास गराउँछ । कस्तो निर्णय कुन बेला लिने भन्ने

कुराको निर्धारण गर्न मद्दत पुर्याउँछ ।

- सम्बन्धित सबै पक्षलाई कसरी सुरक्षित राख्ने भन्ने कुराको ज्ञान दिन्छ ।
- आय र ख्यातिको क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्न मद्दत गर्दछ ।
- कस्तो किसिमको नीति निर्धारण गरी राख्नुपर्छ भन्ने कुराको ज्ञान दिन्छ ।
- सङ्कट कस्तो हुन्छ र त्यसको असर कस्तो हुन्छ भन्ने कुराको ज्ञान दिई समाधानको उत्तम विकल्प छनौट गर्ने कला र सिप सिकाउँछ ।
- व्यवस्थापलाई सजग बनाउँछ र निरन्तरताका लागि उपयुक्त नीति निर्धारण गर्न मद्दत गर्दछ ।
- सङ्गठनको दक्षता वृद्धि भई कर्मचारीमा सचेतनाको स्तरवृद्धि हुन्छ ।
- सम्बन्धित सबै पक्षमा समन्वयको भावना विकास हुन्छ ।
- सङ्कट व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार हुन्छ ।

सङ्कट व्यवस्थापनका औजारहरू

- रणनीतिक औजार,
- योजना तथा सूचनाको औजार,
- क्षमता अभिवृद्धिको औजार,
- सङ्कटको कारणका सम्बन्धमा जानकारी लिने औजार,

सङ्कट व्यवस्थापनका लागि चाल्नुपर्ने कदम

- सम्बन्धित सबै पक्षको समन्वयनकारी भूमिका हुनुपर्छ,
- सङ्कट व्यवस्थापनको कार्ययोजना निर्माण गर्नुपर्छ,
- आवश्यक स्रोत र साधनको अभाव हुन नदिनु र साधन स्रोत सबैमा पुग्नुपर्ने,

- कार्य निरन्तरताको योजना निर्माण गरी आवश्यक पर्ने सबै किसिमका सूचना एकीकृत गरी राख्ने,
- सही सूचना सङ्कलन गरी कामको प्राथमिकीकरण र उत्तरदायित्व किटान गर्ने,
- अधिकार प्रत्यायोजन गर्ने,
- सङ्कट समाधानका लागि लचिचो नीति निर्धारण गर्ने र आवश्यक तालिम प्रदान गर्ने,
- सङ्कटको समयमा नेतृत्व लिन सक्ने कुशल नेतृत्व विकास गर्ने,
- लक्ष्यको प्राथमिकीकरण गर्ने,
- परिणामको मुल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार गर्ने र पृष्ठपोषण गर्ने,
- सङ्कट समाधानका लागि नयाँ नयाँ उपायहरूको खोजी गर्ने,

अन्त्यमा,

कुनै पनि संस्थामा आइपर्ने सङ्कटलाई पहिचान गरी सङ्कटको प्राथमिकीकरणका माध्यमबाट उपलब्ध स्रोत साधनको समन्वयात्मक भूमिकाबाट क्षतिको न्युनीकरण गर्नु नै सङ्कट व्यवस्थापन हो । आयदेखि ख्यातिसम्मलाई सकेसम्म कम क्षतिमा सम्बन्धित सबै पक्ष सुरक्षित भई कार्ययोजना निर्माण गरी अगाडि बढ्नु नै यसको मुख्य ध्येय हो र यसमा सकारात्मक सोचका साथ लाग्नु नै सही व्यवस्थापन हो ।

सन्दर्भ सामग्री

विभिन्न पुस्तकहरू :

सार्वजनिक क्षेत्र व्यवस्थापनमा जवाफदेहिता नैतिकता र व्यावसायिकता; प्रशासन र व्यवस्थापनका बिम्बहरू विषयमा लेखिएका पुस्तक तथा लेखरचनाहरू

Youtube,

Google.

प्रो. देवराज प्रसाद दाहाल
भिम किराना पसल

इनरुवा-४, सुनसरी
मो. ९८६९६९६७९२

यहाँ किराना सामानहरू तथा घरको लागि दैनिक आवश्यक सामानहरूको थोक तथा खुद्रा विक्री वितरण गरिन्छ ।

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा **हादिक मंगलमय शुभकामना** व्यक्त गर्दछौं ।

प्रेम लामा

संचालक

लुम्बिनी फाइथ ईलिमेन्टस्
होटल प्रा. लि.

लुम्बिनी सांस्कृतिक नगरपालिका-१०
लुम्बिनी, रुपन्देही

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

नविनराज पौडेल

अध्यक्ष

एवं

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपाल
गण्डकी प्रदेश समिति परिवार, पोखरा

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

खगेन्द्र बहादुर थापा मगर

सचिव

एवं

भेषराज घिमिरे

अध्यक्ष

बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ, नेपाल
गण्डकी प्रदेश समिति परिवार, पोखरा

सार्वजनिक संस्थानहरूमा वित्तीय क्षेत्रको योगदान र चुनौती

काशीनाथ भट्टराई
वरिष्ठ शाखा प्रमुख
कृषि विकास बैंक लि.

सन् १९३० को दशकमा देखिएको आर्थिक महामन्दीका कारण बजार अर्थतन्त्र/खुला अर्थतन्त्रले प्रभावकारी रूपमा काम गर्न नसकेको देखिन्छ। त्यसपश्चात् विश्वमा योजनाबद्ध रूपमा आर्थिक विकासका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने आवश्यकता महसुस गर्न थालियो। फलस्वरूप सरकारको लगानीको आवश्यकता महसुस हुन पुगी सार्वजनिक संस्थानको स्थापना हुन थाल्यो।

नेपाल पनि विश्व वातावरण, परिवेश र मागबाट अछुतो रहन सकेन। फलस्वरूप नेपालमा बिसौ शताब्दीको करिब बिचबाट सार्वजनिक संस्थानहरूको प्रादुर्भाव भएको पाइन्छ। वि.सं. १९९३ सालमा स्थापित विराटनगर जुट मिल नेपालको पहिलो सार्वजनिक संस्थान मानिन्छ, जसमा अधिकांश सेयर स्वामित्व नेपाल सरकारको भए पनि सर्वसाधारणमा समेत सेयर बिक्री गरिएको थियो। त्यस्तै दोस्रो सार्वजनिक संस्थानका रूपमा नेपाल बैंक लि. रहेको छ, जुन नेपालको पहिलो बैंक पनि हो। त्यस्तै राणा शासनको अन्त्य भएपछि नेपालको आर्थिक पुनरुत्थानका लागि वार्षिक बजेट ल्याउने, आवधिक योजनाद्वारा विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन लगायत विभिन्न

पहलहरू गरिए। त्यस्तै कार्यक्रमहरू अन्तर्गत विकास योजनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न थालिए। ती योजना तथा कार्यक्रमहरूको सुरुवातपछि नेपालमा विभिन्न सार्वजनिक संस्थानहरूको स्थापनाले तीव्ररूप लिन थाल्यो। सोही क्रममा वि.सं. २०१६ मा नेपाल औद्योगिक विकास निगम, २०२२ माघ १० मा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक र २०२४ माघ ७ मा कृषि विकास बैंकको स्थापना भएको हो। त्यसै गरी नेपालमा विभिन्न क्षेत्रका सार्वजनिक संस्थानहरू स्थापना र विकास हुने क्रम क्रमिकरूपमा विकास हुँदै जान थाल्यो। विभिन्न क्षेत्रका संस्थानहरू स्थापना र सञ्चालन हुन थाले। यसरी नेपालमा सञ्चालित विभिन्न ६ क्षेत्रका सार्वजनिक संस्थानहरूमध्ये वित्तीय क्षेत्र एक महत्वपूर्ण र राज्यको आर्थिक उन्नतिमा दूरगामी असर पार्न सक्ने सार्वजनिक संस्थानहरूको समूह हो।

वित्तीय क्षेत्रका सार्वजनिक संस्थानहरू

वित्तीय क्षेत्र आर्थिक विकासको रक्तसञ्चार मानिन्छ। त्यसमा पनि यस्तो क्षेत्रका सार्वजनिक संस्थानहरूको भूमिका आर्थिक स्थायित्व, आर्थिक वृद्धि र विकासका लागि अभूत महत्वपूर्ण हुनु स्वाभाविकै हो। हाल नेपालमा वित्तीय क्षेत्रका सार्वजनिक संस्थानहरू बैंक, बीमा, कोष, लगानी कम्पनी, स्टक एक्सचेन्ज आदि विषय समेटिएका ९ वटा रहेका छन्, जसअन्तर्गत सबैभन्दा ठुलो हिस्सा बैंकिङ क्षेत्रको रहेको छ।

नेपालमा वि.सं. २०७९/८० मा सञ्चालनमा रहेका वित्तीय क्षेत्रका सार्वजनिक संस्थानहरू र ती संस्थाहरूमा सरकार तथा निजी क्षेत्रबाट भएको लगानीको अवस्था यस प्रकार रहेको छ।

क्र.सं.	संस्थानको नाम	नेपाल सरकारको स्वामित्व प्रतिशत	निजी क्षेत्रको स्वामित्व प्रतिशत
१	कृषि विकास बैंक लि.	५१	४९

२	नेपाल बैंक लि.	५१	४९
३	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.	९९.९७	०.०३
४	राष्ट्रिय बीमा संस्थान	२७.७८	७२.२२
५	राष्ट्रिय बीमा कम्पनी लि.	४७.५०	५२.५०
६	निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष	९०	१०
७	नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लि.	५८.६६	४१.३४
८	नगरिक लगानी कोष	२३.३४	७६.६६
९	जलविद्युत् लगानी तथा विकास कम्पनी लि.	५४.७७	४५.२३

यसरी नेपालका वित्तीय क्षेत्रका सार्वजनिक संस्थानहरूमा सङ्ख्यात्मक हिसाबले हेर्ने हो भने कुल सार्वजनिक संस्थानहरू ४४ रहेको सन्दर्भमा २० प्रतिशतभन्दा माथि रहेको छ । वित्तीय क्षेत्रका सार्वजनिक संस्थानहरूमा ३ वटा बैंक, २ वटा बीमा, १/१ वटा गैरबैंकिङ वित्तीय संस्था, जलविद्युत् लगानीसँग सम्बन्धित कम्पनी, कोष तथा स्टक एक्सचेन्ज रहेका छन् ।

नेपालका सार्वजनिक संस्थानहरूमा वित्तीय क्षेत्रको योगदान

नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालयबाट प्रकाशित सार्वजनिक संस्थानहरूको आर्थिक वर्ष २०७९/८० को प्रतिवेदनमा आधारित भएर विश्लेषण गर्दा नेपालका सार्वजनिक संस्थानहरू र त्यसमा रहेको वित्तीय क्षेत्रको योगदानको अवस्था यस प्रकार रहेको छ ।

क्र.सं.	योगदानका क्षेत्रहरू	नेपालका सम्पूर्ण सार्वजनिक संस्थानहरू	वित्तीय क्षेत्रका सार्वजनिक संस्थानहरू	प्रतिशतमा (%)
१	कुल सञ्चालन आय	६६१ अर्ब	८७.१७ अर्ब	१३.१८
२	सार्वजनिक संस्थानहरूको सङ्ख्या	४४	९	२०.४५
३	नफामा सञ्चालित संस्थाहरू	२५	९	३६
४	घाटामा सञ्चालित संस्थाहरू	१५	०	०
५	खुद मुनाफा	४८.५२ अर्ब	१९ अर्ब	४१.७४
६	नेटवर्थ	९८२ अर्ब	२०२ अर्ब	२०.५७
७	नेपाल सरकारको कुल लगानी	६६१ अर्ब	५७.४ अर्ब	८.६८
८	कोषको व्यवस्था नगरिएको दायित्व	५३ अर्ब	४ अर्ब	७.५४
९	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा योगदान	१२.२८ प्र.	उल्लेख्य रूपमा	
१०	आयकरमा योगदान	६.९७ प्र.	उल्लेख्य रूपमा	
११	रोजगारीमा योगदान	३२,१८० जना	९४२० जना	२९.२७
१२	उच्च खुद नाफा आर्जन गर्ने ५ संस्थानहरू	५	२	४०

१३	उच्च नोक्सान भएका ५ संस्थानहरू	५	०	०
१४	कुल प्रशासनिक खर्च	४३.९० अर्ब	१५.४३ अर्ब	३५.३७
१५	नेपाल सरकारले प्राप्त गरेको लाभांश	१३.७५ अर्ब	६.५७ अर्ब	४७.७८

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा वित्तीय क्षेत्रको कुल सञ्चालन आय ८७ अर्ब १७ करोड रहेको छ । सार्वजनिक संस्थानहरूमा २० प्रतिशत हिस्सा यस क्षेत्रको रहेको छ । नाफामा सञ्चालित संस्थानहरूमा वित्तीय क्षेत्रका सार्वजनिक संस्थानहरू ३६ प्रतिशत रहेका छन् । खुद मुनाफामा यस क्षेत्रले फन्दै ४२ प्रतिशत हिस्सा लिएको छ । सबै सार्वजनिक संस्थानहरूमा सृजना भएको रोजगारका आधारमा यस क्षेत्रले करिब ३० प्रतिशत रोजगारी दिएको छ । उच्च मुनाफा आर्जन गर्ने ५ वटा सार्वजनिक संस्थानहरूमध्ये २ वटा अर्थात् ४० प्रतिशत हिस्सा वित्तीय क्षेत्रका संस्थानहरूको छ । यस क्षेत्रका संस्थानहरू कुनै पनि घाटामा छैनन् भने नेपाल सरकारलाई सार्वजनिक संस्थाहरूले उपलब्ध गराएको लाभांशको अनुपातमा पनि वित्तीय क्षेत्रको योगदान करिब ४८ प्रतिशत हुनुले सार्वजनिक संस्थाहरूमा यस क्षेत्रले गरेको योगदान प्रस्ट हुन जान्छ । यति हुँदाहुँदै पनि नेपालका सार्वजनिक संस्थानहरू समस्या र चुनौतीको चाडमा रहेका छन् । यस्ता संस्थानहरूका चुनौतीको सममै उचित तवरले पहिचान गरी चुनौती सामना गर्न सक्ने सामर्थ्य हासिल गर्नु आजको आवश्यकता हो । यस्ता चुनौतीहरूमध्ये केही खास चुनौतीहरू यस प्रकार रहेका छन् :

वित्तीय क्षेत्रका सार्वजनिक संस्थान सञ्चालनका चुनौतीहरू

- ◆ सरकारले गरेको सेयर तथा ऋण लगानीको वास्तविक प्रतिफल यकिन गरी सरकारको लगानीको औचित्यता सुनिश्चित गर्नु,
- ◆ संस्थानमा रहेको विशिष्ट सार्वजनिक उद्देश्य र संस्थान सञ्चालनको व्यावसायिकतामा रहेको

व्यावसायिक उद्देश्यबिचमा रहेको विरोधाभासको अन्त्य गरी सन्तुलित र समन्यायिक विकास गर्नु,

- ◆ संस्थान सञ्चालनमा स्वायत्तता, प्रभावकारिता, दक्षता, पारदर्शिता, जवाफदेहिता जस्ता विषयमा ध्यान पुऱ्याई संथागत सुशासनको प्रत्याभूति महसुस गराउनु,
- ◆ केही संस्थाहरूको बाह्य लेखापरीक्षण समयमै नभएकाले समयमै लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी सुशासनको नमुना प्रदर्शन गर्नु,
- ◆ ट्रेड युनियनप्रतिको दृष्टिकोण सकारात्मक बनाई ट्रेड युनियन संस्थानको अभिन्न अङ्गका रूपमा स्वीकार गर्दै ट्रेड युनियनको रचनात्मक, सिर्जनात्मक र आलोचनात्मक क्रियाकलापलाई संस्थानको आगामी कार्यदिशा तय गर्ने महत्त्वपूर्ण अवसरका रूपमा स्वीकार गर्ने,
- ◆ ट्रेड युनियन र व्यवस्थापनबिच रचनात्मक सम्बन्ध कायम गरी कर्मचारी तथा संस्थाको हितमा एक हुने वातावरण निर्माण गर्ने,
- ◆ प्रतिस्पर्धामा सञ्चालित संस्थानमा कार्यरत कर्मचारीहरूको मनोबल उच्च राख्न बोनस ऐन, आयकर ऐन आदिमा भएको असमानताको अन्त्य गर्दै कर्मचारीमा समानताको हकको प्रत्याभूति गर्ने,
- ◆ सार्वजनिक संस्थानको सञ्चालक, प्रमुख कार्यकारी अधिकृत जस्ता महत्त्वपूर्ण तहमा नियुक्ति गर्दा व्यावसायिकता र पारदर्शिता कायम गर्ने,
- ◆ संस्थानको मानव संसाधन भरपर्दो, विश्वसनीय, दक्ष बनाउँदै लोकसेवा आयोगबाट कर्मचारी भर्ना गर्नका लागि संस्थानसम्बन्धी

विशेष दक्षतासहितको संरचनात्मक व्यवस्था गर्न लोकसेवा आयोगसँग समन्वय गर्ने,

- ♦ सार्वजनिक संस्थान सञ्चालनसम्बन्धी एकीकृत कार्यविधि बनाई लागू गर्ने,
- ♦ सार्वजनिक संस्थान सञ्चालन सम्बन्धमा नीतिगत रूपमा स्पष्ट गर्ने र राजनीतिक रूपमा प्रतिबद्ध हुने ।

निष्कर्ष

वित्तीय क्षेत्रका अधिकांश सार्वजनिक संस्थानहरू निजी क्षेत्रसँग प्रतिस्पर्धात्मक बजारमा खरो रूपमा उत्रन सफल भएका छन् । साथै मुनाफा आर्जन गरी सरकार तथा सर्वसाधारण सेयर धनीहरूलाई उच्च र प्रतिस्पर्धी मुनाफा वितरण गर्न सफल भएका छन् । यस्ता संस्थानहरू एकातर्फ सरकारका नीति तथा कार्यक्रमहरू लागू गर्न सरकारको दबाब र प्रभावमा पिल्सिएका हुन्छन् भने अर्कोतर्फ उच्च व्यावसायिकता प्रदर्शन गरी प्रतिस्पर्धामा खरो रूपमा उत्रनु परेको हुन्छ । कतिपय निर्णयहरूमा सरकारको मुख ताक्नुपर्ने र कतिपय निर्णयहरू सरकारद्वारा प्रत्यक्ष प्रभावित भएका हुन्छन्, जसलाई

केही हदसम्म ठिकै मान्न पनि सकिएला । त्यस्तो अवस्थामा मुनाफा आर्जन गरी सेवा, मुनाफा, लाभांश र आयकरको विरोधाभास लक्ष्य हासिल गर्न नेपालका सार्वजनिक वित्तीय संस्थानहरू सफल हुनु आफैमा अति महत्त्वपूर्ण र गौरवको विषय हो । अतः सार्वजनिक संस्थान स्थापना, सञ्चालन र विकासमा राजनीतिक प्रतिबद्धता, व्यावसायिक कुशलता, ट्रेड युनियनको मर्म, धर्म र कर्म जस्ता विषयमा खुला छलफल र बहस गरी वित्तीय क्षेत्रका सार्वजनिक संस्थानहरूको भूमिका राज्यको आर्थिक, सामाजिक, लगानी, उत्पादन, बचत, रोजगारी र आर्थिक स्थायित्वमा अतुलनीय रहेको कुरा सम्बन्धित सबैले मनन गर्नुपर्दछ । त्यसो भएमा यस क्षेत्रको विकासमा पूर्ण सहयोग, सद्भाव र सकारात्मक भावनाको विकास हुन गई संस्थान स्थापनाको लक्ष्य हासिल गर्न सकिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू

नेपालको संविधान, २०७२ ।

सार्वजनिक संस्थानको वार्षिक स्थिति समीक्षा प्रतिवेदन, २०८१ ।

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

Niroj Parajuli

Branch Manager

United Ajod Insurance

Company Limited

Branch Office Dhulikhel

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. चन्द्र प्रसाद जयसवाल

चण्डी निर्माण सेवा

कोटहीमाई- ३ मर्यादपुर, रुपन्देही

लघुवित्त प्रणाली र नेपाली सन्दर्भ

रमेशकुमार पोखरेल

पूर्व प्रबन्धक,

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड

परिचय

सामान्य अर्थमा लघु भनेको सानो र वित्त भनेको रकम सङ्कलन र उपयोग सम्बन्धमा गरिएको प्रबन्ध हो। व्यावसायिक दृष्टिबाट भन्दा परम्परागत व्यावसायिक बैंकिङ सेवाबाट वञ्चित विपन्न तथा उनीहरूबाट सञ्चालित लघु उद्यमलाई वित्तीय स्रोत उपलब्ध गराउने व्यवस्थित संयन्त्र नै लघुवित्त हो। लघुवित्त नाफारहित समाज सेवा हैन, न त यो च्यारिटी नै हो। यो त व्यावसायिक मूल्यमान्यतामा आधारित वित्तीय मध्यस्थता सेवा हो। यो नाफामूलक सामाजिक व्यवसाय हो।

गरिबसँग पैसा हुँदैन, बचत गर्न सक्दैनन्, उद्यमशीलता हुँदैन, पैसाको सदुपयोग गरी आम्दानी गर्ने क्षमता हुँदैन भन्ने परम्परागत मान्यता रहिआएको छ। धितो राख्ने सम्पत्ति पनि नहुने भएकाले परम्परागत रूपबाट सञ्चालित बैंक तथा वित्तीय संस्थाले उनीहरूसँग कर्जा कारोबार गर्न चाहँदैनन्। दुर्गम तथा विकट क्षेत्रमा बसोबास गर्ने भएकाले त्यस्ता संस्थाहरूको प्रशासनिक तथा सञ्चालन लागत पनि उच्च हुन्छ। त्यसैले गरिब तथा विपन्नहरू एकातिर बचत, कर्जा, बीमा, भुक्तानी तथा रकमान्तरसँग सम्बन्धित वित्तीय मध्यस्थता सेवाबाट वञ्चित हुन्छन् भने अर्कोतर्फ शिक्षा, स्वास्थ्य, सरसफाइ, सशक्तीकरण,

उद्यमशीलता विकास जस्ता सचेतनामूलक तथा गैरवित्तीय सेवा आदिमा उनीहरूको पहुँच पनि हुँदैन।

गरिबीको गहिराइ, आयतन र प्रभाव बहुआयामिक हुन्छ। गरिबी न्यून गर्न त्यसमाथि चौतर्फी प्रहार गर्नुपर्दछ। विपन्न तथा गरिबसँग उद्यमशीलता हुन्छ, बचत गर्ने सामर्थ्य हुन्छ, रोजगारी सृजना र आम्दानी गर्न सक्छन् भन्ने मान्यतामा लघुवित्त व्यवस्था आधारित छ। वित्तीय स्रोतको पहिचान, सङ्कलन र उपयोगका लागि उच्चस्तरको सुझबुझ, ज्ञान, सिप, क्षमता, आर्थिक अनुशासन र विवेकको आवश्यकता हुन्छ। ज्ञान, सिप र क्षमताको विकासका साथै वित्तीय स्रोतको उपलब्धताले वित्तीय स्रोतको सदुपयोगिताको सुनिश्चितता हुन्छ। लघुवित्त व्यवस्थाका प्रमुख दुई आयाम नै वित्तीय र सचेतनामूलक सेवा हुन्।

लघुवित्तले न्यून आय भएका गरिबहरूको सर्वाङ्गीण विकास गरी समाजमा बहुआयामिक प्रभाव पार्दछ। विभिन्न तालिमका माध्यमले गरिबहरूमा उद्यमशीलताको विकास गराउँछ। उद्यमशीलताले लघु उद्यम स्थापना गर्न सहयोग गर्दछ। यसबाट स्वरोजगार सृजना हुनुका साथै अरूका लागि पनि रोजगारी सृजना हुन्छ। रोजगारीले आम्दानीमा वृद्धि हुन्छ, आम्दानीमा भएको वृद्धिले एकातिर उपभोगमा वृद्धि हुन्छ भने अर्कोतिर बचत गर्ने क्षमता वृद्धि हुन्छ। गरिबी निवारण हुन्छ र देश समृद्ध बन्छ। त्यसैले गरिबी निवारण र आर्थिक समृद्धिका लागि हाम्रो जस्तो देशमा लघुवित्तभन्दा अर्को कुनै उपकरण नै छैन भन्दा पनि फरक पर्दैन।

लघुवित्त व्यवस्थाभित्र समूहमा बस्ने, आफ्ना समस्याहरू र तिनका समाधानका विभिन्न विकल्पहरूका बारेमा छलफल गर्ने, उपयुक्त निर्णय लिने संस्कृतिको विकास गर्न सहयोग पुग्दछ। समस्याहरूको सामूहिक प्रयत्नबाट समाधान गर्ने संस्कृतिले नेतृत्व क्षमताको विकासमा समेत

टेवा पुग्दछ । महिला लक्षित कार्यक्रम भएकाले महिलाहरूका समस्या समाधान हुनुका साथै महिला सशक्तीकरणमा समेत लघुवित्तको ठुलो भूमिका हुन्छ ।

लघुवित्तका क्षेत्रमा प्रचलित मोडलहरू

न्यून आय भएका व्यक्तिहरूलाई वित्तीय सेवा उपलब्ध गराउने अवधारणा धेरै पुरानो हो । आधुनिक बैकिङको जग नै अनौपचारिक ऋण समूहहरू हुन् । स-साना ऋण समूहहरू आधुनिक औपचारिक लघुवित्तका प्रारम्भिक पाइलाहरू हुन् । नाइजेरियामा सुसु, भारतमा चिट फन्ड, चीनमा हुई, फिलिपिन्समा पालुवागन र नेपालमा ढुकुटी लघुवित्तका अनौपचारिक रूप हुन् ।

वित्तीय क्षेत्रको सन्दर्भमा लघुवित्त सबैभन्दा कान्छो विषय हो । विभिन्न समयमा विभिन्न देशमा विभिन्न मोडलमा लघुवित्त सेवा सञ्चालन हुँदै आएको छ । द बैंक रायत, इन्डोनेसियाले सफलतापूर्वक सञ्चालन गरेको Individual Lending Model सरल र पुरानो मोडल हो । यसमा ऋणलगायत सबै वित्तीय सेवाहरू व्यक्ति र व्यक्तिबाट सञ्चालित व्यवसायलाई उपयुक्त हुने गरी डिजाइन गरिएको हुन्छ । समूह निर्माण गर्नु नपर्ने भएकाले असुलीका लागि सामूहिक दबाव हुँदैन । त्यसैले ऋण प्रवाह गर्दा असुलीको सुनिश्चितताका लागि सुरक्षणको मागका साथै ऋणीको साखको विश्लेषण गरिन्छ । ग्राहकको व्यक्तिगत सूचना, जानकारी, प्रतिष्ठा, आम्दानीको स्रोत, व्यावसायिक सक्षमता, उमेर, उद्देश्य, पृष्ठभूमि आदिको सूक्ष्म ढङ्गले विश्लेषण गरिन्छ । लघुवित्तका क्षेत्रमा बढ्दै गएको प्रतिस्पर्धाले यस मोडलप्रति आकर्षण बढ्दै गएको पाइन्छ ।

बोलिभियामा सन् १९८० मा FINCA (Foundation for International Community Assistance) द्वारा विकास गरिएको लघुवित्तको Village Banking Model समूहको विस्तारित रूप हो । स्वरोजगारका माध्यमबाट आफ्नो जीवनस्तर सुधार गर्न चाहने ३०

देखि १०० जना न्यून आय भएका व्यक्तिहरू मिली यसको स्थापना गरिन्छ । सदस्यहरूको बचत रकम परिचालन गरी ऋण प्रवाह गरिन्छ । बचत रकम नपुग भएको अवस्थामा लघुवित्त संस्थाबाट कर्जा लिई समूह सदस्यहरूलाई प्रवाह गरिन्छ । समूह सदस्यहरूले आफै भिलेज बैंक सञ्चालन गर्दछन्, सञ्चालक आफै चुन्छन्, कर्मचारी आफै राख्छन्, नियम आफै बनाउँछन्, ऋण लगानी र असुली आफै गर्दछन् । साप्ताहिक ऋण असुली, प्रजातान्त्रिक र स्वतन्त्र नियन्त्रण प्रणाली यसका आधारभूत विशेषता हुन् । यो मोडल केयर ग्वाटेमाला, सेभ द चिल्ड्रेन एल साल्भाडोर जस्ता संस्थाको प्रयासमा सफलतापूर्वक सञ्चालन भइरहेको छ ।

Cooperative Model सन् १८०७ मा जर्मन नागरिक एफ.डब्ल्यु राइफेइसनले गरिब तथा न्यून आय भएका जनताको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउने अभिप्रायले सुरु गरेका हुन् । गरिबी र परनिर्भरता पर्याय हुन् । गरिबीसँग जुम्नुभन्दा अधि परनिर्भरतासँग जुम्नुपर्छ भन्ने मान्यतामा आधारित यो मोडल अहिले संसारभर प्रसिद्ध छ । साझा आर्थिक, समाजिक, सांस्कृतिक आवश्यकता पूरा गर्न स्वेच्छिक रूपमा संलग्न व्यक्तिहरूको स्वायत्त संस्था सहकारी हो । संयुक्त स्वामित्व, प्रजातान्त्रिक नियन्त्रण, सदस्य केन्द्रित कारोबार यसका आधारभूत विशेषता हुन् । बचत तथा ऋण सहकारीमा अनिवार्य र स्वेच्छिक गरी दुई प्रकारका बचत हुन्छन् । तीन महिनादेखि तीन वर्षसम्मको ऋण प्रवाह हुन्छ । यसका सदस्यहरू आफै मालिक र आफै ग्राहक हुन्छन्, सदस्यहरूबाटै सञ्चालक छानिन्छन् । नाफा सदस्यहरूविच बाँडफाँट हुन्छ । घरायसी वातावरणमा कर्मचारीतन्त्रीय भ्रमेलाबाट मुक्त हुन्छ । स्थानीय आर्थिक स्रोतको परिचालन गर्ने भएकाले बाह्य आर्थिक प्रभावले असर गर्न सक्दैन । नेपाल जस्तो भौगोलिक तथा सामाजिक संरचना भएको देशमा यस्तो मोडल उपयुक्त हुन्छ ।

गैरसरकारी संस्था तथा बैंकको समन्वयमा दशदेखि बिस जना महिला मिली समूह गठन गर्ने र त्यसै समूहमार्फत वित्तीय कारोबार गर्ने Self Help Group Model भारतमा लोकप्रिय मोडल हो । सदस्यहरूले साप्ताहिक, पाक्षिक वा मासिक रूपमा बचत गर्दछन् । निश्चित औपचारिकता पूरा गरेपछि समूहका नाममा बैंक खाता खोल्छन् र त्यही खातामार्फत सदस्यहरूले कारोबार गर्दछन् ।

सन् २००६ को नोबेल शान्ति पुरस्कार प्राप्त बङ्गलादेशका प्रोफेसर मोहमद युनुसबाट प्रवर्धित Grameen Model बङ्गलादेशमा सर्वाधिक सफल भई पछिल्लो समयमा संसारभर लोकप्रिय भएको मोडल हो । प्रो. युनुस बङ्गलादेशको जोब्रा भन्ने गाउँमा सन् १९७६ मा विद्यार्थीहरूसँग अध्ययन भ्रमणमा गएका थिए । त्यहाँ उनले सुफिया भन्ने महिला बाँसको काम गरिरहेको पाए । सुफियाले बाँस किन्न स्थानीय साहुसँग १० प्रतिशत प्रति हप्तासम्म ब्याज बुझाउने गरी ऋण लिनुपर्थ्यो । उनले कमाएको सबै पैसा ब्याज बुझाउनमै खर्च हुन्थ्यो । प्रो. युनुसको मनमा सुफिया र उनी जस्ता व्यक्तिहरूको मुहारमा मुस्कान ल्याउन नसक्ने शिक्षा बेकामको हुन्छ भन्ने लागेर सहयोग गर्ने विचार आयो । उनले आफ्नो व्यक्तिगत ८५६ टाका ४२ जना बाँसको काम गर्ने महिलाहरूलाई विनाब्याजमा लगानी गरे । यसको परिणाम राम्रो आयो । सबैले ऋण रकम समयमै भुक्तानी गरे । यसैबाट प्रभावित भएर १९८३ मा ग्रामिन बैंक स्थापना गरे । अहिले एसिया, अफ्रिका तथा ल्याटिन अमेरिकाका ५० भन्दा बढी देशमा यो मोडलबाट काम भइरहेको छ ।

ग्रामिन बैंक मोडल समूह जमानीमा आधारित अवधारणा हो । यो विपन्न महिला लक्षित छ, घर दैलोमा सेवा उपलब्ध गराउँछ, समुदायमा हुने नियमित बैठकमार्फत सबै प्रकारका सेवा प्रवाह गर्दछ । एउटा समूहमा पाँच जना सदस्य हुन्छन् । यस्ता ८-१० वटा समूह मिलेर केन्द्र बन्दछ । केन्द्रको

बैठकको समयमा समूह बचत, बीमा, ऋण लगानी र असुलीलगायतका वित्तीय सेवा र अन्य सामाजिक सचेतनाका कार्यहरू सम्पादन हुन्छन् । ग्रामिन बैंकका कर्मचारी आवधिक रूपमा केन्द्रको बैठकमा आई अनुगमन गर्दछन् । नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजतपत्र प्राप्त लघुवित्त संस्थाहरू यस मोडलअन्तर्गत सञ्चालित छन् ।

नेपालमा लघुवित्त सेवा

नेपालमा विपन्न वर्गलाई लक्षित गरी सञ्चालन गरिएको पहिलो औपचारिक वित्तीय कार्यक्रम साना किसान विकास आयोजना हो । यसलाई कृषि विकास बैंकमार्फत सञ्चालन गरिएको थियो । पछि वाणिज्य बैंकहरूले प्राथमिकता क्षेत्र कर्जा कार्यक्रमअन्तर्गत सघन बैंकिङ कार्यक्रमका माध्यमबाट लघुवित्त सेवा प्रवाह गरेका थिए । PCRW (Production Credit for Rural Women), गरिबसँग बैंकिङ आदि कार्यक्रमहरू पनि लघुवित्त व्यवस्थाका नेपाली प्रयोगहरू हुन् ।

सन् १९९२ मा पूर्वाञ्चल ग्रामीण विकास बैंकको स्थापना भएपछि नेपालमा बङ्गलादेशबाट सुरुवात भएको ग्रामिन मोडलअन्तर्गत लघुवित्त व्यवस्था सञ्चालित छ । नेपालमा लघुवित्तलाई गरिबी निवारण र सशक्तीकरणको महत्त्वपूर्ण हतियारका रूपमा आत्मसात् गरी सोहबिमोजिमको प्रबन्ध गरिएको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले आफ्नो नियामकीय प्रबन्धभित्र राखी नियमन, सुपरिवेक्षण र नियन्त्रण गर्दै आइरहेको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले प्रकाशित गरेको तथ्याङ्कअनुसार २०८० पौष मसान्तसम्म नेपालमा सञ्चालित लघुवित्त संस्थाहरू र तिनका क्रियाकलापहरू तल उल्लेख गरिएको छ ।

लघुवित्त संस्थाको कुल सङ्ख्या	५७
राष्ट्रिय स्तरका संस्थाको कुल सङ्ख्या	४२
थोक कर्जा प्रवाहक संस्थाको सङ्ख्या	३
लघुवित्त संस्थाका शाखा सङ्ख्या	५,०७६

जिल्ला	७७
केन्द्र सङ्ख्या (हजारमा)	४५३
समूह सङ्ख्या (हजारमा)	१,४१४
सदस्य सङ्ख्या (हजारमा)	६,००३
ऋणी सङ्ख्या (हजारमा)	२,७३६
कर्मचारी सङ्ख्या	२१,९६३
बचत (रु. करोडमा)	१६,७६४
सापटी (रु. करोडमा)	१७,५८३
कर्जा (रु. करोडमा)	३८,५५३

नेपालको लघुवित्त क्षेत्रका समस्याहरू र समाधानका उपायहरू

नेपालमा सञ्चालित लघुवित्त संस्थाहरूका लागि वित्तीय स्रोत प्रमुख समस्याका रूपमा रहेको छ। प्रमुख वित्तीय स्रोतमा पुँजी, निक्षेप र ऋण तथा अनुदान पर्दछ। ऋण लगानीका लागि पुँजीलाई भरपर्दो स्रोतका रूपमा लिइँदैन। संस्थाको स्थापना, सम्पत्ति खरिद तथा अन्य प्रबन्धकीय कामका लागि पुँजीको उपयोग हुन्छ। ऋण तथा अनुदान बाह्य वित्तीय स्रोत हो। लघुवित्तले प्राप्त गर्ने ऋण महँगो हुन्छ भने अनुदान दिगो हुँदैन। अनुदानमा हुने निर्भरताले व्यावसायिकता खस्कन्छ। वित्तीय मध्यस्थताको काम गर्ने संस्थाका लागि ऋण प्रवाहको दिगो र भरपर्दो स्रोत निक्षेप नै हो। सदस्यमा आधारित वित्त व्यवस्थाअन्तर्गत गैरसदस्य वा खुला बजारबाट निर्बाध रूपमा निक्षेप सङ्कलन गर्न नसक्ने भएकाले यो स्रोत पनि पर्याप्त हुँदैन।

नेपालका अधिकांश लघुवित्त संस्थाहरू ऋणमा निर्भर रहने गरेका छन्। नेपाल राष्ट्र बैंकले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई उनीहरूको कर्जाको निश्चित प्रतिशत रकम विपन्न वर्गमा प्रवाह गर्नुपर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था गरेकाले यसै व्यवस्थाभित्र रहेर बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले लघुवित्त संस्थाहरूलाई कर्जा प्रवाह गर्दछन्। यस्तो कर्जाको व्याजदर

बजारले निर्धारण गर्ने भएकाले सस्तो भने हुँदैन। बजार दरमा कर्जा लिई सञ्चालन लागत लगायत सबै लागतहरू जोडी लगानी गर्दा लघुवित्तले लिने व्याज महँगो हुने गरेको छ। यसैलाई आधार मानी लघुवित्त कम्पनीहरूलाई साहु महाजनको परिष्कृत रूप भन्ने आरोप लाग्ने गरेको छ।

लघुवित्त सेवाको पहुँच पनि यस क्षेत्रको प्रमुख मुद्दा हो। सुगम तथा समुन्नत बजारमा लघुवित्त संस्थाहरू धेरै छन्, प्रतिस्पर्धा पनि उच्च छ। लक्ष्य प्राप्त गर्ने नाममा जथाभावी ऋण प्रवाह गरिएको छ। वित्तीय शिक्षा प्रदान नगरी ऋण प्रवाहमा मात्र जोड दिएकाले एउटै व्यक्तिले धेरै संस्थाहरूबाट ऋण लिने गरेका छन्। एउटा संस्थाबाट लिएको ऋण तिर्न अर्को संस्थाबाट ऋण लिने प्रवृत्ति छ। यसबाट एकातिर वित्तीय अनुशासनहीनता बढेको छ भने अर्कोतिर ऋणग्रस्तताको समस्या चुलिएको छ। ऋणै ऋणको बोझले आत्महत्या गर्ने सम्मको अवस्था आउन थालेको छ। दोहोरो ऋणको अवस्था आउन नदिन कर्जा सूचना केन्द्रको व्यवस्था गर्ने विषय २०७५/७६ को मौद्रिक नीतिमै उल्लेख भएको थियो। यसका लागि उपयुक्त खालको संरचनागत र प्रक्रियागत व्यवस्था हुन बाँकी नै छ। अहिले भइरहेको कर्जा सूचना केन्द्रले लघुवित्त संस्थाहरूको समेत सूचना आदानप्रदान गर्ने काम चुनौतीपूर्ण देखिन्छ।

अति विपन्न समुदाय बसोबास गर्ने उच्च पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रका विकट ठाउँमा सेवाको लागतका कारण लघुवित्त संस्थाहरूसमेत जान रुचाउँदैनन्। त्यस भेगमा बसोबास गर्ने विपन्न समुदाय वित्तीय सेवा प्राप्त गर्नबाट वञ्चित छन्। अति विपन्न, सीमान्तकृत जातजातिहरू अझ पनि पहुँच बाहिर छन्। पहाड तथा हिमालका अति विकट क्षेत्रलाई कार्यक्षेत्र बनाएका लघुवित्त संस्थालाई सरकार अथवा दाताले निश्चित समयसम्म सञ्चालन लागतमा अनुदान दिई उत्प्रेरित गर्नुपर्ने देखिन्छ।

नेपालका स्कूल, कलेज तथा विश्वविद्यालयबाट उत्पादित उल्लेख्य जनशक्ति नेपाली समाजको विशेषता र समस्यासँग परिचित छैन । अङ्ग्रेजी माध्यमबाट अध्ययन गरेको सहर केन्द्रित जनशक्ति नेपालको ग्रामीण परिवेशको विषयमा जानकारी छैन, फिल्डमा गएर विपन्न वर्गसँग काम गर्न रुचाउँदैन । यस क्षेत्रमा काम गर्ने जनशक्तिको पारिश्रमिक र वृत्ति विकास पनि सन्तोषजनक छैन । त्यसैले दक्ष र योग्य जनशक्तिलाई यस क्षेत्रले आकर्षित गर्न सकेको छैन । शैक्षिक क्षेत्रमा लघुवित्तसम्बन्धी विषयले प्राथमिकता पाउन सकेको छैन न त यसलाई प्रमुख विषयकै रूपमा आत्मसात् गरिएको छ । यस विषयमा पर्याप्त अध्ययन, अनुसन्धान भएको छैन । त्यसैले लघुवित्तका क्षेत्रमा प्रभावकारी व्यवस्थापकीय कुशलता भएका, लेखासम्बन्धी स्वीकार्य अभ्याससँग अभ्यस्त र अभिलेख व्यवस्थापनमा देखल भएका जनशक्तिको अभाव खड्किने गरेको छ । यस क्षेत्रमा कार्यरत कतिपय कर्मचारीहरूको काम गर्ने तौरतरिका सदस्यमैत्री छैन । ऋण असुलीका नाममा गरिने व्यवहार रुखो भएको गुनासो आउने गरेको छ । लगानीकर्ता, व्यवस्थापन, कर्मचारी तथा सदस्य सबैलाई लघुवित्तमैत्री वित्तीय शिक्षाको आवश्यकता देखिएको छ ।

प्रविधिले प्रक्रियागत जटिलताहरूलाई न्यून गरी सेवा प्रवाहमा गुणस्तरलाई सुनिश्चित गर्दछ । लागत प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्दछ । उपयुक्त प्रविधिको प्रयोगले समय र पैसाको बचत मात्र गर्दैन, व्यवस्थापकीय निर्णयहरूलाई समेत गुणस्तरीय बनाउँछ । सेवा विस्तार गर्न, सञ्चालन खर्च न्यून गर्न अनि सरल र सुलभ दरमा आवश्यकताअनुसारका वित्तीय सेवा प्रवाह गर्न प्रविधिको प्रयोग आवश्यक छ । नेपाली लघुवित्तका क्षेत्रमा प्रविधिको प्रयोग व्यापक रूपमा भएको छैन । लघुवित्त संस्थाका अधिकांश सञ्चालक, कर्मचारी, सदस्य तथा ग्राहकहरू प्रविधिमैत्री छैनन् । लघुवित्त संस्थाको व्यवस्थापन सूचना प्रणाली भरपर्दो,

विश्वसनीय र गुणस्तरीय छैन । सूचना सङ्कलन, प्रशोधन र सम्प्रेषण गर्ने प्रणाली सुदृढ नभएकाले आवश्यक परेका बेलामा आवश्यक सूचना प्राप्त गर्न कठिन छ । प्राप्त सूचनामा पनि गम्भीर त्रुटिहरू हुने गरेका छन् । सेवा प्रवाहमा पनि स्मार्ट कार्ड, इन्टरनेट, मोबाइल आदिको प्रयोगलाई व्यापक बनाइएको छैन । प्रविधिको व्यापक प्रयोगले लागतमा कमी आई ब्याजदरमा सकारात्मक प्रभाव पर्ने छ । त्यसैले यस क्षेत्रमा प्रविधिको व्यापक प्रयोग आवश्यक छ ।

लघुवित्तबाट लिएका ऋणीहरूको सरकारद्वारा ऋण मिनाहा गर्ने प्रवृत्तिले भविष्यमा पनि ऋण मिनाहा हुने आशा जागृत हुन्छ । यसले समयमा ऋण नतिर्ने, अटेर गर्ने संस्कृति मौलाउँदछ, वित्तीय अनुशासन कमजोर हुन्छ र प्रणालीमै नकारात्मक असर पर्दछ । ऋणीहरूलाई प्रदान गरिने ब्याज अनुदानले बजारको स्वाभाविक प्रक्रियामा अवरोध पैदा गर्दछ, ब्याजदरमा अराजकता सृजना हुन्छ । तत्काल राहत दिएको जस्तो देखिए तापनि दीर्घकालीन असरका रूपमा प्रणाली कमजोर हुन्छ । प्रणाली कमजोर भयो भने कसैको पनि हित हुँदैन । ब्याजदर अनुदान राहत प्रदान गर्ने उपयुक्त औजार नभएकाले लघुवित्तका क्षेत्रमा यसलाई अवलम्बन गर्नु हुँदैन । समष्टिगत रूपमा मिनाहा, छुट तथा अनुदान प्रदान नगरे पनि समस्यामा परेका व्यक्ति विशेषका हकमा लघुवित्त आफैले एक कोष खडा गरी सोही कोषमार्फत राहत प्रदान गर्न उपयुक्त हुन्छ ।

हाल विभिन्न कोणबाट प्रणालीप्रति निरन्तर प्रहार भइरहेको छ । लघुवित्त संस्थाबाट लिएको ऋण नतिर्ने आह्वान भइरहेका छन् । समस्यामा परेका केही सदस्यहरूलाई अगाडि राखी नकारात्मक प्रचारहरू भइरहेका छन् । लघुवित्तबाट प्रदान भएका सबै ऋण मिनाहा गर्नुपर्ने आवाजहरू उठिरहेका छन् । लघुवित्त संस्थाहरूले लिने ब्याज धेरै महँगो छ, किस्ता असुलीमा धेरै कडाइ गर्छ, समयमा किस्ता भुक्तानी गर्न नसक्ने व्यक्तिहरूप्रति अभद्र व्यवहार

गर्छ, गरिवहरूलाई ऋणको पासोले आत्महत्या गर्ने सम्मको परिस्थिति सृजना गरेको छ आदि लघुवित्त संस्थाहरूलाई लगाइएका आरोपहरू हुन् । यी आरोपहरूको सम्बोधन गर्न नसकेमा लघुवित्त व्यवस्थाप्रति लक्षित वर्गको विश्वास कमजोर हुन्छ र प्रणाली नै तहसनहस हुन्छ । गरिवीको आयतन र गहिराइ बढ्दै जान्छ ।

नेपालमा एकातिर औपचारिक वित्तीय संस्थाहरूप्रति विभिन्न कोणहरूबाट आक्रमण भइरहेको छ भने अर्कोतिर मिटरब्याज जस्तो अनौपचारिक कार्य विरोधी आन्दोलन पनि सँगसँगै भइरहेको छ । यी दुवै क्षेत्रको एकै पटक विरोध गर्ने कार्य स्वाभाविक देखिँदैन । यसको अन्त्यमा गैरआर्थिक कारण रहेको प्रतीत हुन्छ ।

सदस्यहरूले आफूले प्राप्त गरेको ऋण उनीहरू जस्तै व्यक्तिले जम्मा गरेको बचत तथा ऋणबाट सृजना भएको हो । त्यस्तो रकम भुक्तानी गर्नु संस्थाको दायित्व हो । लघुवित्तका ऋणीहरूले ऋण नतिर्दा वित्तीय प्रणाली कमजोर हुन्छ । वित्तीय प्रणाली अर्थतन्त्रको लुब्रिकेन्ट हो । लुब्रिकेन्टले काम नगरेपछि अर्थतन्त्रको इन्जिन नै बिग्रन्छ । यसले साना-ठुला व्यवसायी, सरकार, राजनीतिकर्मी, कर्मचारी, जनता कसैलाई पनि छोड्दैन । सबैलाई रसातलमा पुऱ्याउँछ । त्यसैले लघुवित्त प्रणालीलाई निर्बाध रूपमा चल्न दिनुपर्दछ । यसप्रति लघुवित्त संस्थाहरू, नियामकका रूपमा रहेको नेपाल राष्ट्र बैंक, नेपाल सरकारलगायत सरोकारवालाहरू सबै चनाखो हुन आवश्यक छ ।

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

Er. Bir Bahadur Shahi

BC Engineering Consultancy Pvt. Ltd.

Anbu Khaireni 6, Tanahu and Kathmandu, Bagmati

Contact No. 9846166225

नेपालमा डिजिटल करेन्सीको सम्भावना, अवसर, जोखिम र चुनौतीहरू

✍ **निरञ्जन पौडेल**
वरिष्ठ शाखा प्रमुख
कृषि विकास बैंक लिमिटेड

विषय प्रवेश

विनिमयको माध्यम, मुद्राको अन्तर्निहित मूल्य, सञ्चय, मापन गर्ने एकाइ जस्ता भौतिक मुद्राका आधारभूत विशेषताहरूलाई प्रतिबिम्बित गर्ने गरी केन्द्रीय बैंकले विद्युतीय रूपमा जारी गर्ने बैंक नोटलाई अभौतिक विद्युतीय मुद्रा (Digital Currency) भनिन्छ। भौतिक मुद्राको कारोबारका लागि तिनको भौतिक उपस्थिति अनिवार्य नै मानिन्छ भने विद्युतीय मुद्राको सञ्चय र कारोबारका लागि भने इन्टरनेट जडित विद्युतीय उपकरणहरूको आवश्यकता पर्छ। केन्द्रीय बैंकले खुद्रा तथा थोक रूपमा त्यस्तो विद्युतीय मुद्रा जारी गर्न सक्दछ। खासगरी कुनै पनि व्यक्तिले व्यक्तिगत प्रयोजनका लागि आफ्नो विद्युतिय खल्ती (Digital Wallet) मार्फत प्रयोग गर्ने गरी खुद्रा विद्युतीय मुद्राको प्रयोग गर्न सक्छ भने बैंकहरूले ठुलो मात्रामा कामहरूको कारोबारका लागि थोक विद्युतीय मुद्रा प्रयोग गर्न सक्छन्। बैंकहरूमार्फत वालेटबाट सोभै स्थानान्तरण गर्ने गरी एकमुखे (one tier) विद्युतीय मुद्रा पनि सञ्चालन गर्न सक्छन् भने वाणिज्य बैंकहरूमार्फत प्रयोगकर्ताले वालेटमा स्थानान्तरण हुने गरी दुई मुखे (two tier) मुद्रा पनि सञ्चालनमा ल्याउन सकिन्छ।

सम्भावना, अध्ययन र कार्यान्वयनको अवस्था

नेपालमा आफ्नै विद्युतीय मुद्रा (Digital Currency) निर्माणसम्बन्धी प्रारम्भिक अध्ययन गर्न नेपाल राष्ट्र बैंकको मुद्रा व्यवस्थापन विभागका निर्देशकको संयोजकत्वमा अध्ययन समिति गठन गरिएको थियो। विश्वभरका अन्य देशहरूको आ-आफ्नै Central Bank Digital Currency (CBDC) बनाउने विषयमा काम गरिएकाले नेपालले पनि आफ्नै Digital Currency बनाउने विषयमा अध्ययन गरिरहेको छ। उक्त अध्ययनले दिएको प्रारम्भिक प्रतिवेदनअनुसार नेपालकै Digital Currency बनाउँदा करेन्सीको स्वरूप निर्धारण, ढाँचा, प्रविधिको स्तर, क्षमता, प्रयोग अभ्यास र सम्भावित चुनौतीहरूलाई समेत अध्ययन गर्न नेपाल राष्ट्र बैंकको भुक्तानी प्रणाली विभागमा CBDC महाशाखा गठन भएको छ। उक्त रणनीतिक योजनामा करेन्सीको एषयित एचयवभअत सुरु गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। सन् २०२६ को सुरुवातबाट Pilot Project Testing गर्ने योजनाबमोजिम अध्ययन र अनुसन्धान तीव्र रूपमा अगाडि बढेको छ। छिमेकी देश भारतले पनि सन् २०१७ मा Digital Currency प्रस्ताव गरेर २०२२ को डिसेम्बर १ बाट केन्द्रीय बैंककै Digital Currency सुरुवात गरिसकेको छ। जबकि G-20 देशहरूले अहिले CBDC को अध्ययन पूरा गरिसकेका र कार्यान्वयनको चरणमा रहेका छन्। नेपालमा अध्ययनको क्रममा अचयकक अयगलतचथ transaction, digital features, loopholes, design, security concern जस्ता विषयहरूमा अध्ययन भइरहेको छ। अध्ययन प्रतिवेदनअनुसार सिबिडिसी ल्याउनका लागि नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन २०५८ मा नीतिगत व्यवस्थाहरू संशोधन र थप गर्नुपर्ने, डिजिटल मुद्रासँग सम्बन्धित डिजिटल सेक्युरिटीका लागि आवश्यक कानूनको निर्माण सिबिडिसीसँग सम्बन्धित निकायहरूको

अनुगमन र नियमनका लागि कार्ययोजना, नक्कली डिजिटल करेन्सीको सम्भावना, data privacy, data security लगायतका जोखिमहरूको सूक्ष्म अध्ययन र निराकरणका उपायहरूसमेतको कार्ययोजना बनाउन आवश्यक रहेको प्रतिवेदनले औल्याएको छ । सन् २०२६ सम्म नेपालमा कस्तो किसिमको सिबिडिसी आउने र कुन स्वरूपको हुने भन्ने विषयमा सन् २०२५ को अन्त्यसम्म स्पष्ट भई २०२६ बाट pilot project का रूपमा सुरु भई कार्यान्वयन हुने लक्ष्य रहेको छ । प्रतिनिधि सभा र राष्ट्रिय सभाबाट डिजिटल करेन्सी जारी गर्न पाउने ऐन पारित भएपछि मात्र यसको थप कार्यान्वयन हुने छ । सेन्ट्रल बैंक डिजिटल करेन्सी (सिबिडिसी) ले हाल प्रचलनमा रहेको मुद्रा विस्थापन गर्ने/नगर्ने भन्ने विषयमा समेत स्पष्ट हुनुपर्ने, डिजिटल मुद्रालाई सर्वसाधारणले सहजै विश्वास गर्ने/नगर्ने, यसको कार्यान्वयनमा हुने कठिनाइलगायतका विषयमा थप अध्ययन गरी स्पष्ट हुन जरुरी देखिन्छ । मुलुकको करोडौं रुपैयाँ लगानी गरी ल्याइने डिजिटल करेन्सी प्रयोगमा नआएमा खर्च मात्र हुने हुँदा उक्त मुद्रा प्रयोगमा ल्याउन मेहनत गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

डिजिटल मुद्राको प्राविधिक पक्ष

सिबिडिसी लागू भइसकेपछि उक्त मुद्रा सोभै सर्वसाधारणसँग कारोबार गर्न सकिँदैन । त्यसैले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले प्रयोगमा ल्याई बैंकमार्फत चभतवर्ष मा कारोबार गर्न सकिन्छ, वा केन्द्रीय बैंक र वाणिज्य बैंकहरू नै मिलेर hybrid तरिकाले कारोबार गर्ने भन्ने विषय रहन्छ । त्यसैले यस विद्युतीय मुद्रालाई कुन मोडेलमा कसरी प्रयोग गर्ने भन्ने विषयहरूसमेत यकिन गर्नुपर्दछ । नेपाल राष्ट्र बैंकले खातामा आधारित token based-TB / know your customer-KYC गरी २ मोडेलबाट प्रयोगमा ल्याउने तयारी गर्न सक्दछ । पहिलो, खातामा आधारित मोडेलमा खातामा तोकिएको निश्चित रकम जस्तै - रु. १० हजारभन्दा कम डिजिटल करेन्सी हुन्छ, र

उक्त रकमसम्म सजिलै प्रयोग गर्न सकिन्छ । KYC मोडेलअनुसार मानौं रु १० हजारभन्दा बढी प्रयोग गर्ने प्रयोगकर्ताले KYC विवरणसहितको डिजिटल खाता खोल्नुपर्दछ । यो मोडेलमा प्रयोगकर्ताले डिजिटल करेन्सीको स्रोत खुलाउनुपर्दछ । उक्त दुवै मोडेलहरूलाई एकसाथ लागूसमेत गर्न सकिन्छ । छिमेकी मुलुक भारतमा आर.बि.आई.ले खुद्रा र थोक दुवै प्रयोजनमा सिबिडिसीको प्रयोग स्वीकार गरिसकेको छ ।

Digital Currency vs. Crypto-currency

विद्युतीय मुद्रा मुलुकको केन्द्रीय बैंकबाट निष्काशन गरी सोको नियमन र नियन्त्रण भित्र रहन्छ भने Crypto-currency कुनै पनि मुलुकको केन्द्रीय नियन्त्रणभन्दा बाहिर हुन्छ । केन्द्रीय बैंकले जारी गर्ने विद्युतीय मुद्रा जस्तै - निजी रूपमा कम्प्युटरको block chain प्रविधिमार्फत विकसित गरिने विद्युतीय मुद्रालाई प्रच्छन्न मुद्रा (क्रिप्टो करेन्सी) भनिन्छ । यस्तो क्रिप्टोकरेन्सीको प्रयोग गरी online shopping गर्ने प्रचलन बढ्दो छ । यद्यपि कतिपय मुलुकले यस्ता करेन्सीलाई सुरुमा प्रचलनमा ल्याएका र पछि पुनः कारोबारमा रोकसमेत लगाएका छन् । यसरी निजी क्षेत्रबाट सुरुमा mining गरी निष्काशन गरिएको क्रिप्टोकरेन्सी दोस्रो बजारमा समेत कारोबार हुने, मुद्राको माग र पूर्तिका आधारमा मूल्य (price) सधैं घटबढ भइरहने हुन्छ । यस्तो कारोबार केन्द्रीय बैंकको नियन्त्रणभन्दा बाहिर रहे तापनि सरकारले प्रशस्त कर आम्दानी गर्ने हुनाले पनि राज्यले यस्तो करेन्सीलाई आधिकारिक रूपमा मान्यता दिएको पाइन्छ । यस्तो करेन्सीलाई विद्युतीय मुद्राकै रूपमा अङ्गीकार गर्ने गरिएको भए तापनि अहिले यसको मूल्यमा आउने उतारचढावबाट फाइदा कमाउने उद्देश्यले सट्टेबाजीको साधनका रूपमा यस्ता मुद्राहरूको प्रयोग व्यापक रूपमा भइरहेको पाइन्छ । उदाहरणका लागि संयुक्त राज्य अमेरिकामा bitcoin लाई प्रमुख क्रिप्टोकरेन्सीका रूपमा कारोबार

भइरहेको पाइन्छ । कुनै बेला USD 1 बराबर 1 bitcoin को मूल्य USD 68,789 सम्म पुगेको थियो । सन् 2024 June/July महिनामा 1 bitcoin को मूल्य USD 60,800 रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ, जुन नेपाली रुपैयाँ लगभग रु. ८१ लाख हुन आउँछ, तर यस करेन्सीको कारोबार नेपालमा भने हालसम्म गैरकानुनी रहेको छ ।

केन्द्रीय बैंकले जारी गर्ने विद्युतीय मुद्राको कानुनी हैसियत भौतिक मुद्राको जत्तिकै हुने भएकाले प्रच्छन्न (crypto) मुद्राभन्दा यसलाई बढी सुरक्षित मानिन्छ । केन्द्रीय बैंकले जारी गर्ने र सोको प्रत्याभूति पनि हुने हुनाले विद्युतीय मुद्राको मूल्य अपेक्षाकृत स्थिर रहन्छ भने स्ट्रेवाजीको साधनका रूपमा आमरूपमा प्रयोग हुने कारण (crypto) मुद्राको मूल्यमा तीव्र उतारचढाव आउँदा प्रयोगकर्तालाई मूल्य बढ्दा फाइदा हुन्छ भने मूल्य घट्दा घाटा तथा जोखिम हुने हुन्छ । नियन्त्रण र नियमनका दृष्टिले केन्द्रीय बैंकको विद्युतीय मुद्रा भन्दा विकेन्द्रीकृत रूपमा block chain प्रविधिमा आधारित crypto मुद्रा स्वतन्त्र हुन्छन् । वैधताका दृष्टिकोणले पनि केन्द्रीय बैंकले जारी गर्ने विद्युतीय मुद्राको तुलनामा अचथउतय मुद्राको वैधानिकता अहिले पनि प्रश्न चिह्न कै घेराभित्र रहेको देखिन्छ । विशेष गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण जस्ता वित्तीय अपराध तथा आतङ्ककारी सङ्गठनहरूका लागि प्रच्छन्न (crypto) मुद्राको व्यापक प्रयोग बढ्न थालेपछि विश्वमा अधिकांश देशहरूले यसको कारोबारलाई अवैध घोषणा गर्न थालेका छन् । नेपालमा crypto मुद्राको कारोबारलाई अवैध मानिन्छ तर कतिपय मुलुकहरूमा निर्धारित नीतिगत सीमा र कारोबारको प्रकृतिअनुसार यस्तो मुद्राको कारोबारलाई करको दायरामा समेटेर वैधानिकता समेत प्रदान गर्ने क्रम बढ्दो छ । केन्द्रीय बैंकले जारी गरेको विद्युतीय मुद्रा कारोबारका लागि बैंकहरू जस्ता मध्यस्थकर्ताहरूको उपस्थिति अनिवार्य हुन्छ भने crypto मुद्राको कारोबार व्यक्ति व्यक्तिबिच प्रत्यक्ष रूपमा हुने भएकाले बिचमा कुनै

पनि मध्यस्थकर्ता सहभागी हुँदैनन् । विश्वमा हाल प्रचलनमा रहेका मुख्य crypto मुद्राहरू bitcoin, XRP, cardano, binance-coin, tether, solana, doge-coin, USDC, lite-coin, MATIC, tron, AVAX, polkadot रहेका छन् ।

डिजिटल करेन्सीका अवसर, जोखिम तथा चुनौतीहरू

सिबिडिसी भनेको वास्तवमा अहिलेकै चलन चल्तीमा रहेको कागजी मुद्रा (paper money) को डिजिटल स्वरूप वा पेपरलेस मनी नै हो । अहिलेको कागजी मुद्रा केन्द्रीय बैंकको दायित्व हुन्छ । त्यसैगरी नै डिजिटल करेन्सीमा पनि केन्द्रीय बैंककै दायित्व रहन्छ । सिबिडिसीका लागि भुक्तानी कारोबार गर्दा digital platform हरूको प्रयोग हुन्छ । नेपालमा पछिल्लो समयमा ATM, digital payment को विविधीकरण र अभ्यास बढ्दो छ । जस्तै - QR payment, online payment, e-commerce, connect-IPS, mobile and internet banking को प्रयोग गरी डिजिटल पेमेन्टको अभ्यास व्यापक रूपमा हुँदै आएको छ । डिजिटल करेन्सीको सुरुवातसँगै e-wallet मजबुत एवम् सुदृढीकरण हुने विश्वास रहेको छ । अब भने सिबिडिसी वालेटमा डिजिटल मुद्रा नै रहन्छ र त्यहाँबाट ट्रान्सफर हुन्छ । हाल नेपाल राष्ट्र बैंकबाट नोट छान्नेकै लागि वार्षिक १ अर्बभन्दा बढी खर्च भएको तथ्याङ्कले देखाउँदछ । बैंक नोटको बढ्दो माग र त्यसलाई छान्नेका लागि मुलुकमै पूर्वाधार नहुनु, छपाइ तथा वितरणमा हुने खर्च बढ्नुले सिबिडिसी को सुरुवात गरेर केन्द्रीय बैंकले बैंकल्पिक उपाय आत्मसात् गर्नु लाभदायी हुने निश्चित छ । डिजिटल रूपमा नै कारोबार हुने इन्टरनेट बैंकिङ प्रयोगकर्ताको सङ्ख्या वार्षिक ४० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । Connect-IPS प्रयोगकर्ताहरूको सङ्ख्या वार्षिक ६० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । Electronic wallet र विद्युतीय माध्यमको प्रयोगबाट बढ्दै गएको कारोबार

भोलिका दिनमा सिबिडिसीको सुरुवातसँगै वालेट प्रयोगकर्तालाई थप सहज हुने छ । मानौं हामीसँग भएको e-money अथवा wallet मा पैसाहरू छन् । त्यो वालेटमा भएको पैसाको उत्तरदायित्व कसको हो भन्दा सम्बन्धित बैंक वा प्रयोगकर्ताको खाता रहेको बैंकको हुन्छ । त्यो पैसा भोलि तिर्न सकेन भने अरू बैंकले तिर्दैन । मानौं e-sewa मा पैसा छ भने तपाईं अर्को khalti नामको वालेटबाट तिर्छु भनेर हुँदैन तर सिबिडिसी भने सर्वस्वीकार्य हुन्छ । त्यसैले डिजिटल करेन्सी भनेको emerging and evolving विषय हो । त्यसैले छिमेकी देश भारत र चीनमा प्रयोग भएका डिजिटल करेन्सीको सफलता र त्यस देशमा भएका best practice को प्रयोग गरी सिबिडिसी कार्यान्वयन हुने छ । यस प्रकारले प्रयोगकर्तालाई मौद्रिक कारोबारमा सहजता हुन जाने, मुद्रा हराउने, च्यातिने, नष्ट हुने, हिसाबकिताब एवम् खरिद-बिक्री

तथा व्यावसायिक कारोबारमा पारदर्शिता भई कर प्रणालीमा समेत सुधार हुन गई राज्य संयन्त्रलाई समेत फाइदा हुने देखिन्छ ।

नेपाल राष्ट्र बैंकले पनि विद्युतीय मुद्रा जारी गर्ने सम्बन्धमा विद्यमान चुनौतीहरूलाई पनि बेवास्ता गर्न मिल्दैन । प्रविधि र पर्याप्त वित्तीय पहुँच र साक्षरताले अभावग्रस्त हाम्रो जस्तो देशमा विद्युतीय मुद्राको आम प्रयोगका लागि प्राविधिक चुनौती र जोखिम रहेको हुँदा प्रविधिसहितको वित्तीय पहुँच अपरिहार्य हुन्छ । विद्युतीय मुद्राका मुख्य जोखिम भनेकै प्रविधि, सुरक्षा, वित्तीय साक्षरता, विद्युतीय पहुँच, जनविश्वास जस्ता पक्षहरू हुन् । अतः विद्युतीय मुद्राको प्रयोगले निम्त्याउने जोखिम समाधानका लागि विद्युतीय साक्षरता र जनचेतना अभिवृद्धि हुन समेत जरुरी देखिन्छ ।

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

MD Abhisek Ray

Contact No. 9854054566

RNR Krishi तथा Matashya Kendra Pvt. Ltd.

Gaushala-5, Mahotari

ट्रेड युनियनको औचित्य र भावी दायित्व

✍ **गीता पोखरेल लम्साल**

अध्यक्ष

नेपाल राष्ट्र बैंक कर्मचारी संघ

प्रारम्भमा शारीरिक श्रम गर्ने कामदारका हक, हित र पेसागत सुरक्षाका सवालमा रोजगारदातासँग सौदाबाजी गर्ने सामूहिक सङ्गठनका रूपमा ट्रेड युनियन गठन भए तापनि कालान्तरमा मानसिक, बौद्धिक श्रम गर्ने पेसाकर्मीहरूलाई पनि ट्रेड युनियन अधिकार प्रदान गरिएपछि हाल दुवै प्रकारका ट्रेड युनियनहरू क्रियाशील छन् । नेपालको कुरा गर्ने हो भने पनि वि.सं. २००३ सालमा विराटनगर जुट मिलमा श्रमिकको ट्रेड युनियनका रूपमा नेपाल ट्रेड युनियन कांग्रेसको स्थापना भएको लामो समयपछि २०४६ मा प्रजातन्त्रको पुनर्स्थापनापश्चात् मात्र पेसागत ट्रेड युनियनको स्थापना भएको पाइन्छ । नेपालको संविधान, २०७२ को धारा ३४ ले स्पष्टरूपमा बौद्धिक कार्य गर्ने कामदारलाई पनि श्रमिकको वर्गमा राख्दै सोही धाराको उपधारा ३ ले ट्रेड युनियन खोल्ने र त्यसमा आवद्ध हुने अधिकार प्रदान गरेको छ । ट्रेड युनियन र श्रमिकका अधिकार सुनिश्चित गर्न विशिष्टीकृत कानूनका रूपमा ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ र श्रम ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा छन् ।

हाल श्रमिक वर्गका ट्रेड युनियनको आवश्यकताका बारेमा खासै विवाद/प्रश्न देखिँदैन तर मानसिक, बौद्धिक श्रम गर्ने पेसाकर्मीहरूका ट्रेड युनियन र

यिनका क्रियाकलापका बारेमा धेरै बहस चल्ने मात्र होइन औचित्यमाथि नै प्रश्न उठ्ने गरेका छन् । तसर्थ मैले यस लेखमा मानसिक/बौद्धिक श्रम गर्ने पेसाकर्मीका ट्रेड युनियनका बारेमा चर्चा गर्ने जमर्को गरेकी छु ।

भट्ट हेर्दा श्रमिक वर्गको हकहितका लागि जुन खालको सामूहिक प्रयत्नको आवश्यकता पर्दछ, त्यस्तो आवश्यकता तुलनात्मक रूपमा शिक्षित वर्ग र सुरक्षित पेसा अँगाल्ने पेसाकर्मीका लागि नपर्ने हो कि जस्तो लागे पनि यथार्थमा यस्ता पेसाकर्मीको हकहित, पेसागत सुरक्षा र आत्मसम्मान मात्र होइन, संस्थागत सुशासन र निजामतीतर्फको कुरा गर्ने हो भने समग्र सुशासनका लागि ट्रेड युनियन आवश्यक मात्र होइन अपरिहार्य नै मान्नुपर्छ ।

आजको समयमा ट्रेड युनियनले खाली आफ्नो फाइदाको कुरा मात्र गर्दैन, बरु संस्थाको हकहितका लागि रचनात्मक सुझाव दिने, खबरदारी गर्ने र सुधारका लागि निरन्तर दबाव दिने काम गर्दछ । यसले पनि ट्रेड युनियनको आवश्यकतालाई थप पुष्टि गर्दछ । जबसम्म पेसागत क्षेत्रमा व्यवस्थापन तह वा उच्च तहबाट तल्लो तहका कर्मचारीमाथि सरुवा, बढुवा र सुविधाका सन्दर्भमा विभेद कायम रहन्छ, कर्मचारीहरूबिच काखापाखाको व्यवहार हुन्छ, संस्थाको स्रोतसाधनमाथि दोहन हुन्छ, तबसम्म ट्रेड युनियनको आवश्यकता रहिरहन्छ । तसर्थ हामीले ट्रेड युनियनको औचित्य माथि बहस गरिरहँदा समग्र पेसाकर्मीको अवस्था र उनीहरूको हकहितका लागि ट्रेड युनियनले खेलेको भूमिकालाई मध्येनजर राख्दै गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

हिजो देशमा ठुला राजनीतिक परिवर्तनका

आन्दोलनमा पेसागत सङ्गठनलाई हौस्याएर प्रयोग गरेका राजनीतिक दलका कतिपय नेताहरूले पनि आजकल पेसागत ट्रेड युनियनको खासै औचित्य नरहेको अभिव्यक्ति दिने गरेको पाइन्छ । यस्ता अभिव्यक्तिबाट ट्रेड युनियनले गर्ने खबरदारीले उनीहरूलाई पनि अफ्ठ्यारो पारेको सहजै बुझ्न सकिन्छ । अन्यथा राजनीतिक क्षेत्रका त्यत्रा विसङ्गतितर्फ आँखा चिम्लेर सामान्यतया तल्लो वर्गका कर्मचारीको हित रक्षा र संस्थागत सुशासनमा पहरेदारी गरेका युनियनको विरोध गर्नुको औचित्य देखिँदैन । राजनीतिक तहमा कुरा नै उठ्ने हो भने ट्रेड युनियनलाई कसरी जनहितमा परिचालन गर्ने भन्ने कोणबाट उठ्न जरुरी छ । तसर्थ कानुनी तथा संवैधानिक प्रावधानअनुसार गठन भएका ट्रेड युनियनप्रति आशङ्का, लाञ्छना र अविश्वास गर्नुभन्दा यस्ता युनियनलाई कसरी समग्र सुशासनका संवाहक, चुस्त र छरितो सेवा प्रवाहका माध्यम तथा विधि पद्धतिका पहरेदार बनाउन सकिन्छ भन्नेतर्फ ध्यान दिन जरुरी छ । यो लेखको मूल ध्येय पनि सरोकारवाला सबैको यस विषयमा ध्यान आकृष्ट गर्नु हो ।

सबै ट्रेड युनियनहरू गठनको उद्देश्यबमोजिम चलेका छन् भनेर जिकिर गर्नु अतिशयोक्ति हुन्छ । युनियनहरू राजनीतिक दलका शाखा जस्ता मात्र भए, कर्मचारीको सरुवा बढुवामा मात्र ध्यान दिने र त्यसैलाई आयस्रोत बनाउन थाले, नाजायज सरुवा बढुवाको दबाबले संस्था चलै नसक्ने बने र युनियनको हवाला दिँदै कर्मचारी काम ठग्ने, कुनै नियम कानुन नमान्ने तहमा पुगे भन्ने आरोपमा आशिक सत्यता छ भनेर स्विकार्ने स्थितिमा मात्र हामीले सुधारको बहस गर्न सक्छौं ।

कमजोरीको निदान नै उपचारको पूर्व सर्त हो

भन्ने कुरालाई आत्मसात् गर्दै क्रियाशील ट्रेड युनियनमा कहाँ समस्या छ ? हामी कहाँ चुकिरहेका छौं ? अब कसरी अगाडि बढ्दा वास्तवमै हामी सही बाटोमा हुन्छौं भनी निर्मम समीक्षा गरेर कमजोरी भएका पाटोमा सच्चिन तयार हुनुपर्छ । हामी ट्रेड युनियनकर्मीले हाम्रा बोली, व्यवहार, कार्यशैली र सोचाइमा परिवर्तन ल्याउनुपर्छ । अहिले आम मानिसमा सार्वजनिक सेवा प्रवाहप्रति तीव्र असन्तुष्टि छ । सरकारी कार्यालय वा अन्य सङ्गठित संस्थामा सेवा लिन जाँदा उनीहरूले भोग्नुपरेका पीडाको लिस्ट लामो बन्छ । कर्मचारीको सेवाग्राहीसँगको व्यवहार, पैसा वा भनसुनविना काम नबन्ने स्थिति, सर्भर र सिस्टममा आएको समस्या देखाउँदै हुने ढिलासुस्ती जस्ता अनगन्ती गुनासाहरू जायज र हाम्रो बसका कुरा हुँदाहुदै पनि हामीले सुधार्न सकेका छैनौं । हाम्रो कमजोर सेवाप्रवाह र नाजुक प्रणालीले वाक्क भएका सर्वसाधारणले “यो देश नेताले भन्दा कर्मचारीले बिगारेका हुन्” भनिरहँदा छाती चसक्क हुन्छ तर उनीहरूको आक्रोशलाई हेर्दा हामीले ती विषयहरूमा सुधार ल्याउन सकेनौं भने भविष्यमा युनिफर्म लगाएर घर बाहिर निस्कन नसक्ने दिन नआउला भन्न सकिन्न ।

राजनीतिक अस्थिरता, भ्रष्टाचार र अन्य बेथितिले देशको समग्र वातावरण धूमिल भइरहँदा देशको कर्मचारी प्रशासन त्यसबाट अछुतो रहन सक्दैन । जसरी शरीर नुहाउँदा टाउकोबाट पानी खन्याउन सुरु गर्नपर्छ र त्यसपछि मात्र शरीरका अन्य भाग सफा हुँदै जान्छन्, त्यसरी नै राजनीति शुद्धीकरण हुँदै जाँदा कर्मचारीतन्त्र पनि स्वाभाविक रूपमा सफा भई प्रभावकारी हुन्छ भन्न सकौंला तर जनमानसमा जुन तहको नैराश्यता र असन्तुष्टि छ, त्यसलाई चिर्न हामीलाई राजनीतिक नेतृत्वतिर औंला तेर्सिएर वा राजनीतिक शुद्धतासँगै सुधन्छ भनेर समय खेर फाल्ने

वा उम्कने छुट छैन । हामी पेसाकर्मी र ट्रेड युनियनको संयुक्त प्रयासले सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई विधि-प्रणालीसम्म, चुस्त, निष्पक्ष र सर्वसुलभ बनाउन सक्यौं भने मात्र हाम्रा सेवा सुविधा र वृत्ति विकासका माग जायज हुन्छन् र ती माग पूरा गराउन दबाव दिने नैतिक साहस बलियो हुन्छ ।

एक पटक छातीमा हात राखेर सोचौं त, के हामी पेसाकर्मी समयमा कार्यालय पुग्ने र पूरा समय कार्यक्षमा बसी आफ्नो जिम्मेवारीको काम इमानदारितापूर्वक निभाइरहेका छौं ? के हामीले सेवाग्राहीसँग भर्कोफर्को नगरी नम्र भएर सेवा प्रदान गरिरहेका छौं ? विभिन्न बहानामा ढिलासुस्ती गर्ने वा के के पुगेन भन्दै रिसवत मान्ने गरेका त छैनौं ? सर्वसाधारण घन्टौं लाइन बस्नुपर्ने तर पहुँच र पावर भएको मान्छे सुटुक्क छिरेर काम सम्पन्न गर्ने प्रचलनलाई तोड्न प्रयास गरेका छौं कि त्यसैलाई प्रश्रय दिइरहेका छौं ? यी प्रश्नहरूको मूल्याङ्कन गर्ने हो भने हाम्रो 'रिपोर्ट कार्ड' नकारात्मक बन्छ । कतिपय कर्मचारीले लगनशीलतापूर्वक पूरा समय खटिएर कसरी सहज र प्रभावकारी सेवा दिन सकिन्छ भनेर लागिरहेका छन् तर केही कर्मचारीको रवैयाले सिङ्गो कर्मचारीतन्त्रमाथि प्रश्न उठिरहेको छ भने त्यस्ता कर्मचारीहरूको सङ्गठन भन्दै ट्रेड युनियनप्रति पनि धारे हात लगाउने गरिएको छ ।

यता युनियनप्रति पनि त्यस्तै प्रश्नहरू छन् । के युनियनहरू सर्वसाधारणको हित रक्षा हुने नीति ल्याउनुपर्छ भनेर लबिङ गरिरहेका छन् कि आफ्नो हितमात्र सोचिरहेका छन् ? राजनीतिक दललाई जनहितमा काम गर्न सुझाव र दबाव दिइरहेका छन्

कि उनैका भोले बनेर हिँडेका छन् ? सार्वजनिक स्रोतको दुरुपयोग रोक्न पहल गरेका छन् कि आफै दोहनमा सरिक छन् ? सरुवा बढुवामा जायज माग हुन्छन् कि आफ्ना मान्छेलाई मात्र सुविधा दिन दबाव दिएर सिङ्गो कार्यवातावरण बिगानै ध्याउन्नमा छन् ? युनियनका एकाध पदाधिकारी कार्यालयको कामलाई छोडेर आवश्यकताअनुसार युनियनको काममा लाग्छन् कि प्रत्येक युनियनका अधिकांश पदाधिकारी काम छाडेर हिँड्ने आफ्नो अधिकार सम्भेर कार्यालयको कामलाई असर पारिरहेका छन् ? यी र यस्तै प्रश्नको उत्तर खोज्दा ट्रेड युनियनको 'रिपोर्ट कार्ड' पनि खराब नै आउँछ । अधिकांश ट्रेड युनियनका यस्ता प्रवृत्तिले साँच्चिकै ट्रेड युनियनको मर्मअनुसार चलेका सङ्गठन पनि प्रश्नको कठघरामा उभिनुपरेको छ ।

तसर्थ समस्याबाट भागेर होइन समस्यालाई आत्मसात् गर्दै नयाँ युगको नयाँ मागअनुसार हामी पेसाकर्मीले आफूमा कमजोरी छन् भने सुधार्ने, गलत प्रचार भएका छन् भने खण्डन गर्ने र सेवा प्रवाहलाई स्वच्छ, निष्पक्ष, छिटोछरितो, पारदर्शी, उत्तरदायी, जवाफदेही, प्रभावकारी र व्यावसायिक बनाउँदै आम जनमानसलाई परिष्कृत र उन्नत सेवा प्रवाह गर्न सक्यौं भने मात्र हाम्रो छवि सुध्रिन्छ, हाम्रो दायित्व पूरा हुन्छ र हामी नैतिक रूपमा हाम्रा सेवा सुविधा, आत्मसम्मान, वृत्ति विकास, पेसागत सुरक्षाका सवालमा सार्वजनिक बहस गर्न सक्ने हुन्छौं । आउनुहोस्, हामी सबै मिलेर आ-आफ्नो ठाउँबाट सकारात्मक पहल गर्दै ट्रेड युनियनलाई सर्व स्वीकार्य, प्रतिष्ठित, विश्वसनीय र बलियो पेसागत सङ्गठन बनाऔं ।

हादिक शुभकामना

हिन्दुहरूको महान चाड वडा दशैं २०८१ को पावन
 अवसरमा हामी हाम्रा सम्पूर्ण शेयर सदस्यज्यूहरू,
 शुभचिन्तक महानुभावहरू तथा समस्त दाजुभाई दिदी
 बहिनीहरूमा सुस्वास्थ्य, दिर्घायु एवम् उत्तरोत्तर प्रगतिको
हादिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

डम्बर सिंह गुरु

महाप्रबन्धक

देब बहादुर बम

अध्यक्ष

एवम्

नवजीवन सहकारी संस्था लिमिटेड परिवार

प्रधान कार्यालय, धनगढी, कैलाली

फोन नं. ०८१-५२०२८३, ५२४२८०

हाम्रा बिशेषताहरू :

- दैनिक मौज्जातमा आर्कषक ब्याज दिइने बचत खाता ।
- रु. १०० बाट घरेलु तथा बाल बचत खाता खोल्न सकिने ।
- सरल, सुलभ एवं सिध्न ऋण सुविधा ।
- शेयर सदस्यहरूलाई वार्षिक अधिकतम लाभांश ।
- शेयर सदस्यहरूलाई सुत्केरी स्याहार, काज किरिया खर्च र औषधि उपचार खर्च सहयोग ।
- लघुवित्त कार्यक्रम सञ्चालन ।
- कृषी उपज संकलन उप आयोजना सञ्चालन ।
- Navajeevan Cooperative Smart एप मार्फत अन्य बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरूमा रकम जम्मा गर्न सकिने र अन्य बैंक वित्तिय संस्थाहरूबाट यस संस्थाको खातामा रकम जम्मा गर्न सकिने ।
- ATM मार्फत SCT Network / Union Pay संग आवद्ध नेपालभरका बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरूबाट रकम भिन्न सकिने ।
- विगत ३० वर्षदेखि अनवरत वित्तिय सेवा दिदै आएको तपाईं हाम्रो घर आंगनको संस्था ।

वित्तीय समावेशीकरण सन्दर्भ : नेपाल

ईश्वर उप्रेती

सहायक प्रबन्धक,

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड

१. विषय प्रवेश

नेपालमा बैंकहरूको स्थापना गर्नुको उद्देश्य स्थापना कालमा आमनागरिकमा वित्तीय पहुँच पुऱ्याउनु रहेको थियो । विस्तारै देशमा उद्योग व्यापारको विकास हुँदै जनचेतनाको लहर बढ्न थाल्यो । अर्थतन्त्रका विभिन्न आर्थिक एकाइहरूमा रहेका क्षेत्रहरू तथा सर्वसाधारणबाट बचत रकम सङ्कलन गरी कृषि, उद्योग र व्यापार व्यवसायलाई स्रोत उपलब्ध गराउने कार्य गर्दै बैंकहरूले देशको आर्थिक विकासमा रक्तसञ्चारको कार्य गर्न थाले । यसरी देशलाई आर्थिक विकासको बाटोमा अग्रसर गराउन, अर्थतन्त्रका समष्टिगत उद्देश्य हासिल गर्नका लागि विभिन्न प्रकारका वित्तीय संस्थाहरूको आवश्यकता टड्कारो रूपमा हुन थाल्यो । फलस्वरूप नेपालले आर्थिक उदारीकरणको नीति अङ्गीकार गरेपछि वि.सं.२०४१ सालपछि निजी क्षेत्रबाट बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको विकास हुँदै जान थाल्यो । यसरी बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको निरन्तर रूपमा भइरहेको विकासले वित्तीय पहुँच अभिवृद्धि भई देशको आर्थिक वृद्धिका लागि महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरिरहेको हुन्छ र सँगसँगै वित्तीय स्थायित्व पनि कायम भइरहेको हुन्छ । तर वित्तीय स्थायित्व

कायम छ भन्दैमा त्यसले वित्तीय समावेशीकरण पनि भएको छ भनेर ढुक्कसँग भन्न सकिने अवस्था भने रहँदैन । वित्तीय समावेशीकरणसहितको वित्तीय स्थायित्व आजको आवश्यकता हो, जहाँ समाजका सबै वर्गले बैंकिङ प्रणालीभित्र रहेर आर्थिक क्रियाकलाप गर्दछन् । न्यून आय भएका व्यक्तिको पनि बचतमा पहुँच छ भने जीवनमा आइपर्ने जोखिमको उसले सहजै सामना गर्न सक्दछ ।

२. वित्तीय समावेशीकरण

सामान्यतः वित्तीय समावेशीकरण भन्नाले वित्तीय सेवाको आवश्यकता रहेका समाजका सबै वर्ग, समुदायमा प्रतिस्पर्धात्मक वातावरणयुक्त बजारमा वित्तीय सेवाको पहुँच हुनु हो । अभि स्पष्टसँग भन्दा वित्तीय सेवाहरू विनाभेदभाव राज्यका सबै नागरिकले सार्वजनिक वस्तुका रूपमा सस्तो दरमा प्रयोग गर्ने अवसर प्रदान गर्नु वित्तीय समावेशीकरण हो । वित्तीय पहुँच र वित्तीय समावेशीकरण सुन्दा उस्तै लाग्न सक्छ तर वित्तीय समावेशीकरणले वित्तीय पहुँचलाई समेत समेटेी अभि विस्तृत क्षेत्र ओगटेको हुन्छ । यसले समुदायमा वित्तीय सेवाको मागलाई सक्रिय बनाइदिन्छ । खास गरी आजकाल राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय जगत्मा गरिबी न्यूनीकरण र दिगो आर्थिक विकासका लक्ष्यहरू प्राप्तिका लागि वित्तीय समावेशीकरणलाई महत्त्वपूर्ण विषयका रूपमा लिने गरिन्छ । देशको सर्वाङ्गीण विकास त्यति बेला सम्भव हुन्छ, जति बेला देशको वित्तीय प्रणाली मजबुत हुन्छ र वित्तीय प्रणाली मजबुत त्यति बेला हुन्छ, जति बेला सबै नागरिक वित्तीय प्रणालीमा समावेश हुन्छन् । तसर्थ देशको सर्वाङ्गीण विकासका लागि, समावेशी समाजको निर्माणका लागि सबै नागरिक वित्तीय प्रणालीभित्र आबद्ध हुनुपर्दछ र यसै व्यवस्थालाई

वित्तीय समावेशीकरण भनिन्छ ।

वित्तीय पहुँचका माध्यमबाट वित्तीय समावेशीकरणका लागि वित्तीय साक्षरताको जरुरी पर्दछ ।

३. वित्तीय साक्षरता

विश्व प्रसिद्ध खुल्ला शब्दकोश विकिपेडियाले वित्तीय साक्षरता भनेको यस्तो सक्षमता हो जसमार्फत सर्वसाधारणमा जिम्मेवारपूर्ण तरिकाले आर्जन गर्ने, खर्च गर्ने, बजेट बनाउने, बचत गर्ने, लगानी गर्ने, कर्जा लिने आदि विषयको ज्ञान, सिप र आचारव्यवहार गरी पैसाको महत्त्व र यसको बुद्धिमतापूर्ण निर्णय गर्नु भनेको छ । वित्तीय साक्षरताले विभिन्न वित्तीय उपकरणको प्रयोग, प्रक्रिया, सामर्थ्य र सीमाबारे ज्ञान दिन्छ । समाजमा भइरहेका आर्थिक क्रियाकलापहरूका बारेमा जानकारी लिन सकिन्छ । वित्तीय साक्षरताअन्तर्गत बचत गर्ने, कर्जा लिने, लगानी गर्ने, बजेट बनाउने, बैंकिङ उपकरणका बारेमा जानकारी राख्ने, कर्जाको उपयोग गरी समयमै कर्जा भुक्तानी गर्ने, कानुनबमोजिम सम्पत्ति आर्जन गर्ने, रेमिट्यान्सको उत्पादनशील क्षेत्रमा उपयोग गर्ने, व्यवसायमा आकस्मिक रूपमा आउने जोखिमको पहिचान गर्ने, जोखिम कम गर्नका लागि बीमालगायतका कार्य गर्ने, आवश्यक सूचनाहरू समयमै प्राप्त गर्ने जस्ता विषयमा वित्तीय साक्षरताबाट न्यूनतम ज्ञान प्राप्त गरिन्छ ।

वित्तीय साक्षरता बालबालिका, युवा, विद्यार्थी, महिला, किसान, मजदुर र सीमान्तकृत वर्गलाई बढी आवश्यक रहेको र साक्षरता प्राप्त भएपछि यस वर्गमा बढी प्रभावकारी देखिएको अनुसन्धानले देखाएको छ । प्रायः विद्यार्थीहरूमा केन्द्रित वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम प्रत्यक्ष विधिबाट भन्दा पाठ्यक्रममै समावेश गर्दा बढी प्रभावकारी देखिएको छ । मानिस पैसा नभएर मात्र गरिब हुने होइन, वित्तीय साक्षरता नभएर, बचतको महत्त्व नबुझेर, बजेट, लगानी,

आय, प्राथमिकताअनुसार खर्च गर्ने ज्ञानको अभावले पनि अनौपचारिक क्षेत्रबाट चर्को ब्याजको कर्जामा फस्न पुग्दछ, जुन तिर्न पुस्तौंसम्म कडा शारीरिक मेहनत गरेर पनि गरिबीबाट छुटकारा पाउन सकेका हुँदैनन् । तसर्थ वित्तीय साक्षरताको ज्ञान बालबालिकाको उमेरबाटै घर तथा विद्यालयदेखि नै दिन सक्नुपर्दछ । कृषि क्षेत्रको ठुलो आय पूर्ण रूपमा बैंकिङ क्षेत्रमा पुग्न नसक्नुले अर्थतन्त्रको मौद्रिकीकरणमा समस्या सिर्जना भएको छ । निम्न आय भएका व्यक्ति, सामाजिक, आर्थिक, शैक्षिकस्तर कमजोर रहेका समुदाय, दूरदराजमा बस्ने बहुसङ्ख्यक ग्रामीण जनतामा वित्तीय साक्षरतासम्बन्धी ज्ञानको अभाव छ । त्यस्ता समाजका विभिन्न समुदाय, वर्ग, जाति, महिला, विद्यार्थी, किसान, मजदुरलाई वित्तीय साधनसहितको वित्तीय सेवाको आवश्यकता बढी रहेको छ । एक पटक वित्तीय साक्षरताको ज्ञान पाएको व्यक्ति आजीवन लाभान्वित हुन पुग्दछ र आफ्ना सन्ततिलाई पनि सिकाउन सक्दछ ।

४. वित्तीय समावेशीकरणको मापन

वित्तीय समावेशीकरणलाई मापन गर्ने कुनै स्पष्ट पद्धति वा प्यारामिटर भने छैन । यद्यपि कुनै पनि देशमा वित्तीय समावेशीकरणको अवस्था कस्तो छ भनेर केही सङ्केतहरूद्वारा यकिन भने गर्ने गरिन्छ । देशभित्र भएका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको शाखा सङ्ख्या, उपशाखा, एक्सटेन्सन काउन्टर, एटिएम, निक्षेप खाता सङ्ख्या, कर्जा खाता सङ्ख्या, गैर बैंकिङ कारोबार गर्ने संस्थाहरूको सङ्ख्या आदिबाट पनि वित्तीय समावेशीकरणको अवस्था यकिन गर्न सकिन्छ । त्यस्तै बीमा कम्पनीको सङ्ख्या, बीमा कम्पनीहरूले विक्री गरेका पोलिसी सङ्ख्याबाट पनि वित्तीय समावेशीकरणको मापन गर्न सकिन्छ । यसका अतिरिक्त वित्तीय सेवाको लागत, वित्तीय संस्थाहरूले दिने सेवाको गुणस्तर, नागरिकको गुनासो, सिकायत, डिजिटल सेवाहरूको प्रयोग,

तिनको सञ्चालन गर्दा हुने अवरोध तथा गुनासा र विभिन्न संस्थाहरूले गर्ने सर्वेक्षण रिपोर्टबाट पनि देशमा वित्तीय समावेशीकरणको अवस्था मापन गर्न सकिन्छ ।

५. नेपालमा वित्तीय पहुँचको अवस्था

नेपालको वित्तीय प्रणालीमा हाल 'क' वर्गका वाणिज्य बैंकहरू २० वटा, 'ख' वर्गका विकास बैंक १७ वटा, 'ग' वर्गका वित्त कम्पनीहरू १७ वटा र 'घ' वर्गका लघुवित्त कम्पनीहरू ५५ वटा र एउटा पूर्वाधार विकास बैंक गरी जम्मा ११० वटा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । क, ख, ग र घ वर्गका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको कुल शाखा सङ्ख्या ११५९० रहेका छन् । प्रति शाखाले २५१६ जना नागरिकलाई औसतमा सेवा दिएको तथ्याङ्कले देखाउँछ । बीमा कम्पनीहरूको सङ्ख्या ३७ रहेको छ । गैरबैंकिङ कारोबार गर्ने चार वटा वित्तीय संस्थाहरू कर्मचारी सञ्चय कोष, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष, नागरिक लगानी कोष र सामाजिक सुरक्षा कोष रहेका छन् । त्यस्तै पुँजीबजारमा काम गर्ने विभिन्न संस्थाहरू रहेका छन् । करिब १३ हजारभन्दा बढी वचत ऋण सहकारी संस्थाहरू पनि वित्तीय प्रणालीभित्र रहेका छन् । यिनै वित्तीय प्रणालीका सदस्यहरूले इलेक्ट्रोनिक उपकरणको

सुरक्षित प्रयोगमार्फत नै वित्तीय पहुँचको विस्तारमा सघाउ पुऱ्याई अनौपचारिक आर्थिक कारोबारलाई निरुत्साहित गरेका छन् । विश्व बैंकको दी ग्लोबल फिन्डेक्स २०२१ को रिपोर्टअनुसार विश्वमा ७६ प्रतिशत वयस्कहरूको (१५ वर्ष माथि) बैंकमा खाता रहेको छ भने नेपालमा ५४ प्रतिशत वयस्कहरूको मात्र बैंकमा खाता रहेको छ । हाल १८ प्रतिशत नेपाली नागरिकहरू वित्तीय पहुँचभन्दा बाहिर रहेका छन् । त्यसबाहेक २० प्रतिशत नेपालीहरूले गैर बैंकिङ कारोबार गरिरहेको र २१ प्रतिशत नेपाली नागरिकले अनौपचारिक रूपमा कारोबार गरिरहेको पाइन्छ । यद्यपि नेपालको कुल जनसङ्ख्याको ६० प्रतिशतभन्दा बढी जनताले मात्र औपचारिक रूपमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट वित्तीय सुविधा पाइरहेका नेपाल राष्ट्र बैंकले जनाएको छ ।

दूरदराजका जनतालाई बैंकिङ सेवा दिन विकट ग्रामीण क्षेत्रमा जान नखोज्ने र सहर केन्द्रित भई कारोबार गरिरहेका बैंकहरू सबै स्थानीय तहमा पुग्नपुर्ने बाध्यात्मक सरकारी नीतिले गर्दा देशका कुनाकाप्चामा पुगेर बैंकिङ सेवा दिन बैंकहरू अग्रसर देखिएका छन् । ७५३ वटै स्थानीय तहमा वाणिज्य बैंकको शाखा पुऱ्याउने सरकारी योजनाअनुसार वित्तीय पहुँच बढेको देखिन्छ ।

प्रदेश	शाखा क वर्ग	शाखा ख वर्ग	शाखा ग वर्ग	शाखा घ वर्ग	शाखा जम्मा	जनसङ्ख्या	प्रति शाखा जनसङ्ख्या
कोशी	७६१	१९५	३६	८७१	१८६३	४,९६१,४१२	२६६३
मधेश	५८४	८४	५१	१०५६	१७७५	६,११४,६००	३४४५
बागमती	१८३४	३३५	१०८	७६६	३०४३	६,११६,८६६	२०१०
गण्डकी	५९४	१९१	३७	५७८	१४००	२,४६६,४२७	१७६२
लुम्बिनी	७३५	२५७	४७	११५३	२१९२	५,१२२,०७८	२३३७
कर्णाली	२०८	२१	३	२३७	४६९	१,६८८,४१२	३६००
सुदूरपश्चिम	३२६	५२	६	४६४	८४८	२,६९४,७८३	३१७८
जम्मा	५०५२	११३५	२८८	५१२५	१५५९०	२९,१६४,५७८	२५१६

६. चालिएका प्रयासहरू

नेपाल सरकार तथा नेपाल राष्ट्र बैंक दुवैले विभिन्न नीति तथा कार्यक्रमहरूका माध्यमबाट वित्तीय पहुँच तथा समावेशीकरण प्रवर्धन गरिरहेका छन्। यसअन्तर्गत ग्रामीण स्वावलम्बन कोष र युवा स्वरोजगार कोषमार्फत लघुवित्त संस्थाहरूलाई थोक कर्जा उपलब्ध गराउने, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले विपन्न वर्ग तथा उत्पादनशील क्षेत्रमा ऋण लगानी गर्नुपर्ने, 'क' वर्गका संस्थाहरूले कर्जामा लिने र निक्षेपमा दिने ब्याजदरविच तोकिएभन्दा बढी अन्तर कायम गर्न नहुने, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले लगाउने शुल्क तथा कमिसनको अनुगमन गर्ने, ई-बैंकिङ प्रवर्धन गर्ने, मोबाइल बैंकिङ, शाखारहित बैंकिङ, एटिएम सेवा र वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम अघि बढाउने जस्ता व्यवस्था गरिएका छन्। प्रविधिमा भएको विकासको उपलब्धिलाई बैंकिङ क्षेत्रले उत्साहपूर्वक प्रयोग गर्ने क्रममा पछिल्लो समय बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले पनि आत्मसात् गरी आफ्ना ग्राहकलाई डिजिटल माध्यमबाट आधुनिक बैंकिङ सेवा सुरक्षित तवरबाट प्रदान गर्न पर्याप्त लगानी गरिरहेका छन्। वैकल्पिक च्यानलहरू एटिएम सेवा, मोबाइल बैंकिङ, अनलाइन बैंकिङ, पोस सेवा, सी-आस्वा, शाखारहित बैंकिङमार्फत विद्युतीय कारोबार गर्न सकिने गरी मजबुत सूचना प्रविधिको व्यवस्था गरिएको छ।

७. वित्तीय समावेशीकरणमा देखिएका समस्या

समावेशी आर्थिक विकासका लागि वित्तीय समावेशीकरण एक सहायकसिद्ध विषयका रूपमा विकास भइसक्दा पनि यसको कार्यान्वयनमा केही समस्याहरू देखिएका छन्। संविधानले आर्थिक समानताको वकालत गर्दा पनि वित्तीय

समावेशीकरणलाई प्रवर्धन गर्न सकिने रणनीति ठोस ढङ्गले आउन सकेको छैन। खास गरी भौगोलिक जटिलताका कारणले हिमाली तथा उच्च पहाडी क्षेत्रमा वित्तीय समावेशीकरणका लागि पर्याप्त शिक्षामूलक अभियान, वित्तीय साक्षरता गतिविधि सञ्चालन हुन सकेका छैनन्। ग्रामीण भेगमा कमजोर पूर्वाधारको अवस्था तथा इन्टरनेटमा पहुँचको अवस्था कमजोर हुनुले पनि सबै नागरिकलाई वित्तीय सेवाको उपलब्धता हुन सकेको छैन।

आकस्मिक रूपमा पैसा आवश्यक पर्दा गाउँका साहुमहाजनहरू पैसा लिएर बचाउन आउने तर बैंकमा पैसा भएर पनि पैसा उपभोग गर्न नपाउने भन्ने गलत मानसिकताबाट नागरिकहरू माथि उठ्न सकेका छैनन्। सफ्टवेयर तथा आधुनिक प्रविधिका साधनको प्रयोग गरी ग्राहकलाई आकस्मिक रूपमा समेत आवश्यक वित्तीय सेवा प्रदान गर्नु नै आजको आवश्यकता हो। अर्थतन्त्रका विभिन्न एकाइहरूमा सानो सानो आर्थिक कारोबार हुने गरेका छन्। त्यस्ता कारोबारबाट प्राप्त हुने रकमहरू नगदमै लेनदेन हुने र बैंक खातामार्फत वित्तीय प्रणालीभित्र आइनपुग्ने अवस्था रहेको छ। यसले अनौपचारिक रूपमा हुने कारोबारलाई बढावा दिइरहेको छ। लघुवित्त संस्थाहरूको कर्जा दोहोरोकरण हुने, अन्तर्राष्ट्रिय समुदायहरूसँग गरिने प्रतिबद्धताअनुसार कार्य नहुनु समस्याका रूपमा रहेको छ। वित्तीय संस्थाहरूले आफैँ स्वतस्फुर्त रूपमा विपन्न वर्गलाई वित्तीय सेवा उपलब्ध गराउन भन्दा पनि नियामकीय निकायको बाध्यात्मक निर्देशनका कारणले मात्र विपन्न वर्ग तथा गरिबलाई वित्तीय सेवा उपलब्ध गराउँछन्।

८. सुभावहरू

अहिले संसारभर सबैतिर वित्तीय समावेशीकरण

आर्थिक वृद्धि र समावेशी विकासका लागि एक स्तम्भका रूपमा रहेको महसुस गर्न थालिएको छ । यस सन्दर्भमा नेपालले तीनै तहबाट हुने आफ्ना सबै आर्थिक कार्यक्रम, बजेटमा वित्तीय समावेशीकरणलाई प्राथमिकताका साथ अङ्गीकार गरी समावेश गर्न सके लिएका नीत, कार्यक्रमको उद्देश्य पूरा हुने देखिन्छ । सबै नागरिकको बैंक खाता, सबै सरकारी तथा निजी रकम भुक्तानीहरू त्यसै खातामार्फत गर्ने, सुरक्षित लगानीसम्बन्धी स्वरोजगारमूलक कार्यक्रमको कार्यान्वयन, विद्यमान नीतिहरूको पुनरावलोकन, वित्तीय साक्षरता अभियान सञ्चालन, गरिब तथा सीमान्तकृत वर्गलाई लक्षित गरी स्वरोजगारमूलक कार्यक्रम लागू, आधारभूत पूर्वाधार विकास, निरपेक्ष रेखाभन्दा मुनि रहेका विपन्न नागरिकको सूची तयार, वित्तीय पहुँच नपुगेको क्षेत्रको नक्साङ्कन गर्नु जरुरी देखिन्छ । वित्तीय समावेशीकरणका लागि सामुदायिक रेडियो, टेलिभिजन, स्थानीय पत्रपत्रिका, इन्टरनेट लगायतका आमसञ्चारका माध्यमको प्रयोगद्वारा वित्तीय सचेतना कार्यक्रमहरू व्यापकरूपमा सञ्चालन गर्नेपर्ने देखिन्छ ।

५. निष्कर्ष

नेपालको संविधान, २०७२ को प्रस्तावनामा आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने सङ्कल्प गरिएको छ । संविधानले समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक

समाजको निर्माण हुन सक्ने अपेक्षा गरेको छ । राजनीतिक समावेशीकरण तब मात्र सफल हुन्छ जब आर्थिक समावेशीकरण सम्भव हुन्छ । आर्थिक समावेशीकरणको एक महत्त्वपूर्ण पक्ष वित्तीय समावेशीकरण पनि हो । वित्तीय समावेशीकरणको अभावमा नागरिकको ठुलो हिस्सा औपचारिक वित्तीय पहुँचबाट बाहिर रहन्छ । नेपालको अधिकतर ग्रामीण क्षेत्र अहिले पनि औपचारिक वित्तीय सेवाबाट वञ्चित छ । वित्तीय सेवाको विस्तार भए पनि यस्तो सेवा समाजको तल्लो तह, सीमान्तकृत वर्ग एवं विपन्न वर्गको पहुँचसम्म पुग्न सकेको छैन । उसै पनि औपचारिक वित्तीय सेवा महङ्गो रहेकाले सबैले वित्तीय सेवाको उपभोग पूर्णरूपमा गर्न सकेका छैनन् । वित्तीय समावेशीकरणले वित्तीय साधनको मागमा वृद्धि गर्न सहयोग गर्ने हुँदा बचत र लगानीलाई बढावा दिँदै आर्थिक वृद्धिमा सहयोग पुग्दछ । यहाँ वित्तीय सेवाको माग गर्ने पक्ष नै वित्तीय साक्षरताको अभावमा उपलब्ध भएको वित्तीय सेवाको विषयमा जानकारी छैनन् भने वित्तीय सेवाको आपूर्ति गर्ने पक्ष विपन्न वर्ग एवं गरिबलाई भन्दा सम्पन्न वर्गलाई सहजै सेवा उपलब्ध गराउन तयार हुन्छन् । यसप्रकारको अवस्थाबाट माथि उठेर देशका सबै भागका समुदाय, सबै वर्गलाई सार्वजनिक सेवाका रूपमा रहेको वित्तीय सेवा सर्वसुलभ ढङ्गबाट प्रतिस्पर्धी मूल्यमा पाउने वातावरण बनाउन सबै पक्षहरूको एकीकृत प्रयासको आवश्यकता परेको छ ।

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हादिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. दिपक अधिकारी

मो. ९८५२०७०२५७

क्वीक ट्वान्टी हाउस होटल प्रा.लि.

हेटौंडा उपमहानगरपालिका-०४

मकवानपुर, नेपाल

होटल तथा क्याटरिङ सर्भिस

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हादिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. प्रेमरत्न शाक्य

मो. ९८५५०६७४३१

पूर्ण शाक्य एण्ड ब्रदर्स

हेटौंडा उपमहानगरपालिका-०२

मकवानपुर, नेपाल

सुन तथा चाँदीका गरगहना

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हादिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. पूर्ण शाक्य

मो. ९८५५०६७०४६

पूर्ण शाक्य एण्ड सन्स

हेटौंडा उपमहानगरपालिका-०२

मकवानपुर, नेपाल

सुन तथा चाँदीका गरगहना

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हादिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. सगुन शाक्य

मो. ९८०३६२७७९०

सगुन कन्सलटेन्ट

हेटौंडा उपमहानगरपालिका-०४

मकवानपुर, नेपाल

घरको नक्सा तथा विभिन्न बैंक तथा वित्तीय
संस्थाको लागि मूल्याङ्कन गर्ने ।

नेपालमा वैदेशिक लगानीका उल्फनहरु

✍ **विशाल तिमिल्सना**

सहायक प्रबन्धक

राष्ट्रिय जीवन बीमा कम्पनी लि.

विषय प्रवेश

वैदेशिक लगानी नाफाको उद्देश्य राखेर एक देशबाट अर्को देशमा हुने पुँजीको आप्रवाह हो, जहाँ यस्ता लगानीहरूलाई आफ्नो देशभित्रको घरेलु पुँजी सरह स्वामित्व, विकास र मुनाफा विस्तारको अनुमति रहन्छ। एक देशको व्यक्ति, समूह, संस्था, कम्पनी, गैरआवासीय नागरिक वा सरकारले मुनाफाको उद्देश्यबाट अर्को देशमा गएर गरिने लगानी र सेयरका आधारमा हक सुनिश्चित हुने लगानीलाई वैदेशिक लगानी भनिन्छ। सन् १९९० को दशकमा विश्वव्यापी आर्थिक उदारीकरणको नीति अवलम्बन गरेपश्चात् सूचना प्रविधिमा भएको तीव्र विकास, बहुराष्ट्रिय कम्पनीहरूको विश्वव्यापी बढ्दो उपस्थिति र विश्वव्यापीकरणका कारण वैदेशिक लगानी बढ्दै गएको पाइन्छ। वैदेशिक लगानी वित्तीय स्रोत, प्रविधि, व्यवस्थापकीय सिप, पेटेन्ट राइट आदिका रूपमा गर्न सकिन्छ, जसको प्रमुख उद्देश्य अधिकतम प्रतिफल बनाउनु हो।

विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०७५ का अनुसार विदेशी लगानी भन्नाले विदेशी लगानीकर्ताले उद्योग वा कम्पनीमा गरेको देहायको लगानी सम्झनुपर्छ :

- (क) विदेशी मुद्रामा गरिने सेयर लगानी,
- (ख) उद्योगमा विदेशी मुद्रा वा सेयरबाट प्राप्त लाभांश रकमको पुनः लगानी,
- (ग) मेसिन, औजार, उपकरणमार्फत गरिने सेयर लगानी,
- (घ) विदेशी लगानीकर्ताले गरेको लिज लगानी (लिज फाइनान्स),
- (ङ) धितोपत्रको दोस्रो बजारमार्फत सूचीकृत धितोपत्रमा गरेको लगानी,
- (च) नेपालमा संस्थापना भएको कम्पनीको सेयर वा सम्पत्ति खरिद गरी भएको लगानी,
- (छ) नेपालमा संस्थापित उद्योग वा कम्पनीले विदेशी पुँजी बजारमा धितोपत्र जारी गरी बैकिङ प्रणालीमार्फत प्राप्त भएको लगानी,
- (ज) प्रविधि हस्तान्तरणद्वारा भएको लगानी वा
- (झ) नेपालमा उद्योग स्थापना र विस्तार गरी कायम भएको लगानी।

त्यसैगरी विदेशी लगानीकर्ता भन्नाले विदेशी लगानी गर्ने विदेशी व्यक्ति, फर्म, कम्पनी, गैरआवासीय नेपाली वा विदेशी सरकार वा अन्तर्राष्ट्रिय संस्था वा अन्य यस्तै प्रकारका सङ्गठित संस्थालाई सम्झनुपर्छ र सो शब्दले विदेशी लगानीकर्ता कुनै संस्थागत विदेशी लगानीकर्ता भएमा त्यस्तो संस्थाको अन्तिम हिताधिकारीलाई समेत जनाउँछ।

व्यापक रूपमा वैदेशिक लगानीलाई प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी -Foreign Direct Investment (FDI) र वैदेशिक पोर्टफोलियो लगानी -Foreign Portfolio Investment (FPI) गरी दुई भागमा विभाजन

गरिन्छ । एक देशका लगानीकर्ताले अर्को देशमा कम्पनी संस्थापना गरी वा स्थानीय लगानीकर्तासँग साभेदारी गरी दीर्घकालीन नाफा आर्जन गर्ने उद्देश्यले गरिने दीर्घकालीन लगानी प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी हो । यस्तो लगानीमा लगानीउपर लगानीकर्ताको प्रत्यक्ष नियन्त्रण रहन्छ । यो विदेशी कम्पनीले गर्ने भौतिक लगानी हो । त्यसै गरी, वैदेशिक पोर्टफोलियो लगानी भन्नाले एक देशका लगानीकर्ताले अर्को देशमा गएर कुनै कम्पनी स्थापना नगरिकन संस्थापना भइसकेका कम्पनीको शेयर खरिद गरी गरिने लगानी हो । यो दोस्रो पुँजी बजारमार्फत Speculative उद्देश्यका साथ चाँडो नाफा आर्जन गर्न गरिने लगानी हो । यस्तो लगानीबाट त्यस्तो कम्पनीको व्यवस्थापनमा प्रत्यक्ष नियन्त्रण रहँदैन । यस्तो लगानी स्टक, सरकारी बन्ड, कर्पोरेट बन्ड, ट्रेजरी बिल्स, ऋणपत्र आदिका रूपमा गरिन्छ ।

नेपालमा वैदेशिक लगानी प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी र वैदेशिक पोर्टफोलियो लगानीबाट भित्र्याउन सकिने व्यवस्था औद्योगिक नीति, २०६७ मा रहेको भए तापनि हालसम्म प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी मात्र भित्रिएको देखिन्छ । नेपालका वाणिज्य बैंकलाई विगत केही वर्षदेखि विदेशबाट वाणिज्य ऋण लिन अनुमति र प्रोत्साहन गरिएको छ तर नेपालको सार्वभौमसत्ताको क्रेडिट रेटिङ हालसम्म पनि भइनसकेको हुँदा वैदेशिक पोर्टफोलियो लगानी हुन सकेको देखिँदैन ।

नेपालमा वैदेशिक लगानीमा नीतिगत, संस्थागत तथा संरचनागत व्यवस्थाहरू

नेपालमा २०४०/४१ बाट आर्थिक उदारीकरणको नीति अवलम्बन गरेसँगै २०४१/०३/२९ मा पहिलो Joint Venture Bank का रूपमा वैदेशिक लगानीका रूपमा नेपाल अरब बैंक (हालको नविल बैंक) को स्थापनासँगै वैदेशिक लगानी भित्र्याउन प्रारम्भ गरियो । सो अवधि अगाडि राज्य नियन्त्रित

अर्थतन्त्र भएकाले वैदेशिक लगानी नेपालमा भित्र्याउन सकिएको थिएन । प्रजातन्त्रको पुनर्स्थापनापश्चात् २०४९ मा बजार केन्द्रित सुधार गरी विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन २०४९, औद्योगिक नीति २०४९, वाणिज्य नीति २०४९, र निजीकरण ऐन २०५० तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइयो । यसरी नेपालमा वैदेशिक लगानीसम्बन्धी नीतिगत, संस्थागत तथा संरचनागत व्यवस्थाहरू निम्नबमोजिम छन् :

१. सवैधानिक व्यवस्था

राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति र दायित्वअन्तर्गत राष्ट्रिय हितअनुकूल आयात प्रतिस्थापन, निर्यात प्रवर्धनका क्षेत्रमा वैदेशिक पुँजी र प्रविधिलाई आकर्षित गर्दै पूर्वाधार विकासमा प्रोत्साहन एवम् परिचालन गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको ।

२. कानुनी व्यवस्था

(क) विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०७५

आयात प्रतिस्थापन, निर्यात प्रवर्धन र पूर्वाधार विकास तथा वस्तु तथा सेवाको उत्पादनका क्षेत्रमा विदेशी पुँजी, प्रविधि र लगानीलाई आकर्षित गर्न लगानीमैत्री वातावरण सिर्जना गर्न जोड दिएको ।

(ख) गैरआवासीय नेपाली सम्बन्धी ऐन, २०६४

गैरआवासीय नेपालीलाई नेपालमा लगानी गर्न सहज बनाएको ।

(ग) लगानी बोर्डसम्बन्धी ऐन, २०६८ तथा लगानी बोर्ड नियमावली २०६९

(घ) आयकर ऐन, २०५८

अन्तर्राष्ट्रिय कर प्रणालीसँग तादात्म्यता गरी दोहोरो कर मुक्ति सम्झौतासम्बन्धी व्यवस्था गरेको ।

(ङ) मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२

निकासी गरिने वस्तु उत्पादन गर्दा तिरेको मूल्य अभिवृद्धि कर निवेदन दिएको ६० दिनभित्र फिर्ता गरिने ।

(च) निजीकरण ऐन, २०५०

(छ) अन्तःशुल्क ऐन, २०५८

नेपाल अधिराज्य बाहिर निकासी गरेमा अन्तःशुल्क नलाग्ने व्यवस्था रहेको ।

(ज) औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७३

(झ) वैदेशिक लगानी नीति, २०७१

(ञ) विदेशी लगानी कर नियमहरू, २०२०

(ट) विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण नियमावली, २०७७

(ठ) सार्वजनिक निजी साभेदारी तथा लगानी सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको ऐन, २०७५ मा लगानी बोर्डलाई थप शक्तिशाली बनाइएको

(ड) हेजिड नियमावली, २०७५

आयोजनाहरूमा रकम अभाव हुन नदिन तथा सम्भावित वित्तीय जोखिम बहनका लागि ।

(ढ) जलविद्युत् नीति, २०५८

(ण) दूरसञ्चार नीति, २०६०

(त) हवाई नीति, २०६३

(थ) औद्योगिक नीति, २०६७

(द) औद्योगिक व्यवसाय नियमावली, २०७८

(द) १५ औँ योजना

सन् २०३० सम्ममा दिगो विकासका लक्ष्य र नेपाल सरकारले लिएको 'समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली' को सोच हासिल गर्न पूर्वाधारयुक्त ठुला परियोजना र प्रविधिको क्षेत्रमा विदेशी लगानी परिचालनमा जोड

दिई योजना अवधिमा रु.२६० अर्ब वैदेशिक लगानी भएको हुने अनुमान रहेको ।

(ध) चालु बजेट (आ.व.२०८१/८२)

विदेशको आम्दानी स्वदेशमा लगानीअन्तर्गत गैरआवासीय नेपालीको पुँजी, प्रविधि र सिपलाई मातृभूमिसँग जोड्न जन्मस्थलमा गैरआवासीय नेपाली अभियान सञ्चालन गरिने ।

३. अन्तर्राष्ट्रिय सन्धी सम्झौता

(क) Double Tax Avoidance Agreement (DTAA)

(ख) Bilateral Investment Promotion and Protection Agreement (BIPPA)

४. संस्थागत व्यवस्था

(क) उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय

नीति, नियम, मार्गदर्शन, योजना अनुगमन र सहजीकरणसम्बन्धी व्यवस्था गर्ने ।

(ख) उद्योग विभाग

६ अर्बभन्दा कमको वैदेशिक लगानी स्वीकृति गर्ने र अन्य प्रशासनिक सेवाहरू ।

(ग) लगानी बोर्ड

६ अर्बभन्दा माथिको वैदेशिक लगानी स्वीकृति गर्ने, एकल बिन्दु सेवा, सार्वजनिक निजी साभेदारी एकाइको व्यवस्था ।

(घ) परियोजना बैंक

५० वटा भन्दा बढी आकर्षक परियोजनाहरू समावेश गरिएको ।

५. लेखाङ्कनसम्बन्धी व्यवस्था

अन्तर्राष्ट्रियरूपमा हुने लगानीलाई तुलनायोग्य, पारदर्शी सान्दर्भिक, एकरूपता, बुझ्न सकिने, विश्वव्यापी

रूपमा स्वीकार्य बनाउनका लागि वित्तीय कारोबारको पहिचान, मापन र प्रतिवेदनमा एकरूपता कायम गर्न International Accounting Standard Board (IASB) ले विकास गरेको International Financial Reporting Standard (IFRS) सँग तादात्म्यता हुने गरी Accounting Standard Board of Nepal ले विकास गरेको Nepal Financial Reporting Standard (NFRS) सन् २०१३ बाट कार्यान्वयनमा रहेको छ । Nepal Financial Reporting Standard (NFRS) अन्तर्राष्ट्रिय लेखाका मापदण्डसँग तादात्म्यता भएको लेखाको साभा भाषाहरूको मापदण्डको समूह हो, जसले वित्तीय कारोबारको Identification, Measurement/Disclosure मा एकरूपता कायम गर्दछ ।

नेपालमा वैदेशिक लगानीका उत्पन्नहरू

वैदेशिक लगानी परिचालनमार्फत प्रतिस्पर्धी एवम् गतिशील राष्ट्रिय अर्थतन्त्र निर्माण गर्न, वैदेशिक लगानीको आकर्षण र अभिवृद्धि गरी उत्पादन, उत्पादकत्व र प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता विकास गर्न, आन्तरिक स्रोत साधनको अन्तर पूरा गर्न, प्रविधिको हस्तान्तरण र विकास गर्न, पूर्वाधार विकास गर्न र आन्तरिक स्रोत साधनको प्रभावकारी परिचालन गर्न वैदेशिक लगानी आवश्यक रहन्छ । नेपालमा आ.व. २०४०/४१ बाट आर्थिक उदारीकरणको नीति अवलम्बन गरेसँगै वैदेशिक लगानीका ढोकाहरू खुला भएका हुन् । बजार केन्द्रित विभिन्न सुधारहरू नभएका पनि होइनन् । यद्यपि नेपालमा हालसम्म ३ पटक अन्तर्राष्ट्रिय लगानी सम्मेलन पनि गरियो । तर नेपालमा वैदेशिक लगानी हरेक वर्ष कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको १ प्रतिशतभन्दा कम रहेको छ । आ.व. २०८०/८१ फागुनसम्म खुद प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी ५ अर्ब ६३ करोड रहेको छ । प्रत्येक वर्ष वैदेशिक

लगानीको प्रतिबद्धता र वास्तविक लगानीमा अन्तर व्यापक बढ्दै गएको देखिन्छ । यसरी नेपालको वैदेशिक लगानीका मुख्य उत्पन्नहरू निम्नबमोजिम रहेका छन् :

- संविधानमा उल्लेख भएको समाजवाद उन्मुख राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको अर्थ के हो ? विश्व समुदायलाई बुझाउन नसक्नु,
- लगानीको प्रशस्त सम्भावना भए तापनि वैदेशिक लगानी कम आकर्षित हुनु,
- वैदेशिक लगानीसम्बन्धी कानूनको समसामयिक परिमार्जन नहुनु,
- उद्योग तथा बजार अनुसन्धान र विकास नहुनु,
- विश्वव्यापीकरणसँगै अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा आफ्नो प्रतिस्पर्धी क्षमता बढाउन नसक्नु,
- व्यापारलाई लगानीसँग आबद्ध गर्न नसक्नु,
- उदीयमान दुई ठुला अर्थतन्त्रमा आफ्नो बजार विस्तार गर्न नसक्नु,
- सूचना प्रविधिमा आएको तीव्र विकास र परिवर्तनसँगै अद्यावधिक हुन नसक्नु,
- नीतिगत अन्योलता, जटिलता र अस्थिरता,
- लगानीमा एकद्वार नीति नारामा सीमित रह्यो,
- नेपालका state/non-state actors दुवै क्षेत्रहरूमा सोच नै वैदेशिक लगानीलाई सहजीकरणभन्दा पनि दोहनको माध्यम ठान्ने प्रवृत्ति रहेको,
- नियतवश वैदेशिक लगानी प्रकृयालाई Red tape मा पार्ने र दोहन गर्ने, (कर्मचारीतन्त्र एवम् राजनीतिक व्यक्तित्व तथा शक्तिकेन्द्र नै लगानीका वास्तविक बाधक हुन्)
- विदेशी लगानीप्रति आम नागरिकको नकारात्मक धारणा,
- लगानीमैत्री वातावरणको अभाव,

- संरचनागत जटिलता र कमजोर पूर्वाधार,
- दोहोरो कर मुक्ति सम्झौता (DTAA) सबै लगानी गर्ने राष्ट्रसँग हुन नसकेको,
- दोहोरो लगानी सुरक्षा तथा प्रवर्धनसम्बन्धी सम्झौता (BIPPA) सीमित देशसँग मात्र रहेको,
- विदेशी लगानीसम्बन्धी राजनीतिक साभ्ता धारणाको अभाव,
- विदेशी लगानीलाई दोहनको माध्यम र दुहुनु गाई बनाउने प्रवृत्ति बढ्दै गएको,
- अपरिवर्त्य पुँजी खाताका कारण लगानी फिर्ता लैजान समस्या रहेको,
- जग्गा अधिग्रहणमा स्थानीय जनताको असहयोग र अवरोध,
- लगानीकर्तालाई सहजीकरण होइन समस्यामा पारेर रमाउने बढ्दो प्रवृत्ति,
- नेपाली निजी क्षेत्रका उच्च घरानाहरूले आफ्नो एकाधिकार कायम गर्न विदेशी लगानीलाई निषेध गर्न खोज्नु,
- सुविधा र करमा छुटको समस्याका साथै प्रकृयागत भ्रमेला,
- शासकीय स्थिरता नहुनु र प्रतिबद्ध दूरदर्शी नेतृत्वको अभाव,
- कमजोर कनेक्टिभिटी, पूर्वाधार र ऊर्जाको अभाव,
- वैदेशिक विनिमय सम्बद्ध जोखिम,
- हेजिड कोषको अभाव (हेजिड नियमावली आयो तर अभैसम्म कोष बन्न सकेन)
- Doing Business Report २०२० मा नेपालको अत्यन्त कमजोर अवस्था रहेको, (१९० देशमा नेपाल ९४ औँ स्थानमा रहेको)
- कर प्रशासनको अपारदर्शिता,
- कमजोर उत्पादकत्व तथा उत्पादन,
- नीतिको वाष्पीकरण र बढ्दो नीतिगत भ्रष्टाचार,
- राष्ट्रको सार्वभौमिकताको मूल्याङ्कन हुन नसक्नु,
- लगानीकर्ताको कमजोर विश्वासनीयता,
- पारदर्शिता र सुशासनको धज्जी उडाइयो,
- विकासमा व्यापक राजनीति,
- गैरआवासीय नेपालीको कमजोर भूमिका रहनु,
- कमजोर औद्योगिक सम्बन्ध,
- बौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षणमा कमजोरी,
- लगानीबाट आर्जित मुनाफा फिर्ता लैजाने प्रकृया भ्रन्भटिलो हुनु,
- कडा श्रम कानुन,
- सुशासन र संस्थागत सुशासनमा बढ्दो खडेरी,
- वैदेशिक लगानीको क्षेत्रमा कार्यरत निकायहरू लगानी बोर्ड, उद्योग विभाग, नेपाल राष्ट्र बैंक धितोपत्र बोर्ड तथा आन्तरिक राजस्व विभाग र भन्सार विभागबिच संस्थागत समन्वयको अभाव रहेको (पुरानो नेपाली गीत 'तिमी जाने सिलगुरी म जाने सिक्किम तिर' जस्तो अवस्था सिर्जना भएको),
- वैदेशिक लगानी विवाद समाधान गर्न न्यायाधिकरणको अभाव रहेको,
- कमजोर आर्थिक कूटनीति, अदूरदर्शिता र अपरिपक्वता,
- विदेशी लगानीको क्षेत्रगत सीमा हटाउन नसक्नु,
- वैदेशिक लगानीलाई प्रोत्साहित गर्ने अनलाइन र प्रविधिमैत्री सेवा छैन,
- लगानीकर्ताहरूलाई व्यावसायिक भिसा सुविधा उपलब्ध गराउन नसक्नु,
- लडाकु कामदारहरू,

- बढ्दो भ्रष्टाचार, कार्टेलिङ, तथा सिन्डिकेट,
- Asymmetric information, moral hazard and adverse selection,
- Foreign Portfolio Investment खुला गर्न नसक्नु,,
- नीति व्यावहारिकभन्दा पनि बढी आदर्शवादी हुनु,
- उग्र र खोक्रो राष्ट्रवाद हाबी रहेको,
- कच्चा पदार्थ र दक्ष मानव संसाधनको अभाव,
- प्रतिस्पर्धात्मक लाभका लगानी क्षेत्रको बजारीकरण र ब्रान्डिङ गर्न नसक्नु,
- श्रमको सम्मान गर्ने संस्कारको अभाव,
- पर्याप्त विश्वसनीय तथ्याङ्कको अभाव,
- उद्यमशीलता भन्दा नोकरीमा रमाउने जन मानसिकता रहेको ।

भावी कार्यदिशा

नेपालमा आर्थिक उदारीकरणको नीति अवलम्बन गरी वैदेशिक लगानीका सबै ढोकाहरू खुला गरिएको भए तापनि हरेक वर्ष नेपालमा भित्रिने वैदेशिक लगानी कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको १ प्रतिशत भन्दा कम रहने गरेको छ । आन्तरिक स्रोत साधन सीमित रहेको र नेपालले सन् २०२६ मा अति कम विकसित देशको समूहबाट विकासशील मुलुकमा स्तरोन्नति गर्नुपर्ने, सन् २०३० सम्ममा दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गर्नुपर्ने, नेपाल सरकारको राष्ट्रिय अभियान 'समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली' को सोच हासिल गर्न पूर्वाधारयुक्त ठुला परियोजना र प्रविधिको क्षेत्रमा विदेशी लगानी परिचालन गर्नुपर्ने अवस्था आजको आवश्यकता हो । वैदेशिक सहायता सरकारको घाटा बजेट पूर्ति गर्ने वित्तीय औजार भए तापनि यो विकासको starter मात्र हो, engine होइन । तसर्थ नेपालले आफ्नो प्रतिस्पर्धात्मक र रणनीतिक

लाभका क्षेत्रहरू मिहिन रूपमा अध्ययन गरी विश्व समुदायबाट लगानी भित्र्याएर समृद्ध नेपालको सारथी वैदेशिक लगानी बनाउनु आवश्यक छ । नेपालमा वैदेशिक लगानी भित्र्याउन संवैधानिक, नीतिगत, संस्थागत, अन्तर्राष्ट्रिय सन्धी सम्झौता र अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता प्राप्त लेखाप्रणाली अवलम्बन गर्दा समेत उल्लेखनीय रूपमा लगानी भित्र्याउन नसक्नुले व्यापक सुधारको आवश्यकता रहेको देखिन्छ । वैदेशिक लगानीमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न नीतिको वाष्पीकरण हुन नदिने गरी कार्यान्वयनमा इमानदारिता र प्रतिबद्धता हुनु जरुरी छ । त्यसै गरी नेपालको क्रेडिट रेटिङ तत्काल गनुपर्दछ । विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरणसम्बन्धी कानूनको समसामयिक परिमार्जन गर्ने र लगानीका लागि योग्य परियोजना प्रोफाइल गर्नुपर्दछ । उदार आर्थिक नीति र विदेशी लगानीमा सर्वदलीय सहमति अनिवार्य गर्नुपर्दछ । एकल बिन्दु सेवालाई अनलाइनबाट प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ । लगानीसम्बन्धी सबै सूचनाहरू प्राप्त हुने गरी राष्ट्रिय पोर्टल तयार गर्नुपर्दछ । प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी स्वीकृति प्रकृयालाई सरल र स्वचालित बनाउने, वैदेशिक लगानीको न्यूनतम सीमा पुनरावलोकन गरी क्षेत्रगत रूपमा सीमा तोक्ने, सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा लगानीको सीमा हटाउने, विदेशी लगानीबाट आर्जित आयलाई पुनः लगानी गर्दा स्वीकृति लिनु नपर्ने व्यवस्था गर्ने, वैदेशिक लगानी प्रवर्धन गर्न लगानी बोर्डको क्षमता विकास गर्ने, विदेशी लगानीकर्ताहरूलाई विदेशी विनिमय जोखिम न्यूनीकरणका लागि हेजिङ सेवा उपलब्ध गराउने, लगानी सुरक्षाको प्रत्याभूति दिने, वैदेशिक लगानी गर्ने मुलुकसँग दोहोरो कर मुक्ति सम्झौता गर्ने, अन्तर्राष्ट्रिय कर प्रणालीका स्थापित मान्यतालाई राष्ट्रिय कर कानूनमा समावेश गरी विदेशी लगानीकर्ताको विश्वास आर्जन गर्ने, विकास र समृद्धिको बाधक नै भ्रष्टाचार भएकाले राज्यले

भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि शून्य सहनशीलताको नीति अवलम्बन गरी सुशासनलाई जोड दिने, प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानीको क्षेत्रमा कार्यरत निकायहरूबिच संस्थागत समन्वय कायम गर्ने, बौद्धिक सम्पत्ति र पेटेन्ट जस्ता विषयको अभिलेख तथा प्रशासन हेर्ने छुट्टै निकायको गठन गर्ने, जग्गा प्राप्ति प्रकृयालाई सरलीकरण गर्ने, शासकीय स्थिरता कायम गर्ने, गैरआवासीय नेपालीको भूमिका बढाउँदै लगानी दूतका रूपमा परिचालन गर्ने, लगानी विवाद समाधान न्यायाधिकरणको स्थापना गर्ने, विदेशी

लगानीकर्तालाई सहजीकरण गर्न लगानी सहजीकरण केन्द्रको स्थापना गर्ने, आर्थिक कूटनीतिको प्रभावकारितामा अभिवृद्धि गर्ने, हाम्रो प्राथमिकतामा परेको विदेशी लगानीलाई छुट दिने र बौद्धिक सम्पत्तिसम्बन्धी एकीकृत कानून बनाउने। उल्लेखित सुझावहरू आत्मसात् गर्दै क्षेत्रगत समन्वय गरी अगाडि बढेको खण्डमा 'समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली' को राष्ट्रिय अभियानमा वैदेशिक लगानी एउटा सारथी हुने कुरामा दुई मत नहोला।

रारा इंजिनियरिंग कन्सल्टेन्सी प्रा. लि
ईमाडोल-३, ललितपुर
उपलब्ध सेवाहरू
Detail Survey, Design & Estimate of
 Road
 Water Supply & Sanitary
 Irrigation
 Hydro power
 Building
IEE / EIA
Valuation
Insurance Survey
E. Prabesh Kumar Acharya
Managing Director
985-1176610

NIMB
केटा केटी
 बचत खाता

उज्ज्वल भविष्यको लागि
NIMB बाट गरौं शुभारम्भ

विशेषताहरू:
 • नि:शुल्क डेबिट कार्ड र मोबाइल बैंकिङ्ग
 • बैंकको तर्फबाट रु. १००/- खातामा जम्मा गरिदिने *

NIMB
 नेपाल इन्भेस्टमेन्ट बैंक लि.
 १७७१ ४२४३३३३ (Ext. 260), ९८४७९४७९, ९८५१४७२९, ९८५१४५८२९
 info@nimb.com.np, helpdesk@nimb.com.np
 www.nimb.com.np

स्मार्टको पयल सँगै जोडि बढ्ने

आरम्भ चौतारी लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

Aarambha Chautari Laghubitta Bittiya Sanstha Ltd.

"नेपाल राष्ट्र बैंकबाट 'घ' वर्गको इजाजतपत्र प्राप्त संस्था"

- भविष्य साहारा बचत योजना
- निःशुल्क खाता खोल्न सकिने ।
- वार्षिक ८ प्रतिशत सम्म ब्याज पाईने ।
- ३/३ महिनामा व्याज पाईने व्याज पूँजीकृत हुने ।
- समुहमा आबद्ध सदस्यहरुले जुनसुकै बेला रकम जम्मा गर्न पाईने ।
- आफूलाई चाहिएको बेला सजिलै रकम निकाल्न पाईने ।
- रु. १ लाख बचत जम्मा भएको सदस्यले बिना धितो रु. २ लाखसम्म कर्जा पाउन सकिने ।

साँच्चै राम्रो आरम्भ चौतारी
बचत पनि हुने ब्याज पनि पाईने भविष्यको साहारा

Sustainable Development of Nepal: The Need for Economic Reform 2.0

 Chop Kanta Subedi
Deputy Director
Nepal Rastra Bank

1. Background:

After operationalizing the three-tiers of government, Nepal has entered in the path to prosperity with a long-term goal "Prosperous Nepal, Happy Nepali" and its priorities under "Envisioning Nepal 2030" where by the government seeks to achieve all the Sustainable Development Goals (SDGs) and, become an inclusive, equitable and prosperous middle-income country with the spirit of welfare state by 2030.

For the sustainable development of the economy, increasing production and productivity is inevitable. Also, large investments are required as a big-push to gear up the speed of the economy for which domestic as well as foreign investment is indispensable. With increased investments, industrial development is enhanced which can lead to economic development to drive Nepal into the path to prosperity. But, for attracting new investments and to increase investment opportunities, economic reform is the perquisite including legal, institutional

and operational reforms. Nepal, which adopted the first phase of economic reform during 1980s, formalized Nepalese financial system and helped to enter into industrial development thereby, prepared Nepal to be in the position of Pre-condition to Take Off. And for the Take Off, next level of economic reform is needed which we can call it as Economic Reform 2.0.

2. Broad Categorization of Nepalese Financial System

Nepalese financial systems broadly can be divided to three periods; before 1980s, between 1980s to 2000s and onwards 2000s.

2.1 Before 1980s: Formalization & Promotion (Regulated & Controlled)

Nepalese financial system started to formalize with credit disbursement by Nepal Bank Ltd. in 1937. However, financial sector remained stagnant during the first-two decades of formalization, prior to establishment of Nepal Rastra Bank (NRB) in 1956. Financial system geared up after the establishment Nepal Industrial Development Corporation (NIDC) in 1959, Rastriya Banijya Bank (RBB) in 1966 and Agriculture Development Bank (ADB) in 1968. To develop banking habit among people and banking system in the country, NRB established Banking Promotion Board (BPB) in 1968 which played significant role in acceleration of financial development.

In 1974, NRB channelized institutional credit to the poorest sector of the economy and directed the commercial banks to lend at least 5 percent to the priority sector (initially “small sector”). NRB also promoted rural financing and credit policy was directed towards achieving the goals; poverty reduction, social uplift of the people, and appropriate allocation of funds to cottage industries, enterprises, & farmers.

2.2 1980s – 2000s: Liberalization and Development

Financial Sector Reform	IMF	World Bank
Phase I: 1985	Economic Stabilization Program (ESP) <ul style="list-style-type: none"> ▪ Removal of the entry barriers of commercial banks ▪ Currency devaluation ▪ Interest rate deregulation ▪ Easing of restrictive measures on bank credit ▪ Strengthening RBB and NBL ▪ Export promotion and import control ▪ Liberalization of industrial licensing 	Structural Adjustment Program (SAP) <ul style="list-style-type: none"> ▪ Strengthening RBB and NBL ▪ Interest rate deregulation ▪ Amendment of NRB Act. Commercial Bank Act. And NIDC Act.

A. Banking Sector Reforms:

In 1984, Commercial Bank Act was amended for the entry removal of foreign banks. Since 1984, commercial banks established with the joint venture of foreign banks. Nepal Arab Bank (1984) was the first commercial bank to established in the joint venture with foreign investors followed by Nepal Indosuez Bank (1985) and

Financial Sector Reform Program 1.0: Phase I

Nepal started the first financial sector reform program with the implementation of Economic Stabilization Program (ESP) of the IMF and Structural Adjustment Program (SAP) of the World Bank. The objectives of the reform programs were to contain Balance of Payment (BOP) crisis arising since 1982/83 to 1984/85, financing fiscal deficit and to increase economic growth.

Nepal Grindlays Bank (1987). In 1985, commercial banks were allowed to mobilize deposits in foreign currencies for the first time. Partial deregulation of interest rate was started since May, 1986 and complete deregulation of interest rate was done since July, 1989.

To promote market economy, NRB, since 1987, focused on indirect monetary control and increasing the

role of the market. Since 1988/89, commercial banks were mandated to lend at least 25 percent of the credit to productive sectors including 8 percent in priority sectors. In 1991, credit ceiling of the commercial banks was removed. And in 1992, Nepal adopted Enhanced Structural Adjustment Facility (ESAF) of the IMF to further liberalize the financial sector. Along with the ESAF, Nepalese citizens were allowed to open foreign currency bank account in 1992. Also, in 1992, finance companies were entered into the financial system focusing on merchant banking, leasing services and hire purchases and housing construction loans.

To promote limited banking in unbanked rural areas, NRB granted license to Saving and Credit Cooperatives in 1993. Similarly, in 1994/95, productive sector credit program was further revised and subsequently in 1996/97¹. Significant development was taken place in the financial sector during 1990s especially, in number of Banks and Financial Institutions (BFIs) and volume of transactions. In July 1990, there were only 7 BFIs which increased to 74 in July 2000. The size of the financial sector increased more than ten times in terms of the size of credit. Private sector credit, which was Rs.11.7 billion in July 1990, increased to Rs.109.4 billion in July, 2000.

B. Legal and Institutional Reforms:

Commercial Bank Act was amended in 1984 for the entry removal of private sectors in commercial banks. Subsequently, to create more competitive environment in the financial sector Finance Company Act was enacted in 1986. However, with certain years lag, significant number of finance companies were established in 1994. Further, Development Bank Act was enacted in 1996 as another milestone for the development of financial sector.

Financial Sector Reform Program 1.0: Phase II

The liberal licensing policy and participation of private sector in the banking industry contributed the proliferation of BFIs during 1990s to 2000s. Due to increased number of BFIs in the financial system and insufficient regulatory and supervisory capacity of the NRB compared to the size of banking industry, financial sector experienced distress, resulting in a higher level of non-performing loans especially, in the government-owned banks. In this context, the World Bank, the IMF and the ADB jointly concluded that NRB needs to strengthen its supervisory and regulatory capacity. To address this problem, Government of Nepal adopted Financial Sector Strategy Statement, 2000 and then, second phase of financial sector reform (2002-2006) was started in 2002.

1. Loans up to Rs. 5 million for the purchase of raw materials and machineries required for the export and pre-export industries added to the priority sector lending since 1996/97.

Financial Sector Reform	IMF	World Bank	ADB
Phase II: 2002-2006	Poverty Reduction and Growth Facility (PRGF) <ul style="list-style-type: none"> ▪ Restructuring RBB, NBL, ADBL and NIDC ▪ Privatizing NBL ▪ Improving auditing standards ▪ Strengthening legislative and institutional framework (NRB Act 2002) 	Structural Adjustment Program (SAP) <ul style="list-style-type: none"> ▪ Reengineering of NRB ▪ Restructuring RBB and NBL Financial Sector Restructuring Program (FSRP) <ul style="list-style-type: none"> ▪ Reengineering of NRB ▪ Voluntary Retirement Scheme (VRS) in RBB and NBL ▪ Capacity building in the financial sector 	Rural Finance Sector Development Cluster Program <ul style="list-style-type: none"> ▪ Restructuring and privatizing ADBL ▪ Strengthening debt recovery ▪ Establishing regulatory and supervisory framework for MFIs

A. Banking Sector Reforms:

Priority sector lending program gradually phased out by the end of 2006/07.

B. Legal and Institutional Reforms:

In phase II of the financial sector reform, significant legal reform was undertaken. The new Nepal Rastra Bank Act was enacted in 2002 to enhance the regulatory and supervisory capacity and the autonomy of the NRB. As provisioned in the NRB Act, NRB formulated its first Monetary Policy in 2002/03 after the new NRB Act. In 2002, policy for the establishment of new BFIs amended. Likewise, Banks and Financial Institutions Debt Recovery Act, 2002 was enacted to enhance the recovery of banks loans. In 2006, Banks

and Financial Institutions Act (BAFIA) was enacted as an umbrella act for the establishment, regulation and supervision of all types of BFIs.

In 2008, NRB issued the Prompt Corrective Action Policy focusing on capital adequacy for the resiliency of the financial system. Money Laundering and Prevention Act, 2008 was enacted to combat on financial crimes especially on money laundering and terrorist financing. Similarly, in 2008, Banking Offence and Punishment Act was enacted to protect financial system and minimize the impact and losses of conviction relating to financial system. Along with these legal reforms, Regulatory and Supervisory Framework for Microfinance Institutions (MFIs)

was established. Furthermore, the reform undertook re engineering of the NRB, restructuring RBB, NBL, ADBL and NIDC, privatizing ADBL and, VRS in RBB and NBL. Moreover, capacity building of the NRB employees was taken to strengthening debt recovery of the banks as well as enhance the financial stability.

1.3 Onwards 2000s: Advancement and Consolidation

A. Regulatory Framework and Supervisory Practices:

Onwards 2000s, stability of the financial sector was more focused on than promotion. Capital Adequacy Framework was implemented in 2015 based on the reforms prescribed by the Basel Committee on Banking Supervision (BCBS) under Basel III. Risk Management Guidelines for BFIs was implemented to adopt and implement sound risk management framework and provide minimum standard for risk management practices. Besides the regulatory framework, stress testing, prompt corrective actions (PCA), consolidated supervision and risk based supervisory mechanism are some of the key tools that were put in practice to ensure the financial sector stability. In addition, NRB has introduced various new macroprudential as well as transparency and disclosure standards measure driven by both domestic considerations and regulatory guidance from the BCBS.

B. Consolidation in the Banking Sector

To ensure financial sector stability and to develop competitive capacity of financial system by improving capital base, NRB pursued the policy to consolidate the financial sector through maintaining moratorium on new licensing of financial institutions, issuing new paid-up requirement, and issuing Merger and Acquisition Bylaw. In 2011, NRB enacted Merger Bylaw in 2011 and Acquisition Bylaw in 2013. In 2016, Merger Bylaws and Acquisition Bylaws were combined to put greater emphasis on bank consolidation. As a result of bank consolidation, the number of commercial banks, development banks and finance companies significantly decreased. As of mid-July 2024, there are total of 110 BFIs including 20 commercial banks, 17 development banks, 17 finance companies, 55 micro finance institutions and 1 infrastructure development bank.

C. Other reforms

Working capital guideline is now in implementation in order to enhance the utilization of financial resources with the objective of promoting financial stability. Revision of single obligor limit underscores a top priority to reduce credit concentration and promote small and medium productive enterprises. Similarly, reform initiatives like assessing the quality of assets in the banking sector, reducing credit risk, developing and using the supervisory

information systems to enhance supervisory capacity, preparing and implementing the macro stress testing framework to assess the pressure that financial sector may face due to the macroeconomic fluctuations, timely reviewing and amending the laws related to the financial sector, among others, have been continued.

3. Other Economic Reforms

A. Trade Liberalization and Integration

In the 1990s, a series of market-oriented reforms opened up the economy to trade in goods and services, technology and investment. In 1992 a new liberal Trade Policy was introduced to support the economic liberalization program. The liberal trade policy removed the trade barriers such as eliminating license quotas of imports and exports, establishment of industry and encouraging private sector participation in the financial sectors.

The tariff structure was simplified with reduction of import duties and elimination of most quantitative restrictions and other non-tariff barriers. Current account was partially liberalized in 1992 and was made fully convertible in 1993 when it accepted Article VIII obligations of the IMF's Articles of Agreement in May 1994. In April 2004, Nepal became the 147th member of the WTO and has joined a number of regional trading arrangements, including SAFTA and BIMSTEC. In addition, the reduction

in customs duties over the years reflected Nepal's commitment towards converging towards the regional levels over the medium-term.

B. Industrial and Investment Liberalization

In 1992, a new liberal Industrial Policy was formulated to create an open and competitive economy by curtailing government interference in price fixing of industrial goods. Subsequently, enactment of Industrial Enterprises Act, 1992, Foreign Investment and One-window Policy, 1992, and the Foreign Investment and Technology Transfer Act, 1992 gave more priority to investment promotion for accelerating industrialization in Nepal. In addition, new Industrial Policy, 2011 was implemented to increase contribution of industrial sector in the balanced national and regional development by mobilizing local resources, raw materials, skills and increase export of industrial products.

The implementation of Foreign Investment Policy, Foreign Investment and Technology Transfer Act, 2019 are in line with development to mobilize foreign capital, technological knowledge, know-how, management and expertise. However, the declining share of industrial sector in GDP, low productivity compared to other countries in SAARC region, infrastructural bottlenecks, and weak business enabling environment pose major challenge.

C. Public Sector Reforms

As the government of Nepal pursued liberalized policies in the early 1990s, the tax system was modernized gradually. The introduction of Value Added Tax (VAT) marked a significant step towards the modern tax system and enhanced revenue mobilization. In the meantime, revenue administration reforms in Department of Customs and Inland Revenue Department were targeted at broadening tax base and reducing tax evasion.

Implementation of Medium-Term Expenditure Framework (MEFF), as a part of public expenditure management reform in which fiscal resources are allocated to program in accordance with national and sector priorities. Another notable achievement could be the implementation of Treasury Single Account (TSA) as part of public financial management.

The establishment of a large tax office (LTO) and expansion of the Automated System for Customs Data (ASYCUDA) are some examples of key reforms on fiscal side. In addition, a new custom act was enacted in September 2007, which includes a variety of broader reforms such as the implementation of an improved valuation system.

D. Rational of Past Reforms:

The rationale of the reform process that initiated during 1980s and 1990s was that greater competition would help accelerate economic growth.

The entire spectrum of reforms, from reduction in trade barriers and promotion of private sector investment, public sector reforms were intended to simultaneously to introduce competitive forces into the economy.

4. Structural Reforms 2.0:

The core premise of structural reforms at present and in a medium-term would be to remove major structural bottlenecks in public and private investments and improve competitiveness and the business enabling environment. It also points to substantial investments in transport infrastructure to expand connectivity within Nepal and with neighboring countries, and in energy infrastructure to increase energy supply through hydroelectric power generation. In addition, to explore new investment opportunities, the next level of economic reforms is inevitable.

A. Institutional and Legal Reforms:

To grasp and address the newly emerged monetary system dealing with Central Bank Digital Currency (CBDC), NRB Act 2002 should be amended. Similarly, amendment of Banks and Financial Institutions Act, 2017 is deemed necessary to commensurate with the new innovations in fin-tech including CBDC. In addition, amendment of other related laws to help address financial development, cross-border financial connectivity, promote cyber security and countering financial crimes, fostering

green financing, enabling business friendly environment and achievement of sustainable development goals (SDGs).

B. Banking Sector Reform:

Capacity development of the banking sector especially, in dealing with digital financial innovation, Fin-tech and CBDC is necessary. Enhance risk-based supervision including the risks of Fin-tech and cross-border digital financial transactions is another scope of reform in the banking sector. Along with this, promoting financing on more sustainable and renewable sectors is indispensable to reach the global destiny of Net Zero Emission by 2050.

C. Trade Reform

Promotion of exports of goods that are identified in the Nepal Trade Integration Strategy (NTIS), 2016 and 2023. Maximum utilization of the regional trade agreement such as South Asian Free Trade Area (SAFTA) as a means of outreaching the global market is another scope of reform. Similarly, timely revision of trade related tariffs commensurate with the tariffs of neighboring countries need to be carried out.

D. Industrial and Investment Reform:

Nepal's development path proceeded from agricultural sector to service sector. Developed country's history shows that industrial development is the kick start to development. So, Nepal should invest in more resilient infrastructures including digital infrastructures, manufacturing, railways, transportations such as mass transportations, metro, urban management, and high-quality road networking.

E. Public Sector Reform:

Government's budget deficit is increasing in every year and thereby increasing public debt and likely to create potential distress on the debt sustainability of the country. As of mid-June 2024, ratio of public debt to GDP is more than 43% which means Nepal still have fiscal space. However, the rate of increase of public debt in last five years is very high that if this continue in some years, government may face debt distress and public debt might be unsustainable. So, public debt should be expensed in more productive, sustainable and resilient infrastructures for renewing the capacity of public borrowing.

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. राम कुमार साह

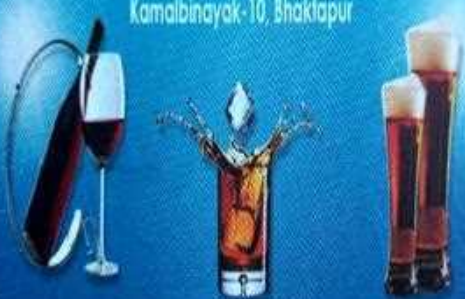
कुमार आयल सेन्टर

शुभम् डिजेल सेन्टर

जनकपुर उप-महानगरपालिका, धनुषा

Bishwo Nath Hengoju
9851059708

Link Bhaktapur Enterprizes
Kamalbinayak-10, Bhaktapur

कुवे पनि शुभ कर्मको लागि चाहिने हरेक पेय पदार्थहरू होलसेल मूल्यमा खाई उपलब्ध छ ।

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान पर्व बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

प्रवेश मेडिको

वीती-४, वीरगंज, नेपाल
फोन : ०५१-५२८२०९

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

CORPORATE OFFICE

SITARA CONSULT PVT. LTD.

🏠 Patan Dhoka, Lalitpur, Nepal

📦 G.P.O Box No. 2458

☎ +977-01-5549045/977-01-6914281

✉ info@sitaracconsult.com.np
sitaracconsult.np@gmail.com

🌐 www.sitaracconsult.com.np

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

Kapil Bhatta
9851249483

OS Technology Pvt. Ltd.

Kathmandu, Nepal

Resurgence of Keynesian Economic Theory

✍ **Baikuntha Pandey**
(Asst. Prof.)
Tribhuvan University

INTRODUCTION

Once again, the world is plunged into recession during pandemic COVID-19. It was J.M. Keynes who forwarded a policy that could liberate the entire world from the great depression of 1930s. He published a book named "The General Theory of Employment, Interest and Money" in which he criticised classical ideas or philosophy to foster the world towards prosperity. The classical foundation of economic development was full employment and laissez faire economy which was reversed by Keynes. He postulated idea that there will be below full employment and government intervention is inevitable to cure depression (Keynes, 1936). In place of free market economy, he inserted government regulation and instead of full employment he instilled the notion of below- full employment. This is the methodological departure from classicist to Keynesianism. The classical economists held the assumption of full employment which restore equilibrium condition for undistorted labour market,

but Keynes agreed in the distortions impending transition to equilibrium. Keynes viewed that market imperfection was a part of the economic fabric and he advocated different policy measures which had congenial social consequences. Keynes accepted the classical relation between wages and marginal productivity of labour, referring to it as the first postulate of classical economics i.e., $Y(N) = W/P$, where $Y(N)$ is the real output when employment is N ; W and P are wages and price rate in money terms (and hence W/P is the wage rate in real term). A system can be analysed on the assumption that W , W/P and N are fixed in classical system but under the assumption of W fixed in money terms the 'first postulate' becomes an equation in two variables (N and P) and the consequences of this had not been considered by classical school. Keynes proposed a 'second postulate' in classical economics asserting that $W = MP_L$. This is an instance of wage being fixed in real terms. The 'second postulate' to the classical system indicated that unemployment may result from wages being fixed by legislation, collective bargaining or mere human obstinacy, all of which are likely to fix wages in money term (Kahn, 2011).

Keynes's economic theory is based on the interaction between demand for saving, investment and liquidity. Saving and investment are necessarily equal, but different factors influence decisions

concerning them. He outlined that $S = f(Y) > 0$ and $C = f(Y) > 0$. The profitability of investment on the other hand, is determined by marginal efficiency of capital (MEC) and market rate of interest (Kahn, 2011). The economy needs to find its way to an equilibrium in which no more money is being saved than will be invested, and this can be accomplished by contraction of income and a consequence reduction in the level of employment. In the classical scheme, it is the interest rate rather than income which adjust to maintain equilibrium between saving and investment, but Keynes asserted that it is the income that can adjust to maintain two separate equilibria. So, he stressed on government intervention in a market so that more income could be generated through the desired level of employment. It is his methodology which he prescribed could be able to control devastating economic crisis of 1930s. The tool that he forwarded are all in opposition to that of classical methodology. The methodology ascribed by Keynes are:

- a. Below full employment
- b. Short-run phenomenon
- c. Wage -Price rigidity
- d. Role of government
- e. Aggregate concept
- f. Role of institutions and culture, etc.

Keynes did not accept full employment hypothesis. He supposed that full employment hypothesis of classicists is imaginary hypothesis. It is because society is always dynamic. Population

goes on increasing. It is almost impossible to provide jobs to the ever-increasing population. Similarly, all sorts of natural resources couldn't be utilised because of lack of skill human resources and capital. They inserted the assumption of long-run in order to dodge possible criticisms to them. In the response to such faulty bases, Keynes opined that there will be under full employment in the short run. He further quotes that in the long run, we all may die. There will be no one to witness full employment in the long -run (Keynes, 1936). Keynes strongly criticised the wage-price flexibility regime of the classicists. He meant that it is unethical to reduce wages to maintain equilibrium because when wage rate is reduced, the workers have to starve. Their family will be compelled to die. So, there must be strong trade unions to fight for their common interest. Hence, wage-price must be rigid rather than flexible which is the tool to protect social welfare of the workforce. Keynes's work re-oriented the study of economics away from the individual and firm to the macro economy. Accordingly, he brought political dimension into the statecraft by placing a big role to state. Thus, he contradicted liberal order adopted by the classicists popularized since the 18th century (Say, 1963). This is the major breakthrough what he made in the field of economic theory.

DISCUSSION

In the backdrop of high and persistent unemployment during the great depression, Keynes argued that there

was no guarantee that the goods that individuals produce would be met with adequate effective demand, and periods of high unemployment could be expected, especially when the economy was contradicting in size. He witnessed that the economy was unable to maintain full employment automatically, and hence he believed that it was necessary for government to step in and put purchasing power into the hands of working population through government spending. Keynes's general theory is regarded as the more influential because in it he laid out the methodological tool for counter-cyclical government spending to arrest economic slumps. He proved that market might, in fact, reach equilibrium at levels well below full employment. And he added that this was, indeed, what had happened in the 1930s (Kahn, 2011). He further put that there might be times when very low or even negative interest rate would prove insufficient to induce people to spend and invest. As income falls so do the saving and purchasing power of consumers. Those with jobs and incomes, held back on purchasing, further aggravating the situation. Where there is no consumer demand, there will be no investment, and thus no expansion in full employment and incomes, and no progress in society. For all these reasons, slumps can be self-perpetuating and does not correct itself by the natural operation of market mechanism. In such circumstances, some external intervention would be required to restore consumer demand, investment and employment (Keynes, 1936).

Amidst such turmoil, Keynes 'General Theory' became panacea implying broad theoretical foundation which outlined that public spending acts as an antidote to the failure of the market economy.

Keynes's contribution in resolving the great depression opened a sluice for methodological transformation. It pinpoints (i) the middle path between the market economy and guided economy and (ii) second revolution in politics break the barrier to state action. Keynes adopted the mixed economic model. It means he accepted all virtue of laissez faire economic principles and rejected its vices. When the state resources fall entirely on the rich section of the community, economy starts malfunctioning. So many distortions create problems in the economy due to misinterpretation of classicists that the invisible hands correct imbalances in the short run automatically. But automatic correction couldn't be experienced during the major economic upheavals. Quite contrarily, socialist economic principle is void of private property and government controls all state resources and distributes it to the people as per their need and efficiency. Consumer's sovereignty cannot be guaranteed since there is absence of competition. There is chance of emerging state dictatorship because the system avoids power balance mechanism. People's motive to work won't be very strong as that of private motivation in the controlled economy. In a way, Keynes laid the foundation stone for liberal capitalism. So, he is honoured with

the title- the father of mixed economy.

Resurgence of Keynesianism

Along with the global financial crisis of 1930s, the popularity of Keynesian economic philosophy aroused markedly. Many economists argued that a fiscal stimulus was an effective way to promote recovery during the great depression. By the end of December 2008, the Financial Times reported that "the sudden resurgence of Keynesian policy is a stunning reversal of the orthodoxy of the past several decades" (Giles, 2009). Paul Krugman published a book and argues that economic conditions similar to those that existed during the earlier part of the 20th century had returned, making Keynesian policy prescriptions more relevant than ever (Krugman, 2008). Keynes's argument of a possibility of a breakdown of capitalism due to volatility of liquidity performance and investment in a world of uncertainty evidently proved correct. In the aftermath of COVID-19 pandemic, the relevance of Keynesian prescription became more apparent. Grounded on Keynesianism, massive bail outs and stimulus package are introduced to cope with the current economic chronic as did in the past in 1930s. The main idea coined by Keynes – 'paradox of thrift' evidently proved correct as it states that people will try to save more money during recession, thereby leading to a decline in consumer spending and thereby decline in aggregate demand and eventually economic growth may become sluggish. Similarly, Keynes's idea of 'liquidity trap' also proved to be valid

at the dead end of the great depression which essentially means that consumer's demand for liquid asset is greater than inflation. In such a situation Keynes argued people prefer cash to liquid assets thereby government attempt to persuade people to buy liquid assets fail. His idea of marginal propensity to consume is also equally relevant for overcoming from the recession or depression and addressing income inequality led crisis. Keynes, therefore, argued that increasing level of economic growth will be synonymous with the lowered level of income inequality. It is added why Scandinavian countries, like Sweden, with low-income inequality are some of the most prosperous nations on the planet? Hence, there is dichotomy between low-income inequality and economic growth. During COVID-19 pandemic, governments broadly following the Keynesian policy- massive stimulus packages have been declared. The government supports to restore economy is ranging from 2.5 to 25.5 per cent. The USA has resorted the largest financial support i.e., 25.5 per cent to its GDP to normalize the economy. After this, the GBR ranks the second position to strengthen the COVID-19 strike economy. It injected 16.2 per cent of financial support to its GDP. The third rank is hold by AUS by supporting 16.1 per cent to its GDP. The lowest share of support to its GDP is made by FIN which is 2.5 per cent. Such packages are declared by both developed and developing countries equally as per their financial strength. As a result, a robust recovery has been projected by the

IMF for these countries to overcome the present crisis (World Economic Outlook Update, 2021).

From the thorough observation of Keynesian economic philosophy, it can be inferred that Keynes was a liberal economist who wanted to safeguard capitalism, but new role assigned to the state did not necessarily support the institutions inherited from the classical liberalism or laissez faire policy. Thus, Keynesianism is based upon the postulates that government should actively act within the economy to mitigate the problems of market failure. In the context of socialism, Keynesian economics is often used to implement policies associated with equity and social justice. Keynes focussed on the disbursement of domestic resources so as to maintain social equity. The marginalized people would be uplifted up to a desired level. They, in turn, become demand creating force. Afterwards, the deficiency in demand could be easily cured. Keynesian prescription has not only overcome the great depression and war devastating economies during 1945-1973 but also became an important tool to mitigate the recession of 2007-2009 and pandemic COVID-19.

CONCLUSION

Keynes's magnum opus, "The General Theory of Employment, Interest and Money" was published in 1936 (Keynes, 1936). The work served as a theoretical justification for the interventionist policies Keynes favoured for tackling a recession. J.M. Keynes was a great economic

philosopher who contributed the world to fight economic crisis in different stages (Tribe, 1997). Prominently, his prescription helped the world to bring the great depression of 1930s into grip. It consistently worked until 1970-especially during the post war period. Afterwards, the world faced stagnation in which his idea was found rather ineffective. In the same period, many economic schools emerged like new classical, new Keynesianism, post Keynesianism and so on. Keynes's idea was little bit dubious at the moment. But when the world, especially Europe and America, experienced a supply side shock in the money market and plunged into another pit of recession in 2010s, all realised the boon that inherited in Keynesianism. It was Keynesian philosophy, due to which the entire recession hit zone got solution to it. Within a decade gap, the world faced another crisis caused by pandemic COVID-19. All countries, rich or poor, equally got engulfed by the deadly disease. It hit every sphere of life. Due to the pandemic, the economy of the world sank down as shown in Annex B. There was no other alternative left than to follow the Keynesian path. The basic tenet of Keynesian theory is - government's active role. All countries are doing the same in order to uplift the overall socioeconomic condition. So, in every crisis, aggregate demand has been proved as panacea. This implies that Keynesian system has become inevitable when crisis emerges. These all approve the resurgence of Keynesian theory.

REFERENCES

- Barro, R. (1997). Macroeconomics (Fifth edition). The MIT Press.
- Coy, P. (2010). Kill or Cure? US stimulus kicks off a storm. The Independent.
- Giles, C. (2009). The undeniable shift to Keynes. Financial Times.
- Hayek, F. A. (1994). Hayek on Hayek: An Autobiographical Dialogue. Routledge.
- Kahn, R. F. (2011). The Making of Keynes' General Theory.
- Keynes, J. M. (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money. Palgrave Macmillan.
- Krugman, P. (2008). The Return of the Depression Economics and the Crisis of 2008.
- Lucas, R. (1972). Expectation and Neutrality of Money. Journal of Economic Theory, 4, 103–124.
- Sargent, T. (1976). A classical Macroeconomic Model for the United States. Journal of Political Economy, 84(2), 207–238.
- Say, J. B. (1963). A Treatise on Political Economy. Thomas Jeffery.
- Tribe, K. (1997). Economic Careers: Economics and Economists in Britain, 1930–1970. Routledge.
- World Economic Outlook Update. (2021). International Monetary Fund (IMF).

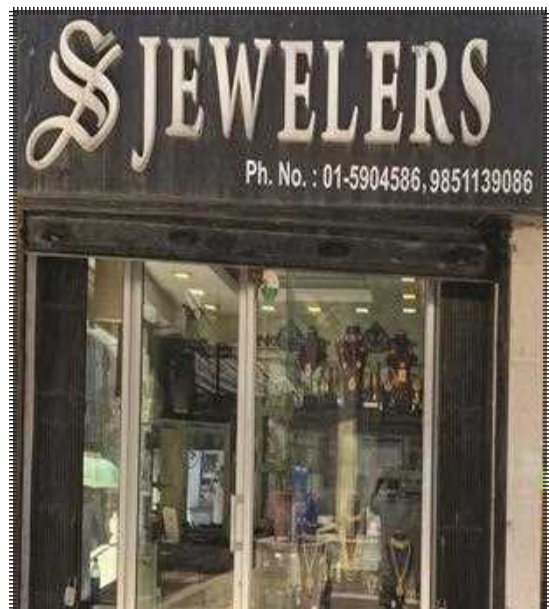

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान पर्व बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व
२०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ
तथा दिदीबहिनीहरूमा हादिक मंगलमय
शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

**UNION International
Tours & Travels (P.) Ltd.**

China Town, Churchil
Complex, 3rd Floor
GPO Box: 20612, Sundhara
Kathmandu, Nepal

यहाँ सुनचाँदीका गरगहनाहरू
अर्डर अनुसार तयार गरिन्छ ।
गोगबु, काठमाडौं

Emerging Management Challenges

 Bhola Nepal
Senior Section Chief
Agricultural Development Bank

Management is the process of designing and maintaining an environment in which individuals work together in groups efficiently and effectively to accomplish stated objectives. Management decides how best to use a business's resources to produce goods or services. Management coordinates resources to get job done to achieve goals. Resources can be human, financial, physical and informational. Management involves getting things done through people. It is also known as an art of developing people through cultured working environment. Organizations need managers who have both insight to see and understand nature of organizational problems and skills and ability to develop strategies for their survival and growth in the present competitive world.

Ricky W. Griffin: management is a set of activities (Including planning and decision making, motivating, organizing, leading and controlling) directed at an organizations' resources (human, financial, physical and informational) with

the aim of achieving organizational goal in an efficient and effective manner.

G.R. Terry and Stephen G. Franklin: management is a distinct process consisting of activities of planning, organizing, actuating and controlling performed to determine and accomplish stated objectives with the use of human beings and other resources.

In conclusion, management is the process by which managers directs and controls other people to concentrate and balance their efforts for efficiently accomplishing predetermined goals within the prevailing environment. Management is universal and its principles can be applied in all types of organizations and at all levels.

Emerging challenges for Management

There are several emerging challenges or threats in environment. The challenges mainly arise from significant changes in the outside world. Some of major challenges that face all the managers today are as follows:

1. Globalization:

Globalization refers that the world without bound and it just breaks the man made line in the geography. It also refers free trade and commerce in products and services offering a wide choice of goods to consumers around the world. Management is no longer controlled by national

borders. The growth of regional free trade agreement and WTO presents new challenges and opportunities for managers. To be effective in this boundary-less world, managers need to adapt to cultures, system and techniques that are different from their own country. Nepal Rastra Bank recently gives permission to open the foreign Bank's branch directly in Nepal to perform the wholesale transactions mainly in deposit and lending. It also grants the permission to Nepalese banks to open the branch in foreign country. So the manager should understand the culture, system, norms, values and ethics of the particular country where the bank is going to open the branch in foreign country. Globalization brought a number of changes in the banking sectors. ATMs, mobile banking, internet banking, QR payment, SWIFT and Remittance are the most popular alternative delivery channels used by customers followed by internet. It reduces the physical visit to banks regularly to perform banking transactions.

2. Technology:

Technological environment consists of evaluation, techniques and the organized knowledge of the ways of doing jobs. Managers need to recognize and anticipate technological changes such as advance in computers and other electronic data processing equipment which have

changed the whole system of decision making. Therefore, the managers must grasp a proper understanding of these aspects of technological context. Nepalese organization greatly depends on international technology. Therefore, the managers have to cope with all these changes taking place in technology and their management. Using the technology creates risk but not using the technology also creates the risks. ADBL installed Core Banking System (CBS) with the help of Asian Development Bank. It is the great opportunity for us but if we are unable to use this modern technology it is the greater risk and loss for us. To make aware in technological aspect ADBL has trained various trainers (Resource Person) for computer literacy program and this organization is success to provide various modern banking services to its customers. That shows the bank is aware in technological area and this system helps to compete with technologically advanced banks and we are able to provides all kinds of modern banking services in the competitive environment.

3. Quality and productivity:

The importance of quality standards for acceptable quality has increased radically in recent years. There is interrelationship between quality and productivity. Quality is the superiority of the product including its attractiveness, lack of defects, reliability and long term durability.

Producers are compelled to introduce modern technology to improve the quality of their products. Productivity has also become a major issue for organization during recent years. Managers face more challenges to get the better result out of all their resources such as human, financial, informational, material etc. they use. Quality and productivity are positively related to each other due to reduction of wastes and rework and optimum utilization of inputs. Higher productivity enables an organization to reduce cost and gain competitive advantages both in terms of price and quality.

4. Ethics and social responsibility:

Social responsibility is now becoming a growing concern in corporate world. Secret dealings, illegal campaign and scandals have created a perception that business leaders use illegal means to gain profits or improve their personal positions. In recent years, public attention has been focused on the issue of social responsibility of business. Society generally expects contribution to the quality of life and the society as a whole. The growing consumerism and environmentalism carry awareness to business. ADBL is taking social responsibility by sponsoring in different social activities and fulfilling the expectation of different stakeholders like government (Paying regular taxes and conducting the government programs), customers (Giving necessary advice, discount

and rebate etc.), employees (regular salary and incentives, financial and other social facilities, opportunities for higher education etc).

With the growing customer awareness, ethics and CSR are coming into limelight. Governments and social organizations around the world are taking several approaches to encourage ethical business practices and CSR. The management in modern organizations always faces challenges of establishing ethical organizational practices with social orientation.

5. Change management:

The forces for change may come from environment. Many managers have trouble transferring their skills to a new assignment in a different industry. A growing organization, a new assignment and changing customers needs and demand may all faced by today's managers. Managers must be able to adopt these changes for successful operation. Traditional techniques must be replaced by modern ones. Convert state owned bank to public corporation, Change legacy system to digital system (Installation of Core banking system), converting the development branches into commercial, recruitment and selection of trained and qualified manpower, conducting different training programs, opportunities for higher education, foreign visit etc are the symbol of change management in our context. The change is not appear

at once it is continuous process and gradually happens.

6. **Learning organization:**

A learning organization is one that can adapt to changes in the external environment through continuous learning and practices. It is concerned with the process of cultivating new ideas, opinions and thoughts for betterment of the organization. Thus, learning organization is an organization skill creating, acquiring and transferring knowledge and modifying its behavior to reflect new knowledge and insights. Managers must continue to attempt to find new methods of working.

7. **Workforce Diversity:**

Diversity in the workforce means that organization are becoming more diverse in terms of genders, races religions, nationalities, age groups, economic class, educational level and other background. The managers should realize that employees come to work with their cultural values and life styles preferences. Such diverse background of employees must be understood by managers. Thus, the challenges for managers are to accommodate to diverse groups of people in the organization.

8. **Digital dimensioning:**

With the growth of digital technologies have changed the ways modern

organizations are operated and managed. Organizations use such technologies to create there model, provide better customer services and build their internal capabilities to support their core activities. They create competitive advantages by combining the digital technologies with their resources. Digital dimensioning involves establishing digital direction, formulating, implementing and controlling digital strategy. In a simple way, it is the act of utilizing internet in organizational operations. Now, we are transferring information through Zoom, google meet, viber, messenger etc.

9. **others:**

- a. Empowerment of employees
- b. Knowledge Management
- c. Multi- cultural effect.

Reference:

1. Pant Prem Raj "Principles of management in Nepal" Buddha academic publication and Distributors Putalisadak Kathmandu
2. Agrawal Govinda Ram "Principles of management in Nepal" MK Publisers and Distributors , Kathmandu
3. Nepal Bhola and others "principles of management" Asmita Publication and Distributors, Kathmandu.
4. Nepal Bhola and others "Business organization and office management" Asmita Publication and Distributors, Kathmandu.

९८४३८५३८३२

९८५८०२०७३०
९८४८०६५३३३

गौतम इलेक्ट्रोनक्स एण्ड मोबाईल सप्लायर्स

पृष्पलाल चोक, बसपार्करोड, नेपालगंज

हाम्रो सेवाहरु : सबै प्रकारका ईलेक्ट्रोनक्स सामानहरु
पाउनुका साथै मोबाईल सेठहरु पनि थोक तथा फुटकर
मूल्यमा उपलब्ध छ ।

एक पटक सेवा गर्ने मौका अवश्य दिनु होला ।

Life Medical Hall

pokhara 1 ranipauwa

HEALTHY
LIFE

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक
RASTRIYA BANCIYA BANK LTD.

आरवो भविको अपनै हुन्छ

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक
आर्थिक समृद्धिका लागि
सधैं तपाईंको साथमा ।

Call Center : 977-01-58070018

Email : rbb.info@rbb.com.np

prabha[®]
INSURANCE

GET IT ON
Google Play

Download on the
App Store

प्रभुमा
बीमा
गरी,
निर्यत्क
रही

प्रभु इन्स्योरेन्स लिमिटेड
prabhu insurance lto.

P.O. Box : 10811, Tinkune, Kathmandu, Nepal
Phone : 977-1-5199220, 5199226
Fax : 977-1-5199247
Email : info@prabhuinsurance.com
website : www.prabhuinsurance.com
Toll Free No. 1660-01-00066

Hotel
Night Trails

HOTEL
NIGHT TRAILS

Proprietor:
Urmila Karki 9841967755
Dipendra Karki 9856022432

Manager :
Aakash Karki 9808445871*

Location :
Gairechautra,
Lakeside-Pokhara

Overview of Money Market and Capital Market

 Bishwaraj Bhandari
Senior Manager
Nepal Bank Limited

Money Market:

The money market is a segment of the financial market where short-term borrowing and lending of funds take place. The instruments traded in the money market typically have maturities of one year or less, making them highly liquid and low risk. The primary purpose of the money market is to provide liquidity for the economy and to facilitate the management of short-term funding needs.

Key Features:

- ☛ **Short-Term Instruments:** Instruments in the money market include Treasury bills, commercial papers, certificates of deposit, and repurchase agreements (repos).
- ☛ **Liquidity:** Money market instruments are highly liquid, allowing for quick conversion to cash without significant loss of value.
- ☛ **Safety:** Due to their short-term nature and the creditworthiness of issuers, money market instruments are considered relatively safe investments.
- ☛ **Participants:** Major participants

include central banks, commercial banks, financial institutions, corporations, and individual investors.

Functions:

- ◆ **Liquidity Management:** Provides a mechanism for managing short-term liquidity for both borrowers and lenders.
- ◆ **Interest Rate Determination:** Helps in the determination of short-term interest rates, influencing monetary policy.
- ◆ **Economic Stability:** Contributes to the stability of the financial system by offering safe and liquid investment options.

Capital Market

The capital market is a financial market where long-term debt or equity-backed securities are bought and sold. The instruments traded in the capital market typically have maturities of more than one year. The primary purpose of the capital market is to facilitate the raising of long-term funds for investment by businesses, governments, and other entities.

Key Features:

- ☛ **Long-Term Instruments:** Instruments in the capital market include stocks, bonds, debentures, and other long-term securities.
- ☛ **Investment Opportunities:** Provides opportunities for investors to invest in long-term assets that can potentially yield higher returns.

- ☛ **Risk and Return:** Investments in the capital market generally carry higher risk compared to money market instruments, but also the potential for higher returns.
- ☛ **Participants:** Major participants include corporations, governments, institutional investors, individual investors, and investment banks.

Functions:

- ◆ **Capital Formation:** Facilitates the mobilization of long-term funds for economic development and capital formation.
- ◆ **Investment Diversification:** Provides a wide range of investment opportunities, allowing investors to diversify their portfolios.
- ◆ **Economic Growth:** Supports economic growth by providing the necessary capital for businesses to expand and innovate.

Importance of the Money Market in Nepal

➤ **Liquidity Management**

- Provides a mechanism for managing short-term liquidity for financial institutions and the government.
- Helps maintain an adequate level of liquidity in the banking system.

➤ **Monetary Policy Implementation**

- Facilitates the implementation of monetary policy by the Nepal Rastra Bank (NRB).
- Influences short-term interest rates and overall economic stability.

➤ **Short-Term Financing**

- Offers short-term financing options for businesses and financial institutions.
- Enables efficient management of working capital and operational needs.

➤ **Interest Rate Determination**

- Plays a crucial role in the determination of short-term interest rates.
- Reflects the demand and supply of short-term funds in the economy.

➤ **Investment Opportunities**

- Provides safe and liquid investment options for investors.
- Attracts investments from individuals, institutions, and foreign investors.

➤ **Economic Stability**

- Contributes to overall economic stability by providing a stable source of short-term funding.
- Helps prevent liquidity crises and financial instability.

➤ **Efficient Allocation of Resources**

- Ensures efficient allocation of short-term funds within the economy.
- Supports businesses in managing cash flows and meeting short-term obligations.

➤ **Risk Management**

- Offers instruments for managing short-term interest rate and liquidity risks.
- Helps financial institutions

hedge against potential liquidity shortages.

Importance of the Capital Market in Nepal

⇒ Capital Formation

- Facilitates the mobilization of long-term funds for investment in productive ventures.
- Supports economic development by providing capital for infrastructure and industrial projects.

⇒ Investment Diversification

- Provides a wide range of investment opportunities, allowing investors to diversify their portfolios.
- Reduces investment risks by offering various asset classes, such as stocks, bonds, and mutual funds.

⇒ Economic Growth

- Drives economic growth by channeling savings into productive investments.
- Supports businesses in expanding operations, innovating, and creating jobs.

⇒ Wealth Creation

- Enables wealth creation for investors through capital appreciation and dividends.
- Offers opportunities for long-term financial growth and security.

⇒ Corporate Governance

- Promotes transparency and accountability in listed companies.
- Encourages better corporate governance practices and

disclosure standards.

⇒ Market Efficiency

- Enhances market efficiency through price discovery mechanisms.
- Reflects the true value of securities based on supply and demand dynamics.

⇒ Liquidity

- Provides liquidity to investors by allowing the buying and selling of securities in the secondary market.
- Ensures that investors can easily convert their investments into cash.

⇒ Global Integration

- Integrates the domestic market with global financial markets.
- Attracts foreign investments and facilitates cross-border capital flows.

⇒ Innovation and Entrepreneurship

- Supports innovation and entrepreneurship by providing access to capital for startups and emerging companies.
- Encourages the development of new industries and technologies.

⇒ Financial Inclusion

- Promotes financial inclusion by offering investment opportunities to a broader section of the population.
- Empowers individuals to participate in the economic growth of the country.

⇒ Fiscal Benefits

- Generates fiscal benefits for the government through the collection of taxes and fees from capital market activities.

Challenges Facing the Money Market in Nepal

↗ Limited Market Depth

- Insufficient variety and volume of financial instruments.
- Low participation from non-bank financial institutions and corporate entities.

↗ Liquidity Constraints

- Periodic liquidity shortages affecting the smooth functioning of the market.
- Inadequate liquidity management tools and mechanisms.

↗ Regulatory and Supervisory Issues

- Inefficient regulatory framework and lack of stringent supervision.
- Delays in implementing necessary reforms and policies.

↗ Interest Rate Volatility

- Fluctuations in short-term interest rates causing uncertainty.
- Impact of global economic conditions on domestic interest rates.

↗ Technological Limitations

- Insufficient adoption of advanced technology for trading and settlement.
- Lack of real-time data and transparency in transactions.

↗ Limited Financial Literacy

- Low awareness and understanding of money market instruments among investors.
- Insufficient investor education initiatives.

↗ High Transaction Costs

- Elevated costs associated with trading and settlement of money market instruments.
- Inefficiencies in the transaction processes increasing overall costs.

↗ Risk Management Challenges

- Inadequate tools and strategies for managing interest rate and liquidity risks.
- Limited access to hedging instruments for market participants.

↗ Market Fragmentation

- Fragmented market structure with limited integration between different segments.
- Lack of coordination among financial institutions.

↗ Regulatory Compliance

- Complex and burdensome compliance requirements for market participants.
- Frequent changes in regulations causing uncertainty and compliance difficulties.

Challenges Facing the Capital Market in Nepal

↗ Market Liquidity

- Low liquidity in the stock market affecting trade volumes and price discovery.

- Insufficient participation from institutional and retail investors.

✧ **Regulatory and Governance Issues**

- Inconsistent regulatory framework and lack of enforcement of regulations.
- Weak corporate governance practices among listed companies.

✧ **Limited Market Infrastructure**

- Inadequate infrastructure for trading, clearing, and settlement.
- Lack of modern technological platforms and real-time data access.

✧ **Investor Confidence**

- Low investor confidence due to market manipulation and insider trading incidents.
- Historical occurrences of fraud and malpractices undermining trust.

✧ **Financial Literacy**

- Limited awareness and understanding of capital market instruments among the general public.
- Insufficient investor education programs and resources.

✧ **High Transaction Costs**

- Elevated costs associated with buying and selling securities.
- Inefficiencies in trading processes increasing overall costs for investors.

✧ **Market Concentration**

- High concentration of market capitalization in a few large companies.

- Limited diversity of listed companies and sectors.

✧ **IPO Market Challenges**

- Lengthy and cumbersome process for companies to go public.
- High costs and regulatory hurdles for Initial Public Offerings (IPOs).

✧ **Lack of Product Diversification**

- Limited availability of advanced financial products like derivatives, ETFs, and REITs.
- Restricted investment options for sophisticated investors.

✧ **Macroeconomic Factors**

- Impact of economic instability and political uncertainties on market performance.
- Sensitivity to global economic conditions affecting domestic capital markets.

✧ **Global Integration**

- Limited integration with global financial markets.
- Challenges in attracting foreign investors due to regulatory and market constraints.

✧ **Corporate Disclosure**

- Insufficient transparency and disclosure standards among listed companies.
- Inadequate financial reporting and communication with investors.

Weaknesses of the Money Market in Nepal

✧ **Limited Market Depth**

- Narrow range of financial

instruments available for trading.

- Low volume and variety of transactions, reducing market liquidity.

⇒ **Liquidity Constraints**

- Frequent liquidity shortages impacting the efficient functioning of the market.
- Inadequate mechanisms for managing and distributing liquidity.

⇒ **Regulatory and Supervisory Inefficiencies**

- Weak regulatory framework and inconsistent enforcement of rules.
- Slow adaptation to necessary reforms and best practices.

⇒ **High Transaction Costs**

- Elevated costs associated with trading and settlement of money market instruments.
- Inefficiencies in the transaction processes leading to higher overall costs.

⇒ **Interest Rate Volatility**

- Significant fluctuations in short-term interest rates causing uncertainty.
- Lack of effective tools to stabilize interest rates.

⇒ **Technological Limitations**

- Inadequate adoption of advanced technology for trading and settlement.
- Lack of real-time data access and transparency in transactions.

⇒ **Limited Financial Literacy**

- Low awareness and understanding of money market instruments among investors.
- Insufficient initiatives to educate investors about the money market.

⇒ **Market Fragmentation**

- Fragmented structure with limited integration between different segments.
- Poor coordination among financial institutions.

⇒ **Risk Management Challenges**

- Inadequate tools and strategies for managing interest rate and liquidity risks.
- Limited access to hedging instruments for market participants.

⇒ **Regulatory Compliance Burden**

- Complex and burdensome compliance requirements for participants.
- Frequent changes in regulations causing uncertainty and compliance difficulties.
- Weaknesses of the Capital Market in Nepal

⇒ **Low Market Liquidity**

- Limited liquidity in the stock market affecting trade volumes and price discovery.
- Insufficient participation from both institutional and retail investors.

⇒ **Weak Regulatory and Governance Framework**

- Inconsistent regulatory framework and lack of enforcement.

- Poor corporate governance practices among listed companies.

⇒ **Inadequate Market Infrastructure**

- Insufficient infrastructure for trading, clearing, and settlement.
- Lack of modern technological platforms and real-time data access.

⇒ **Low Investor Confidence**

- Historical incidents of market manipulation and insider trading undermining trust.
- Lack of robust investor protection mechanisms.

⇒ **Limited Financial Literacy**

- Low awareness and understanding of capital market instruments among the general public.
- Insufficient investor education programs and resources.

⇒ **High Transaction Costs**

- Elevated costs associated with buying and selling securities.
- Inefficiencies in trading processes increasing overall costs for investors.

⇒ **Market Concentration**

- High concentration of market capitalization in a few large companies.
- Limited diversity of listed companies and sectors.

⇒ **Challenges in IPO Market**

- Lengthy and cumbersome process for companies to go public.
- High costs and regulatory hurdles

for Initial Public Offerings (IPOs).

⇒ **Lack of Product Diversification**

- Limited availability of advanced financial products like derivatives, ETFs, and REITs.
- Restricted investment options for sophisticated investors.

⇒ **Macroeconomic Sensitivity**

- Impact of economic instability and political uncertainties on market performance.
- Sensitivity to global economic conditions affecting domestic capital markets.

⇒ **Limited Global Integration**

- Restricted integration with global financial markets.
- Challenges in attracting foreign investors due to regulatory and market constraints.

⇒ **Corporate Disclosure Weaknesses**

- Insufficient transparency and disclosure standards among listed companies.
- Inadequate financial reporting and communication with investors.

Recommendations to Enhance the Reliability and Relevance of Money and Capital Markets in Nepal

Enhancing the Money Market:

⇒ **Expand Market Depth**

- Introduce New Instruments: Develop and introduce a wider range of money market instruments, such as commercial papers, certificates of deposit, and repo agreements.

- **Promote Non-Bank Participation:** Encourage participation from non-bank financial institutions and corporate entities to increase market activity and depth.

➤ **Improve Liquidity Management**

- **Develop Liquidity Facilities:** Establish and enhance liquidity facilities such as central bank standing facilities and discount windows.
- **Implement Effective Tools:** Introduce more effective liquidity management tools to address periodic shortages and ensure smooth market functioning.

➤ **Strengthen Regulatory Framework**

- **Enhance Supervision:** Strengthen the regulatory and supervisory framework to ensure compliance and stability.
- **Adopt International Standards:** Align regulations with international best practices to foster a robust and transparent market environment.

➤ **Reduce Transaction Costs**

- **Streamline Processes:** Simplify and streamline transaction processes to reduce costs and improve efficiency.
- **Leverage Technology:** Utilize advanced technology to automate trading and settlement processes, reducing operational costs.

➤ **Stabilize Interest Rates**

- **Policy Coordination:** Ensure better coordination between monetary policy and money market

operations to stabilize short-term interest rates.

- **Introduce Hedging Instruments:** Develop and promote hedging instruments to help market participants manage interest rate risks.

➤ **Enhance Technological Infrastructure**

- **Upgrade Trading Platforms:** Invest in modern, electronic trading platforms for more efficient and transparent transactions.
- **Implement Real-Time Systems:** Introduce real-time data access and settlement systems to improve market transparency and reliability.

➤ **Promote Financial Literacy**

- **Investor Education Programs:** Launch comprehensive financial literacy and investor education programs to increase awareness and understanding of money market instruments.
- **Public Awareness Campaigns:** Conduct public awareness campaigns to inform potential investors about the benefits and opportunities in the money market.

➤ **Improve Market Integration**

- **Enhance Coordination:** Improve coordination among financial institutions to create a more integrated and efficient money market.
- **Foster Collaboration:** Encourage collaboration between domestic and international markets

to enhance liquidity and diversification.

Enhancing the Capital Market

➤ Increase Market Liquidity

- **Encourage Listings:** Encourage more companies to list on the Nepal Stock Exchange (NEPSE) by simplifying the IPO process and reducing associated costs.
- **Attract Institutional Investors:** Develop policies and incentives to attract institutional investors, both domestic and foreign, to enhance market liquidity.

➤ Strengthen Regulatory and Governance Framework

- **Improve Enforcement:** Strengthen the enforcement of regulations to ensure compliance and protect investor interests.
- **Enhance Corporate Governance:** Promote higher standards of corporate governance and transparency among listed companies.

➤ Develop Market Infrastructure

- **Upgrade Technology:** Invest in modern trading, clearing, and settlement infrastructure to enhance market efficiency and reliability.
- **Enhance Data Access:** Provide real-time market data and analytics to improve decision-making for investors and regulators.

➤ Boost Investor Confidence

- **Strengthen Protection:** Implement robust investor protection

mechanisms to safeguard against fraud and malpractices.

- **Increase Transparency:** Improve transparency through better disclosure requirements and regular communication from listed companies.

➤ Promote Financial Literacy

- **Comprehensive Programs:** Launch comprehensive financial literacy initiatives to educate the public about capital market instruments and benefits.
- **Partnerships with Institutions:** Partner with educational institutions and financial organizations to deliver targeted investor education programs.

➤ Reduce Transaction Costs

- **Streamline Trading Processes:** Simplify trading processes and reduce fees to make investing more accessible and affordable.
- **Adopt Technology:** Leverage technology to reduce operational inefficiencies and lower transaction costs.

➤ Diversify Investment Products

- **Introduce New Products:** Develop and introduce advanced financial products like derivatives, exchange-traded funds (ETFs), and real estate investment trusts (REITs).
- **Promote Mutual Funds:** Encourage the growth of mutual funds to provide diversified investment options for retail investors.

➤ Enhance Global Integration

- Facilitate Cross-Border Investment: Create a conducive environment for cross-border investment and attract foreign capital.
- List Foreign Securities: Allow the listing of foreign securities on NEPSE to provide more investment choices and enhance market depth.

➤ Improve Corporate Disclosure

- Strengthen Standards: Strengthen disclosure standards and ensure timely and accurate financial reporting by listed companies.
- Enhance Transparency: Promote better transparency and accountability through regular audits and disclosures.

➤ Support Innovation and Entrepreneurship

- Facilitate Startups: Create favorable conditions for startups and emerging companies to raise capital through the market.
- Encourage Venture Capital: Develop the venture capital and private equity sectors to support innovative ventures and entrepreneurial activities.

Role of Money Market in the Development of Nepal's Economy

➤ Facilitating Liquidity Management

- Short-term Financing: Provides short-term financing options for businesses, allowing them to manage their working capital

effectively.

- Interbank Lending: Enables efficient interbank lending, helping banks manage their liquidity needs.

➤ Supporting Monetary Policy Implementation

- Interest Rate Control: Helps the Nepal Rastra Bank (NRB) implement monetary policy by influencing short-term interest rates.
- Inflation Control: Aids in controlling inflation by managing the money supply and interest rates.

➤ Promoting Financial Stability

- Liquidity Buffer: Acts as a buffer for financial institutions during periods of liquidity stress, reducing the risk of financial crises.
- Risk Management: Provides instruments for managing short-term risks, contributing to overall financial stability.

➤ Enhancing Efficiency in Financial Markets

- Efficient Fund Allocation: Ensures efficient allocation of funds by channeling savings into productive short-term investments.
- Market Signals: Provides signals about the liquidity and credit conditions in the economy, guiding investment and financing decisions.

➤ Encouraging Savings and Investments

- Safe Investment Options: Offers safe and liquid investment options

for individuals and institutions, encouraging savings.

- Interest Rate Returns: Provides returns on short-term investments, incentivizing participation in the financial markets.

➤ **Supporting Government Financing**

- Treasury Bills: Allows the government to raise short-term funds through the issuance of Treasury bills.
- Debt Management: Helps in the effective management of public debt by providing short-term borrowing options.

Role of Capital Market in the Development of Nepal's Economy

➤ **Mobilizing Long-term Capital**

- Equity Financing: Provides a platform for companies to raise long-term capital through the issuance of shares.
- Debt Financing: Facilitates the issuance of long-term debt instruments like bonds, supporting infrastructure and industrial projects.

1. Promoting Economic Growth

- Investment Opportunities: Channels savings into productive investments, fostering business expansion and economic growth.
- Job Creation: Supports the growth of businesses, leading to job creation and higher employment levels.

2. Enhancing Corporate Governance

- Transparency: Promotes transparency and accountability in corporate governance through regulatory requirements and disclosures.
- Investor Confidence: Builds investor confidence by enforcing standards and protecting investor interests.

3. Facilitating Wealth Creation

- Capital Appreciation: Enables wealth creation for investors through capital appreciation and dividends from equity investments.
- Diversified Portfolios: Provides diverse investment options, allowing investors to build balanced and diversified portfolios.

4. Providing Liquidity

- Secondary Market: Ensures liquidity for investors by allowing the buying and selling of securities in the secondary market.
- Price Discovery: Facilitates efficient price discovery, reflecting the true value of securities based on market dynamics.

5. Encouraging Entrepreneurship and Innovation

- Access to Capital: Provides access to capital for startups and innovative ventures, supporting entrepreneurship and technological advancements.
- Venture Capital: Encourages the development of venture capital and private equity sectors, promoting innovation.

6. Integrating with Global Markets

- Foreign Investment: Attracts foreign investment by providing a regulated and transparent market environment.
- Cross-border Listings: Allows for cross-border listings and investments, integrating Nepal's capital market with global financial markets.

7. Supporting Government Funding

- Sovereign Bonds: Enables the government to raise funds through the issuance of sovereign bonds for long-term developmental projects.
- Public-Private Partnerships: Facilitates public-private partnerships by providing a platform for funding infrastructure projects.

Combined Role in Economic Development

⇒ Efficient Resource Allocation

- Together, the money market and capital market ensure efficient allocation of resources by providing short-term and long-term financing options.
- They channel savings into productive investments, supporting both immediate liquidity needs and long-term growth initiatives.

⇒ Financial Stability and Growth

- The money market provides stability by managing short-term liquidity and interest rates, while the capital market promotes long-term growth by funding large-scale

projects and businesses.

- This balance between stability and growth is crucial for sustained economic development.

⇒ Enhanced Financial Inclusion

- Both markets contribute to financial inclusion by offering a range of investment and financing options for individuals, businesses, and government entities.
- They provide opportunities for broader participation in the financial system, promoting economic inclusivity.

⇒ Innovation and Development

- The money market supports day-to-day financial operations and liquidity management, while the capital market fosters innovation and long-term development.
- Together, they create an environment conducive to economic innovation, infrastructure development, and overall prosperity.

Tools of the Money Market

⇒ Treasury Bills (T-Bills)

- Description: Short-term government securities with maturities ranging from a few days to one year.
- Purpose: Used by the government to manage short-term funding needs and control money supply.

⇒ Repurchase Agreements (Repos)

- Description: Short-term loans where securities are sold with an

agreement to repurchase them at a later date.

- Purpose: Provides liquidity to financial institutions and facilitates short-term borrowing.

⇒ **Certificates of Deposit (CDs)**

- Description: Time deposits issued by banks with a fixed interest rate and maturity date.
- Purpose: Allows banks to raise short-term funds and provides investors with a secure investment option.

⇒ **Commercial Papers (CPs)**

- Description: Unsecured short-term debt instruments issued by corporations to meet short-term liabilities.
- Purpose: Provides companies with quick access to funds and helps manage working capital.

⇒ **Money Market Funds (MMFs)**

- Description: Investment funds that invest in short-term, high-quality money market instruments.
- Purpose: Offers investors a low-risk investment option with liquidity and capital preservation.

⇒ **Banker's Acceptances (BAs)**

- Description: Short-term credit instruments issued by banks to finance international trade transactions.
- Purpose: Facilitates trade financing by providing short-term credit guarantees.

⇒ **Call Money**

- Description: Short-term loans with very short maturities, typically overnight.
- Purpose: Used by banks to manage daily liquidity needs and overnight funding requirements.

⇒ **Reverse Repos**

- Description: Agreements where securities are purchased with an agreement to sell them back at a later date.
- Purpose: Used by central banks and financial institutions to manage liquidity and implement monetary policy.

⇒ **Discount Window Borrowing**

- Description: A facility provided by central banks where financial institutions can borrow short-term funds at a discount rate.
- Purpose: Helps banks manage liquidity and stabilize the financial system during periods of stress.

Tools of the Capital Market

⇒ **Stocks (Equities)**

- Description: Shares representing ownership in a corporation, entitling holders to dividends and voting rights.
- Purpose: Provides companies with long-term capital and offers investors the potential for capital appreciation and income.

⇒ **Bonds**

- Description: Debt securities issued by governments, corporations, or municipalities with fixed or variable

interest rates and maturity dates.

- Purpose: Raises long-term funds for issuers and provides investors with fixed income and capital preservation.

➤ **Debentures**

- Description: Unsecured bonds issued by companies with a fixed interest rate and maturity date.
- Purpose: Allows companies to raise capital without pledging assets as collateral.

➤ **Preferred Shares**

- Description: Equity securities with fixed dividends and priority over common shares in dividend payments and liquidation.
- Purpose: Provides investors with a stable income and companies with capital while offering less ownership control.

➤ **Mutual Funds**

- Description: Investment vehicles pooling funds from multiple investors to invest in a diversified portfolio of stocks, bonds, or other assets.
- Purpose: Offers diversification, professional management, and access to various asset classes.

➤ **Exchange-Traded Funds (ETFs)**

- Description: Investment funds traded on stock exchanges, similar to stocks, that track indices, commodities, or other assets.
- Purpose: Provides investors with diversified exposure to various

asset classes and indices with high liquidity.

➤ **Derivatives**

- Description: Financial instruments whose value is derived from underlying assets like stocks, bonds, or commodities (e.g., options, futures, swaps).
- Purpose: Used for hedging, speculation, and arbitrage purposes to manage risk and enhance returns.

➤ **Real Estate Investment Trusts (REITs)**

- Description: Companies that own, operate, or finance income-producing real estate and offer shares to investors.
- Purpose: Provides a way to invest in real estate without directly owning property and offers regular income and capital appreciation.

➤ **Government Bonds**

- Description: Long-term debt securities issued by the government with fixed or variable interest rates and maturity dates.
- Purpose: Used to finance government expenditures and provide investors with a stable income and low-risk investment.

➤ **Corporate Bonds**

- Description: Debt securities issued by corporations with fixed or variable interest rates and maturity dates.
- Purpose: Raises capital for business expansion and operations while offering investors a fixed

income.

⇒ Initial Public Offerings (IPOs)

- Description: The process through which a company offers shares to the public for the first time.
- Purpose: Allows companies to raise capital for growth and expansion while providing investment opportunities to the public.

⇒ Convertible Securities

- Description: Securities, such as bonds or preferred shares, that can be converted into a predetermined

number of common shares.

- Purpose: Provides investors with the potential for equity participation while offering fixed income or dividends.

The money market deals with short-term borrowing and lending, typically under one year, involving instruments like Treasury bills and commercial paper. The capital market handles long-term investments, with instruments like stocks and bonds, providing businesses with capital and investors with opportunities for long-term returns.

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

राजन घिमिरे

मो. ९८४७०७१११६

सदस्य

बिफु नेपाल राष्ट्रिय समिति

* औषधी सदुपयोग गरी, प्रतिकूल असर हुनबाट बचाऔ *

चिराग फार्मसी प्रा.लि.

पोखरा-११ रानीपौवा कास्की

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान पर्व बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौ ।

प्रबन्ध निर्देशक:- दिपक पन्त

इमेल:-chiragpharmacypvtltd@gmail.com

मोबाइल ९८५६०२२११०, ९८५६०२२१६३

" औषधी तथा सर्जिकल सामानहरूको लागि हामीलाई सम्झनुहोस "

प्रो. हर्ष बहादुर विश्वकर्मा

९८१७८०२५९०

९८८७१८१०३०

०७१-५३८९८५

९८०५८७६१६०

पाल्पा रम्भा देवी सुन चाँदी पसल

वि.पि. पथ, बुटवल-६

हाम्रा सेवाहरू : यहाँ आधुनिक डिजाईनको रेडिमेन्ट मर-महना

पाउनको साथै पुराना महना संग नयाँ महना साटिन्छ र पुराना

महना पनि सफाई गरिन्छ तथा नवरेतन पत्थरहरू पनि उपलब्ध छ ।

International Reserve Management Practices & Nepal

 Som Raj Nepali
Assistant Director
Nepal Rastra Bank

1. Background

Reserve management policies, practices, and plans differ from economy to economy and central bank to central bank depending upon their peculiar needs, economic conditions and circumstances and use of international best practices.

The major decisions on the exchange rate regime and policy, FX market intervention, currency defence mechanism, relationship with other currency or even dollarization and/or dedollarization fall under the purview of the government which are politically and parliamentarily driven. The role of the central bank majorly comes in the case of proper coordination between fiscal decisions and monetary management operation decisions so that price stability, external sector stability and the overall financial stability are ensured. Strong base and stable foreign exchange reserves provide the cushion against the economic shocks and complement monetary policy to achieve its stated objectives. Therefore, an FX reserve of a

country is also termed as a self-insurance against such shocks.

According to IMF (2009, p. 111)

"Reserve assets are those external assets that are readily available to and controlled by monetary authorities for meeting balance of payments financing needs, for intervention in exchange markets to affect the currency exchange rate, and for other related purposes (such as maintaining confidence in the currency and the economy, and serving as a basis for foreign borrowing)."

In most countries, the reserves are owned by the central bank; that is, they are on the central bank's balance sheet and the ultimate decisions on reserves management are taken within the central bank's management structure. But, there are several counter-examples to this (the United States, the UK and Japan) where the reserves are formally owned by the government, and the ultimate decisions on their management are thus taken by the government (usually the Treasury or Finance Ministry) (Nugée, 2024).

Nepalese Context

Nepal Rastra Bank's principal functions include the foreign exchange reserve management. NRB Act, 2058 (amended on 2073) along with other policies, guidelines and directives help NRB to manage reserve management.

"Foreign Currency" means the currencies other than the Nepalese currency and the word includes the special drawing

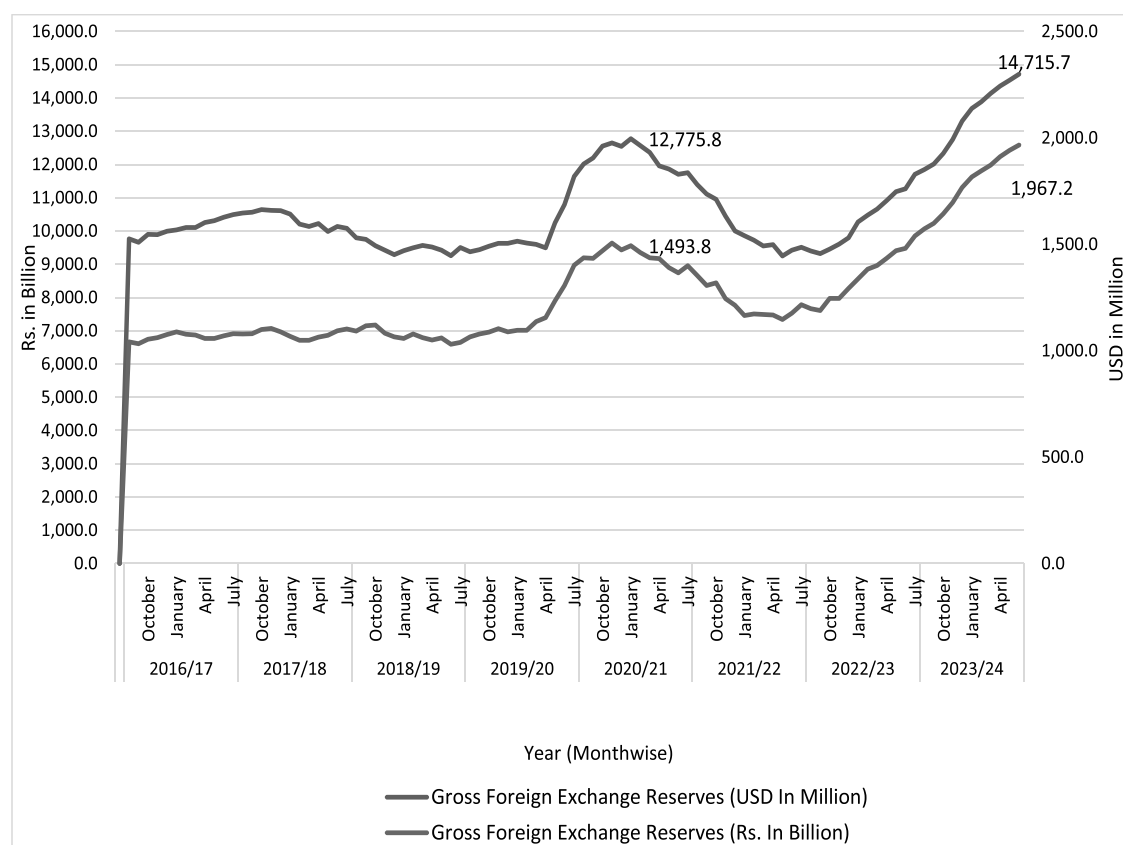
rights on the International Monetary Fund, the Asian Currency Units, the European Currency Units and other instruments as the Bank may prescribe, as per the requirement, by publication and transmission of public notices (NRB Act, 2002).

“Foreign Exchange” means foreign currencies, all types of deposits, credits, stocks, foreign securities payable in

foreign currencies and the cheques, drafts, traveler’s cheques, electronic fund transfer, credit cards, letters of credit, bills of exchange, promissory notes in international circulation payable in foreign currencies; and the word also includes whatsoever, type of other monetary instrument as the Bank may prescribe, as per the requirement, by publication and transmission of public notices (NRB Act, 2002).

Gross Foreign Exchange Reserves of Nepal

Figure 1: Gross Foreign Exchange Reserves (USD in Million and NPR in Billion)

Source: NRB, Current Macroeconomic and Financial Situation (Based on Eleven months Data Ending Mid-June, 2023/24)

Foreign Exchange Reserve shall consist of the following assets: -

- (a) Gold and other precious metals held by or for the account of the Bank;
- (b) Foreign currencies held by or for the account of the Bank;
- (c) Foreign currencies held in the accounts of the Bank on the books of a foreign central bank or other foreign banks; (d) Special drawing rights (SDR) held by the Bank at the International Monetary Fund;
- (e) Bill of exchange, promissory note, certificate of deposit, bonds, and other debt instrument payable in convertible foreign currencies issued by any debtor or liability holder and held by the Bank;
- (f) Any forward purchase or repurchase agreements of the Bank concluded with or guaranteed by foreign central banks or public international financial institutions, and any futures and option contracts of the bank providing for payment in freely convertible foreign currency.

The Bank shall maintain international reserve at a level, which shall be adequate for the execution of monetary and exchange rate policies and for the prompt settlement of the international transaction. The stance of the yearly and subsequent quarterly review of the monetary policy of the Nepal Rastra Bank is to make the economy buoyant by maintaining price and external sector stability. The exchange rate peg of the Nepalese Rupee vis-a-vis

the Indian Rupee is a nominal anchor of the monetary policy.

2. Strategic Objectives for Reserves Management

According to Nugée (2024), the following are some of the main reasons for holding reserves:

- a. Formal backing for the domestic currency,
- b. A tool of exchange rate or monetary policy,
- c. to provide funds for servicing foreign currency liabilities and debt obligations,
- d. be held as a source of funds to pay for government expenditure overseas.
- e. provide a defense against emergencies or disaster, and
- f. held as an investment fund primarily for financial gain.

The "classic trilogy of objectives" for FX reserve management is the respective order of Safety, Liquidity, and Return. The sustainability of all these objectives has been the newest concept to all the reserve managers and central bankers. It also associates with the environmental, social and governance (ESG)-related objectives.

Nepalese Context

NRB Act-2002 and NRB FX Investment Directive-2022 also follow the same priority order of the strategic objective of reserve management. Income and expenditure denominated in foreign currency are converted into Nepalese

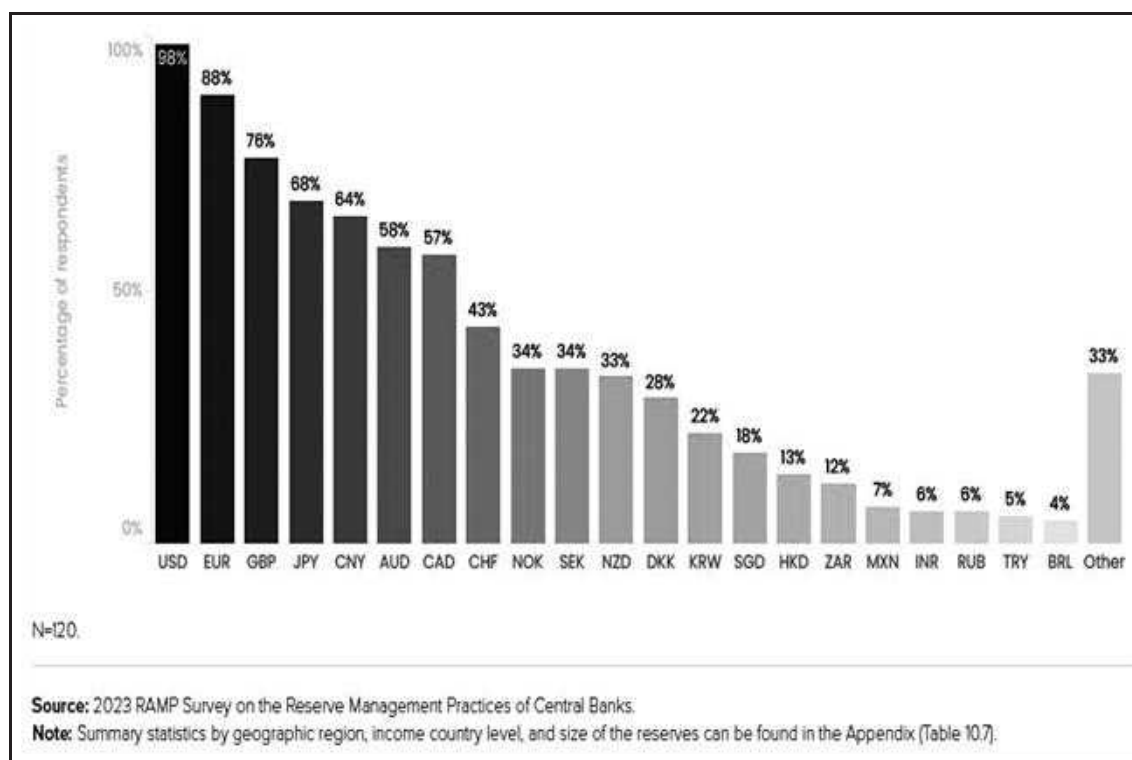
Rupees based on the exchange rate prevailing on the value date. An amount equivalent to the net exchange gain/loss during the year is transferred to/from 'Exchange Equalization Fund' through Statement of Appropriation (NRB, 2024a).

3. Currency Composition in Reserve Management

The most dominant reserve currency in the world is still the US Dollar, which is followed by the Euro and Great Britain Figure 2: Currency Eligibility

Pound. According to the RAMP Survey Report 2023 of the World Bank (2024), the dollar is eligible in almost all central banks, and other traditional reserve currencies are eligible in at least half of the respondents' portfolios.

Currencies in the special drawing rights (SDR) basket have higher eligibility in reserve portfolios. The following figure shows the currency eligibility in the reserve of the central banks.

Source: (World Bank Group (WBG), 2024)

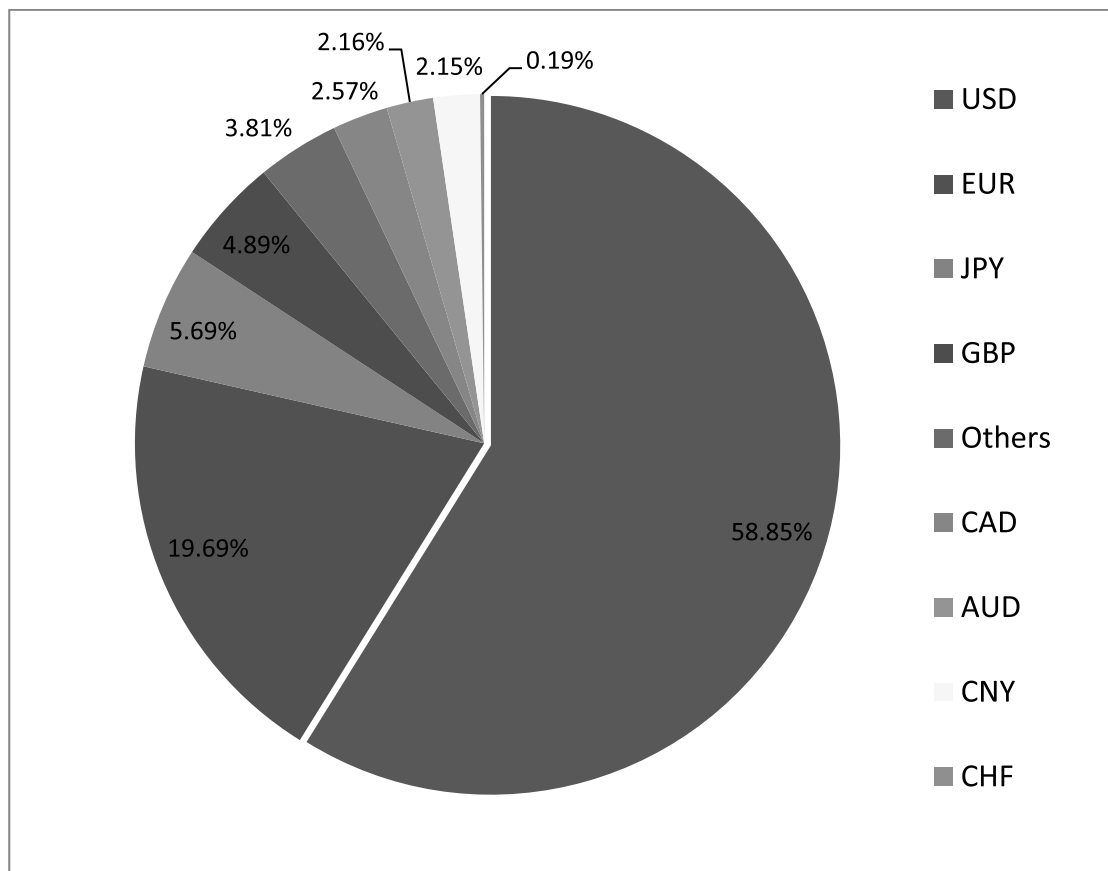
The US dollar is eligible in almost all institutions (98 percent). Eighty-eight percent can invest in the Euro, 76 percent in the British Pound, 68 percent in the Japanese Yen, and 64 percent in the

Chinese Renminbi. The Australian and Canadian dollars are next in line: they are eligible in 58 and 57 percent of central banks, respectively (World Bank Group (WBG), 2024).

According to International Monetary Fund (IMF), Currency Composition on Official Foreign Exchange Reserves (COFER) for

the first quarter (Q1) 2024, the World – allocated reserves by currency can be shown as presented below:

Figure 3: Currency Composition on Official Foreign Exchange Reserves (COFER)

Source: IMF (July 2024)

The figure shows that the world's reserve by currency is dominantly i.e. 58.85 percent occupied by the USD dollar. Similarly, on an average 19.69 percent of reserves are invested in the Euro. JPY and GBP are the subsequently most held reserve currency with the average of 5.69 percent and 4.89 percent respectively.

Nepalese Context

The investment committee reviews the

currency composition of the reserve and monitors the bank's compliance with the limits established for foreign currency positions by the bank's board. The major holding of foreign currency assets are denominated in USD, CNY, CAD, JPY, AUD, GBP, EURO and INR (NRB, 2024a).

4. Reserve Adequacy

Assessing the appropriate level of reserves to hold is challenging-not just

because of the multiple roles played by reserves, but also because of the complexity of quantifying external risks and vulnerabilities, and the opportunity cost each country faces (IMF, 2024).

Some of the major theories and concepts on assessing the reserve adequacy are presented below:

a. Monetary Aggregate Rule

The most often used monetary aggregate is the M2 monetary aggregate (cash and bank deposits with maturity less than 2 years, also known as “broad money”). According to the monetary aggregates rules, the reserves must cover a given proportion of an indicator of monetary volume, the so-called monetary aggregate. This approach is based on the assumption that in a crisis it is not only external funding that may stop, but that domestic investors may also transfer assets abroad (Csávás and Csom-Bíró, 2017). The benchmark is typically set at 20%.

b. Import rule

According to the more common version of the import rule, the reserves must provide coverage for 3 months of imports. When the indicator was first calculated, the reserves of the countries under review varied between 3 and 6 months' imports, while initially the IMF prescribed 3–5 months of imports; however, by now the 3-month level is practically used exclusively, which corresponds to the minimum of the former bands. The use of the import rule may be directly connected to the financing of the current account,

as a reserve objective (Csávás and Csom-Bíró, 2017).

c. The Guidotti–Greenspan indicator

According to the Guidotti–Greenspan rule, the foreign exchange reserves must cover the short-term external debt, i.e. those debts maturing within one year. The idea of using short-term external debt as a reserve indicator emerged not long after the outbreak of these crises, as early as in December 1997, at a BIS meeting of central bank governors (Wijnholds – Kapteyn 2001). The Guidotti–Greenspan rule has several modified versions as well. According to one of the alternatives, in addition to short-term external debt, the reserve should also cover the expected current account deficit of the coming year (gross external financing requirement) (Csávás and Csom-Bíró, 2017). The Guidotti-Greenspan rule proposes a 100% cover.

d. Jeanne and Rancière (2011)

This approach measures the optimal level of reserves by calibrating a cost-benefit model. The model balances the opportunity cost of holding reserves with the gains from smoothing domestic absorption during sudden stops. The level of optimal reserves varies considerably depending on the assumptions on output loss, probability of a sudden stop, and risk aversion (Arslan and Cantú, 2019).

e. Assessing Reserve Adequacy (ARA) metric

IMF ARA metric measures a broad set of

risks reflecting potential drains on the balance of payments. The IMF's metric has four weighted components: short-term external debt; M2; export income; and other liabilities. The last two components reflect potential terms-of-trade shocks

and other portfolio outflows, respectively. The measure is adjusted if the country is dollarised, if it has capital controls or if it is a commodity exporter/importer. The benchmark is between 100% and 150% reserve cover.

Table 1: Reserve Adequacy Metric and Exchange Rate Regimes

(In Percent)	Exchange Rate Regime	Short-term Debt	Other Liabilities	Broad Money		Export
				Without CFM	With CFM	
Weights	Fixed	30	20	10	5	10
	Floating	30	15	5	2.5	5

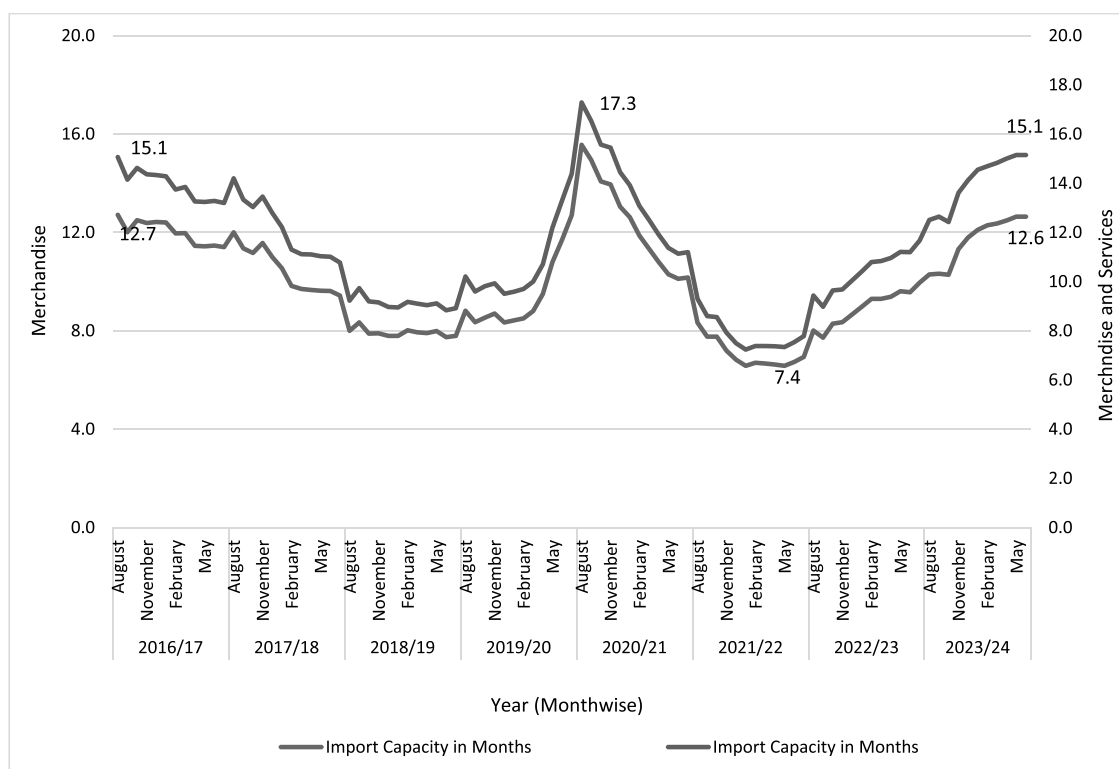
Note: CFM = Capital Flow Management; Source: IMF (2023)

Nepalese Context

The goal of the monetary policy is to keep the foreign exchange reserves at a level

that is sufficient to cover at least seven (7) months' imports of goods and services (NRB, 2023).

Figure 4: Import Capacity in Months

Source: NRB, Current Macroeconomic and Financial Situation (Based on Eleven months Data Ending Mid-June, 2023/24)

5. Numeraire

Numeraire is an economic term that represents a unit in which prices are measured i.e. a unit of account. Having a numeraire, or base value, allows for the comparison of the value of goods against one another (Investopedia, 2024). According to World Bank fourth RAMP survey (WBG, 2024), the most frequent used numeraire for performance reporting purposes is the USD dollar as 63 percent of the total respondents agree on this. The use of domestic currency as the reporting numeraire is the second most frequently used currency (49 percent). When the domestic currency is the numeraire, portfolio allocations tend to be tilted towards those foreign currencies vis-à-vis, which the domestic currency is more stable (Borio et al (2008b).

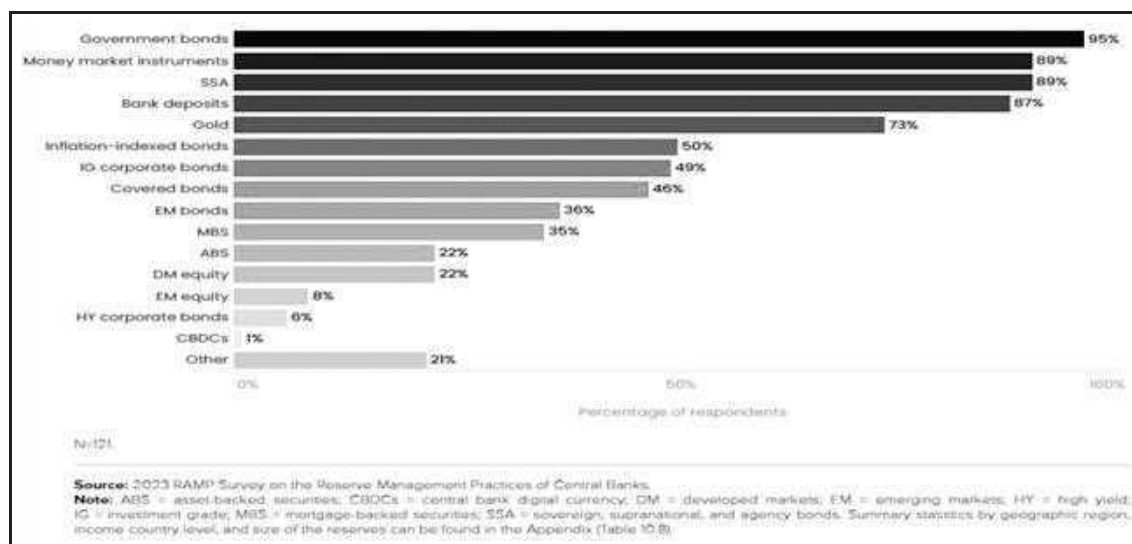
Nepalese Context

In Nepalese context, US Dollar is the numeraire to represent and to report the FX reserve to the comparable international requirements.

6. Eligible Assets Classes

The reserve managers and central banks always prioritize the safety, liquidity, and sustainable return in their reserve management strategies. Hence, they prefer to hold those assets, which can service these objectives in the same order. According to World Bank fourth RAMP survey (WBG, 2024), central banks tend to favor asset classes with high liquidity and low risk, which aligns with their capital preservation and liquidity objectives. The eligible assets classes used by the 121 respondent central banks participated in the World Bank fourth RAMP survey can be shown in the figure as below:

Figure 5: Assets Class Eligibility

Source: (World Bank Group (WBG), 2024)

To fulfill the above stated reserve management objectives, the 95% of the respondent's banks invest in the government bonds from developed markets. Likewise, 89 percent can invest in money market instruments or SSA securities. Eighty-seven percent can invest in bank deposits, 73 percent in gold, and only half of central banks are eligible to invest in inflation-indexed bonds (WBG, 2024).The report also found

that the traditional asset classes, such as government bonds from developed markets, bank deposits, money market instruments, SSA securities, and gold, have the highest allocation in reserve portfolios.

Nepalese Context

Instrument wise Investment of Foreign Exchange Reserve of the Banking System in terms of percentage of total reserves is as follows:

Table 2: Instrument wise Investment of Foreign Exchange Reserve

Particulars	Current Year (in %)	Previous Year (in %)
Foreign Exchange Reserve		
US Treasury Bills	2.50	1.81
Indian Treasury Bills	23.97	23.56
BIS FIXBIS		
Bonds/Notes	23.28	24.4
Mid Term Instrument	0.96	
Call Deposits	4.29	4.16
Time Deposit (Currency)	40.25	40.45
Gold Deposit	4.75	5.62
Special Drawing Rights		
Balance with NRB and BFIs		
Total	100	100

Source: NRB (2024a)

7. Risk Management in Reserves

The World Bank's RAMP survey found that more than half i.e. 52 percent of the respondent central banks use VaR metric to define the risks tolerance of their reserve portfolio. CVaR and probability of the negative returns come second and third most widely used tool to define the risk tolerance with the 41 percent and 34 percent of total respondents' central banks respectively (WBG, 2024).

Credit risk exposure of the central bank is managed mainly by diverting their assets allocations towards the sovereign and highly rated bonds and debt securities. Rating agencies viz. S&P, Moody's and Fitch remain the primary sources of information related to credit risk analysis.

Nepalese Context

The overall responsibility and authority for the formulation, implementation, and evaluation of the bank's risk management

framework falls under the bank's Board of Directors. To fulfill the vital purpose, there is a formation of the Risk Management Committee. The bank Audit Committee oversees how the management monitors compliance with the bank's risk management policies and procedures and reviews the adequacy of the risk management framework in relation to the risks faced by the banks (NRB, 2024a). Similarly, there are the Risk Management Policy 2023, Risk Management Directives 2023, Risk Management Procedure, 2023 and Risk Management Framework 2024 in effect to address all the risk identification, measurement, solution and evaluation & monitoring related to reserve management as well.

8. Conclusion

The central bank's reserve management function plays a vital role in external sector stability supporting in monetary management functions and financial stability ultimately. The international best practices in reserve management includes; reserve adequacy assessment, currency allocation, assets allocation, governance, risk management strategy which is, in a combined form, called as strategic asset allocation. However, the role and usage of the international reserves may be different to the different

economies based on their domestic priorities and strategic objectives.

Nepal's reserve management strategy and practices seems conventional and aligns with the majority of the central bank's practices. USD is the dominant currency in its total reserve currency allocation. The nominal anchor of its monetary currency (NPR) is the exchange rate peg of the Nepalese Rupee vis-a-vis the Indian Rupee at NPR 1.60 per INR. More than two third of its international trade relationship with the India has set the requirement to hold INR more than twenty (20) percent of its total reserve. The assets class of its reserve also falls under conventional assets class as it holds US Treasury Notes and Treasury Bills, INR Treasury Bills, Chinese government bonds, golds reserves and term deposits with the banks. The FX reserve of Nepal is in increasing trend and it requires the strategic modern tools and techniques to manage its reserves very effectively and efficiently. An effective implementation of the Strategic Assets Allocation (SAA) in the FX investment strategy and allocation of the assets classes, as recommended by the World Bank Reserve Advisory and Management Partnership (RAMP) and International Monetary Fund, helps to decide on such strategic decisions.

Reference

- Borio, C., G. Galati., and Heath, A. (2008b). FX Reserve management: Trends and Challenges. BIS Papers, no 40, May.
- Csávás and Csom-Bíró (2017). Indicators Used for the Assessment of the Reserve Adequacy of Emerging and Developing Countries – International Trends in the Mirror of Theories. Financial and Economic Review, 16(1), 5-45.
- Greenspan, A. (1999): Currency Reserves and Debt. Remarks before the World Bank Conference on Recent Trends in Reserves Management, Washington DC, Ap

- IMF (2009). Balance of Payments and International Investment Position Manual, Sixth Edition, Washington: International Monetary Fund
- IMF (2024). Assessing Reserve Adequacy - ARA (April 2024). Washington, D.C. <https://www.imf.org/external/datamapper/datasets/ARA>
- Investopedia (2024). Numeraire: What it is, History, How it Works. <https://www.investopedia.com/terms/n/numeraire.asp#:~:text=Numeraire%20is%20an%20economic%20term,%22%20or%20%22face%20value.%22>
- Nepal Rastra Bank (2023). Monetary policy for 2023/24. Nepal Rastra Bank, Kathmandu, Nepal. https://www.nrb.org.np/contents/uploads/2023/08/Monetary-policy-in-English-2023_24-Full-text.pdf
- Nepal Rastra Bank (2024a). Nepal Rastra Bank, Statement of Financial Position. Kathmandu, Nepal. <https://www.nrb.org.np/contents/uploads/2023/11/Annual-Financial-Statement-FY-2079.80.pdf>
- Nugée, J. (2024). Foreign exchange reserves management. Centre for Central Banking Studies, Bank of England. UK. <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/Nugée/files/ccbs/resources/foreign-exchange-reserves-management.pdf>
- Wijnholds, J. O. de Beaufort – Kapteyn, A. (2001): Reserve Adequacy in Emerging Market Economies. IMF Working Papers, Office of Executive Directors, WP/01/143.
- World Bank Group (WBG) (2024). Reserve Management Survey Report 2023. The Fourth Edition, Washington DC, USA

तपाईंको क्षतिमा साथी

01-5245090
customerservice@hei.com.np
Bajul Bazaar, Kathmandu

BUY POLICY HERE
@hei.com.np

Himalayan Everest
Insurance Co. Limited

प्रो० कृष्ण पाण्डे

रेसुङ्गा स्टेशनरी एण्ड जनरल स्टोर्स

बर्मेलीटोल, भैरहवा
(बुद्धचोक बस स्टप अगाडी)

01-5245090
५७९९५२
५७९९५३
५७९९५४

हामी कहाँ स्टेशनरी तथा खेलकुदका सामानहरू थोक तथा
फुटकर सुपथ मूल्यमा उपलब्ध गराइन्छ ।

NIC INSURANCE

Bridging the gap between you and your
secure future.

SECURE
FUTURE

Protecting you at
every step of your journey.

नेपाल इन्स्योरेन्स
विकासको प्रतिवेद न विमोचनको

76
YEARS

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा
दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा **हादिक**
मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. मायादेवी सुवेदी

मो: ५८०११३१७४७

वि एण्ड वि प्रोडक्ट्स

काठमाडौं महानगरपालिका-०७

मसला तथा ड्राइफुड्स
(काजु, किसमिस, पेस्ताको खुद्रा तथा
होलसेल विक्रेता) को लागि हामीसँग सम्पर्क
गर्नुहुन अनुरोध छ ।

Enhancing Customer Experience Through Omni Channel Banking

 Er. Anu Giri
Computer Officer

Agricultural Development Bank

Abstract

In today's competitive banking environment, providing an exceptional customer experience is paramount. Omnichannel banking offers a seamless and consistent service across various platforms, ensuring customers can interact with their bank effortlessly, whether online, through mobile apps, in branches, or via ATMs. The purpose of this study is to analyze the potential effects of omnichannel retailing properties on customer experience and brand loyalty; it further explores the moderating role of transaction channels. It has been found that increasing integration quality leads to a more positive perception of fluency and enhances omnichannel experience quality by switching various channels. This article explores the concept of omnichannel banking, its benefits, implementation strategies, and its impact on enhancing customer experience. By integrating all channels into a cohesive system, banks can meet customer

expectations, improve satisfaction, and foster loyalty. The purpose of this study is to create in-depth understanding of how do customers experience omnibanking services and what are the key factors related to their experiences. Supported by the omnichannel strategy, the objective of this study is to identify the influence of integrated interaction quality and perceived fluency of service channels on attitudinal loyalty in the banking sector and to test the mediating effect of positive affect in these relationships

Introduction

The banking industry is undergoing a significant transformation driven by technological advancements and changing customer expectations. Traditional banking models are being replaced by more customer-centric approaches, with omnichannel banking emerging as a key strategy. Omnichannel banking ensures that customers receive a consistent and integrated experience across all touchpoints, be it digital or physical. This article delves into the essence of omnichannel banking and how it enhances customer experience. In today's environment in banking apart from flexibility, efficiency and easy access for customers, expansion has taken place to include integration of banking activities across multiple channels, personalized service and utilizing the big data to carry forward customer relationship.

Customers are demanding more real-time, personalized and seamless banking experience. Along with technological development and increasing use of smart phones and tablets, omni-channel orientation has become important for a diverse set of banking services. Omni-channel banking offers access to financial services across a variety of channels (e.g., branch, ATMs, call center, internet/online banking and mobile) in an integrated way following the idea that "everything should be doable in every

channel" (Rosman 2015). For the banking sector, the omnichannel concept becomes relevant because the term emphasizes joint action across the various channels of access so that an integrated and consistent experience is available to satisfy the customers' needs (Lazaris and Vrechopoulos, 2014; Shen et al., 2018). It is important to emphasize, however, that the success of the omnichannel strategy depends on the perception, usability, and positive affect generated (Shen et al., 2018).

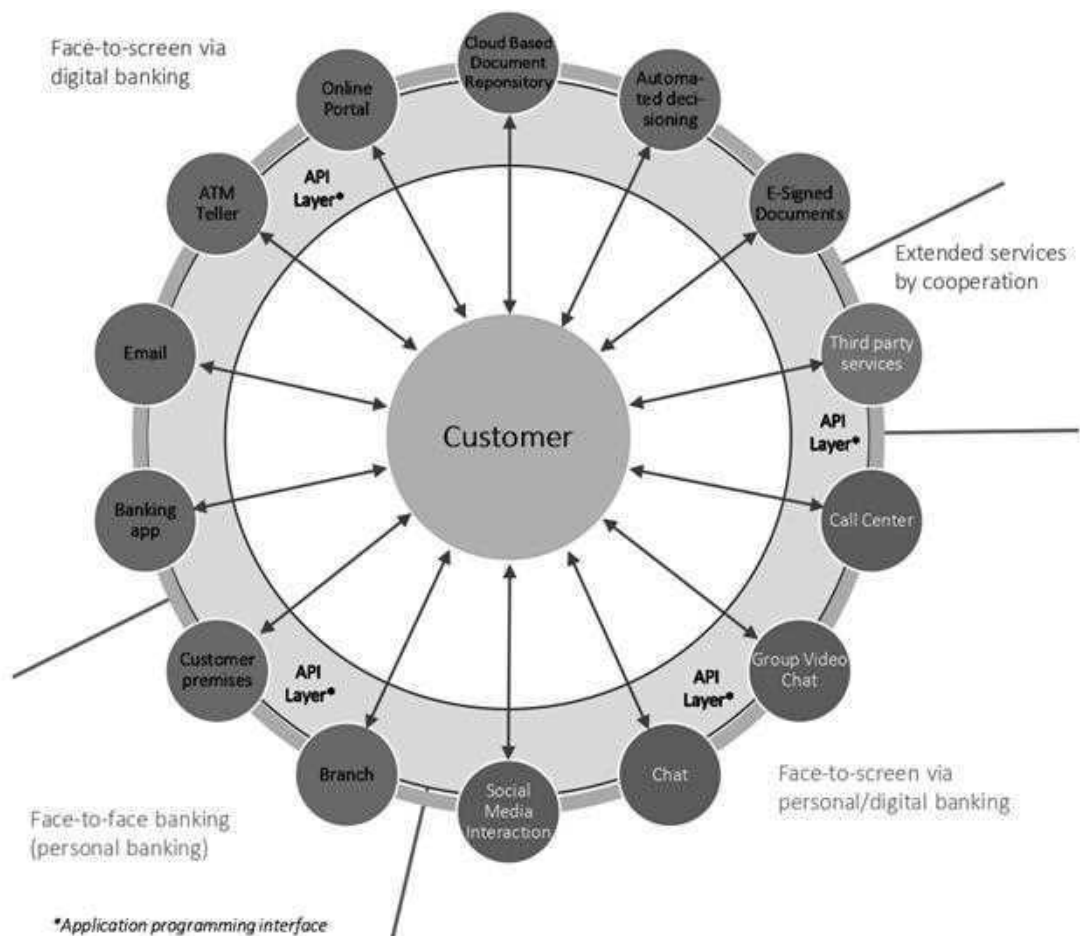

Fig 2: Customer experience in Omni-channel banking services

The Concept of Omnichannel Banking

Omnichannel banking represents a significant shift from multichannel banking. While multichannel banking allows customers to interact through various channels, these channels often operate in silos, leading to fragmented experiences. Omnichannel banking, however, integrates all channels to provide a seamless and consistent experience. This means that customers can start a transaction on one channel and complete it on another without any disruption. This approach encompasses online banking, mobile banking, branch services, ATMs, call centers, and even social media platforms. At present, companies are more open to developing and disseminating physical and digital customer service environments in order to extend the reach of the consumer, complement existing service structures, and absorb the advantages of each specific environment. In this context, the phenomenon known as the omnichannel approach, in which clients use the various channels of interaction available, sometimes simultaneously, has arisen (Lazaris and Vrechopoulos, 2014). The omnichannel approach coordinates the processes and channels of interaction with a company to create a consistent and integrated experience in channel transition (Lazaris and Vrechopoulos, 2014; Saghiri et al., 2017; Shen et al., 2018). Barwitz and Maas (2018) state that the omnichannel approach represents an opportunity for a company to use technologies to assist in

the personalization of customer service and to focus on the customer information that is generated in physical and digital environments.

Therefore, the omnichannel strategy, and its corresponding integration of service channels, can be useful for retail services. The diversity of physical and digital channels has become standard for the banking sector, which represents one of the diverse economic sectors of retail. The emergence of digital service channels in retail banks has led to significant changes in the ways in which they relate to customers (Straker et al., 2015; Bapat, 2017).

Benefits of Omnichannel Banking

In response to customer's desires to interact on different channels, companies tend to focus on rapid expansion into new channels. But in many cases, this expansion is happening without proper planning, integration or strategy. Companies end up delivering multiple channels in silos where each channel has a different approach, instead of creating a fully integrated multichannel strategy or omni-channel strategy. Firms are confronted with accelerating media and channel fragmentation and omni-channel management has become the new norm (Brynjolfsson et al., 2013; Verhoef et al., 2015).

Omnichannel banking offers numerous benefits, both for customers and banks. For customers, it means greater convenience and flexibility, as they can choose their

preferred channel for different banking activities. For banks, it means enhanced customer insights, improved customer satisfaction, and increased loyalty.

1. **Consistency Across Channels:** Omnichannel banking ensures that customers receive the same level of service and information regardless of the channel they use. This consistency builds trust and reliability.
2. **Convenience and Flexibility:** Customers can choose their preferred channel for different banking activities, providing them with the flexibility to manage their finances anytime, anywhere.
3. **Enhanced Customer Insights:** Integrated systems allow banks to gather comprehensive data on customer behavior across channels, enabling personalized services and targeted marketing efforts.
4. **Improved Customer Satisfaction:** By offering a seamless experience, banks can reduce friction points and enhance overall customer satisfaction, leading to increased loyalty and retention.

Implementation Strategies

Successful implementation of omnichannel banking requires a strategic approach. Banks need to integrate their systems, maintain unified customer data, ensure cross-channel functionality, and provide consistent branding and messaging.

1. **Integration of Systems:** Banks need to ensure that all their systems, including

CRM, transaction processing, and customer support, are integrated to provide a unified view of the customer.

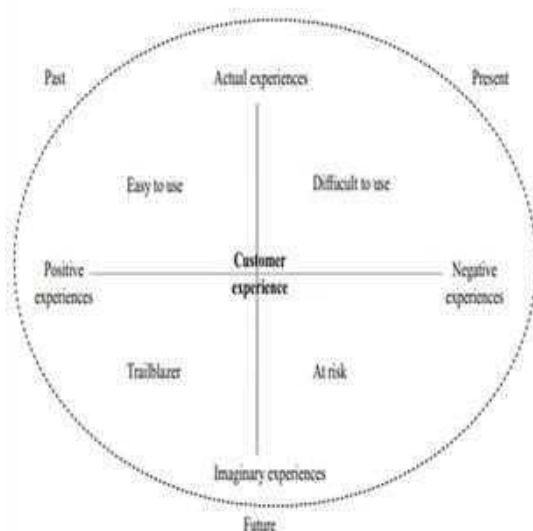
2. **Unified Customer Data:** Maintaining a single customer view across all channels is crucial. This involves consolidating data from various sources to create a comprehensive profile of each customer.
3. **Cross-Channel Functionality:** Services and features should be accessible across all channels. For example, a customer should be able to apply for a loan online and finalize the process at a branch.
4. **Consistent Branding and Messaging:** Ensuring that the bank's branding and messaging are consistent across all channels helps reinforce the bank's identity and values.
5. **Training and Support:** Staff should be trained to assist customers across multiple channels, and adequate support should be provided to handle any technical issues that arise.

Impact on Customer Experience and Assurance quality

The impact of omnichannel banking on customer experience is profound. Customers can switch between channels effortlessly, enhancing their experience and satisfaction. For instance, they can check account balances on a mobile app and then visit a branch for complex transactions without repeating information. With a comprehensive

view of customer data, banks can offer personalized product recommendations and services, tailored to individual needs and preferences. Omnichannel banking also allows banks to engage proactively with customers through preferred channels, offering timely notifications, alerts, and financial advice. Integrated systems can enhance security by ensuring consistent security measures across all channels, reducing the risk of fraud and enhancing customer trust.

Security and safety are primary concerns in financial services, especially in the online environment (Jun & Palacios, 2016; Loureiro & Sarmento, 2018; Martins et al., 2014). Financial organizations have spent more funds on minimizing perceived risk which may exert negative experiences (Mbama&Ezepue, 2018). Further, Wagner et al. (2017) concluded that risk assessment and transparency are the foremost determinants of experience in the banking context. For internet banking, customers tend to be worried about uncertain things, they thus expect more efforts to protect financial transactions and private information (Liao & Wong, 2008). Higher security results in a more positive experience towards the service of mobile banking (Jun & Palacios, 2016). Based on these, this research assumes that assurance quality makes sense to both utilitarian and hedonic aspects of customer experience in omnichannel banking.

Challenges and Solutions

Implementing omnichannel banking is not without challenges. Banks need to overcome technological integration issues, data management challenges, and encourage customer adoption. Integrating legacy systems with new technologies can be challenging. Banks need to invest in modern IT infrastructure and adopt agile methodologies for smoother integration. Ensuring accurate and consistent data across all channels requires robust data management practices. Implementing advanced analytics and AI can help in maintaining data integrity. Encouraging customers to use multiple channels can be difficult. Banks should focus on educating customers about the benefits of omnichannel banking and providing user-friendly interfaces.

The Future of Omnichannel Banking

As technology continues to advance, the importance of providing an integrated

and cohesive customer experience will only grow. Future trends in omnichannel banking include the increased use of artificial intelligence and machine learning to provide personalized services, the integration of Internet of Things (IoT) devices to offer new banking experiences, and the use of blockchain technology to enhance security and transparency. Figure 1 below illustrates the future trends in omnichannel banking.

The future of omnichannel banking is set to revolutionize the banking experience by seamlessly integrating digital and physical channels to deliver personalized, secure, and efficient services. Central to this evolution is the use of advanced technologies such as AI, ML, and IoT, which enable banks to offer customized financial advice and real-time support through AI-driven chatbots and virtual assistants. Enhanced security measures, including biometric authentication and blockchain technology, ensure the protection of customer data and compliance with stringent regulatory standards. Omnichannel strategies are focused on creating unified platforms that provide a consistent user experience across all touchpoints, from online and mobile banking to in-branch services. Innovations like contactless payments and cryptocurrency integration are becoming more prevalent, while traditional branches are transforming into smart branches equipped with self-service kiosks and virtual tellers. Additionally, omnichannel banking aims to promote financial inclusion

by reaching underserved populations through digital channels and offering affordable banking solutions. Sustainable practices and green banking initiatives are also gaining traction, reflecting a commitment to social responsibility and environmental stewardship. As banks collaborate with fintech companies and embrace open banking principles, the ecosystem becomes more dynamic and capable of meeting the diverse needs of modern customers. In essence, the future of omnichannel banking promises a more connected, responsive, and inclusive financial landscape.

Conclusion

Omnichannel banking is revolutionizing the way banks interact with their customers, offering a seamless and consistent experience across all touchpoints. By adopting omnichannel strategies, banks can enhance customer satisfaction, build loyalty, and stay competitive in an ever-evolving market. As technology continues to advance, the importance of providing an integrated and cohesive customer experience will only grow, making omnichannel banking an essential aspect of modern banking. Even though this study attempts to bring significant findings, this work presents certain limits which need to be improved. The first limitation relates to the geographic concentration of the respondents who mostly live in large cities. This problem can constrain the representation of the research sample. A study containing a larger cross-section of geographic locations is expected to be

carried out in the future. Furthermore, the sampling technique of non-probability for accessibility is another limitation of the current study. It may result in several difficulties in generalizing the findings. In the future, the proposed model should be replicated in different sectors that are applying the omnichannel approach for their customers. Also, further studies may broaden the dimensions of the omnichannel model by including new components.

References

1. Anderson, S., & Bolton, R. (2020). "Omnichannel Banking: Creating a Seamless Customer Experience." *Journal of Financial Services Marketing*, 25(3), 216-228.
2. Harris, L., & Spence, L. (2018). "The Role of Technology in Enhancing Customer Experience in Banking." *International Journal of Bank Marketing*, 36(5), 708-723.
3. PwC. (2021). "Banking on the Future: Vision 2025." PwC Financial Services. Retrieved from [PwC](https://www.pwc.com).
4. Smith, J. (2019). "The Digital Transformation in Banking: Omnichannel Strategies." *Harvard Business Review*. Retrieved from [HBR](https://www.hbr.org).
5. Rosman, T. 2015. Investigating omni-channel banking opportunities in Sweden: From a user perspective. School of Computer Science and Communication: KHT Royal Institute of Technology.
6. Lazaris, C. and Vrechopoulos, A. (2014), "From multichannel to 'omnichannel' retailing: review of the literature and calls for research", in 2nd International Conference on Contemporary Marketing Issues (ICCMI), Athens, Greece, pp. 18-20
7. Shen, X.L., Li, Y.J., Sun, Y. and Wang, N. (2018), "Channel integration quality, perceived fluency and omnichannel service usage: the moderating roles of internal and external usage experience", *Decision Support Systems*, Vol. 109, pp. 61-73.
8. Saghiri, S., Wilding, R., Mena, C. and Bourlakis, M. (2017), "Toward a three-dimensional framework for omnichannel", *Journal of Business Research*, Vol. 77, pp. 53-67.
9. Hanna Komulainen, Hannu Makkonen, 2018, Customer experience in omnichannel banking services, *Journal of financial Service Marketing*.
10. Michael, Menrad, 2020, Systematic review of omni-channel banking and preview of upcoming developments in Germany, *Innovative Marketing*

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत्
तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. सुरेन्द्र कुमार गुप्ता

मो: ९८५१०८३५७१

सान्नी ईन्टरनेशनल

काठमाडौं महानगरपालिका-३१, आलोकनगर

आल्मुनियमका (प्याकेजिडसँग सम्बन्धित सामग्री)

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

प्रकाश अधिकारी

नगर प्रमुख
टोखा नगरपालिका
मैजुहिटी, काठमाडौं

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा
दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक
मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

अनिल बानिया

मो. ९८५५०७५०५१

एस ईन्जिनियरिड कन्सल्ट्यान्ट एण्ड

डिभलपमेन्ट सर्भिसेज

हेटौडा उपमहानगरपालिका-०२

मकवानपुर

घरको नक्सा तथा विभिन्न बैंक तथा
वित्तीय संस्थाको मूल्याङ्कन गरिन्छ ।

Why Public Enterprises are Often Required in Underdeveloped Countries?

 Buna Kumari Dahal
Freelancer
Social Activist

John-Mary Kauzya, a prominent scholar and expert in public administration, defines public enterprises as government-owned or government-controlled organizations that operate with the aim of providing public goods and services, promoting economic development, and achieving social and political objectives. According to Kauzya, these enterprises are distinct from private enterprises due to their ownership structure, objectives, and the broader public interest they serve.

Key aspects of public enterprises as per John-Mary Kauzya's definition include:

1. **Government Ownership and Control:** Public enterprises are wholly or majority-owned by the government, which exerts significant control over their operations and management.
2. **Public Service Mandate:** These enterprises are established to deliver essential services to the public, often in sectors such as utilities, transportation, health, and education.

3. **Economic and Social Objectives:** Beyond profit generation, public enterprises aim to address social equity, regional development, job creation, and other public policy goals.
4. **Autonomy and Accountability:** While they operate with a certain degree of managerial and financial autonomy, public enterprises are accountable to government authorities and, ultimately, to the public for their performance and adherence to policy directives.

Kauzya emphasizes that public enterprises play a crucial role in achieving national development objectives, especially in contexts where private sector participation may be limited or insufficient to meet public needs.

Public Enterprises (PEs) have been established in Nepal with multiple goals and responsibilities. Though PEs have assisted in developing the infrastructure and institutional base in the country, these enterprises have neither been functioning in an efficient manner nor been able to perform their assigned roles. Performance analysis, in terms of the financial, economic and social parameters, shows that the Nepalese PEs have not been successful in achieving the financial and economic objectives, and also in providing social benefits to the people at large. Excessive political interference, lack of

adequate autonomy and accountability, absence of professionalism, rampant financial indiscipline and conflicting goals have been the main reasons responsible for the dismal performance of PEs in Nepal. However, their performance can be improved by allowing greater autonomy and more accountability by introducing reward and punishment system linked with performance, and by appointing the Chief Executive Officer (CEO) by merit basis. In the absence of such measures, these enterprises need to be either privatized or liquidated. Presently, PEs in Nepal are, no doubt, at the cross-roads. Any delay in implementing reforms (privatizing or liquidating or continuing to operate through restructuring) would be detrimental to the overall health of the national economy.

Public enterprises, also known as state-owned enterprises (SOEs), are businesses established, owned, and operated by the government to engage in commercial activities. Their primary characteristics include significant government ownership, a distinct legal status, and management by a government-appointed board of directors. Public enterprises aim to provide essential goods and services, ensure strategic control over critical industries, and promote socio-economic development in alignment with public policy goals. They often operate in sectors where private investment is inadequate or where public interest necessitates government intervention, such as utilities, transportation, healthcare, and

natural resources. Public enterprises are accountable to the government and the public, often receiving government funding or reinvesting profits to further their objectives, thereby playing a crucial role in national economic stability and development.

features of public enterprises:

- **Government Ownership:** The government holds a significant or complete stake in the enterprise.
- **Public Accountability:** These enterprises are accountable to the government and, by extension, the public.
- **Policy Objectives:** Their goals align with broader public policy objectives, such as social welfare and economic development.
- **Legal Entity:** They have a distinct legal status separate from the government.
- **Management by Board:** Governed by a board of directors, often appointed by the government.
- **Public Funding:** May receive funding from the government, especially for infrastructure projects and essential services.
- **Commercial Orientation:** Engage in commercial activities to generate revenue.
- **Service Provision:** Often provide essential services like utilities, healthcare, and transportation.

- **Monopoly or Oligopoly:** May operate as monopolies or oligopolies in certain sectors to control prices and ensure service availability.
- **Social Objectives:** Aim to achieve social objectives, such as employment generation and regional development.
- **Regulation and Oversight:** Subject to government regulation and oversight to ensure they meet their public service mandates.
- **Profit Reinvestment:** Profits are often reinvested into the enterprise for further development rather than distributed as dividends.
- **Strategic Importance:** Operate in sectors deemed strategically important for national security or economic stability.
- **Subsidized Services:** Can provide subsidized services to ensure affordability for the general population.
- **Transparency:** Expected to maintain transparency in operations, often required to publish annual reports and undergo audits.

Objectives of Public Enterprises:

- **Provision of Essential Services:** Ensure the availability of crucial services like water, electricity, and transportation to the public.
- **Economic Development:** Contribute to national economic

growth and stability.

- **Employment Generation:** Create job opportunities and reduce unemployment.
- **Regional Development:** Promote balanced regional development by investing in underserved areas.
- **Revenue Generation:** Generate revenue for the government through profitable operations.
- **Social Welfare:** Address social issues and improve the standard of living for the population.
- **Control of Strategic Sectors:** Maintain control over key industries critical to national security and economic stability.
- **Infrastructure Development:** Develop and maintain essential infrastructure like roads, bridges, and public facilities.
- **Price Stabilization:** Stabilize prices of essential goods and services to protect consumers from market fluctuations.
- **Resource Utilization:** Ensure efficient and sustainable use of natural resources.
- **Technology Advancement:** Promote technological innovation and advancement within the country.
- **Import Substitution:** Reduce dependence on foreign goods by promoting local production.

- **Export Promotion:** Enhance the country's export capacity and foreign exchange earnings.
- **Balanced Industrial Growth:** Encourage the development of various industrial sectors for a balanced economy.
- **Public Accountability:** Operate with transparency and accountability to serve the public interest.
- **Income Redistribution:** Reduce income inequality by providing affordable services and employment opportunities.
- **Consumer Protection:** Protect consumers from exploitation and ensure fair trade practices.
- **Training and Skill Development:** Provide training and skill development programs to enhance the workforce's capabilities.
- **Environmental Protection:** Implement sustainable practices to protect the environment.
- **Public Health and Safety:** Ensure the health and safety of the public through various initiatives and services.

Public enterprises, also known as state-owned enterprises (SOEs), play a significant role in many economies around the world. Here are some key reasons why public enterprises are important:

- ◆ **Economic Stability:** Public enterprises often operate in sectors crucial for the

stability and growth of the economy, such as utilities (water, electricity), transportation (railways, airlines), and natural resources (oil, gas). Their presence can ensure stable and consistent service provision, which is vital for economic stability.

- ◆ **Market Failure Correction:** In cases where the private sector is unable or unwilling to provide essential services or goods due to high costs, risks, or low profitability, public enterprises step in to fill the gap. This is common in infrastructure projects, healthcare, and education.
- ◆ **Social Welfare:** Public enterprises can focus on social welfare objectives rather than purely on profit. They can ensure that essential services are accessible and affordable to all segments of the population, including the poor and marginalized communities.
- ◆ **Strategic Industries:** Certain industries are considered strategic for national security and economic sovereignty. Public control over these industries (e.g., defense, telecommunications) ensures that they are managed in the national interest and not subject to foreign control or market fluctuations.
- ◆ **Employment:** Public enterprises often provide substantial employment opportunities. They can be a major source of jobs, especially in developing countries where the private sector might not be sufficiently developed to

absorb the labor force.

- ◆ **Revenue Generation:** Well-managed public enterprises can generate significant revenue for the government through dividends, taxes, and other financial contributions. This revenue can be used to fund public services and development projects.
- ◆ **Balanced Regional Development:** Public enterprises can promote balanced regional development by investing in less developed areas. This can help reduce regional inequalities and stimulate economic activities in underserved regions.
- ◆ **Economic Planning:** Public enterprises can be tools for implementing national economic plans and policies. They can align their activities with national priorities, such as industrialization, export promotion, or technological innovation.
- ◆ **Price Regulation:** In certain industries, public enterprises can help regulate prices and prevent monopolistic practices by private companies. This is particularly important in sectors like utilities, where the absence of competition can lead to price gouging.
- ◆ **Innovation and R&D:** Public enterprises can invest in research and development (R&D) with a long-term perspective, driving innovation in strategic sectors where private companies might be hesitant to invest due to high risks and uncertain returns.

While public enterprises have many advantages, they also face challenges such as inefficiency, bureaucratic management, and political interference. Balancing the benefits and addressing the challenges is crucial for maximizing the positive impact of public enterprises on the economy and society.

Public enterprises in Nepal have faced numerous challenges leading to their failure or underperformance.

- ➡ **Political Interference:** Frequent political intervention in management and decision-making disrupted operational efficiency.
- ➡ **Inefficiency:** Lack of effective management practices led to low productivity and poor performance.
- ➡ **Corruption:** Corruption at various levels drained resources and undermined trust and efficiency.
- ➡ **Bureaucratic Red Tape:** Excessive bureaucracy slowed down decision-making processes and reduced flexibility.
- ➡ **Lack of Accountability:** Poor governance structures led to insufficient accountability and oversight.
- ➡ **Financial Mismanagement:** Ineffective financial management practices resulted in chronic losses and financial instability.
- ➡ **Outdated Technology:** Reliance on obsolete technology hindered competitiveness and innovation.

- ➡ Poor HR Practices: Inadequate human resource management, including lack of training and motivation, reduced employee productivity.
- ➡ Market Inefficiencies: Inefficiencies in market operations and failure to adapt to market changes led to reduced competitiveness.
- ➡ Overstaffing: Excessive staffing levels, often due to political patronage, inflated operational costs.
- ➡ Lack of Autonomy: Limited operational autonomy restricted management's ability to make strategic decisions.
- ➡ Inadequate Capital Investment: Insufficient investment in capital improvements led to deteriorating infrastructure and facilities.

Poor Strategic Planning: Lack of long-term strategic planning resulted in reactive rather than proactive management.

- ★ Competition from Private Sector: Increased competition from more efficient private enterprises eroded market share.
- ★ External Economic Factors: Vulnerability to external economic shocks, such as price fluctuations and economic downturns, affected stability.
- ★ Regulatory Constraints: Overregulation and compliance burdens stifled innovation and

responsiveness.

- ★ Weak Financial Controls: Ineffective financial controls led to wastage and misappropriation of funds.
- ★ Subsidy Dependency: Over-reliance on government subsidies created unsustainable financial models.
- ★ Lack of Customer Focus: Failure to prioritize customer satisfaction and service quality reduced market relevance.
- ★ Inadequate Monitoring and Evaluation: Poor monitoring and evaluation mechanisms failed to identify and correct issues promptly.

These factors collectively contributed to the inefficiency, financial instability, and overall failure of many public enterprises in Nepal. Public enterprises are essential in Nepal for a variety of reasons, serving both economic and social purposes. Some crucial reasons why they are required have been mentioned below in chronological order:

- ☛ Provision of Essential Services: Ensure the availability of critical services like electricity, water, and transportation.
- ☛ Economic Stability: Contribute to the stability of the national economy by maintaining essential industries.
- ☛ Infrastructure Development:

Facilitate the development and maintenance of vital infrastructure, including roads, bridges, and telecommunications.

- ☛ Employment Generation: Create job opportunities and help reduce unemployment, particularly in rural and underdeveloped areas.
- ☛ Balanced Regional Development: Promote development in remote and less developed regions, reducing regional disparities.
- ☛ Revenue Generation: Generate revenue for the government through profitable operations, supporting public finances.
- ☛ Strategic Control: Maintain control over strategic sectors that are crucial for national security and economic independence.
- ☛ Social Equity: Ensure that basic services are accessible to all citizens, promoting social equity and inclusiveness.
- ☛ Price Stabilization: Stabilize prices of essential goods and services, protecting consumers from market volatility.
- ☛ Support for Small and Medium Enterprises (SMEs): Provide support and resources to SMEs, fostering entrepreneurship and innovation.
- ☛ Technology Transfer: Promote the adoption and dissemination of new technologies across various

sectors.

- ☛ Human Resource Development: Invest in training and skill development programs to enhance the capabilities of the workforce.
- ☛ Environmental Protection: Implement sustainable practices and promote environmental conservation.
- ☛ Crisis Management: Act as a stabilizing force during economic or natural crises, ensuring the continuity of essential services.
- ☛ Market Failures: Address market failures where private enterprises are unwilling or unable to provide necessary goods and services.
- ☛ Import Substitution: Reduce reliance on imports by producing goods domestically, enhancing self-sufficiency.
- ☛ Export Promotion: Boost the country's export capacity, contributing to foreign exchange earnings.
- ☛ Public Health and Safety: Ensure the provision of health services and maintain public safety standards.
- ☛ Research and Development: Invest in research and development to drive innovation and long-term economic growth.
- ☛ Cultural Preservation: Support and promote cultural industries, preserving the nation's cultural

heritage.

- ☛ Public enterprises in Nepal play a crucial role in addressing socio-economic challenges, ensuring the provision of essential services, and supporting sustainable development.

The term “white elephant” is used in Nepal (and more broadly) to describe public enterprises that are seen as costly, inefficient, and unproductive.

- High Costs: Public enterprises often require significant financial resources to operate, which can become a burden on government budgets, especially when they fail to generate sufficient revenue.
- Inefficiency: Many public enterprises are criticized for their inefficiency in operations, leading to wastage of resources and poor performance.
- Financial Losses: Persistent financial losses and inability to sustain operations without government subsidies contribute to the perception of being a “white elephant.”
- Political Interference: Frequent political interference in management and decision-making can undermine efficiency and lead to mismanagement.
- Corruption: Corruption within public enterprises can exacerbate financial problems and reduce

effectiveness.

- Overstaffing: Excessive staffing levels, often due to political patronage, inflate operational costs without corresponding productivity gains.
- Outdated Technology: Reliance on outdated technology can hinder competitiveness and innovation, leading to poor service delivery.
- Lack of Accountability: Poor governance structures and lack of accountability often result in mismanagement and inefficiencies.
- Poor Strategic Planning: Lack of effective strategic planning can result in unproductive investments and misalignment with market needs.
- Dependency on Subsidies: Reliance on government subsidies to cover losses indicates an inability to operate profitably or efficiently on its own.
- Market Irrelevance: Failure to adapt to market changes and competition can render public enterprises less relevant and effective.
- Infrastructure Deterioration: Inadequate investment in maintaining and upgrading infrastructure can lead to deteriorating service quality.
- Regulatory Burdens: Excessive

regulations and bureaucratic red tape can stifle innovation and responsiveness.

- **Economic Burden:** The financial burden of maintaining and supporting underperforming public enterprises can strain national resources.
- **Customer Discontent:** Poor service quality and lack of customer focus can lead to dissatisfaction and reduced public trust.
- **Inefficient Resource Utilization:** Ineffective management of resources leads to wasted potential and underperformance.
- **Resistance to Reform:** Resistance to necessary reforms and modernization efforts can perpetuate inefficiencies.
- **Loss of Public Trust:** Persistent problems erode public trust and confidence in the effectiveness of public enterprises.
- **Competitive Disadvantage:** Struggling to compete with more efficient private sector counterparts affects market position and performance.
- **Structural Issues:** Fundamental structural issues within the organization can prevent it from achieving its objectives efficiently.

why public enterprises are often required in underdeveloped countries like Nepal?

- **Infrastructure Development:** Public enterprises build and maintain critical infrastructure, such as roads, bridges, and utilities.
- **Provision of Basic Services:** They provide essential services like healthcare, education, and sanitation, which may be neglected by the private sector.
- **Employment Generation:** Public enterprises create jobs, reducing unemployment and providing income for many families.
- **Economic Stabilization:** They help stabilize the economy by maintaining steady production and employment levels during economic downturns.
- **Resource Management:** Public enterprises can manage and exploit natural resources responsibly to benefit the entire nation.
- **Market Failures:** They address market failures by providing goods and services that the private sector cannot or will not produce efficiently.
- **Social Equity:** Public enterprises can promote social equity by ensuring all citizens have access to essential services and opportunities.
- **Industrialization:** They can spearhead industrialization efforts, reducing reliance on agriculture and diversifying the economy.
- **Strategic Sectors:** Public enterprises can operate in strategic sectors such as defense, energy, and transportation,

ensuring national security and self-sufficiency.

- Long-Term Planning: Governments can use public enterprises to implement long-term development projects that are not immediately profitable.
- Rural Development: Public enterprises can focus on rural areas, fostering balanced regional development and reducing urban-rural disparities.
- Import Substitution: They can produce goods domestically, reducing reliance on imports and improving the balance of payments.
- Export Promotion: Public enterprises can help boost exports, generating foreign exchange and integrating the country into the global economy.
- Innovation and Technology Transfer: They can invest in research and development, fostering innovation and technology transfer.
- Monopoly Regulation: Public enterprises can act as regulators or competitors to private monopolies, ensuring fair prices and quality services.
- Environmental Protection: They can implement environmentally sustainable practices, setting standards for private enterprises to follow.
- Education and Training: Public enterprises can provide education and vocational training, building a skilled workforce.

➤ Affordable Pricing: They can offer goods and services at affordable prices, protecting consumers from price gouging.

➤ Revenue Generation: Public enterprises can generate revenue for the government, reducing dependence on external aid and loans.

➤ Poverty Alleviation: By providing jobs, services, and infrastructure, public enterprises contribute to poverty alleviation and overall economic development.

In a country like Nepal, the way forward for public enterprises could include several strategic measures:

- ★ Modernization and Innovation: Invest in modern technologies and innovative practices to enhance efficiency and productivity.
- ★ Governance and Accountability: Improve governance structures and ensure transparency and accountability to reduce corruption and inefficiencies.
- ★ Public-Private People Partnerships (PPPPs): Encourage collaborations with private enterprises to leverage their expertise, investment, and efficiency while retaining public control over essential services.
- ★ Financial Sustainability: Implement sound financial management practices to ensure public enterprises are financially viable and not overly reliant on government subsidies.
- ★ Capacity Building: Invest in training

and capacity building for employees to improve skills and operational efficiency.

- ★ Focus on Core Sectors: Concentrate efforts on key sectors like infrastructure, energy, healthcare, and education, where public enterprises can have the most significant impact.
- ★ Performance Metrics: Establish clear performance metrics and regularly monitor and evaluate public enterprises to ensure they meet their objectives and deliver value to the public.
- ★ Community Engagement: Engage local communities in decision-making processes to ensure public enterprises address their needs and gain public support.

★ Environmental Sustainability: Integrate sustainable practices to minimize environmental impact and promote long-term ecological balance.

★ Policy Reforms: Implement policy reforms that encourage efficiency, competition, and innovation within public enterprises.

Public enterprises play a crucial role in providing essential services, fostering economic stability, and supporting infrastructure development. Despite challenges like inefficiency and political interference, they remain vital for socio-economic growth, especially in developing countries, by addressing market failures and ensuring equitable resource distribution.

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हादिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. अशोक कुमार यादव मो. ९८५०१०२८५

हाम्रो यादव एगोभेट

श्रीमतीया-६, मन्मौली चोक

SHREE LAXMI SEED UDHOG
Dhadiya, Rajshahi, Nepal
Reg. No. २०७८०८

हामीलाई उन्नत तथा हाईब्रिड जातका धानको बिउ तथा तरकारीको बिउविजन, मलखाद, पर्याप्तरीका औषधी, विषादी साथै श्री लक्ष्मी सिड उद्योगबाट उत्पादित सबै बिउहरू पाईन्छ ।

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हादिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

सुवास पोखरेल
मो. ९८४२३७४६१८
सदस्य

विफु नेपाल राष्ट्रिय समिति

LITTLE BIRDS ENGLISH SCHOOL
SAINAMAINA-2, RANIBAGIYA

Hurry Up!!!!!!

ADMISSION OPEN FOR 2081 GRADE XI

+2 programs
Management

- Hotel Management
- Computer Science
- Finance

- Smart classrooms
- Well-equipped library.
- Hotel visits.
- Advanced Computer lab.

Littlebirds264@gmail.com , 9857039698

Regd.No: 27619/060/61

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हादिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

Vastumandap Consultancy Pvt.Ltd.

Nayabazar, Kathmandu, Nepal

Phone; 01-04388559,4353458

Email: Vastu123@gmail.com.np

URL: www.vastimandap.com.np

(Consulting Engineers, Planners, Architects,
Valuators, Interior, Designers & Sarveyirs.)

बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ नेपालको साङ्गठनिक गतिविधि सहितको प्रतिवेदन

शंकर प्रसाद भट्टराई
महासचिव

ऐतिहासिक जन आन्दोलन २०४६, र जनआन्दोलन भाग २ (२०६२/०६३) बाट प्राप्त लोकतान्त्रिक अधिकारलाई सदुपयोग गर्दै मुलुकको बैंक, विमा तथा वित्तीय क्षेत्रमा कार्यरत कामदार कर्मचारीहरूको पेसागत हक हितको संरक्षण र सम्बर्द्धन तथा सम्बन्धित प्रतिष्ठानको सेवालाई प्रभावकारी बनाई राष्ट्रान्तिका कार्यमा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले पेसागत महासंघ नेपालमा आवद्ध रहने गरी बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्रका कर्मचारी विचको आपसी संभौताद्वारा राष्ट्रिय स्तरमा ट्रेड यूनियन २०४९ बमोजिम बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ, नेपाल (BIFU-NEPAL) गठन भएको हो ।

नेपालको ट्रेड यूनियन आन्दोलनमा आफ्नो विशिष्ट पहिचान र गौरवमय इतिहास बनाउन सफल यस बिफु नेपाललाई थप उर्जा र नयाँ उत्साह प्रदान गर्दै अझ बढी मर्यादित, जिम्मेवार र भरोसायोग्य बनाउने दृढ अठोट र संकल्पका साथ आमकर्मचारीका हकहितको रक्षा तथा चौतर्फी विकासका खातिर आवाज बुलन्द गर्ने क्रममा बिफु स्मारिका-२०८१ हाम्रो माझमा आएको छ ।

बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ नेपाल (BIFU-NEPAL) विभिन्न आरोह, अवरोह तथा चुनौतीबाट अगाडि बढिरहेको छ । इतिहासका कठोर कालखण्डमा समेत आफ्ना सांगठनिक जिम्मेवारीबाट विचलित नभई कर्मचारीका हकहित र बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्रको साख अभिवृद्धिमा समर्पित भएका कारण नै बिफु नेपाल आमकर्मचारीको भरोसाको केन्द्र बन्न

सफल भएको विषय प्रस्तुत गर्न पाउंदा गौरवान्वित महशुस भएको छ । अनेकौं विषमता विरुद्ध संघर्ष गर्दै बिफु नेपालको स्थापना तथा यसको श्री वृद्धिमा निरन्तर समर्पित भई आमकर्मचारीका बीचमा बल्लै गरेको संगठनको दीयोलाई अनेकौं हावाहुरी र आँधीबेहरीबाट बचाउँदै आजको यस अवस्थासम्म ल्याई पुऱ्याउन महत्वपूर्ण योगदान गर्नुहुने हाम्रा आदरणीय अग्रजहरू एवं व्यवस्थापकीय विभेदका पीडा र अपमानका घाउलाई सहदै सामूहिक हित रक्षाका खातिर बिफु नेपालको पक्षमा अटल विश्वासका साथ आफ्नो दृढतामा अडिग रहनु हुने सम्पूर्ण सदस्यहरूलाई हाम्रा आदर्श र प्रेरणाका पात्र मान्दै उहाँहरूप्रति उच्च सम्मानका साथ आगामी दिनमा समेत यस्तै सहयोग र समर्थन प्राप्त हुने अटल विश्वास छ ।

बिफु स्मारिका-२०८१ को प्रकाशनमा संपूर्ण प्रतिष्ठानका केन्द्रीय समिति, प्रदेश समितिहरू, अन्य समितिहरू, सदस्य एवं शुभचिन्तकहरूबाट प्रदर्शित क्रियाशीलता, धैर्यता र जिम्मेवारी बोधप्रति उच्च सम्मान प्रकट गर्न चाहन्छु । समस्त विज्ञापन दाता एवं शुभचिन्तकहरूबाट बिफु नेपाल प्रति दर्शाइएका सहयोगी मनहरु नै सदैव हाम्रा लागि प्रेरणाका स्रोत बन्ने छन् । साथै, विगतका अनुभवबाट शिक्षा लिई हाम्रा शुभेच्छुक, समर्थक र आमकर्मचारीको विश्वासको सम्मान र संगठनको शाख अभिवृद्धि गर्दै संस्था, संगठन र आमकर्मचारीप्रतिको जिम्मेवारीमा कटिबद्ध रहनु हाम्रो वर्तमान चुनौती रहेको यथार्थताप्रति समेत हामी सबै सचेत रहेका छौं ।

“समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” निर्माणको महान अभियानका साथ राष्ट्र, राष्ट्रियता, जनता र जनजीविकाका सवालमा अझ खरो उत्रनु पर्ने ऐतिहासिक जिम्मेवारीका साथ आम नेपालीका अनुहारमा खुसीका नयाँ मुस्कान ल्याउँदै सुन्दर नेपाल निर्माण गर्ने महान अभियानमा बिफु नेपालको पूर्ण

सहभागिता रहने प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछु ।

बिफु नेपालले विगत समयदेखि बैकिङ, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरु समाधान गर्न, स्वस्थता, पारदर्शिता, उत्तरदायित्व र अर्थतन्त्रको सबलताको पक्षमा आफ्ना आवाजहरु बुल्न गर्दै आएको छ । आफ्ना परिभाषित जिम्मेवारी इमान्दारीपूर्वक निर्वाह गरिरहेको अवस्थामा कुनै पनि बहानामा कहीं कतैबाट हुने हस्तक्षेपको विरुद्धमा **बिफु नेपाल** जिम्मेवार रूपमा सदा अघि बढिरहने छ ।

नेपालको प्रजातान्त्रिक आन्दोलनको गर्भबाट जन्मिएको र लामो ट्रेड युनियन आन्दोलनबाट खारिएको बिफु नेपालको गौरवमय इतिहास छ । साथै, हाम्रा सामु आमकर्मचारीको आशा एवं भरोसा, प्रतिष्ठानहरुप्रति दायित्व र जिम्मेवारी समेत छ । ट्रेड युनियनको रूपमा आमपेशाकर्मका हकहित र पेसागत सुरक्षाप्रति आवाज बुल्न गर्नु हाम्रो पहिलो दायित्व हो । त्यसैले बिफु नेपालका हरेक गतिविधि तथा पेसागत आन्दोलन विधिसम्मत रूपमा सञ्चालित हुने गर्दछन् र हरेक समस्यालाई हामी आम पेशाकर्मको सामूहिक स्वार्थ एवं दीर्घकालीन हितलाई केन्द्रमा राख्दै अगाडि बढ्दै आएका छौं । मिति २०८० माघ १९ र २० गते काठमाडौंमा सम्पन्न महाधिवेशनले निर्वाचित राष्ट्रिय समिति अध्यक्ष श्री धर्मराज मैनालीको नेतृत्व तथा आम शुभ चिन्तकको अथक प्रयास स्वरूप मिति २०८१ वैशाख २५ गते देखि श्री श्रम तथा व्यवसायजन्य सुरक्षा विभागबाट आधिकारीकता प्राप्त भएको परिस्थितिमा प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्नु हुने ने.क.पा. (ए.मा.ले.), पेसागत महासंघ नेपाल, निवर्तमान केन्द्रीय समिति, प्रतिष्ठानका अध्यक्ष एवं पदाधिकारीहरु संपूर्ण सहयोगी हातहरुलाई हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

“राजनीतिक अधिकार सहितको ट्रेड युनियन अधिकार

सक्षम वित्तीय संस्था, दक्ष व्यवस्थापन, अनुशासित ट्रेड युनियन र स्वाधिन आर्थिक नीति हाम्रो सरोकार” नारालाई आत्मसात गर्दै आम कर्मचारीको हितको संरक्षण, चौतर्फी विकास र राष्ट्र निर्माणका हरेक मोर्चामा जिम्मेवार **बिफु नेपाल**को भूमिका निर्वाह गर्न तथा पेशाकर्मिहरुबीच देखिने गरेका आत्मगतवाद, र अवसरवादलाई परास्त गरी ट्रेड युनियन आन्दोलनलाई सशक्त रूपमा अगाडि बढाउनु पर्ने जिम्मेवारी हाम्रो सामु छ । पेसागत आन्दोलनलाई परिष्कृत गरी प्रभावकारी रूपमा संचालन गर्नुपर्ने चुनौति र अवसर पनि हाम्रा सामु रहेका छन् ।

राष्ट्रिय समितिको हरेक सफलता उसका अवयवको रूपमा रहेका मातहतका समितिहरु र आम सदस्यहरुको क्रियाशीलतामा निर्भर रहन्छ भने कठिन परिस्थितिमा समेत सबल नेतृत्व प्रदान गरी आम सदस्यको मनोबल उच्च राख्दै आम कर्मचारीको अपेक्षा र संगठनले परिलक्षित गरेका उद्देश्य परिपूर्तिमा समर्पित रहनु सक्षम नेतृत्वको अपरिहार्य आवश्यकता हो । सामूहिक हितका निम्ति योजनाबद्ध र स्पष्ट दृष्टिकोण अवलम्बन गर्दै अपेक्षित नतिजा प्राप्ति का लागि इमान्दार, जुभारु, अध्ययनशील र गतिशील पङ्क्ति निर्माण गरी सबल संगठन निर्माणमा लागि पर्नु आज हामी सबैको सामूहिक जिम्मेवारी हो । संपूर्ण प्रतिष्ठानमा प्रवेश गरेको लम्बो द्रवियम लाई संगठन भित्र सक्रिय बनाउनु हाम्रो सामु चुनौति छ भने सांगठनिक प्रशिक्षण, ट्रेड युनियनका विषयगत तालिम, कार्यशाला आदिबाट आकर्षण गरी दरिलो संगठन बनाउन सकिने अवसर पनि हाम्रो सामु रहेको छ । परिवर्तित सन्दर्भमा बैक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र र बाहिर देखापरेका विभिन्न परिस्थितिलाई विश्लेषण गरी त्यसको आधारमा बिफु नेपाललाई अगाडि बढाउनु पर्ने देखिन्छ ।

बैक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ नेपाल (BIFU-NEPAL) राष्ट्रिय समितिको महाधिवेशनहरु:

क्र.सं	महाधिवेशन	संस्था	अध्यक्षको नाम, थर	महाधिवेशन मिति
१.	प्रथम	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक	श्री महेशराज खरेल	
२.	दोस्रो	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक	श्री महेशराज खरेल	

३.	तेस्रो	कृषि विकास बैंक	श्री ताराखर अधिकारी	
४.	चौथो	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक	श्री शंकर रायमाझी	
५.	पाँचौ	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक	श्री नारायण प्रसाद सुवेदी	
६.	छैठौ	कृषि विकास बैंक	श्री योगेन्द्र बहादुर सिंह	
७.	सातौ	कर्मचारी संचय कोष	श्री धर्मराज मैनाली	२०८०/१०/१९-२०

बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ नेपाल (BIFU-NEPAL) प्रदेश समितिको अधिवेशनहरू:

क्र.सं.	प्रदेश	संस्था	अध्यक्षको नाम, थर	अधिवेशन मिति
१.	कोशी	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.	श्री दिपेन्द्र भट्टराई	२०८०।०२।१३
२.	मधेश	कृषि विकास बैंक	श्री सुरज शाह	अधिवेशन गर्ने चरणमा
३.	बागमती	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.	श्री पेशल नेपाल	अधिवेशन गर्ने चरणमा
४.	गण्डकी	कृषि विकास बैंक लि.	श्री भेषराज घिमिरे	२०८०।०६।१३
५.	लुम्बिनी	नेपाल बैंक लि.	श्री कमल प्रसाद भट्टराई	२०८०।१०।०३
६.	कर्णाली	नेपाल बैंक लि.	श्री प्रदिप राज शर्मा	२०८०।०९।२०
७.	सूदूर पश्चिम	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.	श्री राजेन्द्र बहादुर विष्ट	२०७९।११।२४

बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ नेपाल (BIFU-NEPAL) मा आबद्ध प्रतिष्ठानहरूको नामावली :

क्र.सं.	प्रतिष्ठानको नाम	अध्यक्षको नाम, थर
१.	नेपाल बैंक कर्मचारी संघ	श्री नबराज लम्साल
२.	कृषि विकास बैंक कर्मचारी संघ, नेपाल	श्री लिला जि.सी.
३.	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ, नेपाल	श्री लक्ष्मी प्रसाद पाण्डेय
४.	नेपाल राष्ट्र बैंक कर्मचारी संघ	श्री गीता पोखरेल लम्साल
५.	ग्रामीण विकास लघुवित्त कर्मचारी संगठन	श्री अमर पौडेल
६.	राष्ट्रिय बीमा कम्पनी कर्मचारी संघ	श्री डम्मरदेव अधिकारी
७.	राष्ट्रिय जीवन बीमा कम्पनी कर्मचारी संघ	श्री मनोज गौतम
८.	नागरिक लगानी कोष कर्मचारी युनियन	श्री नेत्र विक्रम थापा
९.	सञ्चय कोष कर्मचारी संगठन	श्री प्रकाश बस्नेत
१०.	नाडेप कर्मचारी संगठन	श्री बद्री नेपाल
११.	कुमारी बैंक कर्मचारी संघ	श्री विनोद पोखरेल
१२.	नेपाल धितोपत्र स्वतन्त्र कर्मचारी संगठन	श्री नारायण पौडेल

अन्त्यमा,

पेशाकर्मको पेसागत सुरक्षा सहित समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको महान अभियानमा हाम्रो बिफु-नेपाललाई आत्मसाथ गर्दै **बिफु स्मारिका-२०८१** प्रकाशनमा लेख उपलब्ध गराउने, विज्ञापन दिएर सहयोग पुर्‍याउनुहुने, प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्ने, प्रकाशनको लागि अहोरात्र खटिएर सबैको हातहातमा पुर्‍याउन अथक मेहनत गर्ने सबैमा हार्दिक धन्यवाद ।

स्वावलम्बन लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.
Swabalamban Laghubitta Bittiya Sanstha Ltd.

नेपाल राष्ट्र बैंकबाट "घ" वर्गको ईजाजतपत्रप्राप्त संस्था (राष्ट्रिय स्तरको)

वित्तीय सेवा तपाईंकै घर दैलोमा

- रु. ७ लाख सम्म साधारण कर्जा
- रु. ७ लाख सम्म लघु उद्यम कर्जा
- रु. ५ लाख सम्म घरघडेरी कर्जा
- रु. ५ लाख सम्म शिक्षा कर्जा
- रु. ३ लाख सम्म नवीकरणीय ऊर्जा कर्जा

बाढी, पहिरो, आगलागीमा
आवास क्षतिपूर्ति

रु ६०० प्रति लाखमा
सदस्य तथा पतिको बीमा

स्वावलम्बन बचतमा सर्वाधिक ९%
ब्याज दर

उद्यमशीलता तालिम
वित्तीय साक्षरता
एक शाखा एक छात्रवृत्ति

प्रसूति सुबिधा

बचत तथा कर्जा,
बीमा सेवा,
अन्य सेवा

जेष्ठ महिला / पति
निधन राहत

+977-1-4534921

+977-1-4534922

info@swbbl.com.np

www.swbbl.com.np

नगरवासीहरूमा अनुरोध

- जन्म, मृत्यु, विवाह, बसाइँसराइ जस्ता व्यक्तिगत घटना घटेको ३५ दिनभित्र अनिवार्य रूपमा दर्ता गरौं ।
- प्राकृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण र संवर्द्धन गरौं । आगलागी, प्राकृतिक प्रकोप तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यमा सहभागी बनेौं ।
- घर/पसलबाट निस्किएको फोहोर नाला वा सडकमा नफालौं । नगरपालिकालाई सफा र सुन्दर बनाउन आआफ्नो ठाउँबाट लागौं ।
- शारीरिक स्वास्थ्य, मानसिक शान्ती, बौद्धिक विकास र आध्यात्मिक उन्नतीको लागि नियमित स्वस्थ भोजन र योग ध्यान गरौं । स्वस्थ आहार नै स्वस्थ जीवनको आधार हो ।
- नगरपालिकाबाट स्वीकृत भवन निर्माण तथा सहरी योजना आधारभूत मापदण्डलाई पालना गरौं, भवन निर्माण तथा जग्गा प्लानिङ गर्दा अनिवार्य स्वीकृति तथा इजाजत लिएर मात्र गरौं ।
- सुत्ने कोठामा आगो, मकल, कोइला, हिटर बाली भ्यालढोका बन्द गरेर सुत्नु हुँदैन । जसले गर्दा स्वास फेर्न नसकी निसासिएर मृत्युसमेत हुन सक्छ ।
- बाढी, पहिरो र डुबान जस्ता जोखिम स्थानहरूमा सावधानी अपनाऔं ।

शिवसताक्षी नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
भापा, कोशी प्रदेश

कुमारी बैंक लिमिटेड
KUMARI BANK LIMITED
सबैका लागि, सबैका लागि

कुमारी

परिवार सुरक्षा

बचत खाता

रु. २६ लाख

सम्पत्तिको बीमा सुरक्षा

**हरेक परिस्थितीको लागि
खुशी साथ बचत गरौं ।**

For any queries and support,
Please call us at 01-5970499

कुमारी बैंक लि. डिजिटल बैंकिङ्ग
प्रणालीको प्रवर्द्धन गर्दछ ।

Youbraj Baral
9856033124

ADHIKARI MEDICINE SUPPLIERS PVT. LTD.

Pokhara-9, Mahendrapool, Bastolathar
(Medicine Distributors)

Ph. : 061-541144, 583359

*Deals with : Medicines, Chemicals Product, & Surgical &
Hospital Equipments.*

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं,
शुभ दीपावली, नेपाल संवत् तथा छठ
पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा **हादिक**
मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

Pro. Sunita Awasthi

Mob. 9858788090

MOMENTUM 4 CONSTRUCTION
Mahakali- 4, Darchula

हादिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली,
नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा
सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
हादिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

३५ दिनभित्र नजिकैको वडा कार्यालय गई
अनिवार्य व्यक्तिगत घटना दर्ता गरौं ।

भद्रपुर नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
कोशी प्रदेश, नेपाल

हार्दिक शुभकामना

हिन्दुहरूको महान चाड वडा दशैं
२०८१ को पावन अवसरमा हामी
हाम्रा सम्पूर्ण शेयर सदस्यज्यूहरू,
शुभचिन्तक महानुभावहरू तथा समस्त
दाजुभाई दिदी बहिनीहरूमा सुस्वास्थ्य,
दिर्घायु एवम् उत्तरोत्तर प्रगतिको
हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

ग्रामीण विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

GRAMEEN BIKAS LAGHUBITTA BITTIYA SANSTHA LTD.

Head Office: Butwal- 10, Kalikanagar, Rupandehi, Nepal

Ph.No. 00977-71-438951, 438953, 438929, 437529, Fax: 438954

URL: www.gblbs.com.np, E-mail: info@gbbs.com.np

हार्दिक शुभकामना

हिन्दुहरूको महान चाड वडा दशैं
२०८१ को पावन अवसरमा हामी
हाम्रा सम्पूर्ण शेयर सदस्यज्यूहरू,
शुभचिन्तक महानुभावहरू तथा समस्त
दाजुभाई दिदी बहिनीहरूमा सुस्वास्थ्य,
दिर्घायु एवम् उत्तरोत्तर प्रगतिको
हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

“भविष्यको लागि जीवन बीमा गरी निश्चिन्त हुनुहोस् ।”

हाम्रा सेवाहरू:-

सावधिक जीवन बीमा, सावधिक (दोहोरो दूर्घटना लाभ समेत),
बालबच्चाको शिक्षा तथा विवाह, जीवन साथी, जीवन सुरक्षा, म्यादी (मेरो
जीवन बीमा र हाम्रो जीवन बीमा) र सामूहिक
सावधिक जीवन बीमा (राष्ट्रसेवक समेत)।

“बीमाको क्षेत्रमा विश्वसनीय नाम”

राष्ट्रिय जीवन बीमा कम्पनी लिमिटेड

Rastriya Jeewan Beema Company Limited

प्रधान कार्यालय:- रामशाहपथ, काठमाडौं, फोन नं. ०१-५३६२५२०

ईमेल:- info@rbs.gov.np, वेबसाईट:- www.rbs.gov.np

नगरवासीहरूमा अनुरोध

- जन्म, मृत्यु, विवाह, बसाइँसराइ जस्ता व्यक्तिगत घटना घटेको ३५ दिनभित्र अनिवार्य रूपमा दर्ता गरौं ।
- प्राकृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण र संवर्द्धन गरौं । आगलागी, प्राकृतिक प्रकोप तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यमा सहभागी बनौं ।
- घर/पसलबाट निस्किएको फोहोर नाला वा सडकमा नफालौं । नगरपालिकालाई सफा र सुन्दर बनाउन आआफ्नो ठाउँबाट लागौं ।
- नगर क्षेत्रभित्र रहेका सडक अतिक्रमण गरी बनाइएका घर, टहरा तथा अन्य संरचना यथाशीघ्र खाली गरी सार्वजनिक सडक तथा खाली जग्गा संरक्षण गर्ने अभियानमा जुटौं ।
- नगरपालिकाबाट स्वीकृत भवन निर्माण तथा सहरी योजना आधारभूत मापदण्डलाई पालना गरौं, भवन निर्माण तथा जग्गा प्लानिङ गर्दा अनिवार्य स्वीकृति तथा इजाजत लिएर मात्र गरौं ।
- सुत्ने कोठामा आगो, मकल, कोइला, हिटर बाली भूयालढोका बन्द गरेर सुत्नु हुँदैन । जसले गर्दा स्वास फेर्न नसकी निसासिएर मृत्युसमेत हुन सक्छ ।
- बाढी, पहिरो र डुबान जस्ता जोखिम स्थानहरूमा सावधानी अपनाऔं ।

दुल्लू नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
दुल्लू, दैलेख, कर्णाली प्रदेश

वातावरण मैत्री सवारी रोजौ
इन्धनको बचतसँगै
दिगो भविष्यमा लगानी गरौं

८.८८%
निश्चित ब्याजदर
७ वर्ष को लागि

*वर्तमान लागू हुनेछ

*यो अफर सबै व्यक्तिगत विद्युतीय
सवारी साधनमा लागू हुनेछ

थप जानकारीका लागि: ०१-५९८०१५० | call@nmb.com.np

NMB BANK
एनएमबि बैंक
समृद्ध नेपालको लागि

FMO
Financiers
The Netherlands

Member of
Global Alliance for
Banking on Values

Bank of the Year, ASIA 2021
Bank of the Year, Nepal
2017, 2018, 2020 & 2021

eSewa™

I am
KYC
verified

हरेक कारोबारमा ढुक्क
समस्याहरुबाट मुक्त

हार्दिक बधाई शुभकामना

बैंक बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी, संघ नेपालले बार्षिक
मुख्यपत्र विफु स्मारिका २०८१ प्रकाशित गरेकोमा हार्दिक बधाई
शुभकामना व्यक्त गर्दछौं

तारा कुँवर
अध्यक्ष

कृष्ण प्रसाद न्यौपाने
प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

महिला लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.
Mahila Laghubitta Bittiya Sanstha Ltd.

“नेपाल राष्ट्र बैंकबाट ‘ब’ वर्गको प्रजासत्ताक व्यवस्था” (राष्ट्रियस्तरको कार्य क्षेत्र भएका)

केन्द्रीय कार्यालय: साँगा, काभ्रे
फोन नं.: ०११-६६१३२९, ०१-४२४०९१७
Website: www.mlbsl.com.np

High Himalaya Hydro Construction Pvt. Ltd.

Your Partner for Civil Construction Works for Hydro and Infrastructure Projects

ABOUT US

Established in 2009, with the team of expertise of Hydropower field. High Himalaya Hydro Construction Pvt. Ltd. Has already been well established in the hydro construction sector of Nepal. The aim of the company is to meet Nepal's construction demand in the field of Hydropower and Infrastructure work.

Pioneer company in, surface and underground works and complex hydro structure

Leading organization in Nepal to solely complete 54 MW hydro project

Changed the methodology of working in underground construction from manual to mechanical

OUR SERVICES

- Hydropower Projects
- Tunneling Works
- Test Adit
- Roads
- Irrigation
- Other Civil Repairs Works

01-5446520

Manbhawan, Lalitpur

high_himalaya@yahoo.com

बैंक, बिमा तथा बितीय संस्थामा आवस्यक
हुने स्टेसनरीका सम्पुर्ण सामानहरुको
होलसेल/खुद्रा बिक्रेता

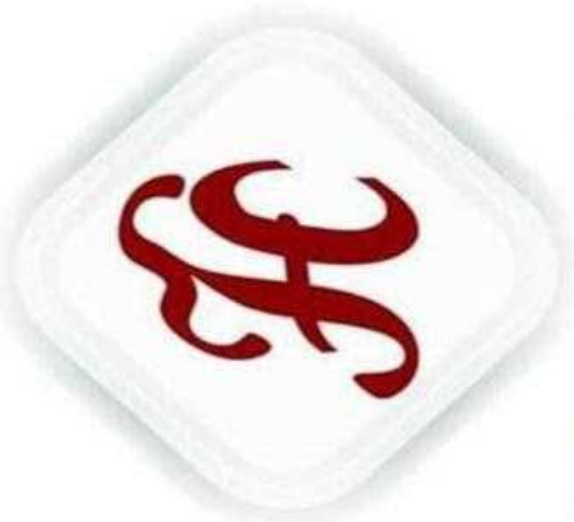
HARISH NEPAL

HRIDAYA TRADE CONCERN

+977 9818179000 (Office)
+977 9801828282 (Mobile)

info@htcnepal.com
chridaya@yahoo.com

House No.: 267, Bahati Pokhari
Sorhakhatte, Kathmandu, Nepal

Meets your expectation

हृदय ट्रेड कन्सर्न
सोह्रखुटे, काठमाडौं

One Strength

BANK OF THE YEAR 2023

SHINE RESUNGA
DEVELOPMENT BANK LTD.

AWARDED with

Best Managed
Development Bank 2024

Emerging Asia
BANKING
AWARDS
JULY 08, 2023 | GOA, INDIA

The Best Performance
on Profitability & Growth

Best Managed
Development Bank 2022

071-415502 | 415503 | Toll Free : 16607152010

info@srdlb.com.np

www.srdlb.com.np

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल
संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय
शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

कलस सिङ्स कम्पनि प्रा.लि.

प्रो. पुनिराम चौधरी

कृष्णपुर न.पा.-५, गुलरिया, कंचनपुर

फोन नं.: ९८५८४२५२२४, ९८४८४९७२२४

विभिन्न बीउ बीजन तथा कृषि समाग्रीको लागि हामीलाई सम्भन्नुहोस् ।

शुभकामना !

शुभकामना !!

शुभकामना !!!

बैंक, बीमा तथा वित्तिय क्षेत्रका कर्मचारीहरूको गौरवमय संघ बैंक, बीमा तथा वित्तिय क्षेत्र कर्मचारी संघ नेपालले प्रकाशित गर्न लागेको लोकप्रिय मुखपत्र बिफु स्मारिका २०८१ प्रकाशन हुन लागेको यहाँ पाँउदा खुशी व्यक्त गर्दै यस उर्जाशील कार्य अगाडि बढाउनु भएकोमा सम्पूर्ण टिमलाई **हार्दिक मंगलमय शुभकामना** व्यक्त गर्न चाहन्छु ।
धन्यवाद !

भवन भट्ट
अध्यक्ष

BB AIRWAYS

नेपाल राष्ट्र बैंकको अनुरोध

- मोबाइल बैंकिङ, इन्टरनेट बैंकिङ र वालेटजस्ता डिजिटल वित्तीय सेवा (Digital Financial Services) प्रयोग गर्दा नोटको आवश्यकता नहुने, आफैं उपस्थित भई लाइन बस्ने भन्जट नहुने र खातामा सिधै भुक्तानी हुने हुँदा कारोबार पारदर्शी र विश्वासिलो हुनुका साथै समयको बचतसमेत हुने गर्दछ ।
- डिजिटल वित्तीय सेवाको प्रयोग गर्दा के प्रयोजनको लागि कसलाई भुक्तानी गरेको हो सोमा सावधानी पुऱ्याउनुपर्ने दायित्व सम्बन्धित व्यक्तिको नै हुने भएकोले बैंकको नाम, खाताको नाम, खाता नम्बर, मोबाइल नम्बर, भुक्तानीको प्रयोजनलगायतका विवरण यकिन गरेर मात्र कारोबार गरौं ।

सजग भई डिजिटल वित्तीय सेवा प्रयोग गरौं ।

Nepal Rastra Bank

नेपाल राष्ट्र बैंक

केन्द्रीय कार्यालय, काठमाडौं

गाउँवासीहरूमा अनुरोध

- जन्म, मृत्यु, विवाह, बसाइँसराइ जस्ता व्यक्तिगत घटना घटेको ३५ दिनभित्र अनिवार्य रूपमा दर्ता गरौं ।
- प्राकृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण र संवर्द्धन गरौं । आगलागी, प्राकृतिक प्रकोप तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यमा सहभागी बनौं ।
- घर/पसलबाट निस्किएको फोहोर नाला वा सडकमा नफालौं । नगरपालिकालाई सफा र सुन्दर बनाउन आआफ्नो ठाउँबाट लागौं ।
- नगर क्षेत्रभित्र रहेका सडक अतिक्रमण गरी बनाइएका घर, टहरा तथा अन्य संरचना यथाशीघ्र खाली गरी सार्वजनिक सडक तथा खाली जग्गा संरक्षण गर्ने अभियानमा जुटौं ।
- नगरपालिकाबाट स्वीकृत भवन निर्माण तथा सहरी योजना आधारभूत मापदण्डलाई पालना गरौं, भवन निर्माण तथा जग्गा प्लानिङ गर्दा अनिवार्य स्वीकृति तथा इजाजत लिएर मात्र गरौं ।
- सुत्ने कोठामा आगो, मकल, कोइला, हिटर बाली भ्यालढोका बन्द गरेर सुत्नु हुँदैन । जसले गर्दा स्वास फेर्न नसकी निसासिएर मृत्युसमेत हुन सक्छ ।
- बाढी, पहिरो र डुबान जस्ता जोखिम स्थानहरूमा सावधानी अपनाऔं ।

भैरवी गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
दैलेख, कर्णाली प्रदेश

नागरिक पेन्सन योजना

सर्वसाधारण जनतालाई बचत गर्न प्रोत्साहित गर्ने, त्यस्ता वचतलाई देशको आर्थिक विकासमा परिचालन गर्ने र सक्रिय जीवनकालमा जम्मा गरेको रकमबाट बचतकर्ताको जीवनयापनलाई सहजीकरण गर्ने उद्देश्यले कोषको बचत कार्यक्रमको दायरामा नसमेटिएका नेपाली नागरिकलाई आवद्ध गराउने उद्देश्यले नागरिक पेन्सन योजना २०७६ फागुन २३ देखि सञ्चालनमा आएको हो ।

यस योजना अर्न्तगत आय आर्जन गर्ने, प्रचलित कानून बमोजिम स्थापना भएका संघ, संस्था, एवं प्रतिष्ठानमा कार्यरत श्रमिक/कर्मचारी, स्वरोजगारमा रहेका सर्वसाधारण र गैर आवासीय तथा वैदेशिक रोजगारीमा रहेका नेपाली नागरिक सहभागी हुन सक्ने छन् ।

बचत गर्न सकिने सीमा :

यसमा सहभागी हुने बचतकर्ताहरूले न्यूनतम मासिक रु. ५००/- देखि अधिकतम आम्दानीको क्षमता अनुसार १० ले भाग जाने संख्यामा जम्मा गर्न सक्ने छन् । बचतकर्ताको आम्दानीको आधारमा मासिक/त्रैमासिक/अर्धवार्षिक/वार्षिकरूपमा रकम जम्मा गर्न सकिने विशेषता समेत रहेको छ । यस्तो किस्ता बुझाउँदा मासिक रु. ५००/- भन्दा कम नहुने गरी बुझाउनु पर्नेछ ।

पेन्सन पाउन योग्य हुने अवस्था :

पेन्सन प्राप्त गर्न बचतकर्ताको उमेर साठी वर्ष पुरा भएको र कम्तीमा १५ वर्ष योगदान गरेको हुनुपर्नेछ ।

बचतकर्ताले १५ वर्षको बचत नगर्दै त्यसको ब्याज र प्रतिफल समेत एकमुष्ट भुक्तानी लिन वा पेन्सनको रूपमा भुक्तानी लिन सक्नेछन् ।

कोषको अन्य योजनामा जम्मा भएको वा सहभागीको पारिश्रमिक वा स्वरोजगारीबाट आर्जित रकम एकमुष्ट रूपमा तोकिएको न्यूनतम किस्ताले हुने जम्मा गर्ने सहभागीले समेत यस योजनामा सहभागी हुन सक्नेछन् ।

पेन्सन गणना विधि:

सहभागीले गरेको बचत, त्यसको ब्याज र कोषको लगानीबाट प्राप्त प्रतिफल समेत जोडी हुन आउने कुल रकमलाई १७० ले भाग गर्दा हुन आउने रकम प्रत्येक महिना निजको जीवनकालभर पेन्सन पाउनेछन् ।

योजनामा रकम जम्मा गर्ने विधि :

सहभागी बचतकर्ताले जम्मा गर्नु पर्ने रकम कोषले तोकेको बैंक खातामा भौचरमार्फत वा बिद्युतीय भुक्तानीमार्फत जम्मा गर्न सक्ने छन् । बचतकर्ताले बैंकमा रकम दाखिला गरे पछि सोको जानकारी कोषलाई दिनु पर्ने छ । कोषद्वारा तोकिएको खातामा रकम जम्मा नभएमा उक्त रकम प्रति कोषको कुनै दायित्व रहने छैन ।

कोषमा रकम जम्मा गर्दा सम्बन्धित सहभागी बचतकर्ताको नाम र कोषले प्रदान गरेको परिचय नम्बर अनिवार्य रूपले उल्लेख गर्नु पर्ने छ । रकम जम्मा गर्दा आफ्नो सही नाम र कोषले प्रदान गरेको परिचय नम्बर उल्लेख गर्नु पर्ने दायित्व सम्बन्धित बचतकर्ताको हुनेछ । गलत नाम वा परिचय नम्बर उल्लेख भई रकम जम्मा भएमा त्यसको जिम्मेवारी कोषले लिने छैन ।

नागरिक लगानी कोष

केन्द्रीय कार्यालय, नयाँबानेश्वर, काठमाडौं

पो. बक्स : ५८२३, फोन : ०१-५९७०२०१

इमेल : info@nlk.org.np

वेबसाइट : www.nlk.org.np

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड
बडा दशैं, शुभ दीपावली, नेपाल
संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को
अवसरमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय
शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

**M THREE CENTER
PVT. LTD.**

MD ANIL BAHADUR SINGH,

PUNAM SINGH

PH. 9841263233

NAXAL, KATHMANDU

५८४५२२८५६७

“देश विकासमा एकजुट हौं”

शुभम् निर्माण सेवा

वीरगंज ११, पर्सा

निर्माण कार्यका लागि हामिलाई सम्झनुहोला ।

के तपाईंलाई थाहा छ ? बैंक तथा वित्तीय संस्थामा राखेको निक्षेप सुरक्षित छ नी !

कसरी ?

निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोषले बैंक / वित्तीय संस्थामा खोलिएको प्रत्येक प्राकृतिक व्यक्तिको निक्षेप खातामा रहेको रु.५ लाख सम्मको रकम सुरक्षण गर्दछ ।

जुनसुकै कारणले बैंक / वित्तीय संस्था डुबेमा उक्त सीमा सम्मको रकम कोषले निक्षेपकर्तालाई फिर्ता गर्दछ ।

त्यसैले नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजत प्राप्त बैंक तथा वित्तीय संस्थामा निक्षेप राख्दा दुक्क होउँ ।

निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष
Deposit & Credit Guarantee Fund

(नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्वमा स्थापित)

कोषको वेबसाईट www.dcgf.gov.np र फोन नं. ०१-४४१०६५९, ४४२१२४१

Nepal Re

Since
2014

Greetings from your
Reinsurance Partner !

Symbol of
Trust & Security

NATIONAL FLAG CARRIER REINSURANCE COMPANY OF NEPAL

QMS : ISO 9001:2015 Certified Company

FSR : AA- (Stable) by ICRA Nepal

Nepal Reinsurance Company Limited

(An Undertaking of Nepal Government)

LS Complex, Thapathali,
Kathmandu MNP, Nepal
Tel: + 977-01-5970401/402
Email: nepalre@ntc.net.np
Web: www.nepalre.com.np
LinkedIn: company/nepalre

❧ अन्नपूर्ण फुड एण्ड फिड इण्डस्ट्रिज प्रा.लि. ❧

Annapurna Food and Feed Industries

क्षिरेश्वरनाथ नगरपालिका-५, धनुषा, नेपाल

प्रो. राजकुमार साह

मो. ९८१५८४४३८६

विभिन्न प्रकारका गुणस्तरीय Steam चामल
उत्पादन तथा वितरण गरिन्छ ।

सलिको
SALICO

सगरमाथा लुम्बिनी इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड

SAGARMATHA LUMBINI INSURANCE COMPANY LIMITED

VIP ON THE SPOT

तत्कालै दावी
भुक्तानी

बीमालेको आवश्यकता
अनुसार ग्राहक सेवामा
समर्पित

न्यूनतम कागजी
कामबाट समयको
बचत

भन्नेभन्ने मुक्त दावी
प्रक्रिया

छिटो र विश्वसनीय
सेवा

अतिरिक्त बीमा शुल्क
नचाहिने

आर्थिक बोझबाट
तत्काल राहत

www.salico.com.np
TOLL FREE NUMBER: 1660 01 666 66, Email: info@salico.com.np

औपचारिक क्षेत्रका लागि सञ्चालित योजनाहरू

औषधी उपचार:

- योगदानकर्ता र निजको परिवारलाई ।

प्रसूती स्थाहार :

- एक महिनाको न्यूनतम पारिश्रमिक ।

प्रसूती बिदा :

- ३८ दिनको निजको न्यूनतम आधारभूत पारिश्रमिकको ६०% ।

विरामी बिदा :

- वार्षिक ७८ दिनसम्म निजको आधारभूत पारिश्रमिकको ६०% ।

घातक रोग:

- १० लाखसम्मको औषधी उपचार खर्च ।

दुर्घटना बापतको सुविधा :

- रोजगारीजन्य दुर्घटना र व्यवसायजन्य रोगको सम्पूर्ण उपचार खर्च ।
- अन्य दुर्घटनाको ७ लाख उपचार खर्च ।

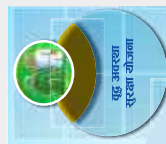
अशक्तता बापतको सुविधा :

- अस्थायी पूर्ण असक्षमता : निजको आधारभूत पारिश्रमिकको ६०% ।
- स्थायी आंशिक असक्षमता : असक्षमताको अनुपातमा निजको आधारभूत पारिश्रमिकको ६०% सम्म जीवनभर निवृत्तभरण ।
- स्थायी पूर्ण असक्षमता : निजको आधारभूत पारिश्रमिकको ६०% जीवनभर निवृत्तभरण ।

आजीवन निवृत्तभरण :

- पति वा पत्नीलाई आजीवन निवृत्तभरण ।
 - आमा बाबुलाई आजीवन निवृत्तभरण ।
- ### शैक्षिक वृत्ति:
- सन्ततिलाई २१ वर्षसम्म मासिक रूपमा प्रदान ।
- ### अन्तिम संस्कार खर्च:
- २५ हजार रूपैयाँ
- ### एकमुछ रकम फिर्ता:
- आश्रित परिवारलाई कोषमा वृद्ध अवस्था सुरक्षा योजना अन्तर्गत जम्मा भएको रकम प्रतिफल सहित एकमुछ फिर्ता ।

निवृत्तभरण योजना :

- ६० वर्षपछि आजीवन निवृत्तभरण ।
- ### अवकाश सुविधा योजना :
- जागिरबाट अलग हुँदा वा ६० वर्षपछि जम्मा भएको रकम प्रतिफलसहित एकमुछ फिर्ता ।

सामाजिक सुरक्षा कोष
काठमाडौं, नेपाल

नेपाल बैंक
शेयर
धितो कर्जा

तपाईंको शेयरको उच्चतम
उपयोगको लागि...

विशेषताहरू:

- सम्पूर्ण शाखाबाट कर्जा प्रवाह हुने
- सरल प्रक्रिया तथा सुलभ ब्याजदर
- ७ कार्य दिन भित्र निर्णय*

थप जानकारीको लागि आबै आफ्नो बजिकको
शाखा कार्यालयमा सम्पर्क गर्नुहोस्।

नेपाल बैंक लिमिटेड
NEPAL BANK LIMITED

नेपालको पहिलो बैंक
www.nepalbank.com.np

* शर्तहरू लागू हुनेछ

HBL

सुविधा
कर्जा

पारिवारिक समारोह
(विवाह, व्रतवन्ध, अन्नप्राशन)

स्वास्थ्य उपचार

घरेलु सामग्री

बैदेशिक भ्रमण

उच्च शिक्षा

आवश्यकता कति कति, हामी दिन्छौं पुग्ने जति

सरल, सहज हिमालयन बैंकको “सुविधा कर्जा”

१० वर्ष सम्मको लागि ५० लाख सम्म

*शर्तहरू लागू हुनेछन्।

HBL

हिमालयन बैंक लिमिटेड

Himalayan Bank Ltd.

himal@himalayanbank.com | www.himalayanbank.com

Follow us on

himalayanbankltd

@himalayanbanknp

Himalayan Bank Ltd.

Himalayan Bank (Viber)

QR SCAN
FOR MORE
DETAILS.

हार्दिक शुभकामना

नेपालीहरूको महान चाड बडा दशैं, शुभ दीपावली,
नेपाल संवत् तथा छठ पर्व २०८१ को अवसरमा
सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा **हार्दिक**
मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

BE INSURED Transfer your Risk
निर्जीवन बीमा गरी निश्चिन्त हुनुहोस्

हाम्रा सेवाहरू

अग्नि, मोटर, हवाई, सामुन्द्रिक, इन्जिनियरिङ,
औषधोपचार, व्यक्तिगत दुर्घटना, मार्गस्थ नगद,
संघमारी तथा नकवजनी, अग्नि मुआब्जा,
विघ्ना जमावी, बैंकर्स ब्लेडकोट, जनदायित्व,
ग्राहस्थ, रिमिडि, विदेश यात्रा तथा औषधोपचार,
चिकित्सकीय दायित्व बीमा, बाली
तथा पशुपन्छी स्वरोजगार बीमा

राष्ट्रिय बीमा कम्पनी लिमिटेड

प्रधान कार्यालय रामशाह पथ, काठमाडौं

फोन नं. ०१-५३५८८६६, फ्याक्स नं. + ९७७-१-५३५८७२१

E-mail: info@rbcl.gov.np, Website: www.rbcl.gov.np